Henri Perruchot

viața lui manet

Editura Meridiane

Henri Perruchot

viaţa lui manet

În româneşte de **Irina Fortunescu**

EDITURA MERIDIANE
Bucureşti, 1967

Pe copertă: E. MANET. *Dejunul în atelier* (detaliu) *1868-1869* München, Neue Staatsgalerie.

Pe coperta a IV-a: Henri Perruchot (fotografie).

CUVÎNTUL AUTORULUI

După monografiile Van Gogh, Cézanne și Toulouse-Lautrec, l-am ales pe Manet drept subiect al celei de a patra lucrări din seria *Art et Destin* pentru motivul că pictorul *Olympiei* se situează în chiar centrul epocii artistice a cărei istorie m-am hotărît s-o scriu. El reprezintă « veriga de legătură » și pivotul acestei perioade. « Înainte de Manet », « după Manet » sînt expresii foarte semnificative. Cu el începe și sfîrșește o perioadă. Manet este cu adevărat « părintele » picturii moderne, impulsul inițial, de unde totul avea să se înlănțuie. Puține revoluții artistice au fost atît de decisive și atît de bogate în consecințe ca aceea determinată de el.

Acest revoluționar nu visa însă decît succese oficiale și mondene. Un burghez, un om de spirit, un « dandy », un obișnuit al Bulevardului și al cafenelei Tortoni, prieten al frumoaselor demimondene, acesta era pictorul care avea să răstoarne arta timpului său. Gloria la care rîvnea era gloria Saloanelor. Toți contemporanii săi credeau că Manet caută scandalul; de fapt, scandalul îl amăra și-l făcea să sufere. Medaliile, decorațiile reprezentau pentru el încununarea tuturor dorințelor.

Această contradicție — explicată în mod destul de paradoxal, prin facila antiteză între burghez și artist, a cărei modă a fost lansată de romantism — a dat de bună seamă naștere la echivocuri. Personalitatea pictorului a fost simplificată surprinzător de mult. Dacă în timpul vieții sale mulți l-au considerat — în parte și datorită scandalului — drept un boem lacom de publicitate ieftină, alții, ulterior, n-au văzut în el decît burghezul strivit de un destin ce-l depășea. Amîndouă judecățile sînt prea elementare, prea nenuanțate. Faima zgomotoasă a artistului a determinat această grosolană amplificare a trăsăturilor celor mai lesne descifrabile, mai aparente ale vieții sale. Însă viața aparentă nu este neapărat și viața reală a unui om; ea nu

este decît o parte — şi de multe ori cea mai puţin semnificativă. Viaţa pictorului Manet este mult mai puţin limpede, mult mai puţin sezisabilă decît s-a crezut. Pe măsură ce o studiam, ea îmi apărea din ce în ce mai complexă, cu adîncimi nebănuite, cu părţi umbrite, cu mii de lucruri ascunse, mii de lucruri esenţiale.

Nervos, irascibil, măcinat de boala perfidă şi inexorabilă, care a doborît atîţi artişti şi atîţi scriitori ai veacului trecut, Manet a fost omul operei sale. « Revoluţionar fără voie? » Da, însă numai în măsura în care un om nu acceptă decît cu părere de rău să fie — sau mai bine zis, să poarte răspunderea consecinţelor ce decurg în mod fatal din acest fapt. Manet îşi dorea succesul contemporanului său Cabanel, însă nu putea picta în felul acestuia. Se ridica împotriva destinului său. Dar îl purta întrînsul.

Şi tocmai destinul acesta am vrut să-l descifrez în cartea de faţă. Notele bibliografice de la sfîrşitul volumului indică izvoarele care m-au autorizat să scriu această *Viaţă* aşa cum am scris-o. Ca şi în celelalte biografii, m-am ferit şi aici de orice romanţare. Pentru a mă apropia cît mai mult cu putinţă de Manet-omul, am făcut nenumărate cercetări în toate direcţiile. S-a scris mult despre Manet; s-a scris mult şi despre contemporanii lui. Mi-am impus să citez tot ce-a apărut. Muncă ingrată, însă fecundă; din literatura timpului, astăzi cu desăvîrşire uitată, am izbutit să adun o recoltă bogată. Pe de altă parte, căutările mele de inedit au fost deosebit de fructuoase. Datorez acest lucru în mare măsură celor ce au avut amabilitatea să-mi dea concursul. Astfel, nu am cuvinte pentru a-mi manifesta recunoştinţa faţă de domnul Jean Adhémar, conservator adjunct al Cabinetului de Stampe al Bibliotecii naţionale, care mi-a pus la dispoziţie dosare importante, cuprinzînd un mare număr de documente inedite din toate punctele de vedere, documente ce au constituit pentru mine un ajutor de nepreţuit. Tot astfel, cu o admirabilă generozitate, profesorul Henri Mondor mi-a transmis foarte multe piese inedite în legătură cu Mallarmé şi Méry Laurent, o serie întreagă de scrisori ale lui Manet către aceasta din urmă, cît şi o importantă corespondenţă adresată de Berthe Morisot lui Stéphane Mallarmé. Domnul şi doamna Jean-Raimond Guérard-Gonzalès, fiul şi nora Evei Gonzalès, mi-au pus de asemenea la dispoziţie documentele pe care le posedă şi mai ales scrisorile adresate de Manet Evei Gonzalès, lui Emmanuel Gonzalès şi Henri Guérard cît şi carnetul cu tăieturi de presă privitoare la tînăra artistă; tot ei mi-au furnizat foarte preţioase informaţii asupra lui Emmanuel Gonzalès şi Félix Bracquemond. Doamnele Geneviève É. Ollivier-Troisier şi Annette Troisier de Diaz, fiica şi nepoata lui Emile Ollivier, mi-au îngăduit să consult manuscrisul *Jurnalului* acestui om politic, text de un interes primor-

dial în ceea ce priveşte călătoria pictorului în Italia în 1853. Doamna Geneviève É. Ollivier-Troisier în plus a binevoit să transcrie pentru mine povestirea unei aventuri trăite de Manet la Veneţia pe care i-o istorisise de mai multe ori tatăl ei. Domnul Louis Rouart a răspuns cu o desăvîrşită amabilitate la toate întrebările mele, de multe ori foarte indiscrete, în legătură cu Manet, cu Berthe Morisot şi cu alte persoane din cercul celor doi artişti. Îmi exprim mulţumirile mele domnului Jean Denizet, şeful Serviciului arhivelor şi bibliotecilor Marinei care, cu foarte multă bunăvoinţă, mi-a uşurat cercetările asupra tînărului Edouard Manet, candidat al Şcolii navale; domnului Michel Robida, care mi-a dat preţioase informaţii asupra bunicii sale, Isabelle Lemonnier; şi domnului Francis Jourdain care mi-a transmis copia unei scrisori a pictorului Claude Monet privitoare la *Olympia*.

Tuturor le exprim via mea recunoştinţă.

H.P.

PARTEA ÎNTÎI

UN BĂIAT DE FAMILIE
(1832-1853)

I. PENDULA MAREŞALULUI BERNADOTTE

Nu poţi fi şi nici nu poţi rămîne un bun elev decît păstrîndu-ţi curăţenia sufletească.

ROGER PEYREFITTE: *Les amitiés particulières* (Cuvinte rostite de părintele Lauzon, profesor de matematică).

In anul de graţie 1840, la Paris, în fiecare zi, exact la aceeaşi oră, un bărbat îmbrăcat într-o redingotă încheiată cu grijă de sus pînă jos şi împodobită cu panglica Legiunii de onoare străbătea, fără să-şi modifice vreodată itinerarul, distanţa ce desparte capătul de jos al străzii Petits-Augustins, pe malul stîng al Senei, de casa cu nr. 22 a străzii Neuve-Luxembourg unde, pe malul drept, se înalţă birourile Ministerului de Justiţie.
Locuitorii de pe chei, micii negustori de sub arcadele străzii Rivoli, şi-ar fi putut potrivi ceasornicele cînd îl vedeau trecînd, aşa cum obişnuiau localnicii din Königsberg cînd îl zăreau pe Immanuel Kant. Era cu neputinţă ca deprinderile filozofului să fi fost mai rigide decît ale acestui om cu fizionomia gravă, cu privirea tristă, cu eterna lui cravată neagră peste care se resfira o barbă deasă, deja înspicată — şi care înainta, nu fără o anumită rigiditate solemnă, întotdeauna în aceeaşi invariabilă cadenţă. Nimic nu-i reţinea atenţia. Niciodată nu s-ar fi putut ivi ceva care să-l fi făcut să se abată din drum sau să-şi încetinească ori să-şi iuţească pasul.
Era şeful de cabinet al Ministrului Justiţiei, domnul Auguste Manet. Funcţionar model, el urcase foarte repede treptele ierarhiei administrative. Încă înainte de căderea lui Carol al X-lea, devenise, la treizeci şi trei de ani, şef de serviciu în Ministerul Justiţiei. Monarhia din iulie îi acordă în continuare favorurile sale.
Născut spre sfîrşitul veacului trecut, într-al IV-lea an al Revoluţiei, la 14 fructidor [1], Auguste Manet avea

[1] 31 august 1796.

pe atunci patruzeci și patru de ani. Dar, întocmai la fel ca foarte mulți dintre contemporanii săi, atitudinea lui serioasă, ținuta și demnitatea sa îl făceau să pară cu mult mai în etate decît era. Noțiunile despre vîrstă sînt relative; ele se schimbă mereu supunîndu-se parcă unei mode; în jurul anilor 1840, tînărul abia ieșit din adolescență își și lua aere de om matur. În repertoriul teatral al timpului, bărbaților de treizeci de ani li se spunea «bătrîni desfrînați».[1] Nu întîmplător portul bărbii deosebea burghezul de omul de rînd; barba era semnul sigur al respectabilității. Pe semne că, de foarte timpuriu, domnul Manet trebuie să fi fost «un om în vîrstă». El făcea parte dintr-o familie originară din Île-de-France, a cărei ramură bărbătească ocupa, prin tradiție, de aproape două sute de ani, posturi oficiale mai mult sau mai puțin importante. Printre strămoșii lui, arhivele indică în secolele XVII și XVIII un grefier, un procuror și un prefect la Épône, orășel în apropiere de Mantes-la-Jolie unde se pare că ar fi fost leagănul familiei Manet. În epoci mai apropiate, au mai fost, unul procuror la Marele Consiliu, altul trezorier al Franței la Alençon, un altul iarăși, trezorier al armatei la Calais. Chiar tatăl domnului Manet, mort la cincizeci de ani abia împliniți, fusese în 1814 «om de lege» la Paris, înainte de a deveni, în timpul Revoluției, primar la Gennevilliers, unde din generație în generație, familia Manet își transmitea proprietăți întinse. Înzestrat cu spirit de inițiativă și fiind un bun administrator, el a înfăptuit în această localitate o operă meritorie [2], întreprinzînd importante lucrări de asanare. Aflată în apropierea Senei, Gennevilliers avea o climă extrem de umedă, ceea ce a făcut ca, din tată în fiu, aproape întreaga familie Manet să sufere de reumatism. În 1831, deci cu nouă ani în urmă, Auguste Manet se însurase (nu din dragoste, ci pentru a îndeplini o îndatorire: era preferabil ca un funcționar de rangul lui să fie căsătorit), cu domnișoara Fournier Eugénie-Désirée, mai tînără decît el cu paisprezece ani și jumătate, care i-a dăruit trei băieți, deși el ar fi preferat să aibă fete, fiindcă sînt mai potolite.

[1] Citat de Jean Robiquet, după prima piesă a lui Emile Augier *La Ciguë*. (1844).

[2] Un omagiu destul de tardiv i-a fost adus acestui Clément Manet în 1899; de la această dată, o stradă din Gennevilliers îi poartă numele

Locuiau cu toții în strada Petits-Augustins, nr. 5, la etajul al doilea al unei case cu o curte mare și grădină cu arbori bătrîni, ce dădea spre stradă printr-o poartă monumentală. Mai stăteau aici și alți membri ai familiei, în frunte cu un cumnat, Edmond-Edouard Fournier, ofițer de artilerie și aghiotant al ducelui de Montpensier, și unul dintre nepoți, maestrul Jules de Jouy, pe care răsunătoarele succese de librărie și de teatru l-au dus în 1815 la Academia Franceză. Soții Manet erau niște burghezi foarte înstăriți. La moartea părintelui său, Auguste Manet moștenise partea ce i se cuvenea (mai avea două surori) — 63 hectare de pămînt și cîteva case în comunele Gennevilliers și Asnières. Păstrase pentru el un mic domeniu unde se ducea vara împreună cu ai săi; restul era arendat. La aceste venituri se adăugau cele ale nevestei, destul de bogată și ea. Laolaltă, cei doi soți dispuneau de cel puțin douăzeci și cinci de mii de franci venit anual [1], ceea ce îi situa în rîndurile burgheziei mijlocii avute.

Duceau viața obișnuită a oamenilor de aceeași condiție socială. De două ori pe săptămînă « primeau ». Pentru Auguste Manet aceasta însemna de cele mai multe ori o corvoadă: nimic nu-l supăra mai mult decît obligația ce decurgea din însuși postul ce-l ocupa de a invita periodic la masă persoane oficiale. De altfel, spre deosebire de cumnatul lui, ofițerul, domnul Manet nu este de acord — în taină, firește — cu politica regimului. Nici pe colegii lui nu-i frecventează mai de loc, sau cît mai rar cu putință. Nu se simte bine decît în tovărășia cîtorva prieteni, a d-lui Defauconpret, traducătorul lui Walter Scott, care conduce colegiul Rollin din spatele Panteonului, a d-lui Pellat, profesor la Facultatea de Drept, sau a doctorului Marjolin. Ține și mai mult, poate, la prietenia nenumăratelor fețe bisericești care îi calcă foarte ades pragul casei. O anume Agathe Manet nu a fost oare călugăriță în congregația Ave Maria? Precum se vede, cercul soților Manet era destul de închis; mai tîrziu, la șaptesprezece ani, fiul cel mare, Edouard, hărăzit încă din fașă magistraturii, va fi foarte surprins cînd întîmplarea îl va pune în legătură cu fiul

[1] Circa 62.500 f.n. (Toate recalculările sînt făcute pe baza cotării francului francez din 1959. *N.R.*)

unei modiste: « Nu te speria de titlul de modistă — se va grăbi el să-i scrie mamei sale — este o persoană foarte bine, iar fiul ei, elev la pensionul Jouffroy, e un băiat fermecător, şi mult mai bine crescut, te asigur, decît mulţi dintre noi. Îţi voi mărturisi totuşi că mi s-a părut destul de ciudat să-mi petrec prima mea duminică liberă într-o prăvălie ».

Fiul lor cel mare nu avea pe atunci decît opt ani. Venit pe lume în 1832, la 23 ianuarie, ora 7 seara, a crescut în apartamentul mohorît, care, după părerea domnului Manet, răsuna prea mult de ţipetele lui şi ale celor doi fraţi ai săi, Eugène, în vîrstă de şapte ani, şi Gustave, de cinci. Semi-intern la Institutul canonicului Poiloup, la Vaugirard, micul Edouard se plictisea de moarte; nu manifesta nici un fel de interes pentru ceea ce li se preda şi nu se gîndea decît la clipa în care servitoarea va veni să-l conducă înapoi în strada Petits-Augustins, unde îl aştepta dragostea caldă a mamei — o mamă pe care o adora, şi tovărăşia fraţilor săi şi a verilor Fournier. Dar pentru el, cel mai plăcut moment al zilei era atunci cînd unchiul Fournier (care îi era şi naş) venea să-şi petreacă seara, împreună cu alţi obişnuiţi ai casei, la părinţii lui, ceea ce se întîmpla destul de des. În timp ce doamnele brodau sau sortau firele de lînă pentru tapiserie iar domnii discutau, unchiul Fournier — mai curînd mic de stat şi trupeş, un grăsun cu ţăcălie şi figura surîzătoare — scotea din buzunar un carnet de schiţe şi se distra desenînd. Ca atîţi alţi ofiţeri de artilerie, obligaţi să cunoască desenul din necesitate profesională «în vederea executării releveului cetăţilor, a cantonamentelor şi poziţiilor inamice » [1], unchiul Fournier avea pasiunea creionului. Cultivat şi sensibil, era profund îndrăgostit de artă, cu toate că aborda foarte rar asemenea subiecte în casa cumnatului său. Micul Edouard lăsa imediat orice fel de joacă pentru a privi ceea ce face unchiul. Ba chiar îndrăznea să tragă şi el cîteva linii pe hîrtie. Devenind dintr-odată extrem de atent, îi asculta sfaturile, refăcea, corecta, se iniţia în tainele perspectivei.

Dar timpul zboară. Domnul Manet, care nu arunca nici măcar o privire asupra acestor fleacuri, se uita la maiestuoasa pendulă cu coloane, care depăna orele pe căminul

[1] Robert Rey.

din salon între cele două candelabre masive: a venit momentul de a merge la culcare.

O dată cu instalarea noului ministru de Justiție, domnul Manet părăsește biroul ministerial pentru tribunalul de primă instanță al Senei, unde e numit judecător. Noul post este primit cu plăcere : iată-l scăpat de corvezile ce-l plictiseau.
Domnul Manet ar fi avut acum toate motivele să se simtă mulțumit de soartă, dacă Edouard, băiatul cel mare, nu i-ar face atîtea griji. Edouard nu învață. Nu se observă nici un progres. Fără să fie un elev nedisciplinat, e nepăsător și pururi distrat. Profesorii de la Institutul Poiloup sînt prea indulgenți. Să fie oare pentru că Edouard este atît de drăguț? În ciuda severității sale, domnul Manet nu este un om rău la suflet. N-ar vrea să-și chinuie copilul. Totuși, tare i-ar prinde bine băiatului internatul. Pe scurt, cu durere în suflet, domnul Manet se hotărăște să-și retragă fiul de la institut pentru a-l înscrie intern la colegiul Rollin, condus de prietenul său Defauconpret. Edouard — are acum doisprezece ani — nu-i prea încîntat de noul fel de viață ce i se oferă. S-au dus plăcutele seri petrecute alături de unchiul Fournier. Nu va mai avea dreptul să vină acasă decît joia și duminica, ba mai mult, acest drept va trebui cîștigat prin note ceva mai acătării.
La drept vorbind, acest colegiu Rollin din *Rue des Postes*, unde în octombrie 1844 Edouard avea să intre în clasa a V-a, nu are nimic îmbietor. Deși este unul din internatele cele mai « aristocratice » [1] din Paris, această mănăstire a ordinului Augustinilor își păstrează încă înfățișarea a ceea ce fusese odinioară și anume o casă de penitență, unde pe vremea monarhiei erau internate femeile. Toate sălile sînt joase și prost luminate. Nimic nu înveselește ochiul, nici o gravură, nici o hartă măcar. Elevii stau înghesuiți ca scrumbiile în butoi [2], în fața unor pupitre prea strîmte care le strivesc coșul pieptului. Seara, feștile ce pîlpîie și fumegă otrăvesc aerul.
Încă de la începutul anului școlar, domnul Defauconpret, care începuse să țină la Edouard, se străduie să-i liniștească

[1] Antonin Proust.
[2] *Ibidem.*

pe părinți cu privire la înclinațiile fiului lor. « Copilul este cam slăbuț — scrie el în foaia de observație — însă își dă osteneală și sperăm că va obține rezultate bune. » Că-i slăbuț, e foarte adevărat. Este în coada clasei la toate materiile. La retroversiunea latină, spre exemplu, din cei șaizeci și doi de elevi ai clasei a V-a, nu trece niciodată înainte de locul al patruzecișidoilea, iar cîteodată ajunge chiar în al cincizecișișaptelea. Și la toate celelalte discipline merge la fel sau aproape la fel. A izbutit o singură dată să ocupe locul al șaselea la latină — cel mai bun rezultat al său din tot anul — însă chiar la următoarea compunere e retrogradat pe locul cincizecișidoi [1]. Cît despre expresia : « își dă osteneală », pe care domnul Defauconpret are bunăvoința să o folosească, tot ce se poate spune este că nu i se potrivește de loc. Afară de gimnastică, unde excelează, și bine înțeles de desen, pentru ce altceva mai manifestă Edouard un interes oarecare? Pentru istorie? Uneori așa s-ar părea; totuși, de cele mai multe ori, în timpul orelor domnului Wallon, ascunzîndu-se pe cît poate, Edouard citește pe furiș o cărticică.

De aceea, domnul Defauconpret se va vedea silit, în notele din iulie, să mărturisească că « zelul » elevului pe care îl protejează nu a fost prea mare. Progresele au fost « de fapt puțin cam lente »; a dat desigur dovadă de « destulă bunăvoință », « ar fi trebuit să depună doar ceva mai multă rîvnă și energie ». La sfîrșitul anului, junele Edouard avea să rămînă repetent.

Domnul Manet, firește, nu e prea încîntat.Cît de puțin îi seamănă acest copil nepăsător și ușuratic! Să semene el oare mai curînd cu familia Fournier? Mai știi? Rudele din partea mamei sînt oameni mai puțin așezați, mai aventuroși, mai impulsivi decît cei din neamul Manet. Un frate al doamnei Manet, locotenent de cuirasieri, țîfnos și certăreț, a fost ucis în duel. Bunicul ei, un Delanoue (descendent din acei Delanoue din Poitou, care începînd din vremea lui Henric al III-lea și în tot timpul Vechiului Regim fuseseră valeți în serviciul personal al regelui) a făcut în timpul Revoluției, prin diverse specu-

[1] Toate notele și calificativele școlare, citate în acest capitol, sînt luate după o copie manuscrisă aflată în depozitele Cabinetului de Stampe al Bibliotecii naționale din Paris.

lații, avere frumoasă, pe care ulterior a pierdut-o. Tatăl ei, pe de altă parte. Dar ssst! Ce se poate spune despre acest abil diplomat, care a contribuit din plin la metamorfoza mareșalului Bernadotte din prinț de Ponte-Corvo în moștenitor al tronului Suediei, pe treptele căruia acest soldat parvenit a urcat sub numele de Carol al XIV-lea? Ce se poate spune altceva decît că, o dată ce și-a atins scopul, Bernadotte a fost ingrat cu cel ce-i asigurase izbînda. Doamna Manet era fina regelui Suediei, decedat numai de cîteva luni, în 1844; și cu ce se alesese dintr-asta? Doamna Manet ține destul de mult să precizeze: la botez cu un șirag de mărgean, iar cu prilejul căsătoriei, cu această pendulă mare ce bate orele pe căminul din salon! Atîta tot! Foarte puțin! Nimic! Doamna Manet uită totuși să spună că la căsătoria ei, Carol al XIV-lea, în afară de ornic, i-a mai dăruit șase titluri de rentă și șase mii de franci bani lichizi [1]; uită de asemenea — sau poate nici nu știe — că tatăl ei n-a fost niciodată diplomat.

În 1810, cam pe timpul cînd se desfășurau evenimentele din Suedia, Joseph-Antoine-Ennemond Fournier[2], care cu puțin timp în urmă se ocupase cu negustoria la Hanovra stabilindu-se mai apoi la Göteborg, tocmai dăduse faliment și se înapoiase în Franța. Aici, în urma unor împrejurări care nu se cunosc prea bine, a intrat Fournier în slujba lui Bernadotte pentru a-l sprijini în campania sa. Avînd destui bani la dispoziție, a plecat în Suedia, a ajuns la Oerebro unde Dieta suedeză se afla în plină deliberare și desemnase o comisie electorală formată din doisprezece membri. La primul scrutin, Bernadotte n-a obținut decît un singur vot. Profitînd de faptul că însărcinatul cu afaceri al Franței tocmai fusese rechemat, Fournier, fără să șovăie în fața imposturii, s-a dat drept reprezentant al guvernului imperial. Afirma sus și tare că « Bernadotte era singurul prinț regal a cărui alegere ar fi fost privită favorabil de împărat și de întreaga Franță » [3]. Zarurile au fost aruncate! Bernadotte a întrunit zece voturi și a fost ales.

---

[1] Circa 15.000 f.n. *Journal des Curieux*, număr special consacrat lui Manet, 10 martie 1907.

[2] Născut în 1762, el era fiul unui slujbaș la serviciul de supraveghere « Ape și păduri » din Grenoble.

[3] Bernard Nabonne: *Bernadotte*.

Să fie oare la curent domnul Manet cu aceste lucruri? Dacă i se întîmplă uneori să se gîndească la socrul său, pe care de altfel nu l-a cunoscut niciodată (Ennemond Fournier murise în 1824, şapte ani înainte de căsătoria fiicei sale), îşi spune el vreodată că Edouard seamănă mai degrabă cu acel bunic, erou al unei neverosimile povestiri, omul despre care cancelariile nu conteneau să întocmească rapoarte în termeni violenţi[1], decît cu familia Manet? Dar tăcere. Orologiul ce bate orele în liniştitul apartament din strada Petits-Augustins nu trebuie să amintească decît ingratitudinea defunctului rege faţă de « diplomatul » căruia îi datora ascensiunea. Prin repetarea clasei a V-a, Edouard va pierde un coleg la prietenia căruia ţinea foarte mult — Antonin Proust[2], fiul unui fost deputat al departamentului Deux-Sèvres. Tot anul au stat alături în aceeaşi bancă strîmtă, şi acum Antonin Proust trece, cum era firesc, în clasa următoare. Cei doi prieteni nu se vor mai putea vedea decît în afara orelor de curs. Se vor întîlni şi duminicile, pentru a-şi continua obişnuitele plimbări cu unchiul Fournier.

Încîntat de aptitudinile pentru desen ale nepotului său, unchiul Fournier îl încurajează din răsputeri. Aflîndu-se în garnizoană la Vincennes, îi cheamă deseori la el pe ambii copii şi cîteşitrei pornesc să facă schiţe prin împrejurimi. Alteori îi conduce prin muzee, mai ales la Luvru. Luvrul prezenta atunci o atracţie senzaţională: cele

[1] În anul 1845, B. Sarrans junior publică la editura *Comptoir des Imprimeurs-Unis* lucrarea: *Histoire de Bernadotte*, în două volume, în care se vorbeşte despre Fournier ca despre « un individ fără nici un titlu, fără mandat, care nu se bucură de nici o consideraţie personală », pomenind despre « antecedentele puţin recomandabile ale acestui personaj, şi unde, în sfîrşit, sînt citate aceste fraze ale Ministrului Relaţiilor Externe al Guvernului Imperial: « Nu pot crede că acest individ să fi avut imprudenţa de a spune că este însărcinat cu vreo misiune oarecare (. .). Guvenul (. .) în nici un caz n-ar fi putut coborî într-atît încît să ia ca instrument al intenţiilor sale un asemenea individ ». Aproape toţi biografii lui Bernadotte au emis opinii foarte aspre asupra lui Fournier. Fapt curios: aparent, nici unul nu a ştiut că Fournier a fost bunicul lui Manet; cît despre biografii pictorului, ei nu s-au gîndit, sau nu au avut curiozitatea de a culege informaţii de la cei dintîi acreditînd întrutotul legenda bunicului diplomat.

[2] Antonin Proust, care va juca un rol destul de mare în viaţa lui Manet, nu are nici un fel de legătură de rudenie cu familia lui Marcel Proust

cinci sute de tablouri din « muzeul spaniol » al lui Ludovic-Filip. Spania era la modă. De la Napoleon și războiul nenorocit pe care Împăratul îl purtase dincolo de Pirinei, acțiunile militare și politice, ca expediția din 1823 — cu memorabilul episod al luării fortului Trocadero la Cadix, sau luptele carliste — n-au încetat să mențină treaz interesul față de Spania. Scriitorii romantici, reînviind tradiția ilustrată prin Corneille și Lesage, își vor afla ades izvor de inspirație în Spania, fie că este vorba de Hugo care, după *Hernani*, în 1830, scrisese în 1838 *Ruy Blas*, sau de Charles Nodier care publicase în 1837 *Inès de las Sierras*, ori de Théophile Gautier, al cărui *Tras los Montes* apăruse în 1843, de Mérimée care scrisese, încă din 1825, *Teatrul Clarei Gazul*, iar acum tocmai publicase *Carmen*. În pictură se petrecea același lucru. La ultimul Salon, nu fusese oare intitulat *Guitarrero* un tablou de Courbet? În 1838, s-a putut crede un moment că era pe cale să ia ființă o școală de pictură franco-spaniolă.

Exact în acest an, în 1838, la începutul lui ianuarie, fusese inaugurat « muzeul spaniol »; el a determinat într-o mare măsură entuziasmul pentru arta spaniolă, atît de puțin cunoscută pînă atunci și păstrîndu-și, tocmai datorită acestui fapt, toată atracția noutății. Operele erau departe, aproape inaccesibile. Gravori spanioli care să facă reproduceri după ele și să le difuzeze nu existau. Cîte tablouri ale maeștrilor spanioli se aflau prin muzeele franceze înainte de această dată? Le numărai pe degete. Luvrul avea în total douăsprezece [1]. «În 1837, profitînd de turburările iscate de luptele carliste, Ludovic-Filip avusese ideea să-i încredințeze baronului Taylor — amator competent și mare călător, același Taylor care în 1831 negociase cedarea gratuită de către Mehmet-Ali a obeliscului de la Luxor — misiunea de a cumpăra din Spania « fără prea mult zgomot » cît mai multe tablouri. Primind peste un milion de franci pentru aceste operații clandestine, Baronul Taylor a izbutit să aducă pe ascuns din Spania, în general cu vaporul, mai mult de patru sute de lucrări de o valoare foarte diferită desigur, dar dintre care cel puțin cîteva zeci prezentau un interes excepțional.

[1] Inventarul din 1832.

Aceste tablouri — al căror număr a crescut în 1842 datorită colecției englezului Frank Hall Standish, lăsată prin testament lui Ludovic-Filip — sînt explicate nepotului de către unchiul său Fournier. Ce impresie trebuie să fi făcut ele asupra băiatului de treisprezece ani, nervos și emotiv! În cele cinci săli vaste, pardosite cu lespezi roșii ale « muzeului spaniol », unde tablourile se înșirau în rînduri strînse, domnește o liniște deplină. Oamenii se reculeg, copleșiți parcă de aceste picturi întunecate, pe care o lumină proastă le întunecă și mai mult încă, și unde apar, pictate cu o pastă brună brăzdată de fulgurații, scene zbuciumate, intense, extatice sau crude, «suplicii de neînchipuit, cum este cel al sfîntului care, învîrtind de o mică morișcă, își smulge propriile intestine », un întreg « coșmar cucernic și schimonosit », un « vis plin de înfricoșătoare taine» cu « iz de mănăstire și de inchiziție [1]. Catalogul « muzeului spaniol » se arată foarte generos în atribuiri. Este îndoielnic să fi existat acolo nouăsprezece pînze de Velasquez, opt de Goya, nouă de El Greco, douăzeci și cinci de Ribera, douăzeci și două de Alonso Cano, zece de Valdes Leal, treizeci și opt de Murillo și optzeci și unu de Zurbaran. Și totuși, cîte lucruri minunate! Edouard schițează detalii într-un album. Stă oare mai mult în fața unor anumite opere cum ar fi *Tinere fete la balcon* de Goya, *Femei din Madrid în costum de majas*, de același, sau în fața tabloului lui Zurbaran, *Călugărul*? În orice caz, își va aminti întotdeauna de ele.

Unchiul Fournier îl va fi dus poate să admire și faimoasa colecție a mareșalului Soult, « ilustrul jefuitor al bisericilor spaniole » [2], care strînsese în galeria sa vreo două sute de tablouri, printre care remarcabili Murillo și cîteva dintre capodoperele lui Zurbaran.

În timpul vacanțelor, unchiul Fournier va continua inițierea artistică a lui Edouard fie la Gennevilliers, fie la proprietatea sa de la Poncelles, în apropiere de Montmorency. Oamenii stăpîniți de o mare pasiune nu mai văd nimic altceva în jurul lor; cu gîndul numai la artă, ofițerul de artilerie, fără să se sinchisească de notele proaste ale lui Edouard și fără să-i treacă prin cap că

[1] Jules Breton: *Nos Peintres du siècle.*

[2] Léon Rosenthal: *Du Romantisme au Réalisme.*

ar fi mai bine să nu-l sustragă de la latină și greacă, îndată ce se afla lîngă nepotul său, îi strecura numaidecît creionul în mînă și pentru a-l face să progreseze la desen, îi oferă cartea: *Etudes d'après Charlet*.

Curînd va mai avea și alte inițiative. La colegiul Rollin cursurile au reînceput. Cu toate că repetă clasa a cincea, Edouard continuă să ia note la fel de proaste ca și în anul precedent, exceptînd istoria, materie unde reușește o singură dată, în mai, să se claseze al doilea. « Copilul ar putea da mult mai mult; are intenții bune dar este cam ușuratec și nu depune sîrguința cuvenită la lecții. » Toate acestea sînt însă vorbe goale pentru unchiul Fournier; stăpînit de ideea lui, într-o duminică, la masă, el găsește de cuviință să-l sfătuiască pe domnul Manet să-l înscrie pe Edouard la cursul suplimentar de desen ce se preda la colegiul Rollin.

Ce vorbă-i asta?! La cursul de desen? Domnul Manet reacționează violent. Are trei fii; a hotărît de mult calea pe care o va urma fiecare. Edouard și Eugen vor deveni magistrați; Gustav va fi medic. Desenul! La ce i-ar putea folosi lui Edouard Manet desenul? Să nu i se mai pomenească despre asemenea copilării. Edouard ar face bine să se ocupe mai serios de exercițiile și de compunerile lui. Militarul (tocmai fusese promovat locotenent-colonel) curmă conversația. Dar, trecînd peste argumentele domnului Manet, cîteva zile mai tîrziu se duce la colegiul Rollin pentru a-l ruga pe domnul Defauconpret să-l înscrie pe Edouard la cursul de desen. Va plăti el lecțiile din proprii lui bani.

Lecțiile — la care participă și Proust — nu-l entuziasmează prea mult pe Edouard. Ele au un caracter strict academic. Copii după diverse mulaje și, mai frecvent încă, copii după reproduceri de tablouri. Edouard cască. Ori de cîte ori poate, « o șterge în curtea de gimnastică » [1]. Acest băiat de paisprezece ani are de pe acum păreri foarte precise despre desen și despre pictură. În orele domnului Vallon, citește pe ascuns *Saloanele* lui Diderot. « Atunci cînd vestmintele purtate de un popor sînt meschine, scria Diderot, arta trebuie să renunțe la costum. » Edouard îi arată lui Proust fraza spunînd:

---

[1] Antonin Proust.

« la te uită ce prostie; trebuie să aparţii epocii tale şi să faci ceea ce vezi, fără să-ţi pese de modă ».
În ceea ce-l priveşte, la curs desenează ceea ce vede. Fără să ia în seamă modelul în gips care trebuia reprodus, el face portretul colegilor săi. Curînd, urmîndu-i exemplul, vecinii fac la fel, primul fiind Proust. Furios, profesorul de desen îi reclamă cenzorului de studii, care redactează un raport către domnul Defauconpret. Acesta pedepseşte indisciplinaţii cu eliminarea pe o lună de la cursul de desen. Dar se răzgîndeşte curînd, îi convoacă pe toţi şi-i mustră « părinteşte ». După ce vinovaţii promit că « de aici înainte vor copia cu fidelitate modelele », suspendă pedeapsa. În semn de căinţă, ei se vor strădui să reproducă, « pe cît de exact cu putinţă, trei figuri litografiate după tabloul baronului Gérard, reprezentînd intrarea regelui Henric al IV-lea în dragul său oraş Paris în anul 1594 »[1].
Dar cu Edouard lucrurile iar stau prost. Domnul Defauconpret nu mai are încotro: trebuie să recunoască ceea ce este evident. Deşi ascultător din fire, Edouard e fluşturatec şi nu munceşte, sau munceşte prea puţin. În loc să-şi facă lecţiile, umple caiete întregi cu desene. Cu toată răbdarea şi cu toată dorinţa lui de a nu-i mîhni pe părinţii elevului, domnul Defauconpret socoteşte de datoria lui să-i înştiinţeze. Domnul Manet se înfurie. Edouard va trebui să recîştige timpul pierdut, altfel va fi vai de el! Şi pentru început, cu toate notele lui lamentabile, în octombrie va sări clasa a IV-a, intrînd direct într-a III-a[2].
Tot atunci, Antonin Proust părăseşte colegiul Rollin, intrînd într-un internat din strada Fossés-Saint-Victor. Cei doi prieteni vor continua totuşi să se întîlnească. Cînd unchiul Fournier e ocupat cu serviciul şi nu îi însoţeşte prin muzee, băieţii se duc cu doamna Manet la recepţii. Doamnei Manet îi place societatea. Înzestrată cu un glas plăcut, ea cîntă destul de bine şi deseori se produce în saloane, la reuniunile mondene şi mai ales la Contesa de Sparre, ale cărei « matinee » din Place

[1] Antonin Proust.
[2] Liceul francez spre deosebire de cel românesc are o ordine inversă în succesiunea numărului claselor. Astfel: clasa I-a este de fapt ultima, în timp ce prima clasă este a VI-a (*N. tr.*).

Saint-Georges sînt foarte frecventate. Edouard însă, închis întreaga săptămînă în colegiu, stă cît mai puțin la aceste reuniuni, prea ceremonioase pentru neastîmpărul lui tineresc. Preferă să se uite cu coada ochiului, sfios (la 15 ani este timid ca o fată) la tinerele femei ce se plimbă la Tuileries sau pe Champs-Elisées, unde era pe atunci «un povîrniș cu arbori falnici, care ducea spre niște grădini»[1] unde se vindeau flori și dulciuri.

Neastîmpărul vîrstei ingrate îl frămîntă; simte nevoia de a se cheltui fizicește. Purtarea lui lasă de dorit. Fusese indolent și neglijent, acum devine și neascultător. Domnul Defauconpret este din ce în ce mai nemulțumit, nu-și mai ascunde dezaprobarea și îl califică pe Edouard drept un «caracter dificil». De altfel, notele obținute sînt grăitoare: la compuneri «slab», exerciții «slab»; numai la desen obține Edouard un «foarte bine». Domnul Manet își mustră fiul. Are de gînd să-și adune mințile și să se apuce serios de treabă ori nu? Ar fi cazul să înceapă să se gîndească la viitor. Își închipuie că trîndăvind astfel va ajunge vreodată magistrat? Edouard îngaimă ceva... Cum-cum? Să fi auzit bine domnul Manet? Ei bine, da! Așa este! Edouard îi declară fățiș tatălui său: nu simte nici un fel de atracție pentru studiul dreptului. Ar vrea... Și rostește cuvîntul insolit: ar vrea să se facă pictor. Domnul Manet este uluit; cu un ton tăios cere fiului său să nu mai pronunțe acest cuvînt! Dar Edouard se încăpățînează. Tatăl și fiul se înfruntă. Primul amenință, cel de al doilea plînge.

Năucit de această neașteptată răzvrătire, domnul Manet nu vrea să creadă că Edouard va persista în intențiile lui atît de absurde! Copilării! Vise de adolescent! Ah, ce influență detestabilă a avut unchiul Fournier asupra băiatului! Numai el i-a băgat în cap asemenea bazaconii. În sufletul domnului Manet mocnește o furie clocotitoare, gata să izbucnească. Prieteni, rude, domnul Pellat, care este acum decanul Facultății de drept, maestrul Jules de Jouy, toți sînt chemați să intervină pe lîngă fiul nesupus pentru a-l aduce pe calea cea bună. În dragostea pe care Edouard o poartă tatălui său, intră și o mare doză de frică; deși plînge în hohote, nu cedează.

[1] Antonin Proust.

Nici nu se gîndește să cedeze. Printre lacrimi, declară că mai degrabă va fugi de acasă decît să urmeze dreptul. Este de neînchipuit, o asemenea rebeliune fățișă din partea unui băiat atît de timid și, pînă atunci, ascultător și respectuos. Tatăl nu-și poate crede ochilor și urechilor. Ei bine! Dacă așa stau lucrurile, trebuie să taie în carne vie. Nu va ceda nici el. Ca judecător, este deprins să vie de hac altora și mai căpățînoși. Așa dar nu va ceda, sau, mai bine spus, nu va ceda decît asupra unui singur punct. De vreme ce Edouard stăruie în refuzul lui de a urma dreptul, atunci să facă bine să indice imediat, pe loc, ce altă carieră conformă gusturilor sale dorește să-și aleagă, în afară bine înțeles de aceea de zugrav.

Edouard merge uneori cu părinții în vilegiatură la Boulogne, pe coasta Canalului Mînecii. Marea îl atrage. Este foarte bun la gimnastică. Intrînd la Școala navală ar avea în plus marele avantaj că ar scăpa de colegiul acela nesuferit scurtînd astfel și timpul școlarității. Rezistînd cu îndîrjire, adolescentul în plină pubertate, cu sîngele înfierbîntat, nu se gîndește prea mult. Luat din scurt, declară că vrea să se facă marinar. Domnul Manet, sedentar, cazanier, înrădăcinat în solul Parisului, este probabil cam surprins, decepționat chiar; în locul magistraturii ar fi dorit o altă profesiune liberă; nu face însă nici un fel de obiecție. Fie și marinar! Orice e preferabil boemei mîzgălitorilor.

Limita de vîrstă pentru candidații Școlii navale fiind fixată la șaisprezece ani, împliniți la 1 ianuarie al anului în curs, Edouard dispune de un termen destul de scurt pentru a înfrunta examenul de admitere. De aceea, se prezintă imediat după sfîrșitul anului școlar, în iulie 1847.

Elev între a III-a — și încă elev mediocru — de bună seamă că nu are decît foarte puțini sorți de reușită, cu atît mai mult cu cît se pregătește de concurs cu aceeași lipsă de elan de totdeauna. Ca și în trecut, neglijează studiile clasice, care figurează și ele în regulamentul concursului, ocupîndu-se cu o aparentă rîvnă numai de matematici. Rezultatele vor fi mai mult decît insuficiente. La probele scrise va obține 11 la franceză, 9 la matematică, 7 la latină și va considera inutil să se mai prezinte la oral. « Și-a pierdut timpul degeaba », va consemna unul dintre examinatori.

Eșecul e trecut sub tăcere.[1] Edouard va putea să se prezinte încă odată la concursul din iulie viitor. Pentru a-i înlesni probabil pregătirea, domnul Defauconpret îl face să mai sară o clasă: în octombrie 1847, Edouard intră în clasa de retorică suplimentară.

O mulțime de evenimente frămîntă Franța la această epocă. Foametea determinată de recoltele proaste din 1845 și 1846 a stîrnit mari nemulțumiri și o profundă animozitate față de monarhia din iulie, căreia, pe de altă parte, i se mai reproșa că se opune oricăror reforme. Oratorii politici îl atacă necontenit pe Guizot, ministrul lui Ludovic-Filip. În februarie 1848 au loc la Paris tulburări. În ziua de 24 izbucnește revoluția, iar Ludovic-Filip abdică. A doua zi este proclamată republica.

Credincios familiei Orléans, unchiul Fournier demisionează imediat din armată. Osîndindu-i purtarea, domnul Manet profită de prilej pentru a se certa cu el. Ruptură definitivă, « peste care nu se poate trece », va spune Fournier[2] — și care nu este motivată numai de opiniile politice divergente ale celor doi cumnați. Unchiul Fournier părăsește casa din strada Petits-Augustins, retrăgîndu-se la Poncelles. Vor trece ani fără ca Edouard să-și revadă nașul.

Calificativele adolescentului n-au prea avut tocmai darul să-l predispună pe domnul Manet la îngăduințe față de ofițerul desenator. Retorică: « mediocru ». matematici: « suficient »; istorie: « prea superficial ». Și. . . acel « foarte bine » la desen parcă mai supărător decît un blam. Elevul Manet stăruie în defectele lui bine cunoscute. Sîrguință și conduită: « în nici o privință nu s-a constatat vreo ameliorare ». În aceste condiții mai are vreun rost să se prezinte din nou la concursul pentru Școala navală? În martie însă a aflat că, începînd din 1849, limita de vîrstă pentru concurenții care ar putea face dovada unei îmbarcări de un an și jumătate pe un bastiment al statului se va ridica la optsprezece ani.

---

[1] Biografii lui Manet au ignorat acest eșec. Precizările aduse mi-au fost furnizate de către Arhivele Serviciului Istoric al marinei. (Lista nominală a candidaților examinați pentru intrarea la Școala navală, anul 1847).

[2] Scrisoare către Edouard Manet, 1 octombrie 1855.

Iată ceva ce-i surîde lui Edouard, care nu mai înaintează dosarul pentru concurs [1].

În timp ce, cu obișnuita lui indiferență, termina clasa de retorică, agitația politică ce domnea încă în Franța se transformă iarăși în insurecție. În cursul lunii iunie se ridică baricade în estul și în centrul Parisului. Edouard însoțit de Proust, cu riscul de « a se alege cu cîteva gloanțe » se încumetă pînă în cartierul Saint-Antoine pentru a asista la spectacolul acestor zile sîngeroase. În drumul lor, cei doi prieteni întîlnesc targa pe care era adus arhiepiscopul Parisului, Monseniorul Affre, rănit de moarte pe cînd încerca să mijlocească o împă- care între trupele guvernamentale și insurgenți.

Deciziile ministeriale privind viitorul concurs de admi- tere la Școala navală ies una după alta. La 9 august se hotărăște că este suficient pentru candidați să facă dovada unei îmbarcări de douăsprezece luni, pentru a putea beneficia de măsura care fixează limita de vîrstă la opt- sprezece ani. Apoi, la 10 octombrie, li se acordă înles- nirea de a efectua stagiul pe un vapor comercial și în plus li se permite să înlocuiască îmbarcarea cu o simplă călătorie dincolo de ecuator [2].

Încordarea dintre domnul Manet și fiul său nu putea afla altă soluție decît îmbarcarea. Edouard va pleca. Se gîndește oare cu adevărat să devină marinar? Să-și fi luat gîndul de la cariera de pictor, care-l făcuse să înfrunte voința părintească și să i se împotrivească cu atîta hotărîre? Desenează într-una! Dar acum singurul lucru important este perspectiva marii călătorii. Ea îl încîntă fiindcă îi promite libertatea. Pentru el, care era în conflict cu tatăl său, a pleca înseamnă a se libera! Un armator din Le Havre, aflînd în dispozițiile ultimului decret un ingenios prilej de beneficii, oferă « băieților de familie » posibilitatea de a îndeplini, într-un fel nu prea neplăcut, condiția cerută candidaților la Școala navală. Unul dintre vapoarele sale *Le-Havre-et-Guade-*

---

[1] Sa spus de multe ori că Manet s-ar fi prezentat la concursul din 1848. După cum rezultă din Listele nominale din acel an, aflate în Arhivele serviciului istoric al marinei, lucrul este inexact.

[2] *Bulletin Officiel de la Marine*, anul 1848, și *Histoire de l'Ecole Navale et des Institutions qui l'ont précédée*, scrisă de un fost ofițer (Maison Quanti , Paris, 1889).

loupe îi va duce împreună cu cîțiva profesori dincolo de ecuator, la Rio de Janeiro [1].
Edouard se înscrie pentru prima cursă. La începutul lui decembrie, însoțit de tatăl său, părăsește Parisul cu destinația Le Havre.

[1] Inițiativa va fi judecată cu destulă severitate «deoarece în timpul acestei călătorii de plăcere — scrie fostul ofițer, autorul cărții *Histoire de l'Ecole Navale* — citată mai sus — îndeletnicirea principală era mai mult fumatul decît programul concursului, iar la înapoiere, foarte puțini dintre acești elevi ai mării reușeau să intre în Școală; însă datorită faptului că limita de vîrstă pentru examenul de admitere era de 18 ani, mulți dintre ei mai aveau prilejul de a încerca și sfîrșeau prin a reuși.

II. GOLFUL RIO

Era ora îndoielnică, ora cînd noaptea
se sfîrşeşte şi diavolul îşi încheie
socotelile.

ANDRÉ GIDE: *Les Faux Monnayeurs*

Ancorat în ultima radă a portului, cu prora spre larg, *Le Havre et Guadeloupe* — de sub comanda căpitanului Besson — nu aştepta decît vîntul prielnic pentru a porni la drum. Pe chei se îmbulzeau ca totdeauna curioşii, privind elevii de marină în uniformă, cu cămaşă de molton, bluză groasă, pantalon de pînză şi pălărie impermeabilă. Un matelot cu sabie şi puşcă sta de veghe la scară. Prin mulţimea de guri-cască pot fi văzute cîteva mame înlăcrimate.

Lui Edouard nu-i pare rău că a stăruit pe lîngă maică-sa să nu vină la Le Havre; îi era teamă de momentul despărţirii. Încă de sîmbătă, 2 decembrie, i-a scris pentru a o linişti. Nu se simte prea trist, fiindcă este încîntat, « uimit » de « confortul » de care se vor bucura el şi camarazii lui. Armatorul normand nu a mințit; şi-a ţinut toate promisiunile chiar peste aşteptări. Velierul este un vas « magnific », « unul dintre cele mai elegante din Le Havre », înzestrat cu toate cele necesare, avînd chiar « un oarecare lux ». Are pînă şi un pian în salon. Cît despre hrană, este din belşug şi foarte bună; două feluri cu carne şi desert la fiecare masă. Edouard doarme într-un hamac! Nu există de altfel decît treizeci şi şase de paturi, mai puţine deci decît ar trebui pentru toţi elevii. Primele nopţi nu poate dormi, dar se va obişnui repede. Hamacul va face parte din pitorescul, dacă nu din plăcerile croazierei.

În afară de elevi şi profesori, *Le Havre et Guadeloupe* va transporta la Rio de Janeiro unul sau doi pasageri — oameni tineri — precum şi o mică încărcătură de diverse

mărfuri, între altele brînzeturi de Olanda. Echipajul este format din douăzeci şi şase de oameni. Un şef bucătar negru are în subordinea lui patru mici muşi şi doi ucenici, aflaţi în serviciul elevilor. Edouard este impresionat de faptul că sînt atît de prost trataţi: « sînt ţinuţi numai în pumni şi picioare, asta îi face teribil de asculătători, te asigur. Şeful bucătar. . . le trage nişte chelfăneli straşnice ». Elevii au şi ei dreptul să-i bată, dar bineînţeles că se abţin.

Totuşi, *Le Havre et Guadeloupe* nu este căminul părintesc. Deşi «foarte de treabă» ofiţerii sînt «severi». Elevii au fost avertizaţi că dacă vor face vreo prostie, se vor expune la aceleaşi pedepse disciplinare ca şi matelotii; adică, vor fi imediat încarceraţi. « Sîntem cît se poate de prudenţi, te rog să mă crezi. »

Toate acestea însă nu pot fi socotite nici măcar uşoare neajunsuri. Edouard şi camarazii lui, încîntaţi de perspectiva unei vieţi noi cu totul diferită de obiceiurile lor, aşteaptă cu nerăbdare — o nerăbdare dublată şi de o uşoară neliniste — momentul cînd se va da ordinul de plecare. În ziua de 8, timpul devenind în sfîrşit favorabil, se iau ultimele măsuri. Se pregătesc velele, iar la bord este urcată o iolă destinată viitoarelor plimbări în Golful Rio. Mai rămîne să fie îmbarcaţi doar porcii şi oile. Plecarea este fixată pentru a doua zi dimineaţa, sîmbătă, la orele 9,30.

Sîmbătă dimineaţa, domnul Manet urcă pe vas pentru a-şi lua rămas bun de la Edouard. «Am fost foarte fericit să-l am lîngă mine pînă în momentul plecării; a fost atît de bun în tot timpul şederii sale aici », scrie recunoscător Edouard către « măicuţa » lui « mică şi dragă ». Nu cumva îi pare rău?

Le Havre et Guadeloupe s-a îndepărtat de chei. Adunată pe dig mulţimea salută vasul care, după ce a tras două salve de tun pentru a-şi asigura pavilionul, se îndreaptă spre larg. Mamele flutură batistele. Domnul Manet este fără îndoială şi el acolo; jobenul acela ridicat deasupra mulţimii trebuie să fie al lui. Este un adevărat noroc că vaporul a reuşit să pornească astăzi; domnul Manet va putea fi astfel la Paris pentru alegerile atît de importante din ziua de duminică 10. Un om care nu-i place şi de a cărui ambiţie se teme trage sforile pentru a ajunge preşedintele Republicii — prinţul Ludovic-Napoleon Bonaparte.

Marea e frumoasă, cerul strălucitor. Velierul se leagănă cam tare, însă Edouard suportă uşor tangajul, simţindu-se foarte mîndru că rezistă mai bine decît majoritatea camarazilor săi care, bolnavi, stau «lipiţi de copastie». Unul dintre colegii săi de la Rollin, Maindreville, suferă cumplit. Edouard zîmbeşte cu oarecare superioritate şi cu un dispreţ uşor ironic. Băieţii aceştia n-au stofă de marinari!

La 8 seara, cît se poate de satisfăcut de prima lui zi pe mare, zăreşte la orizont lumina unui far îndepărtat. Este ultimul semn de pe pămîntul Franţei. Apoi vasul intră în noapte.

Abia acum îşi dă seama Edouard că i-a venit şi lui rîndul să se simtă rău. Fără veste, marea a devenit ameninţătoare. Valurile încep să crească. Vîntul suflă din ce în ce mai aprig. Parîmele zbîrnîie. Vasul trozneşte din încheieturi. Catargele gem. Furtuna s-a dezlănţuit năprasnic. Edouard şi-a pierdut superba-i siguranţă. Acum, la fel ca şi celorlalţi camarazi, îi este îngrozitor de rău. Refugiat în cabină, mînjit de vărsăturile a douăzeci de băieţi care se clatină, sughit şi, pierzîndu-şi echilibrul din cauza ruliului, se rostogolesc unii peste alţii, Edouard — cu maţele întoarse pe dos — se întreabă: «ce caută el pe această galeră?» Îi plăcea marea dar nu-şi închipuia că s-ar putea dezlănţui cu atîta violenţă, că ar putea ridica asemenea «munţi de apă» care se sparg în noapte şi se năruie pe puntea vasului cu un zgomot de cataclism. Dar vai! Chinurile abia au început! Dimineaţa cenuşie descoperă privirilor doar nesfîrşita întindere a valurilor cu crestele înspumate pe care se zbate vasul, lovit de talazurile ţîşnite din adîncuri pentru a se prăvăli din nou în hăurile căscate sub el. Nici seara şi nici noaptea marea nu se linişteşte. Nici a doua şi nici a treia zi; zeci de ore în şir, furtuna bîntuie cu atîta turbare, încît uneori echipajul trebuie să strîngă toate pînzele. Purtat de uragan, *Le Havre et Guadeloupe* nu-şi mai poate păstra direcţia. La ieşirea din Canalul Mînecii, vîntul potrivnic îl abate din drum, împingîndu-l pînă în dreptul coastelor Irlandei.

Furtuna nu se domoleşte decît în ziua de 15. Vîntul îşi schimbă direcţia abia spre înserat. Numai atunci vasul poate face o voltă, şi, străbătînd valurile încă înalte, să-şi reia direcţia. Edouard îşi vine în fire. Se gîndeşte cu

dor la «căldura căminului părintesc» și zdruncinat încă de încercarea prin care trecuse, mărturisește că este cu desăvîrșire «dezgustat» de meseria de marinar. Acum, că timpul a redevenit frumos, îl izbește «monotonia» unei asemenea existențe, «mereu numai cer și apă, mereu același lucru, este stupid».

Abia curățaseră vasul, abia spălaseră lenjeria și rufăria de pat și iată că vîntul își schimbă din nou direcția și marea iarăși începe să zgîlțîie vasul. Lucrurile vor merge tot așa pînă în ziua de 19, cînd *Le Havre et Guadeloupe* va depăși golful Gasconiei. «Oamenii aceștia sînt într-adevăr uluitori!, se minunează Edouard vorbind despre marinari. În ciuda meseriei lor atît de grele, par mereu mulțumiți, mereu veseli, cu toate că nu este cîtuși de puțin distractiv să strîngi o terțarolă cocoțat pe o vergă, aplecată mai-mai să atingă marea, să muncești zi și noapte, pe orice fel de vreme; de altfel, toți își detestă meseria». Părere firește foarte personală.

De la plecare, băieții n-au mai deschis caietele. Profesorii erau și mai bolnavi decît elevii. În ziua de 19 încep cursurile. Se organizează programul zilnic, deșteptarea la 6,30 dimineața, stingerea la 9 seara; dimineața, orele de matematică, iar după amiază literatura și engleza. Într-atît îl apasă pe Edouard monotonia de pe bord încît se bucură de aceste perspective de studiu. Marea și cerul! Cerul și marea! Zilele nu se mai sfîrșeau, pururi asemănătoare între ele, cu o mare cînd mai liniștită, cînd mai agitată. Nici o distracție, nici un spectacol. Numai întîmplări mărunte care, în această uniformitate, capătă valoare de evenimente! Glontele tras de comandant în direcția unor goelanzi sau cufundari, păsări obișnuite să zboare foarte departe de țărm; o încercare neizbutită de a pescui ton; sau întîlnirea cu un bric portughez care văzînd cum *Le Havre et Guadeloupe* vine spre el, în viteză, cu pînzele umflate, crede că e atacat și o ia la goană... După ce *Le Havre et Guadeloupe* ridică pavilionul, bricul portughez se liniștește și îi lasă să se apropie; o șalupă cu un locotenent și trei oameni le duc scrisori pentru a fi expediate în Franța, și cîte ceva de ale gurii. Cadourile sînt primite cu multă bucurie de către portughezi: «Nenorociții aproape că nu mai aveau ce mînca; veneau de la New York, navigau de douăzeci și două de zile și stătuseră opt zile la capă; se duceau la Porto, de

care în dimineața aceea ne despărțeau 120 de leghe » Nesfîrșite, nesfîrșite zile pe care ploaia le făcea încă și mai plictisitoare. Comandantul se străduiește să-și distreze elevii. Într-o seară a deschis pentru ei cîteva sticle de șampanie. După masă, sus pe dunetă, îi pune să cînte în cor, ba chiar plănuiește să-i perfecționeze după metoda de canto Wilhem, pe atunci foarte la modă. Crăciunul, în sfîrșit Crăciunul, prilej pentru o « petrecere monstră » pînă la 4 dimineața.

Dulciurile, țigările și șampania comandantului îi fac pe elevi să uite pentru o clipă restricțiile alimentare la care erau supuși de cîteva zile: călătoria prelungindu-se dincolo de prevederi, merindele încep să se împuținеze: galeții înlocuiesc pîinea. Elevii sînt « furioși ». Din frumoasa lor croazieră n-a mai rămas nimic; toate merg anapoda. Unii, ca Maindreville, de pildă, nu izbutesc să se obișnuiască cu ruliul și, mereu bolnavi, nu mai coboară din pat. Ofițerii îi bruftuiesc pe cei valizi. « Secundul. . este o adevărată brută, un lup de mare care ne ține din scurt și ne înghiontește zdravăn. » Toate s-au împotmolit. Măcar de-ar izbuti *Le-Havre-et-Guadeloupe* să acosteze la Madera! « Ce plăcere să poți revedea pămîntul! Dorim asta de atîta timp! » La 30 decembrie, în primele ore ale zilei, insula muntoasă Porto-Santo, situată la 25 de mile de Madera, apare la orizont. Dar *Le-Havre-et-Guadeloupe* încearcă în zadar să acosteze; vîntul îi este potrivnic. Părăsind ideea de a poposi în insulă, vaporul o pornește din nou, în seara zilei de 31, spre Africa.

Nesfîrșite, nesfîrșite zile. Edouard desenează. Și-a reluat în chip firesc obiceiul. Desenează notînd o impresie, fixînd o mișcare, conturînd o siluetă, schițînd chipul camarazilor și al mateloților. Crochiurile trec din mînă în mînă. Hm! are talent băiatul! Oamenii se recunosc, trăsăturile sînt prinse și chiar șarjate. Ofițerii, profesorii, toți ar vrea să aibă o «caricatură» făcută de mîna lui. Ba comandantul o pretinde pe a sa ca dar de Anul Nou și, drept mulțumire, îl invită pe Edouard la cină. Deseori, în timpul zilei, Edouard se cațără pe puntea de sus pentru a privi cum urcă și coboară linia orizontului, descoperindu-și. . . ce oare? ce taină nautică? « Modul de a reda un cer. » Alteori, noaptea, se furișează pe pupă pentru a

observa în dîra de spumă, îngemănarea dintre umbră și lumină. *Le Havre et Guadeloupe* intră acum în alte ape, mai calde, dar tot agitate. Uneori, marea parcă e fosforescentă. « Aseară, scrie Edouard, vasul părea că despică talazuri de foc; era foarte frumos ».

Carne sărată, apă stătută; ah! de-ar putea face escală în insulele Canare spre a se aproviziona cu merinde proaspete, cu portocale! La 6 ianuarie, în depărtare, se zărește orașul Santa Cruz din insula Tenerife. Însă și de data aceasta, după ce a încercat zadarnic să acosteze, vasul trebuie să renunțe, lăsînd în urmă — și cu cît regret! ceea ce băieții considerau un paradis — vîrful înzăpezit al Tenerifei și casele albe, însorite din Santa Cruz.

Le Havre et Guadeloupe are 18 zile întîrziere. Din fericire, vînturile alizee încep, în sfîrșit, să împingă velierul. Iată-l gonind cu zece noduri pe oră, pe o mare liniștită din care se ivește uneori cîte o balenă, alteori apar bancuri de pești zburători ori rechini. Timpul fiind din nou frumos, cursurile și exercițiile au început. Dimineața în zori — Edouard este gabier la arborele trinchet — elevii strîng și întind velele. Un maestru de arme le dă lecții de scrimă. Căldura însă devine înăbușitoare. Setea îi chinuie. Apoi vîntul se oprește de tot. Nu se simte nici cea mai mică adiere. O totală neclintire. « O neclintire cum numai la tropice poate exista. » Velierul nu mai înaintează de loc. A încremenit acolo, în mijlocul oceanului, imobilizat, înțepenit parcă în imensitatea albastră. Rînd pe rînd, ca să se mai distreze puțin, elevii se plimbă cu barca în jurul vasului. Hotărît lucru, navigația cu pînze n-are nici un haz!

Numai o furtună ar putea scoate vasul din « neplăcuta situație » în care se află. Ea izbucnește în sfîrșit la 16 ianuarie. În ziua de 20 vasul ajunge aproape de Ecuator, unde apar în zare alte opt corăbii deoarece « în mod obișnuit trecerea liniei se face la același grad ».

De mult așteptau băieții petrecerile și farsele tradiționale, care marchează trecerea ecuatorului. Timp de 48 de ore, aceasta este preocuparea lor de căpetenie. După « botezul liniei », « iată-ne în sfîrșit marinari ». Nu mai au de așteptat decît vreo 12 zile pînă să ajungă la Rio de Janeiro. *Le Havre et Guadeloupe* se dichisește; matelotii îl revopsesc. Căpitanul Besson, mergînd să-și inspecteze încărcătura, observă că brînzeturile lui de Olanda

au început să se strice, că apa mării care pătrunsese pînă acolo le decolorase coaja; «fiindcă eşti artist, îi spune el lui Edouard, ia fă bine şi înviorează puţin culoarea brînzeturilor». Edouard se supune prompt. În viaţa lui nu pusese mîna pe un penel. Înarmîndu-se deci cu o pensulă mare i se pare foarte distractiv să redea «capetelor de mort» culoarea lor originară şi se simte destul de satisfăcut de ceea ce numeşte «prima lui pictură».

În ziua de 5 februarie, într-o luni, după 60 de zile de navigaţie neîntreruptă, *Le Havre et Guadeloupe* îşi aruncă ancora în rada portului Rio.
Comandantul şi ofiţerii coboară imediat la ţărm pentru îndeplinirea formalităţilor, elevii însă sînt consemnaţi pe vas. Edouard moare de plictiseală privind golful, navele de război ale diferitelor naţiuni, sau munţii împăduriţi. Plouă. Singura plăcere: bea apă proaspătă, mănîncă fructe şi carne proaspătă. În fiece zi, o şalupă aduce la bord coşuri cu banane, portocale şi ananas.
Elevii ar fi trebuit să coboare încă de joi; însă ordinul fusese anulat. Despre golful Rio, care de obicei stîrneşte efuziunile lirice ale călătorilor, Edouard se mărgineşte să spună că e «fermecător». «Am avut tot timpul să-l admirăm», exclamă el. În sfîrşit, duminică, elevilor li se îngăduie să se ducă în oraş.
La Paris, un anume Reboul îi dăduse lui Edouard o scrisoare de recomandaţie pentru o familie din Rio, Lacarrière. Jules, cel mai mare dintre băieţi, vine să-l ia pe Edouard şi îl conduce la mama sa, în strada Ouvidor. Ucenicul marinar ia la ei masa de prînz şi de seară, arătîndu-se foarte mişcat de modul cald şi prietenos în care a fost primit [1]. După amiază vizitează Rio împreună cu noul său amic.
Amenajările care ulterior aveau să modifice atît de radical faţa oraşului încă nu începuseră. Pe vremea aceea exista un izbitor contrast între frumuseţea micului golf, splendoarea naturii înconjurătoare şi «opera» oamenilor, care «apare tristă, meschină, sordidă» [2]. Rio nu avea canalizare. Străzile erau înguste, pavate grosolan, rău mirosi-

[1] Şi tot atît de surprins de a se «vedea într-o prăvălie». Dna Lacarrière era modista despre c re Edouard scrisese frazele citate în primul capitol.
[2] Max Radiguet, *Souvenirs de l'Amérique espagnole*, Michel Lévy Frères Paris, 1856.

toare. Deoarece brazilienii ieșeau rar din casă și numai seara, în timpul zilei pe stradă aproape că nu se vedeau decît sclavi negri. Ei formau de altfel o mare parte a populației, deoarece negustorii de sclavi importau în fiecare an din Africa între douăzeci și patruzeci de mii de suflete. [1]. Fiindu-le interzis să poarte încălțăminte, ei umblau desculți, iar ca veșminte aveau un simplu pantalon și arareori o flanelă pusă direct pe piele. Țipînd și certîndu-se, se furișau printre mărfuri, printre butoaiele îngrămădite pe străzi, încovoiați sub poveri sau trăgînd niște trăsurici cu roți mari, fără spițe, « semănînd cu niște mese rotunde găurite la mijloc », și care scîrțîiau îngrozitor.

Edouard este sedus și în același timp scandalizat de ceea ce vedea în acest oraș « destul de urît ». Sclavajul îl revoltă. Miliția braziliană i se pare « foarte comică », iar palatul împăratului o « adevărată cocioabă ». Bisericile, în sfîrșit, îi displac din cauza excesului de ornamente aurite. În schimb, spune el, « pentru un european cît de cît artist » orașul prezintă « un specific cu totul deosebit »; el este într-adevăr cît se poate de pitoresc și stîrnește interesul prin amestecul de populații, prin aspectul străzilor cu palanchine și omnibuze trase de catîri, prin obiceiurile localnicilor, prin înfățișarea femeilor braziliene «pieptănate după moda chinezească, cu ochii și părul de un negru magnific », aproape toate foarte frumoase ; măritate la paisprezece ani, dacă nu chiar mai devreme, ele nu se încumetă niciodată să iasă singure pe stradă, iar în timpul zilei cînd stau la fereastră se retrag de îndată ce se simt privite, lăsîndu-se în schimb contemplate în voie, spre seară, după ora cinci.

Totuși mai există în acest oraș — își dă oare seama Edouard? — ceva ce ar putea interesa « un european cît de cît artist »: lumina. O lumină puternică, în care formele sînt mult mai net conturate decît sub cerul Parisului, fără acea pulverizare a tonurilor, fără acele treceri îndulcite, aproape imperceptibile, fără acele degradeuri pline de moliciune care estompează liniile. Ochii lui Edouard sînt plini de acordurile limpezi de culoare, de umbrele precise, brutale, de « valorile » contrastante, în care nu mai este loc pentru demitente.

[1] Sclavia a fost definitiv desființată în Brazilia abia în 1890.

Ah! lumina, cum joacă lumina pe trupurile negre! Tocmai aceste trupuri negre dau « culoarea » orașului, strania lui atracție. Edouard este de părere că negresele sînt « în general urîte » dar nu-și poate desprinde gîndul de la ele — și nici privirea. Totuși unele sînt « destul de drăguțe », admite el; știu de altfel, să-și « aranjeze cu multă artă părul lor creț », strîns uneori într-un turban. Drăguțe? Urîte? Oricum, ele turbură sensibilitatea lui de adolescent, îl dezgustă și îl fascinează în același timp, răscolindu-i întreaga ființă. Privirea adolescentului alunecă de la fustele garnisite cu «volane uriașe», unduite de mersul legănat al negreselor — la fularele care, înnodate la gît, flutură pe busturile desgolite. Lumina joacă pe pielea de abanos, pe pieptul veșted al bătrînelor negrese, pe sînii rotunzi ai Venerelor negre, oferiți cu dărnicie tuturor privirilor.

Brînzeturile de Olanda abia descărcate s-au vîndut imediat. Locuitorii din Rio, și mai ales sclavii, s-au înfruptat cu atîta poftă încît au mîncat pînă și coaja.
Dar iată că de cîteva zile, orașul este cuprins de neliniște ; sînt semnalate mai multe cazuri choleriforme. Autoritățile dau un comunicat pentru a liniști populația; se dau asigurări că nu este vorba decît de o intoxicație datorită abuzului de fructe crude. Dar Edouard bănuiește adevărul; de asemenea și căpitanul Besson: vopseaua ce dăduse brînzeturilor un aspect atît de îmbietor era fabricată pe bază de plumb! Dar. . . tăcere! « În comerț discreția este garanția tuturor afacerilor ». « Am tăcut și bine am făcut, va povesti mai tîrziu Manet, deoarece, începînd din acel moment, căpitanul a manifestat față de mine o excepțională bunăvoință. Nu se mai îndoia de talentul meu; era ferm convins că am. »
Era atît de convins încît, după ce a căutat zadarnic la Rio un profesor de desen pentru elevi, îl învestește pe Edouard cu această funcție.
În ciuda acestei ocupații ce-i convenea de minune, Edouard e foarte supărat de claustrarea în care este ținut. În timpul celor două luni de escală la Rio, elevii nu vor avea permisiunea să părăsească vaporul decît joia și duminica. Să vezi pămîntul în fața ta, se plînge Edouard, și să nu poți pune piciorul pe el! Uneori ploua fără întrerupere cîte patru-cinci zile în șir « și nu

există nimic mai plictisitor decît ploaia la bordul unei corăbii! »
În prima joie liberă, elevii fac o plimbare la țară, iar duminica următoare se duc la Rio. Este 18 februarie, duminica de lăsata-secului care inaugurează cele trei zile de carnaval numite *intrudes*. Întregul oraș petrece. Strașnic spectacol! Tinerii elevi de pe *Le-Havre-et-Guadeloupe* abia își pot crede ochilor. Cine ar fi putut bănui că aceste brazilience, care acum cîteva zile se speriau și de o ochiadă, se distrează acum într-un mod atît de nestînjenit!
Trăind întregul an retrase, aproape în sihăstrie, sau, în orice caz, sub o foarte strictă supraveghere, cu atît mai mult caută ele să profite de libertatea vremelnică prilejuită de cele trei zile de sărbătoare. Drapate în rochii albe, cu flori de culoarea sîngelui la piept, în duminica de lăsata-secului ele se instalează încă de la orele trei la ferestre, pe *verandas* sau în pragul porților. Ochind trecătorii care le plac — negrii bineînțeles că nu participă la petre-ceri — aruncă în ei cu mici cocoloașe de ceară colorate — așa-numitele *limoes de cher* — ce se sparg cînd își ating ținta, răspîndind un lichid parfumat. Este mai mult decît o alegere, este un îndemn: orice bărbat are dreptul să-i fure o sărutare femeii care l-a nimerit astfel. La rîndul lor, femeile sînt și ele țintite din stradă cu *limoes de cher* de către bărbații dornici firește să le atragă atenția pentru a fi aleși drept victime.
Pînă seara la șase, cînd divertismentele [1] se sfîrșesc, Edouard și colegii lui petrec din plin. « Aveam buzuna-rele doldora de *limoes* și nu rămîneam dator cu răspun-sul » — va scrie Edouard mamei sale, fără a insista însă prea mult asupra amănuntelor petrecerii.

Cu mersul lui suplu și nervos, cu trăsăturile fine, cu tenul lui frumos care după opt săptămîni petrecute pe mare își pierduse paloarea naturală, cu privirea vioaie, gura frumos conturată pe care flutură un zîmbet ironic, Edouard are un aspect cît se poate de atrăgător. Fără îndoială că acele *señoras*, atrase de parizianul cu părul

[1] Din anul 1859, aceste divertismente au dispărut fiind înlocuite de cavalcade, de defilări de care alegorice. Aceste serbări aveau o tradiție foarte veche. Unii folcloriști le atribuie o origine mitologică.

blond și ochi albaștri, l-au ales deseori drept țintă iar el, cu obrajii înfierbîntați, nu s-a sfiit la rîndu-i să-și lipească buzele de gura voioaselor brazilience.
Dar ce s-a întîmplat? Curînd, într-o scrisoare către vărul său Jules de Jouy se vor ivi cuvinte amare pline de dușmănie în inconștienta lor amoralitate, la adresa acelorași brazilience. « Să știi că nu-și merită, va scrie el, reputația de ușuratice de care se bucură în Franța. Nu cred să existe pe lume cineva mai ipocrit și mai stupid ca o braziliancă. »
De fapt, în toate aceste datini de carnaval libertinajul este doar un simulacru, un joc îndrăzneț prin care, timp de trei zile, femeile, prefăcîndu-se că se scutură de tutela impusă de moravurile timpului și ale locurilor, mimează libertatea și trăiesc iluzia că nu mai au cătușe. Îndată ce tinerii marinari încercau să obțină de la ele ceva mai mult, erau puși la punct fără milă. De unde și supărarea lui Edouard. Aveau sentimentul că fuseseră înșelați.
Cu sîngele biciuit, ei hoinăresc pe străzi, vociferînd cu glasurile întărîtate. O clipă, seara, apar la balul mascat « copiat, spune Edouard, după balurile Operei », unde se încumetă să vină și negrese, mascate, purtînd mănuși lungi, dar inevitabil trădate de mersul lor legănat. Elevii marinari nu zăbovesc aici prea mult. O iau spre cartierele mărginașe unde s-au aprins focuri sărbătorești. Vîlvătaia lor veselă se înalță trosnind în noaptea senină. Excluși de la sărbătoarea albilor, negrii dănțuiesc între ei în ritmul unei muzici barbare, obsedante. Petardele explodează în jăratic și țîșnesc spre cer în jerbe înstelate. Dintr-odată Edouard și cîțiva camarazi se pomenesc înconjurați de trupuri negre ce se zvîrcolesc într-un vîrtej frenetic de torsuri și de șolduri în timp ce, în umbră, treizeci de palme bat ritmul.
Viziune de pe alte tărîmuri. La mii de kilometri depărtare, în tihnitul apartament din strada Petits-Augustins, pendula mareșalului Bernadotte deapănă orele. Este o noapte halucinantă, fără de seamăn! Edouard se lasă în voia ei, subjugat de muzica amețitoare care-i înfierbîntă sîngele. Dansatori și dansatoare gîfîind, cu fețele crispate, îl ating în fugă. Aroma trupurilor de abanos îi pătrunde în nări, amestecată cu mireasma rodiilor înfloriți. Trupurile se înfioară, se arcuiesc, se mlădiază. Pe pieptul gol,

lucind de sudoare al negreselor, flăcările aprind reflexe. . .
. . .Cînd licăritul stelelor de pe cerul austral se va stinge, Edouard, cu trupul cuprins de o moleşeală necunoscută pînă atunci, va şti că pentru el prima încarnare a dragostei va avea totdeauna chipul întunecat al unei sclave din Rio.

Cu siguranţă că bătrînul Besson nu l-a felicitat pe Edouard şi pe tovarăşii lui pentru isprăvile din duminica aceea de pomină. Probabil chiar că i-a dojenit aspru şi le-a atras atenţia asupra pericolului ce-l prezintă frecventarea negreselor din Rio: multe sînt sifilitice. Oare nu cunosc ei înfricoşătoarele urmări ale unei contaminări şi faptul că o atracţie de o clipă poate nimici o viaţă întreagă, oare nu ştiu ei că peste ani şi ani poate veni teribila osîndă: paralizia generală, ataxia locomotrice?. . .
La Rio carnavalul continuă. Elevii însă nu-l vor mai vedea. Căpitanul Besson nu intenţionează să le suprime libertatea, însă de aci înainte ei vor face plimbări afară din oraş, la ţară. Bărcile îi vor conduce în partea opusă oraşului, în cealaltă parte a golfului.
Ca şi cum ar fi vrut să păstreze amintirea acelei duminici de carnaval, Edouard schiţează în tuş portretul unui camarad, Pontillon, costumat în Pierrot, gesticulînd şi avînd aparenţa unui om care a băut destul de mult; Edouard îl execută cu multă vioiciune [1] şi vervă.
Marţi — ultima zi de *intrudes*. În loc să coboare la Rio elevii vor merge la ţară. Edouard obţine permisiunea de a pleca încă de vineri. Împreună cu trei colegi şi trei brazilieni rămîne acolo pînă la sfîrşitul săptămînii. Micul grup vizitează insula Paqueta încumetîndu-se chiar să pătrundă în pădurea virgină de la Tijuca.
Natura uimitor de sălbatică îl impresionează puternic. Pasărea-muscă zboară din floare în floare; lianele se caţără pe trunchiurile copacilor acoperiţi de orhidee. Printre ierburi, sclipind ca nestematele, se furişează alene scarabeii. Dar Edouard ar trebui să se ferească. Această natură seducătoare este aidoma femeilor din Rio: plăcerea ce-o oferă se îmbină cu otrava. Pretutindeni în acest Eden, pitulaţi printre ierburi şi mărăcini, mişună

[1] În afară de cîteva desene, pe care de obicei cataloagele nu le menţionează, acest *Pierrot beat* este prima lucrare a lui Manet.

șerpii. Sînt foarte temuți prin partea locului. Teamă salutară. Ea ferește în bună măsură de accidentele deseori mortale, provocate de vipere sau de șerpii cu clopoței. Edouard a fost avertizat de primejdie. Să fi făcut vreo imprudență? În orice caz, duminică, atunci cînd cele trei zile încîntătoare sînt pe cale să se sfîrșească, un șarpe îl mușcă de piciorul stîng.

Edouard suferă cumplit; cu piciorul « groaznic » de umflat, este adus în mare grabă la bord și nu va mai părăsi vasul vreme de cincisprezece zile.

Plouă.

Edouard privește necăjit golful unde ploile tropicale, nesfîrșite și mohorîte, parcă nu se mai termină. Experiențele din Brazilia l-au făcut să devină posac. « Carnavalul nostru nu a fost prea vesel », îi scrie el fratelui său Eugène. « Nu sînt prea încîntat de șederea mea în radă » și, făcînd poate aluzie la observațiile aspre ce i le făcuse căpitanul, adaugă: « Am fost chinuit, brutalizat chiar și de aceea m-am simțit tentat de mai multe ori s-o șterg la țărm fără învoire ».

Mai mult decît orice însă, este ispitit să se întoarcă în Franța. Ah, Parisul! casele, străzile, cerul Franței! Cînd oare le va revedea. *Le Havre et Guadeloupe* nu va ridica ancora decît peste o lună — în Franța va fi vară, iar o dată cu ea avea să vină și concursul pentru Școala navală.

Edouard oftează. Privește melancolic golful, munții — *Pao de açucar*, lanțul *Serra de Orgaos*, *Dedo de Deus*, depărtările azurii estompate de cenușiul ploii, identice cu cele văzute odinioară împreună cu unchiul Fournier la Luvru, în pînzele lui Leonardo da Vinci [1]. Școala navală! Marina! Cu ce s-a ales el din escapada exotică în afară de lovituri și umilințe și de îngrijorarea ce-l apasă la amintirea nopții de carnaval? Nu cumva are și el un temperament sedentar ca tatăl său? Adineaori în scrisoarea către Eugène, foarte în treacăt, îi previne pe ai săi: « Nu cred să fiu primit anul acesta; pe vas ești și mai sîcîit decît pe pămînt. . . »

---

[1] Observația este a lui Louis Piérard.

III. SUSANNE

Dă-ți drumul fanteziei,
Ale ei coruri, rațiune, pasiuni
sălbatice,
Să fie auzite! Însă, rogu-mă,
Nu fără-ntorsături zănatice

GOETHE : *Faust* [1]

La înapoierea fiului său de la Rio — *Le Havre et Guadeloupe* sosise în Franța la 13 iunie — domnul Manet a privit cu interes bastoanele pe care băiatul le cioplise pentru el din lemnul pădurilor virgine braziliene; dar altceva îi reține și mai mult atenția: vraful de desene aduse de Edouard din călătorie.

Orb să fi fost și tot ar fi băgat de seamă că Edouard era mult mai fericit că s-a întors în apartamentul din strada Petits-Augustins, decît că a făcut o călătorie atît de lungă. Nu manifesta nici expansiune și nici veselie, ba dimpotrivă, o oarecare tristețe; vorbește despre călătoria pe mare fără prea mult elan. Un viitor navigator? Domnul Manet își privește fiul cu îndoială și îngrijorare.

Mama, la rîndul ei este tulburată și oarecum alarmată văzîndu-l atît de schimbat în decurs de șase luni. Pășește cadențat, legănîndu-se ca marinarii. Silueta i s-a subțiat. În adolescentul de șaptesprezece ani și jumătate mijește bărbatul.

Examenul pentru Școala navală începe la 6 iulie. Domnul Manet și-a înscris băiatul în termenul prevăzut. Cu toate acestea Edouard nu se prezintă [2]. Dispune deci de încă un an pentru a se pregăti. Și apoi, la drept vorbind. . . Cu jumătate de gură mărturisește că marina nu-l mai încîntă. Nu-l trage inima să se tot vînture prin lume, între cer și apă. Încetul cu încetul prinde curaj, vorbește mai limpede. Crezuse că această carieră îi va

[1] Traducerea lui Lucian Blaga, București, ESPLA, 1955, p. 35.

[2] *Situația nominală a candidaților. . . Anul 1849* (Arhivele serviciului istoric al marinei).

place; era gata să o îmbrățișeze din toată inima, dar nu o cunoștea și nici pe sine însuși nu se cunoștea prea bine. În timpul nesfîrșitelor zile pe mare a chibzuit. A chibzuit și iată. . . Să nu se supere tata! Nici o meserie nu-l va interesa vreodată cu adevărat afară de una singură: cea de artist. Cînd, cu doi ani în urmă, își exprimase dorința de a se face pictor, era încă foarte tînăr și lipsit de experiență. S-ar fi putut bănui că este vorba numai de un capriciu de copil. Ei bine, nu. Nu a fost cîtuși de puțin un capriciu. Oh! regretă din suflet (și sfîșietoarea amintire a dansatoarelor negre din Rio i-a trecut poate prin minte) că s-a răzvrătit, că nu a spus lămurit ceea ce voia, că nu a argumentat. Nici n-ar fi fost în stare. Simțea pe atunci doar un imbold tainic. Acum însă știe că viața nu va avea pentru el nici un farmec dacă nu-și va putea satisface această nevoie lăuntrică. Domnul Manet îl ascultă. Și el s-a gîndit mult la toate acestea. Este inutil, în fond, să mai spere că Edouard ar putea reuși vreodată la diferite concursuri sau la examene. N-are predispoziție pentru studiu. Nici măcar să citească nu-i place. Domnul Manet dă din cap resemnat. La urma urmei, dacă Edouard vrea neapărat să-și facă o situație în pictură. . .

Domnul Manet a luat informații. A pus întrebări amicului său Charles Blanc, republicanul pe care revoluția din 1848 l-a adus în fruntea administrației Artelor Frumoase. Charles Blanc i-a arătat că lucrurile sînt altfel de cum înclină să le vadă părinții, înrîuriți de cartea lui Henri Murger — *Scene din viața Boemei* — că pentru cei ce înțeleg s-o practice serios, nu din simplu capriciu, profesiunea de artist este o meserie onorabilă; e anevoioasă, nesigură, dar aduce celor ce muncesc cu conștiinciozitate cîștiguri și onoruri proporționale cu meritele lor; mai ales astăzi cînd a fost reglementată aproape în aceeași măsură ca magistratura sau armata. Din treaptă în treaptă pictorii urcă mai mult sau mai puțin sus, mai mult sau mai puțin repede în ierarhia artistică. Recompensele ce li se decern la Saloanele oficiale — mențiuni, medalii clasa a treia, a doua și întîia — marchează «înaintarea» într-o carieră pe care cei mai apreciați o sfîrșesc la Institut.

Dorește Edouard într-adevăr acest lucru? Dacă intenționează să îmbrățișeze cariera artistică pentru a încerca

să-și croiască drumul cu dîrzenie și să devină un pictor respectat, primind comenzi de la Stat și de la particularii bogați, atunci totul e în regulă. Nu există nici un fel de echivoc în această privință? Să nu fie cumva doar un pretext de trîndăveală cum e cazul atîtor mîzgălitori, coate-goale, care ard gazul de pomană și nu știu decît să zbiere prin cafenele, să bată cu pumnul în masă și să înjure « burghezii » în numele artei, nefiind, în fapt, decît niște caraghioși?

Edouard îl asigură că are cele mai bune intenții. Satisfacția pe care i-o dă transpunerea în desen a ceea ce vede nu-l poate înșela; de acest lucru e ferm convins. Nu vrea să spună prea multe, nici să-și supraestimeze puterile — însă tatăl său trebuie să fie încredințat că va face tot ce îi va sta în putință pentru a ajunge să-și însușească bine meșteșugul și apoi să-și încerce norocul la Salonul oficial. « Bine, fie! acceptă domnul Manet. Urmează-ți vocația. Studiază artele ».

Domnul Manet îi propune băiatului să ceară cunoscuților săi, Charles Blanc și Mérimée — autorul lui *Carmen* este inspector la Monumentele istorice — să-i dea amîndoi recomandări către profesorii Școlii de arte frumoase. Școala, situată la cîțiva pași de locuința familiei Manet, pe strada Petits-Augustins, este, prin excelență, marea pepinieră artistică, unde predau membrii Institutului. Dar Edouard refuză.

Domnul Manet se miră. Atunci, cui se gîndește el să-i încredințeze educația sa artistică? Școala de Bele-Arte este totuși filiera normală. Foarte adevărat, numai că astăzi privirile multor tineri sînt ațintite asupra unui singur pictor: Thomas Couture. La Salonul din 1847 Couture a repurtat un succes triumfal cu vasta lui compoziție *Romanii din timpul decadenței*. Această pînză, comparată și uneori preferată *Nunții de la Cana* a lui Veronese, al cărei loc, simbolic aproape, l-a ocupat la muzeul Luvru cu ocazia Salonului din 1847, i-a adus—la treizeci și unu de ani! — o dată cu aclamațiile criticii și ale mulțimii, medalia de aur clasa I; achiziționată de Stat la prețul de douăsprezece mii de franci, ea a fost expusă anul următor la muzeul Luxemburg. După acest succes care l-a situat dintr-odată în rîndurile celor mai mari maeștri ai epocii, Couture și-a deschis un atelier unde se îmbulzesc o sumedenie de elevi francezi și străini. Ame-

ricanii care cred în el cu sfințenie, cît și Școala de Bele-Arte din München, îi trimit cele mai înzestrate elemente. Thomas Couture nu face încă parte din Academie. Acest lucru îl supără oarecum pe domnul Manet. Și ceea ce-l mai îngrijorează iarăși este faptul că Thomas Couture trece drept un artist foarte îndrăzneț, aproape revoluționar. Domnul Manet e nehotărît: nu prea e de acord cu alegerea făcută de fiul său, dar sfîrșește prin a consimți. La drept vorbind nimeni n-ar putea contesta valoarea lui Thomas Couture, eminentul pictor cu o reputație atît de bine stabilită, omul pentru ale cărui crochiuri, cît de neînsemnate, se bat toți colecționarii.
În ianuarie 1850 Edouard intră ucenic în atelierul pictorului Couture.

«... Ceva mai tîrziu, baronul Gros mi-a spus: «Dacă vei continua să pictezi ca acum ai să ajungi Tizianul Franței.» Mic, burtos, cu obrajii plini, cu sprîncenele destul de groase și mustața stufoasă, Thomas Couture, bine înfipt pe picioarele lui scurte, perorează cu părul vîlvoi în mijlocul atelierului.
Cu nețărmurită evlavie, ca și ceilalți elevi, Edouard Manet îl contemplă pe acest Dumnezeu al artei, pe acest fiu de cizmar sărac din Senlis, care susține că nu știe nimic, că nu are nici un fel de pregătire, dar ale cărui lucrări îi par a fi modele de neîntrecut.
De două ori pe săptămînă, Couture urcă din strada Tours-des-Dames, unde locuiește, pînă la parterul casei de la întretăierea străzii Laval cu strada Pigalle unde, în fiece dimineață, elevii săi — douăzeci și cinci — treizeci de tineri — se adună pentru a lucra după model viu. La iuțeală, distrat, făcîndu-le observații aspre, Couture le corectează schițele; apoi îi lasă să se odihnească, își răsucește o țigară și le vorbește.
Le vorbește despre singurul lucru ce-l interesează în această lume: despre sine însuși, despre talenul lui — «Am ambiția de a mă crede singurul artist cu adevărat serios al epocii noastre» —, despre succesele lui, despre timpul cînd studia la baronul Gros, despre portretele pe care i le comanda baroana d'Astier de la Vigerie, marchizul și marchiza de Lezay-Marnesia, principesa Soltikoff, ori despre originea lui modestă, despre incultura lui, cu care se fălește tot atît de mult ca și cu renumele lui.

« La zece ani, abia știam să citesc, dar aveam un scris frumos. Scrisul însemna pentru mine desen. Cuvintele nu aveau nici o semnificație; erau pur și simplu broderii mai mult sau mai puțin complicate. Deseori mîncam literele; din această cauză temele mele erau indescifrabile. Îmi amintesc și acum ce regret mă cuprindea atunci cînd bunul nostru profesor, preotul de la școala creștină, mi le corecta, adăugînd literele lipsă. Am avut apoi nefericirea să iau premiul întîi la caligrafie, ceea ce l-a făcut să spună (parcă-l aud): « Din fire, Couture este un prostănac care nu-i în stare să-și citească nici propriul său scris ».

Cuvintele rostite de profesor sînt ascultate cu nețărmurit respect. Elevii sînt curtenii lui. Toți îl admiră. Succesul brusc și zgomotos l-a îmbătat pe autorul *Romanilor din timpul decadenței*, dar îi îmbată și pe acești tineri. Couture simbolizează pentru ei talentul înnăscut, îndrăzneala, gloria și averea în plină tinerețe; adică tot ce și-ar dori și ei.

Chiar de la început, Manet se felicită că a obținut de la tatăl său încuviințarea să-și facă ucenicia pe lîngă omul în care se întruchipează pictura. Muncitor, înverșunat (i-au trebuit trei ani ca să-și termine *Romanii*), Couture obișnuia să declare: « Nu reiau lucrarea de douăzeci de ori, ci de o sută de ori ». Cunoscînd toate tainele artei sale, el perora cu mîndrie: « N-am pretenția să fabric genii, dar o am pe aceea de a forma pictori care își cunosc bine meseria ». Meșteșugar îndrăgostit de tehnică, el îi exploatează toate mijloacele de expresie cu o libertate ce explica reputația lui de artist îndrăzneț. În 1935, după sinuciderea baronului Gros, fusese scurt timp elevul lui Paul Delaroche, maestrul stilului oficial — « stilul trubadur » — cum spune Couture sarcastic, dar o rupsese brusc cu el. Couture preconiza economia severă a detaliilor, redarea prin linii ample, suple, prin pete largi și tonuri simple, întrebuințarea culorilor fără amestec, « pasta îmbelșugată și fină, distribuită cu îngrijire, negrurile transparente » [1]. Atunci cînd are pensula în mînă, acest orgolios devine umil. Predică de asemenea modestia în fața marilor creații, afirmă sus și tare că imperativele artei sînt munca îndîrjită: « să vă curgă

[1] Jacques-Emile Blanche.

sudoarea pe spinare muncind » — şi sinceritatea: « căutaţi, greşiţi, dar obişnuiţi-vă înainte de toate să fiţi sinceri ». Manet îi soarbe sfaturile a căror temeinicie o va verifica la Luvru. Nu şi-a amăgit tatăl; de cînd i s-a dat voie să se ocupe exclusiv de desen şi de pictură, munceşte fără preget. Nu se mulţumeşte să ia parte regulat, dimineaţa, la şedinţele de atelier; după-amiaza se duce la Academia Liberă (cu modele dar fără corectori), înfiinţată de « moş Suisse » într-o veche casă din Île de la Cité, pe Quai des Orfèvres şi care prezenta avantajul de a fi deschisă de la şase dimineaţa pînă la zece seara. Pretutindeni, mereu, nu face decît să deseneze. Duminicile i se întîmplă să ajungă pînă la pădurea Fontainebleau, pentru a privi cum lucrează la şevalet pictorii de la Marlotte şi Barbizon. Felul cum îşi petrece Manet timpul în lunile primului trimestru al anului 1850 îi va fi de folos; nu este numai o simplă iniţiere într-ale picturii. Începea să devină conştient de propriile lui tendinţe. Pictura este într-adevăr elementul lui. Se mişcă aici cu o uşurinţă de care nu dă dovadă nici unul dintre colegii săi. Dacă se deosebeşte hotărît de ei prin ţinuta lui elegantă, contrastînd cu neglijenţa, cu costumele excentrice ale celor mai mulţi dintre elevii lui Couture sau din alte ateliere, se deosebeşte de asemenea prin sîrguinţa lui cît şi prin modul direct, intransigent, de a-şi afirma opiniile artistice. Conciliant şi indiferent asupra oricărei alte chestiuni, cînd vine vorba de pictură « nu te mai înţelegi cu el ». Inutil să încerce cineva să-l contrazică; nu suportă. Convingerile lui sînt « categorice, ireductibile » [1]. Ele se formează şi se dezvoltă în mintea lui cu repeziciune. În atelier se discută mult şi cu înfocare; la fel şi în afara atelierului, prin cafenele, unde elevii lui Couture se înfruntă cu elevii lui François Picot, glorie consacrată a Institutului, şi al cărui atelier, împreună cu al lui Couture, sînt cele mai frecventate din Paris. Dar Manet, în afară de faptul că face deseori ironii bine plasate pe seama domniei sale domnului Picot, a ajuns acum să nu-l mai aprobe fără rezerve nici pe Couture. Şi aceasta nu fiindcă în ochii lui, Couture nu s-ar mai bucura de prestigiu. Acest prestigiu însă nu-l mai orbeşte. Abia au trecut şase luni şi iată-l că nu se sfieşte să-şi critice « şeful ».

[1] Antonin Proust.

Manet nu intenționează să picteze pentru că « are ceva de spus », pentru că are ambiția să ilustreze în tablouri imense episoade din antichitate sau din mitologie. El vrea să picteze doar pentru că formele și culorile îi produc o inefabilă plăcere. Această plăcere pur vizuală care i-a determinat vocația, îi dictează și reacțiile. De loc cerebral, fundamental un instinctiv, Manet nu judecă prea mult, sau, dacă judecă, nu aprofundează prea mult ceea ce gîndește. Oare ar fi el în stare să aprofundeze? Spiritul lui e mai curînd vioi decît profund. Nu trăiește decît prin ochi. Din nefericire s-a născut într-o epocă în care pictura admisă se sclerozase într-un dogmatism uscat, devenind o slugă prea plecată a formelor considerate perfecte, singurele capabile a exprima frumusețea ideală. Arta nu mai este creație ci imitație; strict supusă unor convenționuni, ea este acum doar un formalism plat, care exclude tocmai autenticitatea viziunii. Artiștii trebuie să picteze ceea ce e admis să vadă, nu ceea ce văd. Cu excepția cîtorva pictori ținuți în carantină sau combătuți, dintre care cel mai ilustru este Delacroix — « are ceva de titan și de maimuță în același timp », spune despre el Couture — pictura celorlalți a încetat să mai exprime adevărul naturii ori adevărul vieții lăuntrice a artistului. Toate cutezanțele autorului *Romanilor* privesc numai rutina de factură; ele nu se ating de loc de « marile principii », Couture lucrează și el tot conform idealului impersonal care este legea epocii. De ce oare preferă el modelele slabe modelelor grase? « Pentru că în primul caz e mai lesne să studiezi structura, putîndu-se *adăuga* tot ce vrei, în timp ce în celălalt caz, carnea acoperă totul și nu mai știi cît *trebuie să scoți* » [1].
Manet strîmbă din nas, oscilînd hărțuit între indicațiile poruncitoare ale lui Couture și exigențele ochiului său: « subiectul nobil » îl scoate din fire. Îl atrage viața, animația străzii, atitudinile firești, nu cele aranjate. Să te închizi în atelier ca pictorii de istorie « cu modele, costume, manechine și accesorii », cînd afară « sînt atîtea lucruri vii de făcut », i se pare pur și simplu un caraghioslîc. Romanii? Brrr! Pe de altă parte, călătoria pe meleagurile braziliene i-a deschis gustul pentru tonurile

[1] Ernest W. Longfellow: *Reminiscences of Thomas Couture*, în « *The Atlantic Monthly* », august 1883 (Citat de John Rewald).

pure. El califică drept « zorzoane » şi « piguleală » excesul de demitente, care, topite cu îngrijire în modelaj, fac trecerea de la umbră la lumină, deşi nu-şi dă seama, sau îşi dă seama numai într-o oarecare măsură că o viziune impersonală suprimă spontaneitatea tuşei, ducînd în mod fatal la o pictură « linsă ».
Impulsiv şi ironic, Manet nici nu încearcă să ascundă ce gîndeşte. Săptămînă de săptămînă îl înfruntă pe Couture din ce în ce mai făţiş. Povesteşte — căci e mare amator de ironii — cum, în ziua intrării lui în atelier, dîndu-i-se să copieze după antic, a sucit gipsul în toate felurile: « Mi se părea mult mai interesant cu capul în jos ». Elevii rîd; fac haz de glumele acestui băiat vesel, spiritual, care, în pofida aventurilor lui exotice, a spiritului său batjocoritor şi a sarcasmelor sale, păstrează în el o mare doză de ingenuitate. A rămas foarte copil, « se miră de toate şi îl distrează orice » [1]; şi nu fiindcă ar fi mereu vesel şi ar avea un caracter agreabil. Fire capricioasă, îl apucă hachiţele cînd nu te aştepţi. Dar i se trece totul cu vederea. Are un farmec irezistibil şi exercită o anumită autoritate morală asupra multora dintre colegii lui.
În afară de aceasta, este destul de mînă spartă şi se lasă uşor « tapat ».

Păr blond, un ten alb ca laptele, obraji rotunzi, ochi de porţelan, un trup sănătos şi pietros de flamandă, mîini mici ale căror degete zboară, agile, pe clapele pianului: Suzanne Leenhoff are douăzeci de ani.
Fiica unui organist din Zalt-Bommel, un mic orăşel situat pe drumul care leagă Bois-le-Duc de Utrecht, această olandeză, excelentă muziciană, dă lecţii de pian ca să-şi cîştige existenţa.
Ea vine regulat în apartamentul din strada Petits-Augustins, pentru a da lecţii de pian celor doi fraţi: Edouard şi Eugène.
La atelierul lui Couture, elevii, cu vanitatea şi lipsa de pudoare a tinereţii, se laudă cu aventurile lor galante. Manet însă îşi păstrează secretele. Nu suflă nici o vorbă despre dragostea lui.

---

[1] Antonin Proust.

Dragoste tăinuită.
Între două ședințe de desen, Manet — care nu ar putea obține de la tatăl său decît în mod cu totul excepțional învoirea de a ieși seara — se întîlnește cu Suzanne în mica ei locuință din strada Fontaine-au-Roi.

Într-o zi de septembrie, lui Manet îi iese în cale, din întîmplare, Antonin Proust, pe care nu-l mai văzuse de mult.
Intenționînd să studieze pictura din simplu capriciu, deoarece aparținea unei familii înstărite și nu se gîndea să-și aleagă vreo profesie — Antonin Proust făcuse tocmai demersuri pentru a fi primit ca elev al pictorului Ary Scheffer. Încîntat de a-l fi regăsit, Manet îl convinge să renunțe la proiectul său și îl duce la Couture.
Cei doi reînnoadă astfel firul întrerupt al prieteniei lor. Nu se mai despart.
Proust este plăcut impresionat de înfățișarea agreabilă a lui Manet care are acum nouăsprezece ani. O barbă scurtă, blondă îi îndulcește trăsăturile feței luminate de niște ochi mici și foarte neastîmpărați. Deasupra frunții « prematur dezgolită », părul mătăsos și destul de lung ondulează natural. Oricît ar încerca să afecteze un mers legănat, ori să adopte unele intonații tărăgănate de mahala « nu izbutește să fie vulgar ». Efectele soarelui de mare au dispărut. Pielea a devenit iarăși « de un alb mat ». Seducător băiat, într-adevăr! Să n-aibă el nici o aventură sentimentală? Intimitatea dintre Manet și Proust nu a fost niciodată mai mare ca acum. Dar nici lui Proust și nici celorlalți camarazi de la Couture, Manet nu le pomenește nimic despre drăgălașa Suzanne.
Ca și odinioară cînd o porneau cu unchiul Fournier, Manet și Proust cutreierau muzeele. Luvrul — ce păcat! — Luvrul a pierdut « muzeul spaniol ». Foarte abil în gospodărirea averii sale, Ludovic-Filip avusese prevederea să-și declare tablourile, proprietate personală; după abdicare, le revendicase, iar acum tocmai se restituiau familiei sale diversele piese [1]. Dar cei doi tineri se mai puteau duce la Galeria Mareșalului Soult [2]. Pictorii spanioli, cu toate că acum nu mai sînt atît de

---

« Muzeul spaniol » a fost dispersat la Londra, în 1853
Se va desființa și ea curînd, în 1852.

bine reprezentați la Paris ca altădată, continuă să-și păstreze ascendentul asupra lui Manet. Spania a rămas vie în mintea lui.
La Salonul din 1851, tabloul care, dintre toate, îi suscită entuziasm este « o pagină spaniolă » de Alfred Dehodencq *Cursa de tauri* [1].
Totuși, Couture l-a înrîurit pe Manet, imprimîndu-i și alte preferințe: i-a transmis cultul său pentru maeștrii italieni. Manet se extaziază în fața primitivilor, în fața lui Tintoretto, în fața lui Tizian, ale cărui « umbre luminoase » îi amintesc probabil de Brazilia.
Fiecare pînză e pentru el un semn de întrebare, încearcă — anevoie — să îmbine ceea ce descoperă în tablourile din muzee cu ceea ce îl învață Couture și ceea ce îi spun proprii săi ochi. Dă semne de nerăbdare, consideră prostii mărunțele discuții de atelier, certurile dintre elevii lui Couture și elevii lui Picot: « Prea puțin îi pasă naturii de toate acestea », strigă el plictisit la culme. Ce importanță are că Picot face parte din Institut și Couture nu! Ar fi putut deveni și el foarte ușor academician. Asta nu depinde decît de vreo jumătate de duzină de persoane care primesc mai multe sau mai puține vizite. Ce ne interesează pe noi toate acestea? Pe zi ce trece Manet se eliberează tot mai mult de tutela atelierului. Ajunge să conteste felul în care se practica pe atunci, pretutindeni, învățămîntul artistic. « Nu știu ce caut aici, bodogănește el furios. Tot ce avem în fața ochilor este ridicol. Lumina este falsă, umbrele sînt false. Cînd ajung la atelier mi se pare că intru într-un mormînt. Știu bine că nu poți dezbrăca un model în stradă. Dar există cîmpii și cel puțin vara s-ar putea face studii de nud la țară deoarece se pare că nudul este primul și ultimul cuvînt în materie de artă ».
În fiecare luni, cînd modelele schimbau poza pentru săptămîna în curs, Manet se ciondănește cu ele.
Modelele lui Couture sînt profesioniști bine cunoscuți ca Gilbert sau ca Bokowski, poreclit și Thomas Ursul, fiindcă imita perfect mormăitul acestui animal, și care — surprinzătoare figură de boem — după jefuirea palatului Tuileries, în februarie 1848, își alesese ca domiciliu apartamentele regale; sau ca ilustrul Charles-Alix

[1] Actualmente la Muzeul din Pau.

Dubosc, care avea în urma lui aproape o jumătate de veac de meserie şi fusese modelul favorit al celor mai celebri pictori ai timpului, al lui David, al lui Gros, al lui Géricault şi bineînţeles al lui Couture, pozîndu-i pentru diverse figuri din *Romanii în timpul decadenţei*.
Modelele fac ceea ce li s-a spus întotdeauna să facă. Frumoşi şi robuşti, avînd o plastică demnă de dalta lui Michel Angelo, ei stau înfipţi pe estradă în poziţii în care să apară avantajaţi, scot pieptul afară, îşi încordează muşchii, făcîndu-i să joace potrivit atitudinilor teatrale ale convenţiilor academice. Manet suportă greu această emfază plină de stridenţe. Oare « nu puteţi fi naturali? Tot aşa staţi şi cînd cumpăraţi ridichi de la precupeaţă? » Jignite de observaţiile lui, modelele se încăpăţînează; mîndri că au pozat unor maeştri atît de însemnaţi, ei se consacră acestei îndatoriri pătrunşi de importanţa lor, avînd convingerea că sînt mari slujitori ai artei. Trecînd prin atîtea ateliere, au căpătat o oarecare competenţă într-ale picturii, şi nu se sfiesc să-şi spună părerea. « Este aici ceva care nu merge», spune din cînd în cînd cîte unui elev Dubosc, care în timpul pauzelor, după ce şi-a aprins pipa, obişnuieşte să treacă de la un şevalet la altul şi să cerceteze studiile în curs. Este în pielea goală, şi-a pus doar pantofii şi şi-a fixat monoclul la ochi; nimănui însă nu-i vine să rîdă. « Numai de-ar găsi astăzi Dubosc că *merge*. »
Neostenit, gata să ia cele mai obositoare poze, nelipsind de la nici o şedinţă, Dubosc a făcut avere muncind pe brînci şi strîngînd cureaua la sînge. Locuieşte în tot soiul de magherniţe prăpădite, pe care — bănuitor — le părăseşte rînd pe rînd. Însă omul acesta destul de antipatic, ursuz, aspru, necruţător — atunci cînd vreun artist nu-i plăteşte ceea ce i se cuvine pentru munca lui —, socotit «un cîine bătrîn care nu iubeşte decît gologanii », vădeşte cîteodată nebănuite gingăşii. Toţi îl cred un insensibil, însă nu văd decît ceea ce vrea el să arate, adică aparenţele. Viaţa lui sînt atelierele. Are sentimente de bunic faţă de tinerii ce vin să lucreze acolo. Îi consideră ca pe copiii lui şi îl doare sufletul cînd vede sărăcia în care mulţi dintre ei se zbat ani de-a rîndul. La început făcea economii de teama mizeriei; acum strînge bani gîndind că le va putea veni în ajutor. Îşi păstrează cu sfinţenie taina: are de gînd să doneze

Institutului tot aurul agonisit, în scopul de a constitui un fond de burse pentru tinerii pictori şi sculptori [1]. De aceea, observaţiile lui Manet îl rănesc nu numai în demnitatea lui de model cu state de serviciu glorioase, dar pînă şi în sentimentele tăinuite cu atîta grijă. Stăruind să se înţepenească în poze eroice, îi spune lui Manet într-o luni: « Domnul Delaroche nu a avut pentru mine decît cuvinte de laudă şi e dureros să te vezi desconsiderat de un tînăr ca dumneata ». — « Nu îţi cer părerea domnului Delaroche, îi aruncă aspru Manet, ţi-o spun pe a mea ». Indignat Dubosc răspunde cu vocea tremurîndă: « Domnule Manet, au fost destui de mulţi cei care, graţie mie, au făcut compoziţii datorită cărora au ajuns la Roma ! ». — « Nu sîntem la Roma şi nici nu vrem să mergem acolo! Sîntem la Paris; să rămînem aici! » Şi Manet exasperat, pleacă, trîntind uşa. « Nimic de făcut cu asemenea neghiobi! » Dacă astfel stau lucrurile, mai bine să cutreiere străzile şi să prindă din zbor impresii fugitive, să noteze în caietul său « un fleac, un profil, o pălărie » [2]. Uneori, colegii de atelier exclamă deschizîndu-i albumul: « Ar trebui să finisezi asta ». Manet pufneşte în rîs. « Mă crezi poate pictor de scene istorice! »

« Pictor de scene istorice » — pentru el, termenul va fi de aci înainte aproape echivalent cu o supremă insultă. Ar fi fost de mirare ca toate aceste « abateri » să nu ducă pînă la sfîrşit la conflicte cu însuşi Couture. Ceea ce de altfel s-a şi întîmplat. Vreun răuvoitor, sau vreun îndrăzneţ i-a raportat « patronului » comentariile lui Manet; sau poate s-o fi plîns chiar Dubosc. Couture tună şi fulgeră.

Fusese indulgent cu acest elev deşi îşi dăduse prea bine seama cît era de nedisciplinat. Îl critică deseori şi cu atît mai violent cu cît se simte atras de el, de tot ceea ce era strălucit în acest băiat vioi, isteţ, puţin cam fluşturatec, dar în orice caz foarte înzestrat. Uşurinţa cu care lucra Manet, vioiciunea tuşelor lui dovedesc totuşi altceva

---

[1] A murit în 1877 lăsînd 180.000 franci aur (aproximativ 450.000 franci noi); donaţia fusese validată la 22 iulie 1859. Amintirea acestui straniu personaj a fost păstrată de către G. Crauk în volumul *Soixante ans dans les ateliers des artistes, Dubosc, modèle* (Calman-Lévy, Paris, 1900).

[2] Antonin Proust.

decît docilitatea pe cît de respectuoasă pe atît de iremediabil mediocră a tinerilor incolori pe care îi cicăleşte aruncîndu-le de sus: « Toţi vă străduiţi să deveniţi nişte mici Couture, ca şi cum ar fi cine ştie ce scofală să ajungeţi doar atît ».

Din păcate, Couture începe să se înăcrească. Aparţine acelei categorii de oameni care au suficient caracter pentru a înfrunta cele mai mari greutăţi, dar nu îndeajuns pentru a rezista succesului, adică acelui lucru teribil datorită căruia te poţi înşela cu uşurinţă atît pe tine cît şi pe ceilalţi. Faptul că a fost ridicat în slăvi în 1847 l-a rupt de muritorii de rînd. Laudele exagerate i-au redus tot universul la propria lui persoană. În loc să caute să facă în aşa fel încît să i se ierte succesul, Couture s-a închistat într-o izolare orgolioasă, în care tot ce nu reprezenta o divinizare a propriei sale persoane i se părea o ofensă. Grobian, posac, el nu îşi dă osteneala să-şi schimbe manierele necioplite şi nici să-şi modereze expresiile, ci, dimpotrivă, parcă s-ar strădui cu tot dinadinsul să le exagereze. Nu este lipsit de umor, dar acest umor se transformă de multe ori în cea mai cumplită bădărănie. Pe confraţi îi priveşte disprețuitor, le desconsideră talentul şi prietenia dacă ea nu este în primul rînd o recunoaştere implicită a geniului său. Admiratorii sînt numeroşi, dar numeroşi sînt şi duşmanii. Lumea înregistrează mai mult îngîmfarea decît talentul său. Este luat în derîdere, se fac glume pe socoteala lui; se pretinde că nu apare în faţa elevilor decît cu o coroană de lauri pe cap; se istorisesc despre el nenumărate întîmplări hazlii, care îl pun într-o lumină ridicolă.

Couture suferă, se enervează, îi consideră pe toţi nişte ingraţi, se supără, acuză la rîndul lui. Din nenorocire, şi soarta i se arată potrivnică. În timpul revoluţiei din 1848 i se ceruse să execute un tablou de mari proporţii avînd drept temă *Înrolările voluntare*. Lucrarea îi plăcea. Dar acum nu se mai sinchiseşte nimeni de ea. De cînd fusese ales preşedinte prinţul Ludovic-Napoleon Bonaparte, situaţia evoluase şi comanda fusese anulată. De curînd Couture începuse decorarea Capelei Fecioarei din biserica Saint-Eustache, însă fără nici un entuziasm. Nu-i place, şi se plînge că « vitraliile, reprezentînd sfinţi înveşmîntaţi în draperii foarte roşii, foarte verzi, foarte galbene, influenţează lumina care

ajunge la pictură; s-ar spune că biserica e luminată prin intermediul unor borcane de spiţerie ».
Atelierul devine adevăratul lui refugiu. Acolo cel puţin, singur în mijlocul elevilor săi, poate continua să se împăuneze, să se autolinişteasca, simţind în jurul lui deferenţa celor treizeci de băieţi.
Îl apostrofează cu violenţă pe Manet. « Cînd conteşti valoarea profesorului tău, cel mai simplu lucru este să-l schimbi. »
Manet nu aşteaptă să i se spună a doua oară. Îşi strînge lucrurile şi îşi ia tălpăşiţa.
Dar ruptura e trecătoare.
De îndată ce i-au ajuns la urechi zvonurile despre conflict, domnul Manet îşi admonestează fiul. Cum! Iar are de gînd să-şi facă mendrele? Să se ducă să-i ceară imediat iertare lui Couture!
Manet se execută. Oricare ar fi fost părerile lui, ori ce ar fi spus despre Couture, nu avea în nici un caz intenţia să-l înfrunte şi cu atît mai puţin să-i conteste autoritatea. Nu şi-ar fi închipuit că criticile lui ar putea avea vreo însemnătate. O doză de îngîmfare, un strop de obrăznicie, o indisciplină datorată mai curînd unor porniri instinctive decît premeditării, asta da, fără îndoială. Dar un răzvrătit? el?
Categoric nu. Singura lui dorinţă e să fie lăudat de Couture. Spăsit, se reîntoarce la atelier şi dă maestrului toate asigurările de supunere. Este cel dintîi surprins de situaţiile în care îl pun impulsurile lui, situaţii pe care de altfel nu ar fi putut să le prevadă; neajunsurile întîmpinate în Brazilia ar fi trebuit totuşi să-l pună în gardă, să-i sugereze ideea că viaţa nu este o înşiruire de zile care se scurg lin una după alta. Se pare însă că nu! Şi de altfel. . .
Dacă a acceptat fără murmur să dea ascultare ordinelor tatălui său şi să-i ceară iertare lui Couture, aceasta se datorează poate şi faptului că, în clipa de faţă, îl frămîntă o altă grijă, mult mai serioasă şi care cerea o rezolvare imediată: din aprilie, Suzanne Leenhoff era însărcinată. Ce hotărîre să ia? Să părăsească fata? Este puţin probabil să-i fi trecut prin minte o asemenea idee. De altfel, o iubeşte pe Suzanne. În acest caz, s-o ia de nevastă. Dar Manet ştie dinainte că tatăl său nu va încuviinţa mezalianţa; magistratul nu va accepta niciodată drept noră o profesoară de pian săracă lipită. Atunci, ce să

facă? Să lupte orice ar fi, să ia taurul de coarne, să-şi înfrunte tatăl, să-i smulgă consimţământul? Dar vai! în ciuda libertăţilor pe care şi le îngăduie, astfel de cutezanţe nu sînt în firea lui Manet. Şi dacă tatăl său i-ar interzice s-o mai vadă pe Suzanne, dacă l-ar lipsi de orice spijin material, dacă l-ar îndepărta din Paris? Suzanne nu are alt mijloc de existenţă decît lecţiile pe care acum a fost nevoită să le întrerupă. O domnişoară nu se poate duce să dea lecţii de pian în familiile onorabile, însărcinată în luna a şasea. Cu cît trece timpul, cu atît o să aibă mai multă nevoie de bani. Copilul avea să însemne o povară în plus.

Manet alege un drum ocolit. Mai spre toamnă, mărturiseşte totul mamei sale. Nu transpiră nimic din discuţiile lor. Desigur că doamna Manet a plîns. Este o femee afectuoasă, indulgentă. Ţine ca la ochii din cap la băiatul de douăzeci de ani, dezgheţat, în care are încrederea oarbă a mamelor. Ea îl sfătuieşte probabil să aibă răbdare şi să tacă. Mai tîrziu, cînd Edouard va reuşi în viaţă, îi va fi mai uşor să-l convingă pe tatăl său să consimtă la căsătorie. Pînă atunci fata va fi ajutată pe ascuns.

Între timp izbucnesc evenimentele din decembrie. Pe data de 2 prinţul-preşedinte Ludovic-Napoleon Bonaparte dă lovitura de Stat. Cîteva zile îi vor fi de ajuns pentru a zdrobi opoziţia. Armata patrulează pe străzi, distrugînd baricadele ridicate ici şi colo de opozanţi şi e gata să tragă în orice grup suspect. Ca şi în 1848, Manet nu rezistă la ispita acestui spectacol. În după-amiaza zilei de 4 porneşte împreună cu Proust de-a lungul bulevardelor. Proastă inspiraţie!

Mai întîi, pe strada Laffitte, sînt aproape striviţi de o şarjă de cavalerie. Scapă cu viaţă numai datorită unui negustor de tablouri care întredeschide uşa prăvăliei şi-i trage înăuntru.

Puţin mai tîrziu, pe bulevardul Poissonière, culcaţi pe burtă în mijlocul drumului, ei asistă la bombardarea casei Sallandrouze. Amîndoi sînt arestaţi şi duşi spre un post de control. Obţin însă să fie liberaţi şi sînt însoţiţi pînă la casa unor prieteni din apropiere [1].

Liniştea fiind restabilită, nu-i mai rămînea acum Parisului decît să-şi numere şi să-şi identifice morţii. Cadavrele

---

[1] Amintirile lui Antonin Proust.

neridicate au fost aduse la cimitirul Montmartre. Elevii lui Couture pornesc cu toții într-acolo. Manet și camarazii lui, pășind pe niște scînduri care se bălăbăneau, trec unul cîte unul pe lîngă un șir de cinci sau șase sute de cadavre puse la rînd și acoperite cu «un strat de paie»[1] de sub care nu se văd decît capetele. Înspăimîntătoare priveliște! Cerul sumbru de decembrie face scena și mai apăsătoare. Din cînd în cînd se aud țipetele sfîșietoare ale celor ce-și regăsesc cîte un prieten, o rudă, fratele, tatăl. Deși îngrozit, Manet face la repezeală ici-colo cîte un crochiu.

Înștiințată de sarcina fetei, mama Suzannei părăsește Olanda venind la Paris, unde au loc diverse conciliabule. Înainte de toate, trebuie salvate aparențele; trebuie apărată buna reputație a Suzannei și totodată risipite eventualele bănuieli ale domnului Manet, care ar putea face anumite investigații indiscrete. Se iau măsuri serioase! Copilul — un băiat — se naște la 29 ianuarie 1852. Manet se mărginește să-i dea numele lui de botez și să-i atribuie un tată fictiv pre nume Koëlla: la starea civilă, pruncul este declarat sub numele de «Koëlla Léon-Edouard — fiul lui Koëlla și al Suzannei Leenhoff».

E tot ce se întreprinde în privința obligațiilor oficiale. Suzanne își mărturisește maternitatea doar în registrele primăriei; pentru restul lumii povestea acreditată va fi alta. Băiatul nu va fi dat drept fiul Suzannei ci drept un frate al ei — ultimul născut al doamnei Leenhoff, care mai avea și alți patru copii, dintre care doi băieți mici, unul de zece ani, Ferdinand, iar celălalt, Rudolf, de șapte. În fața tuturor Léon-Edouard Koëlla va fi deci Léon-Edouard Leenhoff.

Se impunea acum și altă locuință. Cele două femei se instalează într-un apartament de pe strada Saint-Louis din cartierul Batignolles. De acum înainte pentru Manet nu casa părintească ci acesta va fi adevăratul său cămin. În timpul liber, va duce aci o existență «aproape de om căsătorit»[2].

---

[1] *idem.*

[2] Adolphe Tabarant. S-a încercat uneori să se nege că Léon-Edouard Koëlla ar fi fost fiul lui Manet. Avînd în vedere faptele stabilite, teza apare absurdă și pe deasupra ea nu s-ar putea susține decît acumulînd o serie de fenomene psihologice neverosimile.

Manet începe să se bucure de un oarecare renume printre elevii atelierelor de pictură. Prin oraș se aude deseori spunîndu-se: « La Couture e un anume Manet care face lucrări surprinzătoare, dar se poartă destul de urît cu modelele ».

Manet nu se supraveghează mult timp. Abia s-a îndepărtat furtuna și iată-l din nou pradă firii sale, pradă vervei sale sarcastice sau nervilor.

Sfada cu modelele a reînceput. Dar nu cu toate. Frumoasa Nina Faillot îl tulbură. În cele cîteva studii, fremătînd de viață, făcute după ea, singura lui preocupare este de a-și spune încîntarea ochilor și a simțurilor.

Aceste studii, realizate într-un stil deja foarte personal, nu-i vor aduce, evident, decît observații usturătoare din partea lui Couture. Couture tolerează din ce în ce mai puțin libertățile pe care și le îngăduie Manet. La cea mai mică abatere îl mustră cu asprime. Intuiește și are din ce în ce mai mult certitudinea că are de-a face cu un autentic temperament de pictor; acest lucru îi place dar îi și displace. Cît de odihnitori sînt mediocrii! Și măcar de ar urma fără să cîrtească, băietanul ăsta afurisit, îndrumările ce i se dau! Couture îl simte recalcitrant și nu-i trece cu vederea nimic, nici cel mai mărunt fleac. « Nu vreau să se spună că din atelierul meu ies doar ignoranți și cîrpaci. »

Ar fi greu să se susțină că Manet și-a dat osteneala să îmbunătățească aceste raporturi încordate. La atelier se face cerc în jurul lui. Faptul că este ascultat, că gesturile îi sînt comentate, îl măgulește și îl încită să meargă pe drumul ales.

În primăvara lui 1853, Couture își poftește elevii la o mică excursie pe jos, cu sacul în spinare, de-a lungul coastei normande, pornind de la Sainte-Adresse. Se vor opri unde vor avea chef; fiecare va putea cerceta în voie natura, marea, plaja și va picta după pofta inimii. Minunat proiect! Dar vai! Excursia, un eventual prilej de apropiere între Manet și Couture, dimpotrivă, agravează neînțelegerile dintre ei. Cel mai neînsemnat lucru e motiv de gîlceavă. Se ciondănesc în fiecare moment. Datorită intimității create de această călătorie, Couture a putut constata de altfel și influența exercitată de Manet asupra colegilor săi, și, de bună seamă, s-a supărat. Întregul atelier se reîntoarce la Paris. În prima săptă-

mînă, modelul este o femeie, Maria Roşcovana; Manet execută o lucrare ce stîrneşte, prin verva şi strălucirea ei, entuziasmul colegilor. De data aceasta, Couture va trebui să se încline în faţa evidenţei. În aşteptarea lui, pînza este aşezată în cea mai bună lumină, pe un şevalet pe care elevii îl împodobesc cu flori.

Apare Couture. Încă din pragul uşii a observat pînza, dar întoarce capul ca şi cum n-ar fi văzut-o.

Corectează studiile tuturor elevilor şi în sfîrşit ajunge la Manet. Se opreşte în faţa şevaletului împodobit cu flori şi spune cu un ton îngîmfat: « Aşa dar, tot nu te hotărăşti să faci ceea ce vezi! » Manet tresare. Este indignat. « Ba fac ce văd şi nu ce le place altora să vadă, răspunde el tăios. Fac ceea ce este, nu ceea ce nu este. » — « Ei bine, amice, îi spune Couture răspicat, dacă ai pretenţia să fii şef de şcoală, du-te unde vrei şi înfiinţează-ţi-o ». Manet se face nevăzut.

A doua zi, un alt incident. Domnul Manet are musafiri la masă, cîţiva colegi de la Palatul Justiţiei. Unul dintre ei, găsind fără îndoială foarte hazliu faptul că cel mai mare dintre băieţii solemnului domn Manet s-a făcut mîzgălici, i se adresează pe neaşteptate, ironic, lui Edouard: « Am auzit că faci pictură? Ai talent? » Edouard izbucneşte: « Dar dumneata? dumneata ai talent? » Domnul Manet îşi recheamă fiul la ordine şi îl trimite în camera lui unde, după ce se termină masa, vine şi el. « S-ar cuveni să ştii — îi spune el sever — că pentru a fi artist trebuie să ai talent, şi deci întrebarea ce ţi se punea era firească, iar răspunsul tău a fost necuviincios, deoarece nu este necesar să ai talent pentru a fi magistrat ». — « Bine, tată, îi replică Edouard, dar magistraţii ar putea fi cel puţin spirituali! ».

« N-am noroc, asta e! » se tînguie Manet. Ar vrea să reintre în graţiile maestrului, dar Couture continuă să spumege. Domnul Manet se hotărăşte să-i ceară o întrevedere pictorului *Romanilor* — Doamne, cînd se va potoli odată Edouard?! — şi abia izbuteşte să-l îmbuneze.

Pentru a sărbători reîntoarcerea lui Manet la atelier, Proust împreună cu alţi colegi îi oferă un punch la restaurantul Pigalle. Ar fi fost de mirare ca o asemenea iniţiativă să aibă darul să-l îmblînzească pe Couture.

De atîtea ori l-a auzit pe Couture vorbind despre maeştri italieni, iar lucrările văzute l-au încîntat în aşa măsură încît Manet arde de nerăbdare să afle mai multe în privinţa lor. Visează la muzeele din Florenţa, Veneţia şi Roma. În septembrie, domnul Manet îi oferă posibilitatea de a sta cîteva săptămîni în Italia împreună cu fratele său Eugène care are aproape douăzeci de ani şi studiază dreptul.

Oprindu-se mai întîi la Veneţia, Edouard şi Eugène Manet trag la un han « *locanda* Cattaneo » de lîngă teatrul La Fenice în « *corte* Nienelli », unde a stat odinioară pictorul Léopold Robert. Două sau trei zile mai tîrziu, au surpriza de a întîlni un cunoscut, avocatul Charles Limet, însoţit de un confrate, Emile Ollivier, care, în ciuda tinereţii sale avea un trecut glorios: la douăzeci şi trei de ani, în 1848, jucase un însemnat rol politic la Marsilia, oraşul său natal.

Cei patru francezi vizitează împreună Veneţia, muzeele, bisericile, palatele. Emile Ollivier, însufleţit de o dragoste fierbinte pentru Italia şi pentru tot ce e legat de ea, devine interpretul grupului; Manet, la rîndul lui, propune să le fie ghid artistic.

Din păcate, pictorii veneţieni atît de dragi lui nu sînt pe placul misticului Ollivier. « Cîtă lipsă de ideal! Cît materialism! » exclamă junele avocat.

Veneţia gemea sub dominaţia austriacă. Palatele erau părăsite. Gondolierii nu mai cîntau. Ollivier se lamentează: « Tristeţei mele personale i se adaugă şi aceea a unui întreg popor, notează el seara în Jurnal. Aş vrea să pot rîde împreună cu nepăsătorii mei camarazi, dar adeseori abia îmi pot ascunde lacrimile ».

Pe Manet nu-l frămîntă asemenea gînduri melancolice. Dintre toţi patru, el este indiscutabil cel mai vesel şi mai nepăsător. Îşi satură ochii cu culorile maeştrilor veneţieni, cu lumina cerului, se plimbă cu gondola pe canale, face baie la Lido — viaţa este într-adevăr delicioasă, dulce şi plăcută ca îngheţatele pe care le savurează în piaţa San Marco, ascultînd muzica austriacilor! Fără să se gîndească la nimic altceva, se lasă în voia clipei trecătoare.

Uitînd de Suzanne, aleargă după veneţiene. Într-o casă din faţa *locandei*, de cealaltă parte a canalului, a observat o tînără blondă de o mare frumuseţe. O vede întotdeauna stînd la fereastră, « plecată asupra unui

invizibil lucru de mînă ». Manet contemplă visător obrazul acela gingaș de madonă. Cu ajutorul lui Emile Ollivier careși dictează cuvintele italienești, el scrie cu litere de o șchioapă pe o pancartă îndreptată în direcția fetei: *Ti amo da disperato* (Te iubesc ca un disperat). Ea surîde și pare a primi foarte binevoitor declarația. Imediat pe o altă bucată de carton, Manet scrie: *Andar in gondola?* (Ne plimbăm cu gondola?) Urmează alte surîsuri; de dincolo de canal sosește consimțămîntul. Manet se înarmează cu un dicționar italian și dă fuga pe scări. . . Se întoarce dezamăgit. În locul frumuseții desăvîrșite anunțată de chipul îngeresc, ce a găsit? Trupul groaznic schilodit al unei biete infirme.

PARTEA A DOUA

SALONUL ÎMPĂRATULUI
(1854—1963)

I. ŞTRENGARUL CU CIREŞE

Totul era atît de ciudat, atît de diferit de ceea ce sperase!

TOLSTOI

Italiencele n-au fost singura preocupare a lui Manet în cursul călătoriei. Ori pe unde îl purtau paşii, neîncetat, cu creionul sau cu pensula în mînă, el punea întrebări operelor tuturor maeştrilor picturii: ale celor pe care îi admira cît şi ale celor pe care îl preţuia mai puţin. *Stanzele* lui Rafael de la Vatican, frescele lui Fra Angelico de la San Marco şi ale lui Ghirlandajo de la Santa Maria Novella l-au reţinut în aceeaşi măsură. A stat două luni la Florenţa executînd, la Ufizzi, copii pe lemn după Filipino Lippi — *Cap de tînăr* — şi după Tizian — *Venus din Urbino*.

Ce căuta oare Manet în acest dialog cu maeştrii? În primul rînd, desigur, măiestria împărtăşită de ei celor ce li se adresează, dar, fără îndoială şi sprijinul înaltei lor pilde. Mai mult sau mai puţin conştient — mai degrabă mai puţin — el a solicitat marilor maeştri să-i confirme justeţea propriei sale viziuni. Le-a cerut un sprijin, o încurajare, le-a cerut să-i dea anumite certitudini. Şi-a confruntat astfel personalitatea cu a lor, dar nu s-a lăsat copleşit de ei. Copiile lui nu sînt simple reproduceri literale; prin impetuozitatea şi sinceritatea tuşelor, ele devin aproape transpuneri. Couture, dacă le-a văzut—ceea ce este mai mult decît probabil—cu siguranţă că nu a fost de acord; în copia făcută după *Venus din Urbino* el trebuie să fi descoperit desigur un prozaism suspect; văzută de Manet, Venus era mai degrabă femeie decît zeiţă. Mereu iese la iveală incapacitatea lui Manet de a se conforma idealului, de a se supune convenţiilor acceptate de toţi. Mereu apare fascinaţia ce o exercită asupra

lui viața, și care îl scoate în stradă, făcîndu-l să compare cu Venus niște făpturi de toate zilele.
La atelierul lui Couture, unde și-a reluat locul, a sfîrșit prin a convinge pe unul din modele, pe Gilbert, să pozeze în atitudini simple, naturale. Mai mult decît atît, l-a convins să nu se dezbrace. Astfel elevii vor putea lucra după un model care, însfîrșit, va avea o atitudine firească. Din nenorocire, într-o zi, pe neașteptate sosește Couture însoțit de Raffet. Surprinzînd modelul îmbrăcat, întîi amuțește de furie, apoi explodează: « Îl plătiți pe Gilbert ca să nu se dezbrace? Cine a făcut neghiobia asta?—Eu », răspunde Manet. Atunci cu un aer compătimitor, Couture îi aruncă: « Sărmanul de tine, n-ai să fii niciodată decît un Daumier al timpului tău! »
Manet se stăpînește și tace. De altfel, Raffet se apropie de el, îi privește pînza și îl felicită, iar aceste felicitări sînt tot atît de măgulitoare pentru Manet pe cît de usturătoare sînt cuvintele lui Couture. În timp ce se îndreaptă împreună cu Proust spre birtul Pavard din strada Notre-Dame-de-Lorette, unde obișnuiesc să ia dejunul, Manet bombăne furios: «Un Daumier al timpului meu! » În fond, încheie el, « mai bine un Daumier decît un Coypel » [1].
De cînd s-a întors din Italia Manet face tot timpul copii după maeștri. La Luvru își așează șevaletul în fața *Autoportretului* lui Tintoretto («unul dintre cele mai frumoase portrete din lume» — spune el), ori în fața lui Tizian: *Jupiter și Antiopa* și *Fecioara cu iepurele alb*... Nu ține însă de loc la aceste copii, pe care le oferă oricui, sau le distruge [2]. Ele nu reprezintă în ochii lui altceva decît o metodă de a pune întrebări marilor săi înaintași; singurul lucru ce-l interesează este răspunsul lor. Cere lecții și sfaturi din toate părțile. A doua zi după vizita lui Raffet la atelier, se duce la el împreună cu Proust ca să-i mulțumească pentru elogii. Raffet îi conduce pe cei doi prieteni la Luvru, apoi la Luxembourg; aci pînza lui Delacroix — *Barca lui Dante* — îi sugerează

[1] *Antoine Coypel* (1661 — 1722), pictor favorit al Curții și al lui Ludovic al XV-lea, care l-a copleșit de onoruri. Autor a numeroase tablouri și compoziții istorice, executate într-un stil greoi, convențional și manierist, dar cu o desăvîrșită știință a desenului, Antoine Coypel s-a bucurat în timpul vieții sale de un extraordinar renume, pe care de fapt nu-l merita. (*N. tr.*)

[2] Vreo zece dintre ele au ajuns totuși pînă la noi.

lui Manet o idee pe care o împărtăşeşte lui Proust îndată ce se despart de Raffet: « Dacă ne-am duce la Delacroix? Ca pretext al vizitei noastre am putea spune că am venit să-i cerem autorizaţia de a face o copie după *Barcă* ». Proiectul este cu totul neaşteptat deoarece arta lui Delacroix nu este dintre cele care îl entuziasmează pe Manet. Cîtuşi de puţin romantic, Manet, care nu poate suferi mişcarea în pictură, căruia nu-i plac — şi asta de totdeauna — decît subiectele calme, se simte la mii de leghe depărtare de dinamismul, de febra, de coloritul (după el) prea bogat şi prea vibrant al lui Delacroix. Dar dacă Delacroix nu-l seduce, în schimb îl intrigă. Cum ar fi putut rămîne nepăsător în faţa virtuozităţii lui, a tuşelor delicate, în faţa poeziei ce se desprinde din pictura acestui artist care-l emoţionează fără să vrea? La Pavard Manet şi Proust se aşezau de multe ori la masa lui Henri Murger, căruia de data aceasta îi împărtăşesc proiectul lor. Autorul *Scenelor din viaţa Boemei* îi previne că « Delacroix este un om rece ».

La cincizeci şi şase de ani Delacroix nu şi-a dezarmat încă adversarii. De şapte ori s-a prezentat fără nici un succes la Institut. Scund, slab, un pachet de nervi, acest om singuratic, cu maniere de aristocrat, îi primeşte pe cei doi tineri cu politeţea rafinată, puţin distantă, ce îi este proprie. Se informează despre pictorii lor preferaţi şi îi sfătuieşte cu insistenţă să-l studieze pe Rubens, « acest Homer al picturii », «părintele a tot ce este cald şi entuziast », care eclipsează totul, nu atît prin perfecţiunea la care ajunge în cutare sau cutare tablou, ci prin forţa ascunsă şi viaţa sufletească imprimată tuturor lucrărilor sale[1]. Trebuie să-l «vezi pe Rubens, să te inspiri din Rubens, să-l copiezi pe Rubens ». Rubens este « dumnezeu ».

Rubens! Asta-i bună! Manet îl înţelege pe Rubens şi mai puţin decît pe Delacroix. Pasiunea, elocvenţa artistului din Anvers îi displac. « Nu Delacroix e rece, îi spune el lui Proust, în timp ce ieşeau, ci doctrina lui e glacială. Cu toate acestea, hai să copiem *Barca!* Merită! Este într-adevăr interesantă ».

Manet îşi impune să facă două copii. Revine însă curînd la artiştii lui preferaţi, mai ales la spanioli, la Velasquez.

---

[1] Delacroix consemnase nu de mult această idee în *Jurnalul* său (20 octombrie, 1853).

Napoleon al III-lea ajuns împărat, se însurase în ianuarie 1853 cu frumoasa Eugénie de Montijo, care prin tatăl ei, contele de Montijo şi de Teba, aparţinea vechei aristocraţii spaniole. Mai mult ca oricînd, Spania este la modă.

La Luvru, unde şevaletele se înghesuie unul lîngă altul în toate sălile, cotropite în fiece după amiază de elevii atelierelor — începînd de la ora unu nu mai poţi spera să găseşti un loc bun — mulţimea se îmbulzeşte să privească operele pictorilor spanioli. Manet se instalează în faţa tablourilor lui Velasquez, încercînd să reproducă *Infanta Maria-Margareta* — muncă anevoioasă — şi *Micii cavaleri*. « Ah! Iată într-adevăr ceva limpede! exclamă el. Iată ceva care te face să-ţi fie lehamite de toate sosurile şi siropurile. » Contrar părerii acreditate pe atunci, *Micii cavaleri* sînt de del Mazo şi nu de Velasquez, dar faptul nu prezintă nici o importanţă! Efectul asupra lui Manet este acelaşi.

În acest an, în 1855, Manet va avea posibilitatea de a studia un număr considerabil de picturi de tot felul. Napoleon al III-lea, care tocmai începuse o politică externă « de prestigiu » cu războiul Crimeii, şi-a propus, îndată ce a ajuns la putere, să uimească opinia publică europeană printr-o manifestare culturală răsunătoare: pînă atunci nu avusese loc decît o singură expoziţie universală, aceea de la Londra, din 1851; el ia hotărîrea să fie organizată la Paris cea de a doua, care avea să se deschidă efectiv la 15 mai.

Înainte de toate, această Expoziţie va fi un omagiu adus progreselor ştiinţei şi industriei, destinate să dăruie omenirii toate binefacerile materiale şi spirituale. Pe Champs-Elysées, pe locul vechiului Carré Marigny, a fost construit din fier şi sticlă, în stilul Crystal-Palace de la Londra, un imens edificiu de două sute cincizeci de metri lungime, în care comentatorii întrevăd « o schiţă a templului viitorului »[1]: este vorba de Palatul industriei. Artele nu sînt uitate nici ele. Artiştii din lumea întreagă au fost invitaţi să-şi prezinte operele într-un palat clădit în mod special pentru ei între Avenue Montaigne şi strada Marbeuf. Niciodată pînă atunci nu mai

[1] Adolphe Guéroult, în *Revue philosophique et religieuse*, ianuarie 1856.

fuseseră adunate laolaltă atîtea tablouri, provenind din Franța și din cele mai diverse țări — din Marea Britanie, Belgia, Prusia, Olanda, Elveția, Spania, Portugalia, America etc. . . Au fost expuse peste cinci mii de lucrări. Manet hoinărește ore întregi prin acest palat, unde are posibilitatea să-și dea perfect seama de pictura timpului său și de curentele ei majore — clasicismul lui Ingres și romantismul lui Delacroix. Expoziția marchează apoteoza primului care, cu cele patruzeci de pînze ale lui, domină de la mari înălțimi pe toți ceilalți artiști. I se decerne medalia de onoare, iar critica îi cîntă osanale. Téophile Gautier îl situează pe « cel mai înalt pisc al artei, pe tronul de aur cu trepte de fildeș, unde sălășluiesc, încununate cu lauri, gloriile supreme, menite nemuririi ». Delacroix, ale cărui tablouri — treizeci și cinci la număr — împodobeau holul cel mare, nu a ajuns încă, se pare, la acel « pisc ». « Ingrismul » e atottriumfător. Triumfă cu maestrul *Băii turcești;* triumfă de asemenea cu acei pictori ce se pretind, cu mai mult sau mai puțin temei, discipolii lui și culeg aproape toate distincțiile. Una dintre ele — Prima medalie — îi revine lui Couture, prezent în expoziție cu *Romanii din timpul decadenței* și cu un alt tablou *Șoimarul*. Couture însă a sărit ars cînd i-a fost propusă medalia: considerînd-o de « un ordin inferior », a refuzat-o.

Maestrul realismului, Gustave Courbet este și el nemulțumit. Juriul a găsit de cuviință să-i respingă două din lucrările trimise tocmai cele la care ținea cel mai mult: *Inmormîntare la Ornans* și *Atelierul*. Tot atît de vanitos ca și Couture, iar pe deasupra năbădăios din fire, Courbet începe imediat să construiască — lucru nemaiauzit — chiar în fața palatului Artelor frumoase, pe Avenue Montaigne, la numărul 7, un pavilion propriu ce va fi inaugurat la finele lunii iulie: « Realismul. Expoziție cu vînzare. 40 de tablouri și 4 desene din operele domnului Gustave Courbet ».

Edouard intră în expoziție. Se simte însă tot atît de puțin realist, pe cît de puțin romantic. Intențiile sociale care stau la baza multora din subiectele lui Courbet îi sînt cu desăvîrșire străine tînărului Manet; pentru el, singura semnificație a picturii este pictura. Ce valoare are opera lui Courbet? Are, ce-i drept, imense calități. Dar. . . « Da, într-adevăr, *Inmormîntarea* este o lucrare

foarte bună. Oricît ar lăuda-o și tot nu-i destul, fiindcă este mai bună decît orice altceva. Dar, între noi fie vorba, nu-i încă ceea ce ar trebui să fie; e prea neagră ». Clasicism, romantism, realism: verigi ale unei istorii fără sfîrșit... Manet chibzuiește; apoi potrivindu-și cu un bobîrnac jobenul foarte înalt — semn de eleganță — pe care îl va purta de acum încolo, se îndreaptă cu pasul lui sprinten spre Bulevard — Boulevard des Italiens —, spre terasa Tortoni sau cafeneaua Bade. Pe străzi circulă noile omnibuze cu o galerie suprapusă denumită *imperială*; au început să funcționeze o dată cu deschiderea Expoziției. Parisul își schimbă fața. Din 1853, Haussmann, prefect de Sena, croiește străzi, deschide și nivelează cartiere noi, face scuaruri și piețe. Industria prosperă. Comerțul e în plină dezvoltare. Demnitarii și privilegiații regimului, oamenii de afaceri, străinii bogați se întrec în risipă. Se cheltuiesc adevărate averi pe toalete și bijuterii. Crinolinele sînt din ce în ce mai învoalte și o puzderie de zorzoane împodobesc mătasea, moarul ori satinul. Curtea dă tonul în materie de fast. Parisul se transformă într-o cetate a plăcerii. Viața galantă e regină. Se ivește o nouă categorie de femei, pe care Alexandre Dumas-fiul o denumește, într-o piesă a cărei premieră are loc în luna martie, « le demi-monde». Cu bastonul în mînă, Manet, pe Bulevard, se pierde în mulțimea tinerilor bogați și fără griji.

La sfîrșitul lui septembrie, Manet află că a murit unul dintre copiii unchiului Fournier: avea douăzeci și patru de ani; era locotenent de artilerie și fusese ucis în timpul asediului Sevastopolului.

Tatăl lui Edouard nu se împăcase cu cumnatul său; unele discuții în legătură cu moștenirea bunicii Delanoue, în 1851, înăspriseră și mai mult raporturile dintre ei. Manet își amintește cu dor de epoca îndepărtată cînd făcea primele desene sub îndrumarea unchiului Fournier. Nu a fost el oare cel ce i-a trezit talentul și l-a ajutat să se cunoască pe sine însuși? Edouard nici nu încearcă să-și stăpînească emoția și, trecînd peste opreliștile părintești, se duce direct la Poncelles să mărturisească unchiului Fournier cît de mult ia parte la durerea lui.

După cîteva săptămîni, la 4 noiembrie, pastorul bisericii reformate din Batignolles (Suzanne este protestantă) îl botează pe fiul lui Manet.

Manet este naş, Suzanne — naşă. Fireşte că n-au poftit pe nimeni la botez.

Manet are senzaţia că bate pasul pe loc în atelierul lui Couture. Sînt şase ani de cînd munceşte acolo. A învăţat « meşteşugul », temeiul tehnic al artei. Nu este puţin lucru şi ar trebui să fie recunoscător. Simte însă că trebuie să meargă mai departe. Ce ar putea să-l mai înveţe pictorul *Romanilor*? Nimic. În 1856, de Paşte, Manet părăseşte atelierul. De aci înainte va lucra singur.
S-a împrietenit cu un tînăr, pictor şi el, — contele Albert de Balleroy — aristocrat bogat, cu trei ani şi jumătate mai mare decît Manet. Acest june elegant,cu monoclul la ochi, pictează scene de vînătoare. De două ori pînă acum, în 1853 şi 1855, avusese onoarea să fie primit la Salon. Balleroy îi propune lui Manet să împartă cu el atelierul închiriat într-un cartier din împrejurimile catedralei Madeleine, în strada Lavoisier. Propunerea este acceptată.
Atelierul — o încăpere la parter — nu este luxos. Un adolescent de vreo cincisprezece ani — Alexandre — vine din cînd în cînd să facă puţină ordine, să cureţe pensulele şi paletele. Manet n-are alte pretenţii. Pentru moment ar dori mai ales să ştie ce vrea. Îl macină îndoiala. Neliniştea îl sfredeleşte. Se entuziasmează subit, apoi tot atît de brusc se descurajează. Pradă celei mai adînci nesiguranţe, umblă tehui, dibuind, apucînd pe un drum, apoi pe altul. Nimic nu-l satisface.
Are ambiţia să devină unul din acei artişti admiraţi, al căror nume trece din gură în gură, apreciat de negustorii de artă, dar, pe de altă parte nu se poate împiedeca să nu-i dispreţuiască pe pictorii care se bucură de aceste privilegii. « Prima condiţie cerută unui pictor cu adevărat înţelept, îi spune el lui Proust, este să nu treacă niciodată pe strada Laffitte, sau, dacă este nevoit să treacă, să nu se uite la vitrinele negustorilor de tablouri ». Mai mult decît altădată îl critică pe Couture, deşi continuă să-l vadă destul de des şi ar fi încîntat să audă de la el un cuvînt de aprobare.
Este descumpănit, nu se simte în largul lui. Căutînd o alinare, un adevăr, el se hotărăşte să întreprindă o nouă călătorie de studii. Trecînd prin Amsterdam şi Haga, unde copiază *Lecţia de Anatomie* a lui Rembrandt,

ajunge în Germania și în Europa de Est; poposește la Cassel, Dresda, Praga, Viena și München, unde vizitează pe îndelete toate muzeele. Nici nu s-a întors bine la Paris și iată-l pornind din nou, pentru a doua oară, spre Italia: Florența și Veneția.

În pofida educației primite în familie, Manet nu este un credincios; e mai degrabă un indiferent. Tablourile de inspirație religioasă din muzeele italiene îl impresionează, totuși, atît de puternic încît după ce se înapoiază la Paris, se încumetă să facă o compoziție de mari dimensiuni, reprezentînd pe *Isus și Magdalena*. Visează poate să o supună juriului Salonului. Dar încercarea va fi curînd abandonată. După două studii preliminare — un *Isus cu trestia* și un *Isus cu sapa* — renunță.

Prima pînză, *Isus cu trestia*, o va dărui unui tînăr preot, preceptorul ducelui de Massa, abatele Hurel, un obișnuit al casei părinților săi. Abatele face caz de pictură, cunoaște numeroși artiști și se duce adeseori în strada Lavoisier pentru a cerceta lucrările ce le au pe șantier Manet și Balleroy. Este foarte cultivat, are maniere alese, figura fină, luminoasă, privirea hotărîtă. Fire foarte veselă, nu se sperie de glume și nu se supără niciodată cînd se vorbește mai liber în fața lui. Manet îi prețuiește destul de mult societatea și poate tocmai la sugestia abatelui, s-a avîntat el, într-o compoziție religioasă. Această încercare neizbutită nu este de natură să ridice moralul lui Manet. Sufletește, se simte din ce în ce mai torturat. Năzuise la o viață ușoară, fără piedici și parcă totul contribuie să-i complice existența. Tatăl său e bolnav, țintuit în pat de reumatism; starea lui vrednică de plîns îi provoacă tînărului nedeslușite mustrări de cuget. Cît de mult ar dori să aibă succes! Succesul ar fi o răscumpărare. După aceasta — crede el — totul ar fi simplu. «Mă întreb de ce te înverșunezi într-atît să fii pe placul lui Couture», se miră Proust. De fapt elogiile și încurajările lui Couture l-ar liniști, l-ar întări în convingerile sale. Orice ar spune și orice ar face, este mult prea pătruns de cele învățate de la pictorul *Romanilor* pentru ca să nu se comporte astfel. Și apoi să caute sprijin? Mai mult vanitos decît orgolios, cu toate conflictele ce le are cu Thomas Couture, nu s-ar putea lipsi de el. Se simte mai mult «Manet fiul,» decît Manet. Încă nu știe că *este* Manet.

S-ar spune că în sufletul lui sălăşluiesc mai multe fiinţe: spilcuitul şi elegantul tînăr care rîde, glumeşte şi se întrece în spirite cu trîndavii Bulevardelor; fiul ascultător şi în aparenţă atît de cuminte, venind acasă la părinţi, în strada Clichy [1], în fiecare zi la ore fixe; amantul clandestin al Suzannei şi tată nemărturisit, nărăvaşul elev al lui Couture, visînd medalii, decoraţii, situaţii înalte; şi Manet — necunoscutul — cercetătorul neliniştit şi taciturn, ai cărui ochi exigenţi nu acceptă să vadă ceea ce văd ceilalţi. . .

Vizitează zilnic Luvrul. Restul timpului şi-l petrece în strada Lavoisier, unde face cîteva portrete, îndeosebi pe al lui Antonin Proust, pictat conform preceptelor estetice ale lui Couture şi un autoportret-şarjă, intitulat în zeflemea: « Un prieten »!

Copii ori lucrări originale, tot ce pictează este supus spre examinarea lui Couture. Îşi dă osteneala să-l mulţumească, întrebuinţează reţetele maestrului, dar Couture este neînduplecat. De la expoziţia din 1855 — « acel duş rece » — mizantropia lui s-a accentuat. În toamna lui 1856, pentru o clipă, a crezut că norocul avea să-i surîdă iarăşi. Guvernul imperial îi dăduse comenzi importante. Invitat la curte, participase la vînătorile de la Compiègne şi de atunci începuse din nou să-şi dea aere şi să se laude în tot oraşul. « Luam masa la prînz şi seara cu Majestăţile Lor ». Circulau din ce în ce mai multe glume pe socoteala lui. Criticul de artă Théodore Pelloquet povestea prin berării, pufăind din pipă, în mijlocul norilor de fum, că ştia de la Cutare şi de la Cutărică (Pelloquet nu izbuteşte să ţină minte numele proprii) că Thomas Couture nu se mai aşează în faţa şevaletului decît « cu un tricorn galonat pe cap, îmbrăcat într-un veşmînt verde, ca pe timpul lui Ludovic al XV-lea, cu un cuţit de vînătoare la şold, şi partea de jos a corpului pierdută în nişte enorme cizme de călărie [2] ». La începutul lui 1857, *Le Figaro* a început o campanie împotriva lui Couture. Apoi, cu o singură excepţie, toate comenzile i-au fost retrase.

---

[1] Familia Manet se mutase în 1852 din strada Petits-Augustins (devenită chiar atunci strada Bonaparte). Locuise apoi doi sau trei ani în strada Mont-Thabor, înainte de a se instala în 1855 în strada Clichy, nr. 69.

[2] Firmin Maillard: *Les Derniers Bohèmes.*

Profund jignit, Couture s-a izolat în vizuina lui. Manet? Puţin îi pasă de Manet; nu va şti niciodată să-şi exploateze însuşirile, nu va duce nimic pînă la capăt, nu va ajunge niciodată la marele adevăr al artei. Fără cruţare, îl şfichiuieşte pe tînărul pictor cu tot soiul de observaţii usturătoare. Manet reacţionează violent. În fiece clipă izbucnesc noi certuri.

Încăperea din strada Lavoisier repercutează ecoul lor. Parisul atelierelor a aflat despre neînţelegerile care-l despart pe Manet de fostul lui profesor. Elevii decepţionaţi ai lui Couture şi ai lui Picot, zgomotoşi şi neastîmpăraţi, au luat obiceiul să meargă în strada Lavoisier. Vociferări. Ironii. Provocări. Manet ar dori adeziunea lui Couture; dar adună în jurul lui numai rebeli.

Printre relaţiile familiei Manet se numără şi aghiotantul mareşalului Magnan, maiorul Hippolyte Lejosne, din garda imperială.

Cu mustaţa şi ţăcălia lui *à la* Napoleon al III-lea, «maiorul» — cum i se spune — aduce oarecum cu împăratul. Asemănare înşelătoare. În ciuda funcţiei sale, Lejosne urăşte regimul şi pe autocratul de la 2 decembrie, pe care îl satirizează în versuri:

« Profil de paiaţă, chip de pasăre de noapte ».

Acest militar republican care îl divinizează pe Hugo face şi versuri. Cînd este de gardă, citeşte din Virgiliu sau compune sonete de circumstanţă. Iubitor de artă şi de literatură, apărător înverşunat al « valorilor » neoficiale, el primeşte în salonul său din Avenue Trudaine scriitori, pictori, sculptori, muzicieni, de preferinţă cei mai puţin conformişti, oameni de talent şi de spirit. Manet, însoţit uneori de Balleroy, întîlneşte acolo pe Barbey d'Aurevilly, Constantin Guys, Paul Meurice, un intim al lui Hugo, pe fotograful Nadar, pe gravorul Félix Bracquemond... Într-o seară, prin 1858, maiorul îl prezintă unui bărbat spîn, cu gura posomorîtă, cu ochi foarte negri, arzători, magnetici, cărora eterul şi opiumul le conferă o stranie strălucire; e poetul *Florilor Răului*, cartea hulită care, cu un an în urmă, îşi zvîrlise autorul în puşcărie — Charles Baudelaire.

Îmbrăcat cu extrem de mult rafinament, cu obrazul fardat, mîinile mici şi foarte îngrijite, Baudelaire, cu

trupul strîns într-o jachetă albastră cu nasturi de aur, poartă ceea ce fraţii Goncourt numesc « toaleta lui de ghilotinat »: gîtul degajat, încadrat de un guler mare de un alb imaculat, răsfrînt şi prins cu o amplă cravată neagră.

În ciuda diferenţei de vîrstă — Manet are douăzeci şi şase de ani iar Baudelaire treizeci şi şapte — simpatia dintre pictor şi poet este spontană. « Şi-a aşternut un strat, spune Manet făcînd aluzie la fardul lui Baudelaire, dar cît geniu se ascunde sub acest strat! » Cît despre Baudelaire, vizualul prin excelenţă, iconoclastul, poetul al cărui prim articol semnat fusese, în 1845, un *Salon*, i-a fost de ajuns să vină în strada Lavoisier şi să cerceteze cu luare-aminte cîteva dintre lucrările lui Manet, să-şi plimbe asupra pictorului privirea lui de vizionar, acea privire ce străbătea dincolo de realitate, « de somnambul aproape »[1], pentru a-şi da seama cine este Manet. Îi place nu numai verva, ţinuta, distincţia, repulsia pe care tînărul artist o manifestă faţă de vulgaritatea şi desmăţul Boemei; dincolo de aparenţe, el îi sezisează chinul şi frămîntările. Pătrunde pînă în zonele ascunse ale unei sensibilităţi ce se ignoră încă şi îşi caută formele proprii de exprimare. Şi poate intuieşte, presimte alte, mai apropiate, mai intime înrudiri. Călătoria la Rio — despre care în casa familiei Manet se evită cu atîta precauţie orice aluzie — îşi află o paralelă în viaţa lui Baudelaire; în tinereţe, răzvrătit împotriva alor săi, a pornit şi el pe mare; a plutit spre insulele Mauriciu şi Bourbon. A cunoscut şi el voluptatea trupurilor negre. « Vrăjitoare cu pîntec de abanos, făptura nopţilor întunecate ». Este prins în mreje — legătura furtunoasă făcută din despărţiri şi împăcări — de o mulatră, Jeanne Duval; şi, perfid, sifilisul îşi desăvîrşeşte opera de distrugere. De cîteva luni îl dor picioarele şi stomacul, umblă anevoie, uneori se sufocă.

O strînsă prietenie se înfiripă din acest joc al consonanţelor care dezvăluie anumite identităţi confuze, mai puternice şi mai adînci decît toate părelnicele contradicţii. Nu se sperie oare Manet de această apropiere, prea spontană de o parte îşi de alta, pentru a nu ţine de însăşi esenţa fiinţei lor? Cu înfăţişarea lui de slujitor al altarului,

[1] Barbey d'Aurevilly în *Le Gaulois*, 3 iulie 1872.

cu aerul lui de preot — de slujitor al satanei, de preot al magiei negre — Baudelaire este întruchiparea scandalului. Cît de departe se află acum Manet de Couture şi de fastul academic! În locul tămîierilor — venin şi ocări; în locul onorurilor — tribunalul corecţional. Procesul *Florilor Răului*, ca şi cel al cărţii lui Flaubert, al *Doamnei Bovary*, judecat cu şase sau şapte luni în urmă, avea să statornicească divorţul dintre literatura adevărată şi morala banală şi poncifuri. Ce pildă constituie Baudelaire pentru insubordonatul Manet! De acum înainte va exista o artă blestemată, creatori osîndiţi de stăpînire şi de public. Prietenia care s-a legat între Manet şi Baudelaire, prin ceea ce era mai intim în fiinţa lor, este plină de semne rele. Dar ce poate presimţi Manet? Nechibzuit, orb, el nu e omul care să intuiască prevestirile.

Pictorul şi poetul se văd din ce în ce mai des, iau masa împreună la Pavard sau, în strada Bréda, la Dinochau, « restaurantul literaţilor ». De multe ori Manet este cel care achită nota de plată; îi împrumută lui Baudelaire bani, deoarece poetul-dandy este mai mult decît strîmtorat. La Dinochau contul lui este încărcat peste măsură. « Va fi într-adevăr *pictorul*, adevăratul pictor, spune Baudelaire, acela care va şti să smulgă vieţii actuale latura ei epică şi ne va face să vedem şi să înţelegem cît de mari şi de poetici sîntem cu cravatele noastre şi cu pantofii noştri de lac [1] ». Ideea de « modernism », reluată şi repetată într-una de Baudelaire, trăieşte mai mult sau mai puţin conştient şi în mintea lui Manet. Dar, ca şi Manet, Baudelaire, cu toate că figurează printre personajele *Atelierului* lui Courbet, nu este un realist. Amestec de « sensibilitate nervoasă şi de enigmatică răceală » [2], Baudelaire nu este realist decît în măsura în care un creator se foloseşte de realitate pentru a-l transfigura elementele în poezie, revelînd ceea ce este etern în substanţa ei. Urmînd pilda prietenului său, poetul lirismului impasibil, Manet ar putea relua pe seama sa imnul lui Baudelaire dedicat frumuseţii neclintite:

---

[1] *Salonul din 1845.*

[2] Paul Jamot.

Je suis belle, ô mortels! comme un rêve de pierre.
J'unis un coeur de neige à la blancheur des cygnes;
Je hais le mouvement qui déplace les lignes,
Et jamais je ne pleure et jamais je ris. [1]

La începutul prieteniei sale cu Baudelaire, Manet tocmai făcea unele studii după Alexandre, micul lui ajutor de la atelier, care de multe ori îi servea de model. Ţinea foarte mult la acest adolescent cu « mutra roşcovană şi isteaţă », umbrită uneori de o undă de melancolie. Transpunînd chipul lui plăcut în cîteva picturi, laviuri şi desene, el şi-a sintetizat observaţiile într-un tablou, *Ştrengarul cu cireşe*, unde se pot observa unele influenţe ale artiştilor olandezi, ale lui Chardin şi chiar ale lui Murillo, deşi acesta nu-l entuziasmează prea mult. Dar Baudelaire, ca şi Manet, este înnebunit după spanioli, şi-l îndeamnă să se inspire şi mai mult de la ei.
Mereu nehotărît, neliniştit, Manet continuă să-şi caute calea. Imaginaţie nu are mai de loc; inspirat nu este, nu ştie de ce să se apuce, atacă o temă la întîmplare, o părăseşte, trece la alta. Ceea ce îl preocupă cu adevărat sînt problemele de factură, de tehnică. Mai mult ca oricînd, demitentele specifice artei convenţionale îl plictisesc de moarte. « Am oroare de inutil, îi spune el lui Proust, dar marea dificultate este să vezi numai ceea ce e util ».
Într-o după-amiază, Couture, care atunci cînd i se iveşte ocazia nu dispreţuieşte părerea lui Manet, îi arată portretul abia terminat al unei domnişoare Poinsot, cîntăreaţă la Operă. Manet laudă tabloul; totuşi coloritul îi pare « greoi, prea încărcat cu demitente ». Couture, fiind bine dispus în ziua aceea, face haz de criticile lui Manet. « Aha! văd eu unde vrei să ajungi. Refuzi să vezi succesiunea tonurilor intermediare ». Da, într-adevăr, mărturiseşte Manet; lumina are o « asemenea unitate, încît un singur ton ajunge pentru a o reda, şi chiar dear fi să pari brutal, e mai bine să treci brusc de la lumină la

[1] Frumoasă sînt cum este un vis cioplit în stîncă. . .
Mi-i inima de ghiaţă şi trupul cum sînt crinii;
Urăsc tot ce e zbucium turburător de linii
Şi nu plîng niciodată şi nu rîd niciodată.
Traducere de Al. Phillipide, *Flori alese din Baudelaire, Les fleurs du mal*, Bucureşti, ESPLA, 1957.

umbră decît să îngrămădeşti lucruri pe care ochiul nu le percepe şi care nu numai că slăbesc vigoarea luminii, dar atenuează şi culoarea umbrelor care trebuie puse în valoare. Pentru că umbrele, precizează el, nu au o culoare uniformă, ci dimpotrivă, foarte variată ».

Couture dă din umeri şi pufneşte în rîs. Sărmanul Manet! Hotărît lucru, nu va scăpa uşor de ideile lui aiurite. După plecarea lui Manet, vine în vizită gravorul Manceau; Couture se apucă să-l bîrfească pe Manet, ajungînd să spună despre el că e un « detracat ». Manceau, guraliv de felul lui, repetă oricui vrea să-l asculte vorbele maestrului, care sfîrşesc prin a ajunge la urechile « detracatului ».

Manet se face foc şi pară. Jignit, ia hotărîrea să nu mai calce prea curînd pragul casei lui Couture, ceea ce nu-l împiedică însă să jure că odată şi odată îl va face să depună armele. « O să-i trîntesc un tablou, strigă el furios, de n-o să-şi creadă ochilor! ».

Viitorul Salon se va deschide peste şapte sau opt luni, la 15 aprilie 1859. E momentul să dea lovitura hotărîtoare. Ar fi şi timpul ca Manet să înceapă — după cum spune maică-sa — să găsească « debuşeuri », să facă dovada talentului său. « Salonul », « Salonul »; acelaşi refren revine în convorbirile familiei, precum odinioară « Şcoala navală », « Şcoala navală ». La drept vorbind, este într-adevăr un examen, şi încă un examen cu consecinţe capitale. Instituţie oficială, reglementată şi controlată de stat, şi a cărei înfiinţare datează din secolul al XVII-lea, Salonul oferă de fapt artiştilor unica posibilitate de a-şi prezenta lucrările în faţa publicului şi de a se impune amatorilor de artă. De altfel, cu rare excepţii, aceştia din urmă nu cumpără decît de la pictorii care expun la Salon. Cum ar putea fi altfel? Cine şi-ar putea închipui vreodată că « respinşii » ar avea vreo valoare? Admiterea este o garanţie, un brevet al talentului. În afara Salonului nici o nădejde! Înainte vreme, candidaţii fuseseră primiţi cu oarecare liberalism. Începînd însă din 1857, Academia de Arte Frumoase, repusă în vechile-i drepturi din timpul monarhiei din iulie, îşi impune cu multă rigiditate punctul de vedere. Trebuie să placi neapărat acestor domni în fracuri verzi. Un « da » sau un « nu » lansează sau desfiinţează pe cei care le solicită sufragiile. Manet se pregăteşte cu febrilitate să-şi cîştige primele galoane de pictor.

Printre excentricii care bîntuie Luvrul, a observat — sau poate că și Baudelaire i-a atras atenția asupra lui — o matahală cu figura descărnată, purtînd un enorm joben decolorat și prăfuit, cu hainele în zdrențe și înfășurat într-o pelerină lungă de culoare brună, fără mîneci, în felul lui Talma [1]. Bizara făptură îl atrage. Intră în vorbă cu individul, de meserie peticar și vînzător de fiare vechi, răspunzînd la numele de Collardet. « Domnule Collardet, v-ar face plăcere să vă fac portretul? » Desigur! S-a făcut! Domnul Collardet se va duce să pozeze în strada Lavoisier.

Toată iarna 1858—1859, Manet trudește fără preget la tablou. De astă dată a găsit ceea ce căuta, ceva demn — se gîndește el poate — de *Menip* al lui Velasquez; păstrînd proporțiile, bineînțeles. Pe zdrențărosul îmbrăcat *à la* Talma, el îl transformă într-un *Băutor de absint*, o făptură descinzînd parcă din poemele lui Baudelaire, imagine a decrepitudinii omenești.

Prin acest *Băutor*, Manet mărturisește fără nici un fel de echivoc intenția lui de a nu deveni un pictor de scene istorice, de a-și lua modelele din realitate. Spaniolii — excelentă cauțiune care, în nevoia lui de independență, îl liniștește — îi vor servi drept îndrumători, dar nu numai Velasquez, ci și Zurbaran și Ribera. Independența lui se oprește însă aici.

Năzuind să realizeze o « capodoperă », Manet se gîndește necontenit la Couture și la juriul academic. Trebuie să smulgă, cu orice preț, laudele fostului său maestru. Pictează cu aplicație și, înfrîngîndu-și înclinațiile personale, nu ezită să facă unele concesii. Și-a pregătit fondurile după formula lui Couture; distribuie cuminte umbrele. Se simte în acest *Băutor* atelierul cu constrîngerile lui.

La sfîrșitul iernii tabloul este gata. Triumfător, Manet îl invită pe Couture în strada Lavoisier. Nu încape îndoială că văzînd *Băutorul de absint* Couture ar fi trebuit să tragă concluzia că își păstrează o bună parte din influență asupra elevului său, dar vulgaritatea subiectului îl izbise; în plus, mai există în acest portret de alcoolic un anumit accent ciudat care îl enervează. « Prietene, îi spune el tăios, nu există aci decît un singur băutor de

[1] Actor francez (1763—1826) (*N.tr.*).

absint, şi anume pictorul care a făcut această nerozie », apoi pleacă.

Maestrul şi elevul nu se vor mai vedea niciodată [1]. « S-a sfîrşit! » declară Manet indignat. Regretă concesiile făcute. « Foarte bine că mi-a vorbit astfel, asta mă repune pe propriile mele picioare ».

Fanfaronadă. Manet este dărîmat. Speră cu toate acestea că juriul Salonului va şti să-l aprecieze mai bine. Încrederea lui este însă zdruncinată. Se teme de o catastrofă. Emoţia care-l copleşeşte îl face să întrevadă în juru-i numai ameninţări şi pericole ascunse. Într-o seară, la atelier, după ce l-a strigat zadarnic pe Alexandre, începe să-l caute şi — oroare! — îl descoperă spînzurat într-o cămăruţă, cu o « acadea între dinţi ».

Baudelaire va scoate din acest tragic eveniment o povestire destul de cinică — *Frînghia* [2]: « . . . era cu desăvîrşire ţeapăn şi simţeam o inexplicabilă repulsie la ideea de a-l lăsa să cadă pe jos. Trebuia să-l susţin cu o mînă iar cu cealaltă să tai funia. Dar după ce am făcut asta, tot nu isprăvisem! Afurisitul de puşti întrebuinţase o frînghie foarte subţire şi, pentru a-i putea degaja gîtul, am fost silit să caut, cu nişte foarfeci înguste, sfoara ce pătrunsese adînc în carnea tumefiată ». Manet, căruia îi este dedicată povestirea, nu are puterea de insensibilizare a lui Baudelaire. Sinuciderea « strengarului cu cireşe » l-a zguduit cumplit. Turburarea lui creşte şi mai mult. Nu mai poate intra în atelierul din strada Lavoisier fără o strîngere de inimă şi fără să-i apară de îndată macabra şi obsedanta imagine. Foarte superstiţios, nu mai nutreşte decît o singură dorinţă: să părăsească acest atelier unde nu mai reuşeşte să se concentreze, unde pensulele îi cad din mînă. Balleroy tocmai proiectase să se retragă în Calvados.

---

[1] Cîteva luni mai tîrziu, în 1863, Couture îşi va închide atelierul. În 1869, se va retrage la Villiers-le-Bel, claustrîndu-se « într-o izolare pe care indiferenţa contemporanilor a transformat-o într-un veritabil mormînt viu » (Albert Wolff). Doar clienţii americani i-au rămas credincioşi pînă a murit (1879), fapt care i-a permis lui Couture să se mai poată lăuda: « Muncesc pe brînci — scria el în ianuarie 1870. Amatorii vin şi aici, ca şi la Paris, şi am ghinionul, eu care nu iubesc decît arta, să mă îmbogăţesc ca un băcan ».

[2] Publicată pentru prima oară cîţiva ani mai tîrziu în *Le Figaro* din 7 februarie 1864, *Frînghia* va fi inserată în *Le Spleen de Paris*.

În timp ce așteaptă rezultatul deliberărilor juriului, Manet vizitează atelierele de închiriat. I se semnalase unul în Place Clichy. Se duce acolo; localul i-ar conveni și e gata să cadă la învoială, cînd deodată zărește un piron bătut în perete. Alb ca varul, se întoarce spre portăreasă: «Cine s-a spînzurat aici?», bîlbîie el. «Cine v-a spus?!» exclamă portăreasa surprinsă. Manet o ia la fugă.

Trei zile înaintea publicării oficiale a hotărîrilor juriului, Manet află, datorită unei indiscreții, că lucrarea lui a fost refuzată. Turbează de furie dar tace mîlc. Are convingerea că cel care l-a ponegrit în fața juriului este Couture. Toți au votat împotriva lui, cu o singură excepție: Delacroix, pe care Institutul se hotărîse în sfîrșit să-l aleagă membru [1]. De fapt, juriul proscrisese cu o implacabilă severitate pe toți pictorii care se îndepărtaseră cît de cît de dogmatismul academic. Tablourile respinse sînt nenumărate. Dar faptul acesta nu-l consolează pe Manet care nu se poate împăca de fel cu afrontul. Deoarece viitorul Salon nu va avea loc decît în 1861, va trebui să mai aștepte alți doi ani. Ce va spune acum tatăl său care, paralizat, țintuit în fotoliu, îl urmărește cu priviri întrebătoare ori de cîte ori se întoarce acasă? Dar Suzanne? Cîte decepții! De pe acum aude oftatul maicăsi. Lui Balleroy, fericitul, i s-au admis patru pînze

Cînd îi sosește lui Manet în strada Lavoisier înștiințarea că este respins, Proust și Baudelaire se aflau acolo. Atunci Manet izbucnește, dînd frîu liber resentimentelor sale față de Couture. Proust încearcă să-l potolească demonstrîndu-i că în această chestiune Couture n-are nici un amestec, iar Delacroix a dovedit o dată mai mult că este «deasupra meschinăriilor contemporanilor». Cu siguranță! «Și apoi Delacroix e dintr-alt aluat decît Couture», întărește Manet.

«Concluzia, declară Budelaire, este că trebuie să fii tu însuți». — «Ți-am spus-o întotdeauna, dragă Baudelaire, strigă Manet. Dar oare n-am fost eu însumi în *Băutorul de absint?*», întreabă el uitînd de concesiile făcute. Poetul îl privește dezaprobator: nu contestă că

[1] În 1857. A doua zi după alegerea sa, Delacroix îi scrie unui corespondent: «Vreau să cred că voi putea fi folositor acolo da juriul Salonului), deoarece aproape nimeni nu va fi de aceeași părere cu mine, și poate ar fi cazul să nu mă îmbolnăvesc».

Băutorul de absint ar putea servi drept ilustrație la cîteva poeme din *Florile răului*. Însă în ciuda frumoaselor tonuri de negru « dense și surde » [1], factura rămîne a lui Couture. Pe deasupra, poza personajului, artificială și forțată, este aproape melodramatică. « Hm! Hm! » mormăie poetul fără să mai adauge altceva. « Gata, iată că și Baudelaire își ascute dinții ca să mă sfîșie, exclamă Manet. Toată lumea deci. . . »

Refuzurile sînt atît de numeroase, și unele dovedesc atîta părtinire, încît mînia începe să clocotească prin ateliere. Grupuri de nemulțumiți se strîng în fața Institutului huiduind juriul, pe academicieni și pe intendentul artelor frumoase, domnul de Nieuwerkerke, șambelanul onorific al împăratului. Este chemată poliția care încarcă armele pentru a împrăștia manifestanții.
Manet s-a abținut; n-a apărut printre ei. Oricît de usturătoare ar fi fost decepția și supărarea lui, n-ar voi pentru nimic în lume să fie confundat cu acești pictori de duzină protestatari. Are prea mult respect față de ordine pentru ca zarva iscată să nu-i pară necuviincioasă[2].

---

[1] Paul Mantz.

[2] Au rămas circa treizeci de lucrări ale lui Manet din perioada debutului (pînă în 1859). *Băutorul de absint* aparține muzeului Ny Carlsberg, din Copenhaga.

II. GHITARISTUL ANDALUZ

Ce riant, ce blond Manet
De qui la grâce émanait
Gai, subtil, charmant en somme,
Dans sa barbe d'Apollon. . . [1]

THÉODORE DE BANVILLE

Domnul Manet a reacţionat cu totul altfel decît s-a aşteptat fiul său. Şi el îl acuză pe Couture. Ce folos că ai fost timp de şase ani elevul lui, dacă la momentul oportun nu-ţi dă nici un sprijin? Picot, da, într-adevăr are grijă de elevii lui. În calitate de membru al juriului, votează în primul rînd pentru ei; ceilalţi candidaţi des curcesse cum or şti cu profesorii lor! Iată un adevărat « patron »! Şi cei mai mulţi procedează la fel. Pe cînd Couture! . . . În fiece Joi — « ziua de primire » a domnului şi doamnei Manet — magistratul pensionar îşi expune bombănind teoria în faţa puţinilor prieteni ai lui Edouard care participă la aceste reuniuni.

Neaşteptatul sprijin îi insuflă lui Manet forţe noi. Pînă la urmă îşi găseşte un nou atelier în cartierul Trinité, rue de la Victoire, nr. 58. Încăperea este mică, sărăcăcioasă, prost luminată; însă Manet preferă de mii de ori aceste incomodităţi sfîşietoarei amintiri a « strengarului cu cireşe ». Înainte de a pleca din strada Lavoisier, a invitat mai multe persoane, cunoştinţe din lumea artistică, să-i vadă *Băutorul de absint*. Din convingere sau din politeţe, fiecare s-a arătat plăcut surprins în faţa tabloului. Pictorului nici nu i-a trebuit mai mult pentru a se simţi definitiv înviorat. Îşi va lua revanşa; eşecul n-a fost decît un accident!

---

[1] Acest rîzător şi blond Manet/Din care emană atît farmec/Vesel, subtil, încîntător/Cu barba lui de Apollon. . .

Ce tablou să înceapă acum? Ce să picteze? Într-o vreme cînd subiectul, anecdota, constituie unul din elementele cele mai importante ale unui tablou, aproape întreaga lui raţiune de a fi — oare nu este cît se poate de semnificativ faptul că la baza oricărui articol de critică stă tocmai descrierea temei? — „Manet are originalitatea de a nu se interesa cîtuşi de puţin de subiect; prima temă ce i se oferă este binevenită cu condiţia să-i permită să organizeze pe pînză culorile şi să le îmbine armonios. De aci instabilitatea lui şi incursiunile pe care le face în cele mai diferite direcţii. Schiţează de pildă un portret al abatelui Hurel [1], apoi se înhamă la o lucrare destul de curioasă şi anume un tablou de proporţii mai mari ilustrînd un episod din romanul *Gil Blas* de Lesage: *Studenţii din Salamanca* [2]. După aceasta se apucă de un tablou şi mai surprinzător. Vrea să se reprezinte pe sine însuşi împreună cu Suzanne în mijlocul unui peisaj. S-a gîndit mai întîi la insula Saint-Ouen, unde se duc uneori să se destindă într-o cîrciumioară, departe de privirile indiscrete. Însă natura nu-l inspiră pe Manet. Cu excepţia peisajului marin, acestui parizian nu-i place decît oraşul. Se «plictiseşte la ţară»; cînd se încumetă să iasă din oraş, rămîne citadin, păstrîndu-şi pînă şi jobenul. Să abordeze ceea ce se numeşte o compoziţie, îl plictiseşte în aceeaşi măsură. Atunci ce-i de făcut?

Ei bine! Manet nu va sta nici un moment în cumpănă; pentru a picta «Saint-Ouen» i se va adresa lui Rubens, care îi va furniza atît decorul, cît şi elementele plastice asupra cărora îşi va putea exercita întregul său talent de colorist. Cunoaşte bine două pînze ale lui Rubens, *Curcubeul* de la Luvru şi *Parcul castelului din Steen* (ultima o văzuse la muzeul din Viena); împrumută de la primul curcubeul, un ogar pe care aproape că-l calchiază şi structura unui mic grup de arbori; de la celălalt ia cele două personaje îmbrăcate în costumele veacului al XVII-lea flamand. Oare nu i se vor reproşa furturile? În scopul de a-i deruta pe indiscreţi, inversează elementele împrumutate de la Rubens. Al naibii să fie dacă în felul

---

[1] Tablou pe care, mai tîrziu, după moartea lui Manet, eclesiastul l-a primit în dar; considerînd, după gustul lui, pînza prea mare, a tăiat-o, reducînd-o la jumătate.

[2] Astăzi la Muzeul din Buenos Aires.

acesta va trezi vreo bănuială [1]. Ar fi greu de susținut însă că lucrarea nu ar avea un caracter mai degrabă echivoc. Decepționat probabil, Manet se reîntoarce la iubitul său Velasquez, după care face copii mărturisite și — o nouă încercare — cîteva «în maniera lui...» printre care *O scenă de atelier spaniol*, unde îl introduce chiar pe Velasquez, pictînd *Micii cavaleri*. Murillo îi sugerează un *Strengar cu cîinele*, de o frumoasă calitate a materiei, unde se simte, ai zice, obsesia amintirii micului Alexandre. Manet s-ar putea alarma de faptul că bate pasul pe loc. Pe de altă parte însă, este vizibil că nici mijloacele sale de exprimare nu sînt încă prea sigure. Dar creația artistică se supune de multe ori unor legi derutante. Adesea, atunci cînd un artist are, în aparență, toate motivele să se simtă descurajat, el este foarte aproape de a-și atinge adevărul său. Cînd se zbate în desișul unei păduri cu ecouri amăgitoare, cînd pierde orice speranță de a-și mai putea croi vreun drum prin beznă, de fapt, nu mai are decît cîțiva pași pentru a ajunge dintr-odată la luminiș.

Pentru Manet, luminișul va fi grădina Tuileries (primăvara lui 1860). După amiază, pictorul se plimba deseori cu Baudelaire, rătăcind prin mulțimea elegantă care se îmbulzea sub umbrare.

Situată în apropierea castelului unde curtea imperială își desfășoară fastul, grădina era locul de întîlnire preferat al Parisului monden. Lumea se ducea acolo ca într-un salon. Domni în jachetă și pantaloni de culoare deschisă, cu «sous-pieds» [2], doamne cu manteluță, apărîndu-se cu umbrelele lor de culori deschise de razele soarelui de primăvară, stau de vorbă, unii în picioare, alții șezînd pe scaunele metalice închiriate din parc. Oamenii trec de la un grup la altul, bîrfesc, discută evenimentele zilei: alegerea lui Lacordaire la Academia Franceză, miracolul laptelui antefelic care face să dispară pistruii,

---

[1] Într-adevăr a trecut mult timp înainte ca cineva să-și dea seama de procedeul la care Manet avea să mai recurgă deseori. În timpul vieții, după cum se va vedea mai departe, un singur critic, Théophile Thoré, va remarca acest lucru. Studiul acestor «împrumuturi» n-a fost făcut în mod sistematic decît după aproximativ cincizeci de ani de la moartea pictorului: în mai 1932, Germain Bazin a publicat asupra acestei chestiuni, în revista *L'Amour de l'Art*, o lucrare capitală (*Manet et la tradition*).

[2] Cureluță cu care se prind sub talpă pantalonii ca să stea întinși pe picior (*N.tr.*).

splendoarea magazinului tapisat în întregime cu satin de culoarea paiului, deschis de curînd pe *boulevard des Capucines* de către surorile Giorni, şi unde se vînd cele mai încîntătoare şemizete din capitală, concertele vijelioase — cu aclamaţii şi urlete — pe care, nu de mult, le dăduse în *Salle des Italiens* muzicianul cel mai discutat al timpului, Richard Wagner, atacurile periodice ale jurnaliştilor împotriva crinolinei, « această boală ce răspîndeşte teroarea printre soţi », modă care, cu toată dezaprobarea clerului, « îşi urmează cariera, înecîndu-i chiar pe cei mai înverşunaţi defăimători » sub avalanşa ei de panglici, şi firește, ultima revistă de la Folies-Dramatiques, *Parisul se distrează*, unde se cîntă cupletul, foarte în nota epocii:

Sans la toilette
Et le plaisir,
Faut en convenir,
La vie est bête. [1]

Îi place grădina Tuileries nu numai fiindcă se regăseşte într-o lume care îi este familiară şi convine firii sale burgheze şi citadine; spectacolul scînteind de lumini al acestor reuniuni în aer liber, amestecul de culori al toaletelor, contrastul plin de reflexe al umbrelor şi luminilor, negrul jobenelor şi albastrul, galbenul, rozul capelinelor cu panglici îi bucură ochii. Iată « modernismul » lui Baudelaire! « Viaţa pariziană, scrie poetul, cuprinde din belşug subiecte poetice şi minunate. Miraculosul ne învăluie şi ne cuprinde, precum atmosfera; dar noi nu-l vedem » [2]. Manet însă îl vede: la Tuileries, scoţînd din buzunar carnetul de schiţe, fixează cu repeziciune atitudini şi figuri, notează « ceea ce este trecător, fugitiv, întîmplător » în aceste scene din viaţa contemporană. Îndrăzneşte chiar să-şi aducă pînzele şi paleta şi să eboşeze la iuţeală, pe loc, cîteva studii. « Nu există decît un singur lucru adevărat, îi spune el lui Proust; să faci dintr-o dată ceea ce vezi. Cînd iese ceva, iese. Cînd nu, o iei de la capăt. Toate celelalte sînt poveşti! » De la Tuileries, Manet se duce apoi la Tortoni şi aşezîndu-se la o masă îşi arată schiţele comesenilor lui obişnuiţi, care îi fac complimente. Plin de neastîmpăr, pictează

[1] Fără găteli/ Şi fără plăceri/ Trebuie să mărturisim/Viaţa e stupidă.
[2] *Salon de 1846*, Cap. XVIII: *De l'héroisme de la vie moderne.*

primul tablou — un colț din grădină, cu copii; dar acesta nu este decît un preludiu, o simplă muncă pregătitoare pentru realizarea unui țel mai ambițios. Punînd pe șevalet o pînză de șaptezeci și cinci centimetri înălțime și un metru douăzeci lățime, se străduie să picteze, bazîndu-se pe studiile executate la fața locului, grădina Tuileries în momentul cînd afluența e în toi, și anume, cu ocazia concertului care, de două ori pe săptămînă, atrage întreaga elită pariziană în jurul chioșcului de muzică. De data aceasta, Manet a terminat de-a binelea cu Thomas Couture și cu rețetele lui. Pictează această mulțime de oameni cu o totală libertate, cu ușurință, în tușe vibrante, cu o vioiciune și o plăcere nemaisimțită probabil niciodată pînă atunci. Nici nu-i trece prin minte să compună, să trateze ansamblul personajelor sale ca o singură masă organică. Dă ascultare numai propriului său temperament și conturează cu grijă fiecare siluetă, accentuîndu-i contrastul cu cele din jur. Printr-o sensibilă alternanță a petelor închise cu cele deschise, el creează un anumit ritm ce imprimă tabloului întreaga sa mișcare.

Personajele înfățișate în tabloul lui Manet nu sînt anonime; în afară de el însuși și de fratele său Eugène, apar prieteni, cunoștințe, cît și unele personalități proeminente: Baudelaire și Balleroy; Théophile Gautier și Offenbach; baronul Taylor și prințul Bulevardului, Aurélien Scholl, cronicarul tipic parizian care lansează mult mai multe « vorbe de duh » la terasa Tortoni decît prin gazete; scriitorul Champfleury, un intim al lui Murger și al lui Courbet, înflăcărat apostol al realismului, afișîndu-și opiniile atît prin propria-i persoană, neîngrijită, cu părul vîlvoi, cît și prin articolele sale, prin cărțile scrise cum a dat Dumnezeu, cu un suveran dispreț pentru « deșartele ornamente de stil »; doamna Lejosne, soția « maiorului », ai cărei umeri frumoși te fac să uiți că e urîtă; Fantin-Latour, tînărul pictor contemplativ, tăcut, cu înfățișare rece, copist expert, care nu refuză la Luvru, unde Manet stă deseori de vorbă cu el, să corecteze tablourile doamnelor și domnișoarelor; Zacharie Astruc, angevinul de o limbuție specific meridională, pronunțînd fiece silabă apăsat, ca un actor, acel a atotștiutor în materie de arte, pictînd, sculptînd, compunînd versuri și muzică, critic și jurnalist, care, întorcîndu-se din Spania — se spune despre el că este « mai spaniol

chiar decît Cidul Campeador» — a descins la Paris, încălțat cu espadrile și avînd drept unic bagaj o mapă de carton, încărcată pînă la refuz cu desene și poeme. Acest tablou de un modernism atît de accentuat, pictat cu o vervă remarcabilă într-o pastă savuroasă, plină de prospețime, unde Manet a pus tot ce era mai bun în el, este de o îndrăzneală cu atît mai hotărîtă cu cît artistul nu a avut nici un moment conștiința acestei îndrăzneli. Ei și! A pictat numai ceea ce a văzut, ceea ce-i încîntase ochiul — acest despot al lui de totdeauna. A încercat să-și fixeze unele *impresii*, — pentru a repeta întocmai cuvîntul ce-l întrebuințează din cînd în cînd. A fost sincer. Da, a fost sincer, însă este un ingenuu. Nu-și dă seama că această lucrare pictată cu atîta bucurie este cu desă-vîrșire nouă, și nu atît prin subiect — cît mai ales prin scrierea ei rapidă, concisă, reținînd dintru început numai esențialul; este chiar scrierea potrivită subiectului ales. Nu-și dă seama că tocmai noutatea ei îi va dezo-rienta pe toți.

Dacă ar fi existat pe lume numai un singur om în stare să aprecieze *Concert la Tuileries*, acela ar fi fost negreșit Baudelaire. Nu e oare *Concertul* expresia însăși a ceea ce ar fi dorit el? Însă surpriză! Baudelaire îl felicită doar cu jumătate de gură pe prietenul său. Pînza nu-l atrage prea mult, ori poate că nu-l atrage chiar de loc. Fără îndoială că pentru el modernismul se cerea concretizat altfel. *Concertul* îl uimește; îl dezamăgește.

În realitate el dezamăgește pe mai toți cunoscuții lui Manet, care dau din cap și privesc cu scepticism, puțin descumpăniți, această lucrare cu totul neobișnuită, ale cărei merite, unice în felul lor, n-au fost întrezărite, se pare, de nimeni din anturajul lui Manet.

Manet se resemnează. Avusese de gînd să-și încerce noro-cul la viitorul Salon cu acest *Concert la Tuileries*. Bine! Va renunța! Nu e nici un zor. Va face altceva, un alt tablou în vederea admiterii. De altfel, primirea rezervată care i s-a făcut tabloului nu l-a deprimat cîtuși de puțin. De cînd a pictat *Concertul*, simte cum crește întrînsul o forță necunoscută pînă atunci, o certitudine. Va fi admis la Salonul din 1861; trebuie să fie, și va fi, cu orice preț [1]. Mama Suzannei Leenhoff a încetat din viață.

---

[1] *Concert la Tuileries* se află astăzi la National Gallery din Londra

Decesul ei îl determină pe Manet să-şi întemeieze un cămin adevărat. În acest scop, închiriază în stada Hotel-de-Ville un apartament de trei camere, cu balcon spre Batignolles, unde o instalează pe Suzanne. Cît despre fiul lor, în vîrstă de opt ani, care le spune « naşule » şi «naşă», ei îl înscriu la un pension — pensionul Marc Dastès — situat chiar în faţa locuinţei lor, în piaţa primăriei. Deoarece găsise un atelier destul de convenabil în rue de Douai şi cum, pe de altă parte, locuinţa părintească nu se afla la prea mare distanţă de atelier şi nici de casa în care pictorul îşi adăpostea amorul clandestin, viaţa tainică a lui Manet, destul de complicată, se simplifică într-o oarecare măsură, cel puţin din punct de vedere geografic. În timp ce se îngrijea de instalarea apartamentului şi a atelierului său, Manet se iniţiază în arta gravurii; după ce fusese lăsată în părăsire multă vreme, gravura în metal se bucura de cîţiva ani de o deosebită trecere. Manet face primele încercări cu o planşă intitulată *Călătorii*, unde apar cîţiva ţigani, transpune apoi pe aramă cîteva lucrări de Velasquez: *Infanta Maria-Margareta*, *Filip al IV-lea* şi *Micii Cavaleri*. Gravura nu-l sustrage însă de la pictură.

O epocă ia acum sfîrşit pentru modele. Luxul, existenţa plină de plăceri, favorizată de prosperitatea economică — grija constantă a regimului imperial care voia să compenseze prin satisfacţii materiale suprimarea libertăţilor — orientase cea mai mare parte a femeilor care pozau în ateliere spre viaţa galantă. Situaţia de întreţinută, de demimondenă, de cocotă, cu care « bărbaţii zilei » şi filfizonii de pe Bulevard cheltuiau sume considerabile, era mult mai rentabilă decît profesiunea de model care îşi cîştiga existenţa din greu. La rîndul lor, modelele-bărbaţi, de felul lui Dubosc, Thomas Ursul şi emulii lor, se retrag unul după altul din ateliere pe măsură ce îmbătrînesc; nici un francez, sau aproape nici unul, nu vine să-i înlocuiască. Cu ei piere o tradiţie, tradiţia modelului, care, considerînd că îndeplineşte o misiune importantă pe lîngă artişti, este interesat de lucrările lor! S-a sfîrşit cu toate acestea! Un capitol nou se deschide în istoria atelierelor: acel al modelelor italiene. Venind de la Neapole sau din Munţii Abruzi (satul Piccinisco se specializase în acest « export ») italienii, cei mai mulţi dintre ei tremurînd pentru fiecare centimă cheltuită,

strîngînd ban cu ban, nu se gîndesc la nimic altceva decît să agonisească o mică sumă ce le va îngădui o relativă bunăstare cînd se vor întoarce acasă.

Printre modelele italiene se află la Paris și o tînără din Roma, Agostina Segatori, care pozase mai întîi pictorilor de la Villa Medici. Cu timpul, a început să fie cunoscută prin atelierele pariziene, unde făcea furori. Gérôme o folosește foarte ades. Manet, fermecat de acest tip de brună languroasă, îi cere la rîndu-i să-i pozeze. Îi face portretul cu intenția — cine știe? — de a-l prezenta la Salon. Dar odată terminată, probabil că lucrarea nu l-a mai satisfăcut. De aceea în mintea lui a încolțit un alt proiect; un proiect care altădată i s-ar fi părut nesăbuit, dar care astăzi nu-l mai sperie, într-atît de multă încredere a căpătat în sine pictînd *Concert la Tuileries*. Abandonînd-o pe Segatori [1], le cere părinților să-i pozeze amîndoi pentru un tablou destinat Salonului.

Măgulit, domnul Manet consimte. În redingotă, pe cap cu tichia de casă, șade într-un fotoliu de mahon, lîngă o masă pe care și-a pus tabachera. În picioare, puțin mai în spate, doamna Manet — cu bonetă de dantelă albă împodobită cu panglici lungi albastre, corsaj de mătase, mîneci bufante, mănuși fără degete — ține o mînă în coșul de lucru. Tapiseria la care lucrează este întinsă pe masă, lîngă tabacheră.

Edouard pictează cu atenție minuțioasă acest dublu portret, desăvîrșită evocare a unei perechi de burghezi parizieni din mijlocul veacului trecut. O anumită melancolie se desprinde din acestă scenă. Domnul și doamna Manet stau cu ochii plecați. La ce se uită? Nu se știe! Stau pe gînduri, ușor posomorîți. Chipul fostului magistrat, cu barba albă, tunsă îngrijit, cu trăsăturile îmbătrînite, lasă să se întrevadă suferințele fizice care-i umbresc viața.

În ciuda austerității, sau poate tocmai din acest motiv, lucrarea lui Edouard îi încîntă pe domnul și doamna Manet. Domnul Manet, mai ales, nu conține să-și

---

[1] Agostina Segatori, care a pozat în februarie 1866 lui Corot (italianca Agostina) a fost amestecată ulterior în viața lui Van Gogh, devenind amanta lui (vezi: *Viața lui Van Gogh*). Ea a adăpostit în cabaretul ei — *Le Tambourin* — deschis în aprilie 1885, în Bulevardul Clichy, lucrările acestuia și ale amicilor săi — Toulouse-Lautrec, Bernard, Anquetin. Van Gogh i-a făcut și el portretul (*Femeia cu tamburina*).

aducă prietenii şi cunoscuţii în faţa tabloului expus în salon. Complimente, epitete laudative. Tatăl este în culmea fericirii. Edouard are talent; a dovedit-o în mod categoric. «Ah! acum să văd mutra gogomanului de Coutures!», exclamă domnul Manet. Şi-a uitat pînă şi durerile. Edouard simte nevoia să fie aplaudat. Are douăzeci şi opt de ani, este însetat de elogii, de acel freamăt admirativ ce-l stîrneşte, ori de cîte ori trece, un artist celebru. Să fii cunoscut, invidiat, să-ţi auzi numele rostit de mii de guri, să poţi spune «Eu sînt Manet!» Cîtă satisfacţie! În salonul părinţilor săi, tînărul artist gustă din această licoare îmbătătoare. Are încredere. Are încredere în sine, în viitor, în triumful lui la apropiatul Salon. Va trimite portretul părinţilor săi; dar asta nu este suficient! Portretul a plăcut familiei; vrea să-i placă şi lui Baudelaire, să flateze gustul poetului şi a publicului pentru Spania.

Nici nu s-a uscat bine dublul portret al domnului şi doamnei Manet şi iată că Edouard porneşte să facă o nouă lucrare de mari proporţii. Un ghitarist din Andaluzia, Huerta, înnebuneşte Parisul.

Peste tot se cîntă acum *Hymne à Riego*. De ce n-ar picta un *Guitarrero?*

Tocmeşte un model spaniol, şi începe lucrarea pe care o avea în minte. Pictează repede, febril. Muzicantul cu espadrile în picioare, legat la cap cu o basma trandafirie, şi peste ea o pălărie neagră, cîntă acompaniindu-se din ghitară. Portretul se conturează pe pînză cu repeziciune. «Ei, ce spui?», îl întreabă Manet pe Proust. E tare mulţumit de acest tablou în ulei lucrat în tuşe largi, în culori vii. «Închipuieşte-ţi, mărturiseşte el, că am pictat capul din prima dată. După două ore de muncă, l-am privit prin oglinjoara neagră; rezista [1]; nu mai era de adăugat nici cea mai mică trăsătură de penel.» Un singur amănunt supărător: Manet s-a grăbit atît de mult încît a făcut o greşeală boacănă: a pictat un ghitarist stîngaci! N-a observat acest lucru decît după ce a terminat.

Şi acum priviţi! Ar putea oare găsi domnii din juriu vreun motiv pentru a respinge *El Guitarrero* sau portretul

[1] Pentru a-şi da mai bine seama de tabloul ce-l au pe şantier, mulţi pictori au obiceiul să analizeze imaginea printr-o oglinjoară. Răsturnarea imaginii scoate în evidenţă defectele.

domnului și doamnei Manet? Așa-i că nu? Manet trimite ambele tablouri la Salon. N-a uitat însă eșecul anterior și nu se simte prea liniștit. Începuseră să circule niște zvonuri care-l îngrijorau. Se spunea că juriul, format din membri cunoscuți pentru intransigența lor, va fi foarte sever și va opune un veto categoric multor candidați. Candidații sînt mult prea numeroși. Încă din 1839, deci cu vreo douăzeci de ani în urmă, Balzac, într-una din nuvelele sale intitulată *Pierre Grassou*, se plîngea că o mulțime din ce în ce mai mare de artiști năpădește Salonul. « În locul unei înfruntări pe cîmpul de luptă, aveți o încăierare; în locul unei expoziții glorioase, aveți un iarmaroc gălăgios; în locul selecției, aveți totalitatea. » Totalitatea poate că nu, dar totuși sînt foarte mulți. În secolul XVIII erau două sau trei sute de expozanți, dar de atunci numărul lor s-a înzecit. Salonul revoluționar din 1848 — Salonul fără juriu, unde tot ce s-a prezentat a fost admis fără nici o excepție — a grupat peste cinci mii de artiști. Această maree veșnic în creștere indispune oficialitatea; academicienii se tem pentru « sănătatea » artei; anul acesta ei vor fi cel puțin tot atît de inflexibili ca în 1859.

În așteptarea verdictului, pentru a-și potoli nerăbdarea, Manet pune pe șantier un nud, *Nimfa surprinsă*, pentru care în prealabil face cîteva schițe. Suzanne îi pozează pentru nud; cît despre atitudinea nimfei, Manet o împrumută de la tabloul lui Rubens, *Suzana la baie*. Potrivit metodei inaugurate cu *Pescuitul*, se mărginește să inverseze personajul [1].

S-a făcut; zarurile au fost aruncate! Cu toată severitatea juriului și cu toate că — după cum prevăzuseră persoanele bine informate — foarte multe lucrări fuseseră respinse fără milă, cele două pînze ale lui Manest au fost primite. Domnul și doamna Manet sînt fericiți, Suzanne de asemenea. Tînărul pictor este într-al noăulea cer. Și-a atins în sfîrșit țelul!

Salonul se deschide la 1 mai. Încă din primele ore, publicul de zile mari se îmbulzește în sălile Palatului industriei unde, de la Expoziția universală, are loc această mani-

[1] Tabloul lui Rubens s-a pierdut; este cunoscut însă dintr-o gravură a lui Vosterman. « Imprumutul » lui Manet a fost dat în vileag de Charles Sterling *Manet et Rubens*, în *l'Amour de l'Art*, (octombrie 1932). *Nimfa surprinsă* aparține muzeului din Buenos Aires.

festare. Acum s-au făcut și unele inovații: tablourile au fost aranjate în ordine alfabetică, după numele autorului. Intrînd în sala rezervată literei *M*, Manet constată cu amărăciune că lucrările lui au fost cocoțate sus de tot. Totuși — așa prost plasate cum sînt, atrag toate privirile; *El Guitarrero* mai ales stîrnește elogii unanime. Prin pitorescul ei, această strălucitoare pagină de artă interesează și farmecă publicul.

El Guitarrero, spune Antonin Proust, « eclipsează tot ce este în jur ». Efectul pe care-l produce este atît de puternic, încît se dă ordinul — ce onoare! — să fie coborît pe simeză. Astfel, publicul va putea să-l admire în voie. Hotărît lucru, este un succes, un succes așa cum l-a visat Manet detotdeauna. Se face cerc în jurul lui. Primește felicitări. Zeci de mîini i se întind. Guri frumoase îi surîd. Mulțumește încîntat; ascultă, amețit, complimentele. Viitorul îi va aduce glorie, avere, un atelier luxos, în fața căruia, în fiece vineri — ziua de primire a pictorilor foarte bine cotați — vor staționa calești elegante. « Manet », « Edouard Manet », iese din anonimat. Aude de pe acum rumoarea viitoarei lui faime. Începe să trăiască viața pe care și-a dorit-o.

Succesul se întinde și se confirmă; în atelierul din rue de Douai sosește o delegație de tineri pictori. Vizitînd Salonul împreună cu Félix Bracquemond și Fantin-Latour, care debutase și el tot atunci la Palatul industriei — acești tineri artiști, Alphonse Legros, Carolus Duran, și încă alți doi, trei, s-au oprit muți de admirație în fața *Ghitaristului;* fiind de părere că muzicantul spaniol este « pictat într-o manieră ciudată, nouă, hotărăsc pe moment să meargă cu toții, în grup, la domnul Edouard Manet » [1]. Măgulit, pictorul îi primește cît se poate de bine, răspunde la fiecare întrebare ce i se pune în legătură cu el sau cu *Ghitaristul* său. Apoi, aduși de primii, încep să vină în rue de Douai criticii — toți mai mult sau mai puțin susținători ai realismului lui Courbet — Champfleury, Zachari eAstruc, Castagnary, Fernand Desnoyers și Duranty, autorul volumului *Malheur d'Henriette Gérard*, care, cu cinci ani în urmă, lansase o publicație efemeră: *Le Réalisme*.

---

[1] Fernand Desnoyers: *Le Salon des refusés*.

Fiecare dintre aceştia ar fi dorit ca Manet să se asocieze cu ei, să ia parte la reuniunile de la *braseria Martirilor* din strada cu acelaşi nume, unde în jurul lui Courbet se strîngeau pictori, literaţi şi critici neconformişti.

Pînă aci! Să n-audă una ca asta! Nici nu se gîndeşte să părăsească terasa Tortoni sau cafeneaua Bade pentru sălile afumate ale braseriei Martirilor, năpădită de boema Parisului, unde cavaleri rătăcitori ai condeiului şi ai pensulei, căutători ai infinitului, vînzători de himere, antreprenori ai turnului Babel[1], gesticulează vociferînd în mijlocul mulţimii de fete despletite, femeiuşti care agaţă bărbaţii şi răspund la numele de Titine, Mimi Bretona, Bob de strugure alb, sau Ochiuri la capac. Sînt foarte simpatici toţi aceşti băieţi, deşi cam deconcertanţi în felul lor de a fi şi de a se purta — Champfleury de pildă, băiatul unei neguţătorese de mărunţişuri, fost vînzător într-o librărie, urît, zbîrcit, miop, îmbrăcat în ciudate haine de culoarea şocolatei şi care citise tot ce se putea citi; Duranty, scriitor sărac lipit pămîntului, înăcrit, morocănos, mîndru din cale-afară, dar solicitînd totuşi Ministerului Instrucţiunii Publice « încurajări pentru literatură » în valoare de o sută cincizeci sau două sute de franci şi despre care se zvonea[2] că ar fi băiatul din flori al lui Mérimée; Fernand Desnoyers, un roşcovan subţirel cu glasul dogit, pleşuv, dar cu mustaţa falnică, ce striga în gura mare chiar în prezenţa lui Baudelaire: « Nu există pe lume decît un singur poet, şi acela sînt eu », care nu se trezea niciodată din somn înainte de ora cinci după-amiază şi trăia mîncînd nepoftit pe la mesele altora, tîrînd-o pretutindeni după el pe Noisette, o dansatoare la balurile populare; toţi sînt într-adevăr foarte drăguţi, însă de aci şi pînă să-i urmeze, pînă să-şi rişte proaspătul renume într-un mediu atît de puţin conform cu aspiraţiile lui de om şi de artist, nu! Hotărît, nu! Se teme grozav să nu fie asimilat cu aceşti « revoluţionari » care « au cerut aproape făţiş să se dea foc Luvrului »[3] şi să nu fie prost văzut de pontifii picturii oficiale, de critici sau de public.

---

[1] Firmin Maillard: *Les Derniers Bohèmes.*

[2] Zvonul e neîntemeiat.

[3] Articol de Duranty, citat de John Rewald în *Histoire de l'Impressionnisme.*

Şi apoi, personalitatea lui Courbet nu-l entuziasmează. Cît de vulgare îi par manierele necioplite şi gălăgioase, răcnetele acestui vanitos, originar din Franche-Comté — « Băiete, mai adă o halbă pentru maestrul din Ornans! » — în care se mai simte ţărănoiul.

Fără îndoială că şeful realismului a fost informat de aceste reticenţe, de refuzul tînărului. A privit pînzele lui Manet, a examinat *Ghitaristul* şi a desluşit îndată influenţa Spaniolilor, a lui Velasquez. La braseria Martirilor taie scurt orice apreciere favorabilă la adresa lui Manet; ridicînd glasul, rosteşte categoric şi ameninţător, cu accentul greoi al muntenilor din Jura: « Să ne slăbească acest june cu tablourile lui făcute după Velei-quez ». Răutate pe care invidioşii — apar întotdeauna în calea oricărui om care se ridică — vor avea grijă să o trîmbiţeze pretutindeni.

La 1 iulie, Manet simte o strîngere de inimă citind în *Gazette des Beaux Arts* un articol al lui Léon Lagrange, în care referindu-se la portretul Domnului şi doamnei Manet, criticul îl atacă vehement: « Domnul şi doamna M. . ., scrie Lagrange, au blestemat, cred, nu o dată, ziua cînd acest portretist lipsit de orice vlagă a pus mîna pe pensulă ».

Manet însă nu are timp să rumege prea îndelung aceste aprecieri umilitoare. La 3 iulie, Théophile Gautier, criticul de la *Moniteur Universel*, jurnalul oficial al regimului imperial, marele Théo, ridică în slăvi *Ghitaristul:* « Caramba! exclamă el. Iată un *Guitarrero* ce nu ne sosește de la Opera Comică şi căruia nu i-ar sta bine pe o litografie romanţioasă; Velázquez, însă, l-ar saluta clipind prietenește din ochi, iar Goya i-ar cere un foc pentru a-şi aprinde un *papelilo* [1]. Şi cu cîtă rîvnă mai zbiară zdrăngănind lăuta! Parcă-l auzim! Acest brav spaniol, cu un *sombrero calañés* pe cap, îmbrăcat cu o vestă după moda din Marsilia, are şi pantalon. Dar vai! pantalonul scurt al lui Figaro nu-l mai poartă acum decît *espadas* şi *banderilleros*. Dar concesia făcută modei civilizate este însă răscumpărată prin *alpargates* [2] !

---

[1] *Papelilo* — ţigară *(N.tr.)*.

[2] *Sombrero calañés* — pălărie cu borul răsfrînt; *Espadas* — toreador căruia îi revine sarcina de a ucide taurul; *Banderilleros* — toreador avînd însărcinarea de a aţîţa taurul; *Alpargates* — espadrile *(N. tr.)*.

Autorul acestei figuri în mărime naturală, pictată cu o pastă abundentă, cu o pensulă curajoasă şi în culori veridice, are talent cu carul ».

Faptul că, din punct de vedere estetic, opinia lui Gautier n-are nici o valoare, sau aproape nici una, că bunul Théo care nu are nici o pricepere într-ale picturii, şi luîndu-se după alţii cîntă osanale celor mai înrăiţi academişti (îl preamăreşte pe Meissonier, dar îi caută nod în papură lui Corot, îl ridică în slăvi pe Bouguereau dar îl ocărăşte pe Millet), fiind un mare admirator al culorii locale *tras los montes*, [1] a găsit în *Guitarrero* mai ales un prilej de a înşirui fraze sonore înţesate de termeni exotici — este evident. Pentru el, *Ghitaristul* nu este decît o imagine picantă. Dar cum să nu fie ispitit un artist să atribuie foarte multe calităţi celor care-l laudă? Manet nu-şi pune prea multe întrebări în această privinţă.

De altfel, în aceeaşi zi, tot la 3 iulie, el va avea confirmarea că bunul Théo nu este singurul care i-a recunoscut meritele. La 3 iulie, la Palatul industriei are loc distribuirea solemnă a premiilor. Manet, firește, nu speră — prea ar fi frumos — să figureze printre cei aleşi.

Ceremonia începe cu discursul contelui Walewski, ministrul. Arătîndu-se preocupat de problemele ce le punea arta în acel moment, de numărul mereu crescînd al pictorilor, al sculptorilor şi al gravorilor, Excelenţa Sa îndeamnă juriul să persevereze neabătut pe calea strictei şi necesarei exigenţe. « Trebuie încurajată sau descurajată această mulţime zgomotoasă ce se năpusteşte de pretutindeni îmboldită de tinereţe şi himere pe căile artei libere. . . Este de datoria celor care au misiunea de a veghia la bunul mers al literelor şi al artelor să lupte curajos împotriva falşilor idoli chiar atunci cînd aceştia sînt susţinuţi de o popularitate efemeră şi tămîiaţi de un public rătăcit. . . Păşiţi cu îndrăzneală, domnilor. . . Nu vă lăsaţi amăgiţi de lamentaţiile banale ce se aud mereu, şi de care oamenii puternici nu trebuie să se sinchisească, deoarece ele sînt consolarea învinşilor. » Apoi, ia cuvîntul contele de Nieuwerkerke, care citeşte numele laureaţilor Salonului din 1861. Deodată Manet tresare. Domnul de Nieuwerkerke i-a pronunţat numele;

---

[1] *tras los montes* (span.) — de dincolo de munţi. *(N.tr.)*.

o menţiune onorabilă a fost atribuită *Ghitaristului*. Izbînda este deplină! Manet e în culmea fericirii. De acum înainte nu-i mai rămîne decît să stăruie, să-şi urmeze calea. A cîştigat! Cît de îmbătător e succesul!
Cu ochii strălucind de bucurie, domnul Manet repetă întruna: « Ah! ce n-aş da să văd capul zevzecului de Thomas Couture. »

Despre Salonul din 1859 Baudelaire îşi spusese părerea în presă. De data aceasta n-a scris nimic. Ce o fi gîndit despre lucrarea prietenului său? Nu se ştie. Sîcîielilor perfidei boli ce-l macină vin să se adauge lipsa de bani şi o totală demoralizare. În 1860, la începutul anului, a avut o uşoară criză cerebrală. Acum i-a ieşit o spuzeală roşie pe toată pielea şi-l dor încheieturile. « Sfinţii şi dumnezeii ei de boală! » Voinţa îi slăbeşte din ce în ce. Este obsedat de gîndul sinuciderii. Tristeţe. Disperare. « Şi totuşi, mai am poftă de viaţă şi aş dori să mă pot bucura de puţină linişte, de glorie, de mulţumire de sine. O voce lăuntrică îmi şopteşte: *niciodată*, iar alta mă îndeamnă: *încearcă*. Din toate proiectele şi planurile adunate în cele două sau trei mape, pe care nu mă încumet să le mai deschid, cîte am să mai pot duce la bun sfîrşit? Poate nimic, niciodată. . . »
Instalat alături de Manet la cafeneaua Tortoni, poetul blestemat ascultă gînditor « cu sufletul plin de obidă şi de dorinţi amare» cuvintele tînărului pictor sărbătorit. « Ziua scade, noaptea creşte, nu uita! »

III. CAFENEAUA TORTONI

Mardoche, habit marron,
en landau de louage
Par devant Tortoni passait
en grand tapage. [1]

De îndată ce amurgul coboară în atelier, Manet o porneşte spre Bulevard. E vioi, vesel, plin de viaţă. Era şi el acum unul dintre acei parizieni aristocraţi risipitori, burghezi înstăriţi, ziarişti, scriitori, artişti, politicieni, actori, oameni de afaceri, pierde-vară în perpetuă căutare de aventuri galante, ştiind să preţuiască mesele alese şi conversaţiile spirituale şi pentru care ziua, cînd dintr-un motiv sau altul nu s-ar fi putut duce să petreacă un ceas-două la Tortoni sau la cafeneaua Bade, era considerată pierdută. Străinii în trecere prin Paris nu uitau niciodată să poposească prin aceste locuri pentru a vedea celebrităţile zilei. De o jumătate de veac, începînd cu Talleyrand şi Musset şi terminînd cu Théophile Gautier şi Rossini, literatura şi artele, diplomaţia şi marea finanţă ilustrează aceşti patru sau cinci metri de trotuar, unde spre orele şase — gătite ca nişte regine, sclipitoare şi înzorzonate, pieptănate cu imense cocuri peste care stau în echilibru tocele garnisite cu pene, ori pălăriile « farfurii » de toate dimensiunile — apar, în foşnet de mătăsuri, cocotele elegante din cartierul Notre-Dame-de-Lorette, răspîndind în jurul lor pătrunzătoare miresme de mosc. Separeurile de la *Café Anglais* sau de la *Maison Dorée* — marele separeu « 16 » al uneia şi marele separeu « 6 » al celeilalte sînt vestite în toată Europa.

---

[1] Mardoche, în frac maron/într-un landou luat cu chirie/ Trecea prin faţa lui Tortoni/făcînd mare gălăgie.

La cafeneaua Bade sau la Tortoni, Manet — care lua aproape întotdeauna masa la ultimul etaj al localului [1] — devenise centrul unei « mici Curți ». Toți îl linguşeau. Un industriaş parvenit îl invita stăruitor să-i facă onoarea de a se plimba cu trăsura lui la Bois de Boulogne, invitație pe care Manet o refuza cu încăpățînare: « Animalul ăsta e un mitocan », spune el. «Niciodată nu am putut suferi asemenea specimene. » Societatea obişnuită a lui Manet este formată din tineri artişti: Fantin-Latour, cu ochii lui albaştri, visători, îl ascultă cu luare aminte; Alphonse Legros, de fel din Dijon, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani, pictor de biserici şi scene religioase, băiat din popor, cu pălăria boțită, privirea şugubeață şi bun de gură; Alfred Stevens, un flamand voinic, premiat de două ori la Salon, pictorul pariziencei şi al farmecelor ei; americanul Whistler, gentleman excentric, de o impertinență afectată, rostind, în timp ce-şi potriveşte monoclul, cuvinte sarcastice a căror insolență voită este accentuată de un rîs strident... Manet este în culmea fericirii. Îndoielile şi neliniştea cel frămîntau s-au topit. Încurajat de primul lui succes, îngrămădind tablouri peste tablouri, visează să invadeze Salonul. Şi atunci, să vedeți! Îşi schimbă din nou atelierul — de data asta pentru mult timp. A găsit unul, la vest de Batignolles — poate puțin cam neîncăpător, mai mult decît modest, dar convenindu-i de minune în privința luminii — în strada Guyot, nr. 81, în apropiere de parcul Monceau, unde tocmai se făceau lucrări de amenajare pentru a-l transforma în grădină publică. De altfel, toată această regiune urbană este un adevărat şantier de demolări şi construcții. Foarte puțin populată, cu întinse terenuri îngrădite şi lăsate în paragină, ea fusese încorporată Parisului doar de cîteva luni; Haussmann taie străzi şi largi artere de circulație; el va transforma vechea şosea departamentală într-un mare bulevard, viitorul bulevard Malesherbes.

Casa din strada Guyot adăpostește oameni de condiție modestă. Aici, Manet intră în legătură cu un confrate nevoiaş, peisagist şi pictor animalier, Joseph Gall. Talentul acestui Joseph Gall e cel al unui onest

[1] Tortoni era situat în Boulevard des Italiens (nr. 22) colț cu strada Taitbout. A dispărut în 1894.

artizan căruia îi lipsește scînteia, focul sacru. Și nici noroc n-a prea avut.

Cu toate că expune la Salon încă din 1842, trăiește într-o condiție vecină cu mizeria. Lui Manet îi este simpatic acest învins pe care grijile l-au îmbătrînit înainte de vreme. Încearcă să-i vină în ajutor, strecurîndu-i chiar bani și mascînd cu cîte o glumă pomana jignitoare. Îi cere să-i pozeze. Modelul pe care vrea să-l ajute îi inspiră o lucrare de o aleasă sensibilitate, un *Cititor* [1], în care se întrevede un sentiment de duioșie. Pensula lui a mîngîiat cu emoție chipul adumbrit de melancolie, barba și părul albe ca neaua.

Manet este atît de mulțumit de *Cititorul* său, încît în septembrie 1861 îl prezintă publicului. Un om îndrăzneț, un combativ, amator de inovații, luase de curînd inițiativa de a organiza expoziții și în afara Saloanelor. Partea ciudată e că omul acesta, Louis Martinet, făcea parte din administrația Artelor Frumoase, revenindu-i chiar sarcina de a pregăti Saloanele. Fost pictor — o boală de ochi l-a constrîns să renunțe la paletă și la culori — el înțelegea mai bine decît mulți dintre colegii săi de la minister condițiile adesea ingrate ale meseriei de artist.

Faptul că în Franța nu exista decît o singură expoziție de pictură — Salonul — și că această expoziție nu avea loc decît o dată la doi ani reduce — s-a gîndit el — foarte mult posibilitatea dialogului între public și artist. De ce nu s-ar deschide și în galerii particulare expoziții consacrate unor pictori talentați? De cele mai multe ori însă proiectele lui Martinet înspăimîntau organele de conducere, deoarece ieșeau prea mult din făgașul rutinei. În cazul de față însă, contele Walewski a consimțit să-i semneze autorizațiile necesare. Astfel, de cîteva luni, Martinet deschisese o galerie situată într-un loc cum nu se poate mai potrivit; în plin *Boulevard des Italiens*, la numărul 26. Începînd de la 15 iunie, spre a-și populariza acțiunea, el scoate un periodic bilunar *Le Courrier artistique*. În plus, pentru a atrage publicul, care putea fi derutat de asemenea manifestări neobișnuite sau, mai rău chiar, putea să rămînă indiferent, el organizează în aceleași timp în sălile de expoziție concerte; astfel—pentru a cita cuvintele unui contem-

[1] Astăzi, la muzeul Saint-Louis din S.U.A.

poran — « ochii plăcut impresionați și se odihnesc pe pînze în timp ce muzicieni pricepuți îți farmecă urechile ». Martinet îl invită pe Manet să expună la noua galerie. În septembrie, alături de tablourile lui Courbet și Daubigny, apar aici *Strengarul cu cireșe* și *Cititorul*, pe care, în octombrie, Manet îl înlocuiește cu *Ghitaristul*. Hotărît lucru, Manet e într-un moment prielnic. *Strengarul cu cireșe* place atît de mult, încît proprietarul unui cunoscut magazin de obiecte de artă, papa Goupil, de multă vreme specializat în editarea stampelor și care își extinsese acum activitatea și la comerțul de tablouri, se oferă să-l expună în vitrina sa din bulevardul Montmartre. Adolphe Goupil avea filiale la Berlin și la New York și era un bătrîn vulpoi renumit pentru proverbiala lui zgîrcenie pînă și printre chelneri, cărora nu le dădea nici o lețcaie bacșiș (La Dinochau, unde masa de prînz costa întotdeauna 22 de parale, iar cea de seară 40, el comanda invariabil «o masă de prînz»); faptul că acest negustor, pe cît de viclean, pe atît de puțin dezinteresat, îl remarcase, este de bun augur pentru Manet [1].

Pictorul muncește fără preget. După ce, spre sfîrșitul lui 1861, an care-i fusese atît de favorabil, pictează tabloul intitulat *Copilul cu sabia*, al cărui model este fiul său Léon Koëlla [2], se apucă de o compoziție mai importantă. Manet nu frecventează exclusiv lumea elegantă a marilor bulevarde. Interesul pentru viața cotidiană îl mînă prin locuri unde prietenii săi de la Tortoni nu s-ar aventura niciodată de bună voie. Astfel, i se întîmplă deseori să colinde străzile sordide ale mahalalei Petite-Pologne ce-și ascunde mizeria între parcul Monceau și cartierul l'Europe, construit de curînd. Populația săracă a mahalalei Petite Pologne, amărîtă dar și periculoasă, fusese descrisă cu cincisprezece ani în urmă de Balzac în romanul său *Verișoara Bette*. Prin aceste locuri, într-un perimetru circumscris între străzile Miromesnil, Pépinière

---

[1] Ulterior, Casa Goupil va continua să se extindă. Van Gogh la începuturile lui a lucrat aci timp de cîțiva ani, din 1869 pînă în 1876, iar mai tîrziu, în cadrul sucursalelor pe care firma le avea la Haga și la Londra, apoi la centrala din Paris. Fratele său Théo a fost directorul galeriei din bulevardul Montmartre, funcție în care a fost urmat de Maurice Joyant, prietenul lui Toulouse-Lautrec. Tot la Goupil, la Londra, a deschis marea sa expoziție din mai 1898 Toulouse-Lautrec.

[2] *Copilul cu sabia* se află astăzi la Metropolitan Museum din New York.

și Rocher, în mijlocul unor terenuri virane, unde odinioară nenumărate mori de vînt străjuiau pepinierele regale (de aci provine și numele uneia din străzile de mai sus), răsăreau niște cocioabe dărăpănate, prăpădite și întunecoase în care, scria Balzac, «poliția nu pune piciorul decît dacă dă ordin justiția». Manet găsește aici cîteva tipuri ale căror siluete pitorești le fixează pe pînză, grupate în jurul unui bătrîn evreu șezînd, cu o vioară în mînă [1]. Înseși dimensiunile *Bătrînului muzicant* — acesta este titlul tabloului [2] — dovedesc că Manet atunci cînd a făcut lucrarea s-a gîndit la Salon; e «o mașină de fabricat medalii», cum spun în jargonul lor pictorii. Totuși, lucrarea nu e decît pe jumătate realizată. Îndată ce e nevoit să conceapă «scena», Manet nu se mai simte în largul lui. Lăuntric nimic nu-l predispune la elaborarea unor compoziții savant echilibrate. Nu știe să armonizeze un ansamblu, să lege figurile între ele printr-un contrapunct plastic și faptul acesta îl supără, pentru că e potrivnic firii sale. Iată de ce, atunci cînd are nevoie, nu stă în cumpănă să utilizeze cu sînge rece ca plan compozițional opera unuia sau altuia dintre maeștrii de odinioară. Pentru el singurul lucru important este execuția; ea este însuși izvorul plăcerii lui de a picta, scopul și justificarea muncii sale, este esența picturii.

Aici apare adevărata superioritate a lui Manet. *Bătrînul muzicant* are o pastă de o calitate incomparabilă. Tabloul păcătuiește însă printr-o organizare destul de întîmplătoare. Fiecare personaj — fetița în zdrențe, cu picioarele goale, cei doi băieți dintre care unul amintește de *Gilles* al lui Watteau, orientalul împodobit cu panglici, cu obrazul necrozat — are o anumită autonomie: niciun fluid nu circulă de la unul la altul. «*Băutorul de absint*», introdus și el în această friză, pare în mod evident adăugat și nu face decît să sublinieze și mai mult ceea ce este nerealizat, dezarticulat, aproape artificial în punerea în pagină a compoziției.

Pe cînd își termina lucrarea și chibzuia cum ar trebui să fie sau să arate tabloul ideal destinat următorului Salon, Manet se apucă din nou de aquaforte. Mulți dintre cunoscuții lui închină gravurii o bună parte a activității

[1] Dimensiunile pînzei sînt 1,88 × 2,48 m.

[2] Astăzi la National Gallery din Washington.

lor. Alphonse Legros nu conteneşte să deseneze pe aramă procesiuni şi slujbe religioase; Whistler expusese de curînd la Martinet o suită de lucrări inspirate de malurile Tamisei. Dorind să-şi perfecţioneze tehnica de « aquafortist » (tocmai se ivise cuvîntul), Manet îi cere lui Legros unele sfaturi pentru a grava o planşă după *Copilul cu sabia*. Legros nu se mărgineşte să-i dea doar sfaturi; îl prezintă editorului Cadart, un fanatic al gravurii în apă-tare, un adevărat apostol pe care nu-l opresc în loc nici greutăţile, nici eşecurile, dornic să transmită şi altora pasiunea lui. Manet devine obişnuit al magazinului din strada Richelieu, nr. 66. În martie, Cadart îi face bucuria de a-i prezenta planşa în galantarul lui, alături de lucrările altor doi aquafortişti. Baudelaire consemnează micul eveniment într-un articol (nesemnat) *Gravura în apă-tare e la modă*, apărut în *Revue anecdotique*[1]. Nefericitul Baudelaire! Treburile îi merg din ce în ce mai prost. Cîteva luni în urmă, un gînd bizar îl împinsese să-şi depună candidatura la Academia franceză, care după spusele « unchiului Beuve »[2], a fost « mai mult surprinsă decît şocată ». Umbre sinistre dau tîrcoale poetului. « Mi-am cultivat isteria cu bucurie şi spaimă totodată. Astăzi, 23 ianuarie 1862, scria el într-un caiet, am primit un ciudat avertisment, am simţit trecînd asupra mea un suflu, suflul imbecilităţii. »

Manet încredinţează atacarea plăcilor de aramă unui meşter de pe malul stîng al Senei, care locuia pe strada Maître-Albert, lîngă piaţa Maubert. Într-o zi, pictorul zăreşte prin partea locului o fată de vreo douăzeci de ani care, prin mersul ei hotărît, prin sinceritatea îndrăzneaţă a privirii şi trăsăturile ei de o frumuseţe primitivă, prin tot ceea ce dovedea o personalitate puternică îi atrage atenţia din prima clipă. Ce model grozav ar putea fi această fată. Cu siguranţă că l-ar ajuta să creeze marele tablou pe care are ambiţia să-l picteze. E mică de statură, însă cu trupul pietros, svelt, precis conturat şi cu încheieturi fine. Blondă, aproape roşcată, fata are tenul mat, foarte palid, ochi mari căprui, umbriţi de gene atît de blonde încît abia se disting. Manet o ajunge din urmă şi cu fermecătoarea lui dezinvoltură, cu vocea

[1] Numărul din 2 aprilie 1862.

[2] Charles-Augustin Sainte-Beuve, critic literar francez (1804—1869) *(N.R.)*.

puțin strengărească, cu un surîs lacom pe buze, o acostează; n-ar vrea să-i pozeze?

Sigur că da, dece nu? Născută în Montmartre, această fată săracă, Victorine-Louise Meurent, n-avea decît un singur vis: să scape de mizerie. Să se fi vîndut vreodată pînă acum? Poate! Privindu-și chipul în oglindă, pielea albă ca ghiocelul, pleoapele întunecate cu reflexe aurii, se vede — himerică — pe scenă, se vede actriță. E convinsă că are înclinații artistice. Propunerea lui Manet nu-i displace și nici nu o miră: o aștepta; este semnul destinului.

Victorine Meurent începe să pozeze imediat în atelierul din strada Guyot. Deoarece se pricepe să cînte din ghitară — de ce nu s-ar face muzicantă? — Manet o pictează sub înfățișarea unei *Cîntărete de stradă* [1], ieșind dintr-un local cu ghitara în mînă și mîncînd cireșe. Victorine este întruchiparea modelului perfect: întîi de toate, lucru rar întîlnit la oamenii de meserie, fata este naturală și, pe lîngă naturalețe, mai are și o remarcabilă ușurință de a se supune dorințelor pictorului, de a întruchipa cele mai diverse roluri, aptitudine care fără îndoială, îndreptățea veleitățile teatrale ale Victorinei; în plus are răbdare, are înțelegere pentru munca artistului și este punctuală. Manet este satisfăcut de Victorine nu numai în calitatea lui de pictor, dar și ca bărbat. Curînd se vor auzi în Paris zvonuri indiscrete privind relațiile intime care s-au înfiripat între ei. Cu siguranță că Suzanne nu a fost informată; de altfel, este mult prea placidă ca să se alarmeze pentru un capriciu. Oricît de realizată ar fi *Cîntăreața de stradă* — lucrare plină de savoare, dovedind o mînă de virtuoz, în care griul camizolului și al fustei lungi a servit ca pretext unor bogate variațiuni în acest registru — pînza nu este totuși « mașina de fabricat medalii » a cărei realizare îl preocupa în acest moment pe Manet. Din nou se întoarce spre Spania și schițează o vastă compoziție, *Gitanii*, reprezentînd o familie de țigani, tatăl, mama cu un prunc în brațe și un băiețandru ce-și toarnă apă în gură dintr-un ulcior. Dar privindu-și « scena spaniolă » îl cuprinde îndoiala; încă nu e ce-ar trebui să fie, trebuie să caute altceva.

---

[1] Astăzi la Museum of Fine Arts din Boston.

Preocupat și neliniștit, Manet pictează între timp două portrete — al Victorinei și al unei doamne Brunet. E prima lui comandă și pictorul e foarte mîndru de ea. Ar vrea să fie admirat și își pune în gînd să fie pe placul acestor persoane, prieteni ai familiei lui. Dar, este oare el propriul său stăpîn? Stăpîn e ochiul lui exigent, acel ochi care vede adevărul și nu face concesii, ochiul căruia, de voie de nevoie, mîna trebuie să i se supună. Nu se poate spune că doamna pică de frumoasă. Cu siguranță căși doreşte nu atît o remarcabilă lucrare de pictură, cît un portret în care să pară frumoasă, să arate bine, — dorință firească — , un tablou în fața căruia să se sclifosească, să smulgă prietenelor mărturisirea că de fapt este mult mai atrăgătoare decît sar fi gîndit vreodată aceste vipere. Dar ochiul artistului stă de strajă dictîndusi « impresiile », constrîngînd mîna să descopere realitatea profundă a unei fizionomii, particularitățile puternice și adevărate, poate neplăcute, ce o caracterizează. Nici un trucaj monden; nici una dintracele « retuşe » atît de prețuite de portretiștii la modă care îndulcesc orice ating. Veridicitate. Natura adevărată și pictură adevărată, fără nici un fard. În ziua « livrării », fluierînd încetişor de mulțumire — naivul — că ochii săi sînt mulțumiți, Manet schițează cu mîna un gest expresiv: « Este așa, fiindcă așa este » [1] — după care dezvelește tabloul în fața doamnei nerăbdătoare și a soțului ei; doamna scoate un strigăt! Ce groaznic! So facă atît de urîtă! Izbucnește în plîns. Furioasă, jignită, perechea dispare. Prea e vulgar «Manetfiul » prea nu știe să se poarte!

Întro după amiază de vară, Baudelaire o aduce în strada Guyot pe prietena sa Jeanne Duval, « preoteasa desfrîului » — chinul și bucuria lui — de care, timp de douăzeci de ani și în ciuda atîtor certuri, nu sa putut niciodată despărți. Îl înșală, îl minte, la beție se păruiesc — întro noapte sau bătut pînă la sînge — este rea, ipocrită și proastă, iremediabil proastă; însă « prostia, spune Baudelaire cu vocea lui de gheață, de multe ori este podoaba frumuseții; ea conferă privirilor limpezimea mohorîtă a helești eilor neguroase, neclintita liniște a mărilor tropicale ». Manet contemplă chipul mulatrei,

[1] Citat de Antonin Proust.

pielea ei întunecată, gălbuie, ochii sumbri în care scînteiază o lumină stranie, buzele cărnoase, părul bogat, aspru, de un negru albăstrui. Stîrnit poate de amintirea carnavalului din Rio, își ia paleta și, pe loc, chiar atunci, într-o singură ședință, pictează portretul Jeannei Duval [1]; pe jumătate întinsă pe canapea, femeia răsare din imensa ei crinolină albă, țeapănă, paralizată din cauză hemiplegiei, cu fruntea ei obtuză și figura bestială, stigmatizată de alcool și viciu.

Cineva i-a sugerat lui Manet că ar fi bine să-și încerce norocul la viitorul Salon cu un nud. Deși nu-l ispitește din cale-afară, ideea îl preocupă. Un nud, da, într-adevăr — și Manet precum avea obiceiul, plescăie ușor din limbă în semn de aprobare — un nud la Salon, iată exact ceea ce-i trebuie unui pictor pentru a se impune definitiv. Poate că așa va pune însfîrșit mîna pe «mașina de fabricat medalii», datorită căreia va ajunge «hors concours», sau cu alte cuvinte, prin care va atinge acel înalt nivel al ierarhiei artistice cînd pictorului nu-i mai pasă de juriu și își poate lua libertatea de a expune ce-i place? Dar, ce fel de nud să picteze, un nud în genul lui *Venus din Urbino* de Tizian? Sau vreun nud?...

Într-o duminică de vară fiind în plimbare la Argenteuil cu Proust, și lungit pe malul Senei, privea yolele ce pluteau pe apă și femeile care se îmbăiau, îi vine deodată în minte un tablou din Luvru și anume *Concertul Cîmpenesc* al lui Giorgione. Un nud? «Ei bine, las'că le trîntesc eu unul!» exclamă el. «În timpul uceniciei am copiat multe femei de Giorgione, femeile cu muzicanți. Cît de negru e acest tablou! Fondurile au ieșit la suprafață. Am să-l refac, am să-l transpun în limpezimea atmosferei, cu persoane ca acelea de acolo». Are foarte clar în minte viitorul tablou: cele două femei vor fi goale, cei doi domni îmbrăcați, dar nu în veșmintele venețiene ale secolului al XVI-lea, ci în costume din timpul lui Napoleon al III-lea, iar întregul grup va fi plasat în mijlocul naturii, printre copaci și verdeață, ca la Giorgione; va fi o petrecere cîmpenească, «un scăldat», un «dejun pe iarbă» — o «mică petrecere în patru», spune Manet făcînd cu ochiul — o temă veche pe care viziunea lui modernă o va reînsufleți.

---

[1] Azi la Muzeul de artă plastică din Budapesta.

Pentru a se antrena, execută cîteva arpegii preliminare, schițează studii de arbori, un peisaj din insula Saint-Ouen; cum să-și dispună însă personajele? I-a «mărturisit» lui Proust proiectul în legătură cu tabloul lui Giorgione. Totuși, îi este neplăcut să transpună aidoma compoziția *Concertului cîmpenesc*; și nu pentru că în sinea lui l-ar stingheri împrumuturile. Își cunoaște limitele. Își cunoaște însă și forța. Și tocmai forța aceasta ar dori el să-i fie prețuită, să fie prețuită pentru ea însăși, fără nici o referință la maeștrii cărora le cere sprijin și cauțiune. Dar iată că peste cîtva timp, cercetînd o colecție de stampe...

La finele lunii mai, Cadart, solicitat de gravorul Bracquemond și ajutat de Legros și de un scriitor, Hippolyte Babou, înființase Societatea aquafortiștilor. Societatea va publica în fiecare lună un anumit număr de caiete cuprinzînd fiecare cîte cinci aquaforte, făcute de diferiți artiști și prezentate de un critic notoriu. Manet a fost invitat să colaboreze la prima fasciculă ce trebuia să apară în septembrie. Pe de altă parte, Cadart, atras de debutul atît de promițător al lui Manet, de mențiunea onorabilă obținută la Salon, de elogiile lui Théophile Gautier și, încurajat cu siguranță atît de Legros, cît și de Bracquemond, i-a propus să-i editeze o serie de gravuri în apărare al căror unic autor — gravor și desenator — să fie el. Cînd nu e absorbit de pictură, Manet se ocupă serios cu mînuirea acului de gravat. Vrînd să-și însușească în amănunt tainele meșteșugului, examinează numeroase stampe vechi. Într-o bună zi, studiind o gravură de Marc Antoine Raimondi, care reproducea *Judecata lui Paris* a lui Rafael, își dă seama că a găsit ceea ce căuta! Iată în fața lui trei figuri — zeități ale mării — una feminină, celelalte două masculine, ale căror atitudini ar conveni de minune personajelor din proiectata sa *Petrecere în patru*[1]. A găsit în sfîrșit «arhitectura» tabloului său: ar îmbrăca zeii mării cu vestoane și pantaloni, bastonul ar înlocui tridentul, iar în fund, în ultimul plan ar adăuga o a patra figură, o femeie pe jumătate goală

[1] Titlul inițial al tabloului *Dejun pe iarbă*, denumit și *Scăldatul*. (*N.R.*)

încercînd cu mîna apa unui rîu. Şi astfel, farsa va reuşi! *Hocus-pocus preparatus*! [1]

Cu toate acestea, Manet nu se apucă imediat de tablou. De la 12 august nu se mai vorbeşte la Paris decît despre dansatorii spanlioli de la Teatrul Regal din Madrid care se produc pe scena Hipodromului într-un balet andaluz *La Flor de Sevilla*. Prilejul era prea frumos pentru a nu profita: Baudelaire probabil o fi insistat şi el ca Manet să nu piardă ocazia. Pictorul intră deci în tratative cu conducătorul trupei, Don Mariano Camprubi, *primer bailarin*; acesta acceptă ca dansatorii şi dansatoarele sale, printre care şi faimoasa Lola de Valencia, să-i pozeze. Deoarece atelierul lui Manet din strada Guyot se dovedeşte cu acest prilej a fi necorespunzător — nu este nici destul de central nici destul de mare — trupa se va deplasa în spaţiosul atelier al lui Alfred Stevens din strada Taitbout nr. 18. Săptămîni în şir Manet a lucrat fără întrerupere. Rezultatul acestei munci susţinute s-a concretizat în cîteva tablouri şi anume: un *Balet spaniol* [2], două portrete, al lui Mariano Camprubi şi îndeosebi al Lolei de Valencia, cu mantila ei albă şi rochia cu volane înflorate, pe care Baudelaire, entuziasmat, îl declară, « încîntător » [3]. Poetul compune un catren cu intenţia de a-l vedea transcris pe tablou (dar nu va fi):

Entre tant de beautés que partout on peut voir,
Je comprends bien, amis, que le Désir balance;
Mais on voit scintiller dans Lola de Valence
Le charme inattendu d'un bijou rose et noir [4].

Să fie oare chiar atît de frumoasă Lola? În vîltoarea frenetică a dansului, poate că da, atunci cînd ritmul şi muzica o transfigurează. Însă cînd stă pe loc, femeia aceasta spătoasă, muşchiuloasă, cu un aspect prea masculin, cu trăsături îngroşate, buze prea pline, sprîncene stufoase, pleoape grele şi nasul lung, pierde mult din pute-

[1] Este de semnalat faptul că Rafael însuşi se inspirase pentru aceste trei figuri dintr-un sarcofag antic.
[2] Astăzi la Phillips Memorial Gallery din Washington.
[3] Portretul a intrat la Luvru prin donaţia Camondo, în 1911.
[4] Prin frumuseţi pe care oricînd le poţi vedea
Vă înţeleg, prieteni, că-n cumpănă stă dorul;
Neaşteptat scînteie şi te vrăjeşte-n ea
O nestemată neagră şi roz, ce-ţi dă fiorul. (Ion Pillat: *Poezii din Baudelaire — Les Fleurs du Mal*, Buc., 1937).

reali de seducție. Dar, la urma urmelor acest lucru n-are nici o importanță. Uimitor este cît de repede iau ființă, în această epocă aparent atît de virtuoasă și rezervată, gîndurile echivoce. De îndată ce catrenul lui Baudelaire devine cunoscut, foarte mulți se formalizează [1].

Ultimul vers este considerat obscen. Răutăcioșii rînjesc: « Do'nșoară, ce-mi arăți? ».

Nimic nu prețuiește Baudelaire atît de mult la prietenul său ca acest cult pentru spaniol. La începutul lunii septembrie apare prima fasciculă a Societății Aquafortiștilor. Prefațată de Théophile Gautier, ea cuprinde pe lîngă operele lui Bracquemond, Daubigny, Legros și Ribot, și o planșă de Manet după lucrarea *Gitanii*. Pe data de 14, în *Le Boulevard* — foaie de tiraj redus dar foarte răspîndită în cafenelele frecventate de artiști — Baudelaire comentează publicația apărută, făcînd un scurt elogiu lui Manet: « La viitorul Salon, anunță el, vor putea fi văzute mai multe tablouri ale acestuia, impregnate de cea mai puternică savoare spaniolă, ceea ce ne îndreptățește să credem că geniul iberic s-a refugiat în Franța[2]. Măgulit de elogiile lui Baudelaire, să fi uitat oare Manet de *Petrecerea în patru*? Oricum, datorită contactului prelungit cu trupa de dansatori, el s-a cufundat atît de mult în atmosfera hispanică încît nu se poate desprinde prea ușor de ea. Toți și toate îl îndeamnă spre aceste teme. Spania este mai la modă ca oricînd. Flașnetele, cîntăreții ambulanți repetă într-una, la toate colțurile de stradă arii de dincolo de Pirinei sau *seguedillas*[3], de fabricație locală.

După ce termină niște litografii pentru Cadart, Manet încearcă același mijloc de exprimare, pentru a ilustra

---

[1] Cînd a tipărit volumul *Les Epaves*, 1866) « nota editorului » (redactată chiar de Baudelaire) preciza: « Muza domnului Charles Baudelaire este în general atît de suspectă, încît s-au găsit cîțiva critici cafenea cărora le-a plăcut să vadă un sens obscen în *nestemata neagră și roz*. Noi însă credem că de fapt poetul a vrut să spună pur și simplu că o frumusețe de un caracter deopotrivă sumbru și sprințar, te face să visezi la o asociere între *negru* și *roz* ».

[2] Este de datoria noastră să consemnăm că articolul *(Pictori și aquafortiști)* este singurul în care Baudelaire a vorbit despre prietenul său. În opera poetului, numele lui Manet apare numai de două ori: în dedicație la « Frînghia » și în articolul citat mai sus din *Revue Anecdotique*.

[3] Cîntec popular spaniol și dansul care se execută după el *(N. tr.)*

rînd pe rînd două cîntece « spaniole », o serenadă de Zacharie Astruc dedicată reginei neîncoronate a Spaniei, *Lola de Valencia*, precum și o romanță — *Cîntec de jale maur* — a ghitaristului spaniol Jérome Bosch. Se zvonește chiar că se vor înceta la Paris luptele de tauri, introduse încă din 1853 în sudul Franței, la Bayonne și la Nîmes. Toreadorii și corridele sînt la ordinea zilei. Travestind pe Victorine Meurent în matador, Manet o pictează cu *muleta* într-o mînă și în celalaltă cu spada. Acestei lucrări — *Tînără femeie în costum de matador* — pictorul îi face un pandant *Tînăr în costum de « majo »*, pentru care îi pozează fratele său Gustav îmbrăcat în Sevillan și avînd pe cap o beretă cu ciucuri [1].

Baudelaire are dreptate; Ce frumos Salon pregătește Manet pentru anul ce vine! În timp ce pictorul îngrămădește neostenit tablouri peste tablouri, tatăl său se stinge din viață la 25 septembrie. Evenimentul nu suprinde pe nimeni, fostul magistrat se topea văzînd cu ochii. Cu toate acestea, decesul lui este o încercare dureroasă pentru Manet. Tocmai cînd se socotea și el aproape de izbîndă, tocmai cînd credea că va putea răscumpăra în ochii tatălui său, printr-un succes răsunător, greșelile trecute (deși domnul Manet nu a aflat niciodată despre legătura fiului său), bătrînul paralitic a plecat pentru totdeauna. Școala navală, Rio; revolta lui de adolescent cu regretele și remușcările ce vin să-l întristeze, să-i adumbrească veselia și să-i înghețe rîsul pe buze. . . Care din cunoscuții săi de la Tortoni ar putea bănui că Manet poartă în el această rană? Rană închisă, dar atît de dureroasă cînd este atinsă, ca acum, de pildă, în aceste zile de doliu.

Se spune și se repetă pe Bulevard că domnul Manet a lăsat copiilor săi o avere uriașă. Se exagerează mult. Adevărul este că Manet nu are a se teme de viitor. Îi este asigurată o existență comodă, dacă nu opulentă. Vărul său Jules de Jouy, avocatul, om pe cît de generos, pe atît de devotat [2], va gira averea familiei. În această direcție, nici o grijă.

---

[1] Ambele tablouri se află astăzi la Metropolitan Museum din New York.

[2] Calificativele vin din partea lui Gambetta, pe atunci tînăr avocat, care devenise de curînd (în 1861) secretarul maestrului Jules de Jouy.

Manet se așterne iarăși pe muncă. Albumul *Colecție de opt aquaforte* [1] editat de Cadart apare în octombrie; costă 13 franci, dar amatorii au posibilitatea să-și procure fiecare planșă separat cu doi franci bucata. În ciuda prețului modest, cumpărătorii nu dau buzna în strada Richelieu. Manet speră că după succesul ce-l va obține la Salon, albumul se va vinde cu iuțeala fulgerului. Din nenumăratele lucrări realizate în cursul ultimilor luni, are de unde să aleagă pentru a-și cuceri un loc onorabil la viitoarea manifestare. Dar asta nu-i ajunge. Izbînda trebuie să fie deplină. Va profita de cele cîteva luni ce-i rămîn pentru a da marea lovitură, pentru a picta «marea mașină de fabricat medalii» în fața căreia toți, în unanimitate, vor trebui să se încline. *Scăldatul*! Trebuie să execute *Scăldatul*.

Toată iarna muncește cu înfrigurare. Reluînd în amănunt, trăsătură cu trăsătură, gravura făcută după *Judecata lui Paris* de Rafael el schițează mai întîi o acuarelă în care construiește în linii mari grupul central al *Petrecerii în patru*. Fratele său Gustav și unul dintre frații Suzannei, Ferdinand, care se ocupă de sculptură, îi servesc drept modele. În cîteva trăsături sumare, desenează alături de ei, în cerneală, o femeie goală șezînd, iar în arier-plan cea de a doua femeie.

Schița este transpusă apoi în ulei; însă, după ce termină, tabloul care măsoară 89 pe 115 centimetri i se pare prea mic și se hotărăște să-l mărească dîndu-i dimensiuni monumentale: 2,14 m pe 2,70 m. În același timp se va asigura de concursul Victorinei pentru a picta nudul cel mare din prim-plan.

Niciodată pînă acum nu îndrăznise Manet să facă un tablou de asemenea dimensiuni. Se simte însă în stare de orice. Dînd ascultare celor mai autentice tendințe ale naturii sale de pictor, își simplifică la maximum tehnica și, lepădîndu-se de diversele procedee ale picturii «linse», de artificiile de modelaj, acest procedeu înșelător care degradează valorile cromatice, proiectează formele la suprafață, delimitîndu-le prin trăsături nervoase. Personajele lui nu «povestesc» nimic; singura

[1] Această colecție cuprindea, printre altele, planșele reproducînd *Ghitaristul*, *Băutorul de absint*, *Tînără femeie în costum de matador*, fetița din *Bătrînul muzicant* și două aquaforte după Velasquez.

lor raţiune de a exista este aceea de a sluji drept suport melodiei coloristice, notelor uneori suave, abia şoptite, alteori limpezi, ascuţite, între care intervin tăceri, pauze. Siluetele conturate cu precizie se înlănţuie într-un raport firesc în cadrul celor două dimensiuni ale pînzei făcînd să răsune acordurile majore ale tonalităţii. Vibrînd de sonorităţi intense şi contrastante, tabloul este pictură pură. Trecînd peste fabricanţii de istorioare, peste amatorii de efect, peste meşterii bitumului [1], Manet reînnoadă firul întrerupt al înaltelor tradiţii artistice. Cu siguranţă că în nici un atelier din Paris sau de aiurea, nu se făureşte în acest moment o lucrare atît de hotărît originală, de o factură atît de viguroasă, atît de lipsită de orice fel de intenţii străine de pictura în sine şi de bucuria vizuală pe care ea trebuie s-o procure. Manet ar avea toate motivele să fie mulţumit dacă, la 15 ianuarie 1863, pubicarea Regulamentului viitorului Salon nu i-ar pricinui o amară decepţie. Nu era destul că Salonul avea loc numai odată la doi ani; iată că acum, prin noul regulament, numărul total al lucrărilor ce pot fi prezentate este redus la trei. Hotărîrea nu-l supără doar pe Manet. Pretutindeni se aud proteste; atelierele tinerilor pictori sînt în efervescenţă. Foarte curînd o petiţie se umple de semnături; se cere ministrului ca măsura să fie atenuată. Manet împreună cu Gustave Doré sînt delegaţi să înmîneze jalba contelui Walewski. Acesta din urmă primeşte pe cei doi soli « cu cea mai mare cordialitate » [2], însă întrevederea nu are nici un rezultat.

Fără îndoială că Manet nici nu-şi închipuia că va fi altminteri. Împăcîndu-se greu cu ideea de a nu avea un contact mai larg cu publicul, de a pierde beneficiul

---

[1] Hidrocarbură de culoare brună închis sau neagră care, amestecată la cald cu ulei de in şi ceară, se întrebuinţează în pictură. Prezintă dezavantajul că nu se usucă niciodată iar cu timpul, partea uleioasă se ridică la suprafaţă, întinzîndu-se peste celelalte culori, formînd pete, dîre şi crăpături.

Pictorii din prima parte a secolului al XIX-lea, datorită faptului că bitumul conferea în primul moment tonurilor închise o anumită profunzime şi catifelare ce amintea operele patinate de timp ale marilor maeştri de altă dată admiraţi de ei, l-au folosit peste măsură de mult, distrugîndu-şi astfel tablourile care, cele mai multe, s-au cojit. *(N.tr.)*

[2] *Le Courrier artistique*, 1 martie.

scontat după doi ani de muncă îndîrjită [1], fără să mai aştepte rezultatul demersului pe lîngă contele Walewski, el încearcă să remedieze, în ceea ce-l priveşte, neplăcutele consecinţe ale noului regulament. După ce alege pentru Salonul ce urma să se deschidă ca de obicei la 1 mai *Căldatul* — piesă principală — şi două tablouri de inspiraţie spaniolă — *Tînără femeie în costum de matador* şi *Tînăr în costum de « majo »* — Manet intră în tratative cu Martinet pentru a deschide, începînd de la 1 martie, în galeria din Boulevard des Italiens, o expoziţie cuprinzînd restul lucrărilor sale cele mai bune.

Felicitîndu-se de această iniţiativă, Manet aduce la Martinet paisprezece tablouri. *Concert la Tuileries, Bătrînul muzicant, Gitanii, Baletul spaniol, Cîntăreaţa ambulantă, Lola de Valencia,* toate se află aci; iată deci un ansamblu de lucrări care prin diversitatea şi prin cantitatea lor ar trebui, în mod logic, să producă o vie senzaţie în rîndurile publicului, demonstrîndu-i în mod categoric excepţionalele merite ale pictorului Edouard Manet. Profitînd de interesul astfel stîrnit, *Căldatul* va fi privit la *Salon* cu şi mai multă atenţie. Treaba este foarte bine pusă la cale.

Foarte bine pusă la cale într-adevăr! Doar că socoteala de-acasă nu se potriveşte cu cea din tîrg: chiar din primele zile, spre surpriza şi consternarea lui Manet, vizitatorii galeriei — din ce în ce mai mulţi şi mai duşmănoşi — îşi manifestă dezaprobarea faţă de expoziţie. Pictorul e fluierat, huiduit, ba chiar ameninţat că pînzele îi vor fi sfîşiate cu bastoanele. *Concert la Tuileries* mai ales, provoacă o deosebită indignare. Învălmăşeala începe să semene a răscoală. Cine mai este şi acest « realist de ultimă oră », care are neobrăzarea să exhibeze un asemenea ghiveci de culori ţipătoare? Pe lîngă el, domnul Courbet, cu toată vulgaritatea subiectelor sale, este un pictor de o cuminţenie exemplară. Dacă pînzele domnului Courbet spun lucruri neplăcute, cel puţin spun ceva, şi măcar spun bine ceea ce spun. Pe cînd Manet ăsta! Nici urmă de modelaj, nici urmă de adîncime. Priviţi, vă rog, pictura asta fără relief, tonurile ţipătoare, priviţi aceste porţiuni din tablou abia schiţate, tuşele neglijente.

---

[1] S-au recenzat circa 30 de lucrări executate de Manet între 1860—1862 dintre care optsprezece sînt din 1862.

Unde sînt demitentele, trecerile făcute cu îngrijire — dumnealui nici nu se sinchisește de ele! Și ce înțeles au toate aceste zmîngăleli? Nici unul! Nu emoționează, nu învață pe nimeni nimic, nu apără nici o cauză, nu evocă nici prădarea unui oraș, nici dragostea unei fetițe pentru căţelușul ei, ori vreun adulter monden. Este pur și simplu o juxtapunere de culori agresive. Agresiv! iată adjectivul potrivit! Acest Manet n-are alt scop decît să provoace publicul. Un farsor! Un farsor care ține morțiș să fie luat în seamă și caută să tragă foloase de pe urma scandalului.

Manet este doborît. Ce se întîmplă? De ce această schimbare bruscă a publicului, de ce toate aceste înjurături, atîta pornire împotriva lui? Nu poate înțelege motivul animozității. Nu-și dă seama că unor ochi obișnuiți cu dulcegăriile, cu cromatica ternă a « bitumiștilor », tablourile lui, prin accentul lor hotărît, precis, nu pot părea decît supărătoare policromii. La 1 aprilie, în preziua începerii ședințelor juriului, uluit, Manet citește în *Gazette des Beaux-Arts* cuvintele lui Paul Mantz: « Domnul Manet, un spaniol de fel din Paris, pe care o tainică înrudire îl așază pe linia tradiției lui Goya, expusese la Salonul din 1861 un *Ghitarist*, care, trebuie să mărturisim, se impusese atenției noastre. Era brutal, dar era sincer și exista în această eboșă violentă promisiunea unui talent viril. S-au scurs de atunci doi ani și domnul Manet, cu îndrăzneala sa instinctivă, a pătruns în domeniul imposibilului. Refuzăm cu hotărîre să-l urmăm pe acest drum. În portretele cele mari de femei, orice formă se pierde, mai ales în portretul *Cîntăreței* unde, printr-o ciudățenie care ne turbură adînc, sprîncenele renunță la poziția lor orizontală pentru a se plasa de-a lungul nasului, ca două virgule de umbră. Nu se mai vede nimic altceva decît un joc strident între tonurile de culoarea varului și tonurile negre. Efectul este alburiu, dur, sinistru. Alteori, cînd se află în toane mai bune, domnul Manet pictează *Concert la Tuileries*, *Baletul spaniol* sau *Lola de Valencia*, adică tablouri care dovedesc o sevă bogată, dar care, datorită împestrițărilor de roșu, albastru, galben și negru nu sînt culoare, ci caricatura culorii. În definitiv, s-ar putea ca această artă să fie foarte cinstită; dar nu este sănătoasă și nu ne luăm sarcina de a pleda cauza domnului Manet în fața Juriului Expoziției ».

Înnebunit de spaimă, Manet pîndește cele mai neînsemnate știri privind deliberările juriului. Primele vești ce-i ajung la urechi nu au darul să-l liniștească. Îndeplinind dorința exprimată în 1861 de contele Walewski, juriul — se șoptește că ar fi cel mai feroce juriu din cîte au deliberat vreodată — refuză, în medie, șase lucrări din zece. Cîteva zile mai tîrziu, Manet află pe cale oficială că cele trei lucrări ale sale — inclusiv *Scăldatul*, —fuseseră respinse în bloc.

Charles Baudelaire

Ah! ah! ah! que la vie serait
belle
si j'etais Ca, si j'étais Ba,
si j'étais Cabanel!
Ah! ah!
Chanson d'atelier [1]

În 1861, o mie două sute optzeci şi nouă de pictori se bucuraseră de favoarea de a fi primiţi la Salon. În 1863, numărul celor admişi scade la nouă sute optzeci şi opt. În total au fost respinse două mii opt sute de lucrări — cifră fantastică! Nimeni nu-şi aminteşte să fi asistat vreodată la un asemenea masacru.
Tăind în carne vie, juriul a refuzat tablourile unor pictori formaţi, ca Jongkind, Harpignies sau Chintreuil. Din anturajul lui Manet, doar Stevens, al cărui convenţionalism afectat plăcea, a aflat îndurare. Whistler, care prezentase o *Tînără fată în alb*, a fost şi el eliminat; de asemenea Alphonse Legros; Fantin-Latour s-a bucurat de o oarecare indulgenţă; unul dintre cele trei tablouri ale lui fusese acceptat. Să fi judecat juriul în toate cazurile potrivit concepţiei ce o avea despre valoarea unei opere? Se pare că ar fi vrut şi să pedepsească pe unii artişti vinovaţi de diverse iniţiative luate în afara artei oficiale. Nu cumva tocmai pentru a-şi manifesta nemulţumirea faţă de Societatea aquafortiştilor a respins juriul pînă şi pînzele lui Bracquemond — un *Erasm* după Holbein şi o *Luptă între cavaleri* după Rubens? Oricum ar fi fost, deciziile lui fuseseră determinate într-un mod atît de vădit de intenţia de a apăra prerogativele unui anumit clan, orb faţă de tot ce era în afara lui, şi nu de apărarea artei în sine, abuzase atît de arbitrar de putere, încît întărîtase pe cei mai potoliţi, împingînd la revoltă pînă şi pe cei mai supuşi.

[1] Ah! ah! ah! ce dulce-ar fi viaţa / De-aş fi Ca, de-aş fi Ba, / De-aş fi Cabanel! / Ah! ah! *(Cîntec de atelier)*.

Victimele protestează, fac gălăgie, umplînd orașul și mahalalele cu strigătele lor; se sfătuiesc și vor să adreseze o nouă jalbă contelui Walewski, dar amintindu-și rezultatul negativ al primului demers făcut pe lîngă același ministru, preferă să se adreseze lui Martinet: « Dacă tot organizează expoziții, ce-ar fi să încerce, în galeria lui, experiența unui salon liber, fără juriu! » Din nefericire, acțiunile lui Martinet inspiră domnului de Nieuwerkerke, intendentul Artelor frumoase, o neîncredere amestecată cu invidie. Artiștii refuzați uită că Martinet este el însuși funcționar la Artele frumoase. Să fim serioși! Cum și-ar putea permite Martinet să deschidă la doi pași de Salonul al cărui juriu este prezidat chiar de domnul de Nieuwerkerke, o expoziție cu lucrări osîndite de acest juriu? Ar fi mai mult decît o îndrăzneală; ar fi un eroism la care Martinet, ținînd la cariera lui, nici nu se gîndea. O notiță prudentă, abilă, în *Le Courrier artistique* din 15 aprilie, ocolește punctul cel mai important al chestiunii, afirmînd că oamenii de talent știu foarte bine că se pot baza pe galeria Martinet. Singurul lucru ce trebuie combătut este mediocritatea: «Orice lucrare de artă căreia nu i se va putea face această imputare va fi binevenită ». Cafeneaua Bade, unde Manet și prietenii săi se întîlnesc în fiecare seară între cinci jumătate și șapte, e în plină agitație. Ce-i de făcut? Domnii din juriu sînt mai puternici. Manet, supărat foc, e nemulțumit de toți și de toate, chiar și de el însuși. Luîndu-și înapoi lucrările expuse în martie la Martinet, și-a examinat din nou *Gitanii*; lucrarea l-a decepționat atît de mult încît, furios a aruncat-o într-un colț al atelierului cu fața la perete ca să nu mai dea ochii cu ea[1]. O, dacă publicul ar fi putut vedea *Scăldatul*!

Pictorii tineri se lamentează și acuză, dar sînt departe de a bănui că ecoul mîniei lor a ajuns la urechile împăratului. Fără să-și destăinuie nimănui intențiile, acesta a luat brusc hotărîrea de a-și face o părere proprie. În ziua de 22, însoțit de aghiotantul său, împăratul sosește pe neașteptate la Palatul industriei și ordonă să i se arate mai întîi tablourile admise, apoi cele refuzate. Funcționarii se grăbesc să-i satisfacă dorința. Împăratul trece sumar în

[1] El va distruge tabloul în 1867, cruțînd numai trei fragmente: *Băiat bînd apă, Gitan, Gitană.*

revistă vreo patruzeci de pînze. Toate sînt la fel! Mult zgomot pentru nimic! Reîntorcîndu-se la Tuileries, Napoleon al III-lea convoacă pe domnul de Nieuwerkerke. Domnul de Nieuwerkerke lipsește. Nu-i nimic, îl va înlocui vreunul din subalternii lui! Napoleon al III-lea îi comunică funcționarului hotărîrea luată; dorește ca juriul Salonului să se întrunească din nou cît de curînd pentru a reexamina lucrările respinse. Funcționarul înmărmurit nu-și crede urechilor. Încearcă să discute. O asemenea măsură, atît de neașteptată ar știrbi prestigiul juriului; juriul și-ar putea prezenta demisia; acesta considerase de bună seamă că a procedat bine încercînd să « indiguiască » ambițiile artistice ce se înmulțeau în mod îngrijorător; dacă artele sînt încurajate prea mult, se vor înmulți inevitabil și ratații care reprezintă întotdeauna în societate un element de perturbație, o amenințare pentru ordinea publică. Napoleon al III-lea îl ascultă în tăcere. Din toate argumentele invocate, reține unul singur. Fie, dacă juriul ar putea să demisioneze, atunci să se renunțe la asta. Inutil să se mai întrunească a doua oară. Publicul va arbitra el însuși diferendul; să se expună tot ce s-a trimis.

Patru zile mai tîrziu, la 24 aprilie, pictorii, uimiți, află printr-o înștiințare oficială în *Le Moniteur* hotărîrea împăratului. Pe data de 28, o a doua informare precizează că « expoziția lucrărilor refuzate » se va deschide la două săptămîni după Salonul propriu-zis, adică în ziua de 15 mai, iar artiștii care nu doresc să participe trebuie să-și ridice lucrările înainte de 7 mai. «Lucrările neretrase în termenul prevăzut vor fi expuse ».

Vestea despre acest « Salon al Refuzaților » — cum este îndată denumit — a provocat o indescriptibilă bucurie în toate atelierele. « Rîdeau, plîngeau, se îmbrățișau... De la *Plateau de l'Observatoire* pînă la *Moulin de la Galette* toată ginta artistică era în fierbere [1] ». Totuși, ezitările nu întîrzie să-și facă drum. Artiștii se sucesc, se învîrtesc, se frămîntă. Să se folosească de acest Salon al Refuzaților și să expună fără să se sinchisească de juriu, pare foarte simplu, bineînțeles. În realitate însă... Dacă expui și dacă publicul dă dreptate juriului, riști să fii luat peste picior. N-ar fi mai bine să nu expui? Da, dar dacă

[1] Castagnary în *L'Artiste*, 1 august 1863.

nu expui, atunci *ipso facto*, înseamnă că aprobi condamnarea juriului și recunoști că lucrările tale sînt slabe! Deci, mai bine să expui. Ușor de spus! Dar dacă ulterior juriul va încerca să se răzbune, să pedepsească acest act de înfumurare? De pe acum, din zvonurile care circulă se știe că oficialitatea și academicienii, jigniți de neașteptatul și ofensatorul amestec al împăratului în treburile lor, se vor strădui din răsputeri ca « Salonul Împăratului », cum scrîșnind din dinți l-au botezat unii, să apară în ochii tuturor ca un « Salon al mîzgăliturilor ». Exaltarea de la început s-a potolit repede. Întîi doar cîțiva, apoi zeci de artiști se furișează în Palatul industriei pentru a-și cere înapoi lucrările. Curînd, imitîndu-i, se reped cu sutele.

Ce debandadă! Manet face haz. În ceea ce-l privește, e foarte hotărît să nu renunțe, și prietenii lui de asemenea. Nu încape nici o discuție; trebuie să expună, trebuie să facă apel la public. Manet nu se îndoiește nici o clipă de rezultat. Tocmai citise, la 27 aprilie, în *La Presse*, un usturător articol al lui Paul de Saint-Victor asupra expoziției sale din Boulevard des Italiens: « Închipuiți-vi-l pe Goya ajuns în Mexic, devenit un sălbatec în mijlocul Pampei și mîzgălindu-și pînzele cu zeamă de coșenilă strivită, și îl veți avea pe domnul Manet.. tablourile lui. sînt o împestrițare de culori discordante. Nimeni și niciodată n-a izbutit să strîmbe mai cumplit liniile și să facă tonurile să urle mai tare. *Toreadorii* [1] săi ar speria pînă și vacile spaniole, iar *Contrabandiștii* [2] săi ar pune pe fugă pe cei mai curajoși vameși. *Concert la Tuileries* zgîrie ochii precum muzica de bîlci face să sîngereze urechile ». Articolul n-a zdruncinat cîtuși de puțin încrederea pictorului. Faptul de a fi fost înlăturat de la Salon îi apare ca o insuportabilă nedreptate. Este ferm convins că publicul — acel public care l-a primit totuși atît de prost la Galeria Martinet — o va repara. În fața lucrărilor sale, a *Scăldatului*, publicul — socotește el — își va da numaidecît seama de calitățile picturii lui. Cu ocazia inaugurării Salonului, la 1 mai, toată lumea realizează că în acest an interesul se va axa mai puțin asupra Salonului însuși cît asupra comparațiilor ce le va

---

[1] Este probabil vorba de *Baletul spaniol*.
[2] Este probabil vorba de *Gitanii*.

prilejui în curînd « Salonul Împăratului ». Va pierde oare Academia lupta? Dacă experiența se întoarce în favoarea refuzaților, nu se va institui cumva, așa cum pretind unii — cu teamă sau cu speranță — un Salon fără juriu? Partida odată începută, miza era prea mare pentru ca Academia să nu-și arunce toate forțele în luptă. Ea se ferește să dea vreo desmințire pictorilor ce se tem de eventuale represalii din partea-i. Panica a redus în mod considerabil numărul refuzaților care intenționează să-și mențină lucrările la Palatul industriei. Cu o blîndețe perfidă li se atrage atenția celor ce încă mai șovăie, că ar fi preferabil să se abțină de la manifestare « pentru a nu fi înecați în valul nulităților ». Cînd sosește în sfîrșit momentul panotării tablourilor, contra obiceiului, se veghează ca pînzele cele mai proaste să fie așezate în locurile cele mai bune, pe simeză. Administrația nu se mulțumește să refuze întocmirea unui catalog; îi pune bețe în roate marchizului de Laqueuille, directorul revistei *Beaux-Arts* care se oferise să-l tipărească pe cheltuiala sa; nu vrea să-i comunice lista expozanților și a lucrărilor; iar cînd marchizul, după ce a adunat cu chiu cu vai o documentație, prin forța împrejurărilor destul de incompletă, izbutește să publice catalogul, administrația trimite un portărel pentru a-i interzice să-l vîndă în sălile Palatului industriei.

Exagerările nu fac decît să pună paie pe foc. Frenezia a cuprins acum și publicul. Nu se mai vorbește decît de Salon și de « Contra-Salon ». « Refuzații» devin marele eveniment al sezonului, subiectul tuturor conversațiilor. Toți vor să-și spună părerea, fie lăudînd « liberalismul » împăratului, fie contestînd talentul celor excluși, zugravi vulgari « infatuați și mînați de un amor-propriu excesiv » [1]. Îndelungă vreme, pictura nu a interesat decît o anumită categorie de persoane, destul de restrînsă: oameni de litere și oameni din « lumea bună ». Acești amatori, uneori încăpățînați, părtinitori, dar aproape întotdeauna cu mintea luminată constituiau factorul determinant al unor curente de opinie. Rivalitățile dintre școli nu interesau marele public; acesta nu percepea decît o îndepărtată și difuză rumoare de care nu se prea sinchisea. Acum lucrurile

[1] Ernest Chesneau în *l'Artiste*, 1 mai 1863.

s-au schimbat cu desăvîrșire. Datorită numărului mereu crescînd al expozanților, al amploarei ce-o luase, Salonul s-a clasat printre manifestările de seamă ale vieții pariziene; comentat în presă în interminabile articole, el stîrnește curiozitatea unui public din ce în ce mai larg mai mult sau mai puțin informat, care, socotindu-se priceput, se va pasiona de aci înainte de disputele artistice. Tocmai acest public, ale cărui păreri fuseseră trîmbițate cu atît mai multă indiscreție cu cît erau mai puțin întemeiate, năvălește în rînduri strînse în cele douăsprezece săli anexe ale Salonului Refuzaților. În cîteva ore se vînd șapte mii de bilete de intrare. Niciodată nu se văzuse într-un Salon de pictură o asemenea mulțime, și încă o mulțime atît de zgomotoasă; nerăbdătoare ea se înghesuie în fața tablourilor, gesticulînd, discutînd în contradictoriu, aprobînd sau condamnînd juriul, ridicînd în slăvi sau tîrînd în noroi lucrările expuse. Vizitatorii cei mai ponderați, cei mai informați încearcă să judece fără idei preconcepute. Sînt aci tablouri bune și tablouri proaste; fără îndoială că cele mai multe sînt proaste; însă din « noianul de lucrări informe » se desprind totuși « aproape cincizeci care sînt superioare pînzelor acceptate de Institut » [1]. Totuși, nu servește la nimic să raționezi în mijlocul unei mulțimi surescitate. Foarte curînd, devine clar că masa de oameni va da dreptate juriului, că talentul refuzaților, oricît de mare ar fi el, nu poate precumpăni în ochii publicului pozițiile cîștigate, renumele sau gloria, înaltele demnități ale membrilor juriului, artiști galonați, avuți, cu trecutul bogat în recompense și onoruri. Mirajul unor nume ca Meissonier, Picot, Robert-Fleury, Flandrin și ale tuturor celor care, pe atunci pictori iluștri, formau areopagul Academiei, prin comparație cu semnăturile necunoscute, puțin cunoscute sau lipsite de strălucire de pe lucrările refuzaților își fac efectul. Rîsetele izbucnesc, se dezlănțuie, se revarsă în cascade. Tablouri refuzate, tablouri de « proscriși », de «osîndiți », să te tăvălești de rîs, un alta! Nu se mai discută, se rîde. Cruzimea instinctivă a mulțimilor, care le asmute asupra învinșilor, se transformă aci în hohote de rîs. Rîs convulsiv, isteric. Sălile

[1] Théodore Pelloquet în *l'Exposition, journal du Salon de* 1863, 21 mai, 1863.

nu se mai golesc. Fiecare cetățean se simte dator să se ducă și să rîdă la acest « Salon al urgisiților », la această « Expoziție a caraghioșilor ». Totul pare stupid și absurd. Însăși *Gioconda* ar dezlănțui hohote de rîs în această « casă rău famată » a picturii. Vizitatorii rîd chiar din prag, înainte de a fi văzut vreun tablou. Se îmbrîncesc la ghișee ca să intre cît mai repede, ca să poată lua în sfîrșit parte la imensul hohot de rîs ce răsună în întregul Palat al industrei, și mai cu seamă pentru a ajunge mai repede la *Scăldatul* lui Manet, la acel *Dejun pe iarbă*, cum îl numise în derîdere din primul moment mulțimea batjocoritoare și cum îi spunea acum toată lumea; în fund, în ultima sală tabloul atrage grupuri compacte de oameni și stîrnește cea mai zgomotoasă ilaritate, gălăgia cea mai formidabilă pe care a produs-o vreodată o pictură. Încă din prima zi, din primele ceasuri *Dejunul pe iarbă* întărîtă mulțimea. În mijlocul celorlalte pînze, tabloul apare în toată noutatea, în toată vioiciunea coloritului său, punînd în umbră tot ce-l înconjoară. Executate cu mai multă sau mai puțină îndemînare, lucrările refuzaților se înrudesc mai toate cu lucrările maeștrilor oficiali. Bitumul predomină la Contra-Salon, în aceeași măsură ca la Salon; anecdotica triumfă. În asemenea ambianță și în ciuda numeroaselor lucrări cu accente noi și viguroase, cum era de pildă *Tînăra fată în alb* a lui Whistler, *Dejunul* capătă, prin comparație, un relief excepțional. Puterea lui de șoc este intensă.

Intensitatea șocului a fost atît de mare încît pînza lui Manet a ajuns să fie considerată întruchiparea însăși a Salonului Refuzaților în ceea ce are el mai îndrăzneț și mai jignitor. Ea este « strălucirea, inspirația, savoarea puternică, surpriza » acestui Salon, scrie Zacharie Astruc. Pictura lui Manet este considerată caricatura picturii. « Dîrzenia », acel « ceva tăios, sobru, energic » [1], care constituie însăși esența ei, trece drept provocare. Împăratul și Împărăteasa, vizitînd cu suita lor Salonul Refuzaților, au servit celor ce căscau gura la *Dejunul* lui Manet un cuvînt-cheie: l-au categorisit drept « indecent ». Într-adevăr, cît e de obscen! Două femei goale, cu doi domni îmbrăcați — este de neînchipuit! Și pe

[1] Salonul din 1863, mai 20.

deasupra cum sînt îmbrăcați! Ca toată lumea! Cu haină și pantaloni! Cel din primul plan are chiar și o tichie cu ciucure pe cap. O compoziție aiurită, pe cît de grotească, pe atît de necuvincioasă. *Dejunul* provoacă și rîsul și furia în aceeași măsură.

Uneori tabloul stîrnește o tainică și apăsătoare spaimă. Rîsul mulțimii îi înfioară pe critici. Aproape toți, chiar cei mai neîndurători față de Refuzați, denunță în articolele lor « acel rîs disprețuitor, idiot, care pretinde să înlocuiască raționamentul ». Unul dintre ei mărturisește că a plecat de la Salonul Refuzaților, nu cu rîsul pe buze ci dimpotrivă « grav îngrijorat, turburat ».

Turburat. E prea puțin spus. Firește că *Dejunul* atîrnat aici printre pînzele blestemate își impune prezența cu o forță și o plenitudine de care probabil n-ar fi beneficiat dacă ar fi fost pur și simplu primit la Salon. Oprobriul nu face decît să sublinieze și mai mult categorica și fundamentala lui originalitate. Purtînd în ea germenii unei revoluții, cu consecințe imprevizibile, opera lui Manet apare în acest Salon al Refuzaților amenințătoare și de temut. Disprețuind tot ce nu este pictură, ea își afirmă, cu o certitudine liniștită, adevărul *absolut*. În această pictură omul dispare; el nu mai este tratat ca atare, ci ca simplă formă, în aceeași calitate, exact în aceeași calitate ca un ulcior de gresie sau un ciorchine de struguri. De bună seamă că e grotească compoziția Dejunului! Ce caută personajele lui acolo? Unul dintre bărbați vorbește, dar nimeni nu-l ascultă. Celălalt privește fără să vadă, ca și cum ar urmări firul unui vis. Femeia goală pentru care a pozat Victorine, ațintește asupra spectatorilor niște ochi de « somnambulă »[1]. Au oare aceste personaje un trecut, un viitor? Formele lor sînt omenești, dar asemănarea e echivocă. Aceste figuri pictate aparțin unui alt univers. Și poate — cine știe? — omul din 1863 reacționează în fața lor cu atîta violență tocmai pentru că simte cum se strecoară în el, nedeslușită și alarmantă, senzația că este frustrat.

În prodigiosul salt pe care-l înfăptuiește, *Dejunul* deschide picturii un viitor amețitor. Datorită obiceiului încetățenit de la Courbet încoace, de a rîndui sub eticheta « realismului » orice îndrăzneală picturală, Manet este

[1] Robert Rey.

calificat drept realist. Dar cuvîntul i se potrivește atît de puțin încît unul dintre criticii recunoscuți ai « realismului », Castagnary, simte nevoia să adopte un termen nou: acela de naturalism. Revoluționarul Courbet, cu convingerile lui sociale, cu nonconformismul său politic, care îi făcuse pe mulți să se zbîrlească, apare dintr-o dată mult mai legat și mai aproape de tot ce existase pînă atunci, decît s-ar fi crezut. E adevărat că și-a adus personajele dintr-o lume considerată nedemnă de pensulă, dar acele pesonaje există, acționează, determină în spectator reacții sentimentale. Nimic din toate acestea la Manet. El se adresează exclusiv ochiului; dintr-o lovitură a rupt cu domeniul « ficțiunii ». Revoluționarul Courbet rămîne un contemporan. El, burghezul Manet, elegantul obișnuit al Bulevardului nu este contemporan cu nimeni; sau, dacă totuși este contemporan cu cineva, apoi este desigur cu acei tineri neștiuți de nimeni, care rătăcesc prin sălile Salonului Refuzaților revenind mereu în fața *Dejunului* ca să admire această pictură subversivă pentru toți ceilalți, însă pentru ei exaltantă, și care se numesc: Claude Monet, Paul Cézanne, Emile Zola, Fréderic Bazille. . .

Manet! Manet! Ah! cît năzuise Manet ca mulțimea să-i repete numele! Sute de mii de glasuri pronunță astăzi cele două silabe; dar le pronunță ca o insultă. Din toată această mulțime, cine și-ar fi putut închipui pe Manet așa cum era în realitate? Autorul *Dejunului* nu poate fi decît un țărănoi ignar care mîzgălește niște « porcării » în scopul vădit de a ului publicul. Manet contemplă înspăimîntat dezastrul din jurul său. Încercarea nenorocită de la Martinet nu l-a învățat minte. Nu pricepe nimic și se întreabă cum de a dezlănțuit o asemenea furtună. Este luat drept un impertinent, care caută scandal. Courbet nu se temea de tărăboi, însă el, Manet, un om de familie bună, a dorit el vreodată altceva decît să placă!? Nu se poate dumiri. De ce se simt cu toții atît de jigniți?

El nu-și dă seama că mărunțele lui ambiții, bietele lui aspirații la medalii și panglici se spulberă, ca și cum nici nu ar fi existat de îndată ce atinge pensulele și se supune poruncilor ochiului său. Nu înțelege contradicția dintre aspirațiile lui ca om și creația lui artistică, contradicție care duce inevitabil la un divorț între el și public. Credea că *Dejunul* va fi o « mașină de fabricat medalii »; nu

i-ar fi trecut niciodată prin minte că prin acest tablou va inaugura o eră nouă în pictură, că ecoul invectivelor ce i se aruncă va răsuna încă mult timp de aci înainte, că prăpastia dintre el și public va continua să se adîncească între același public și pictura vie pe care o întruchipa el la acea oră. Năucit de rîsete și sarcasme, Manet nu înțelege că ceea ce este luat drept minciună în opera lui și stigmatizat ca atare, reprezintă de fapt adevărul pe care-l aduce și că acest adevăr este copleșitor. Spera că va face carieră. Dar pictează din plăcere, dintr-o pură plăcere vizuală. « Fatalitatea harului său » [1] îl smulge însă definitiv din mrejele ambițiilor deșarte. Greșește cînd crede că e vorba doar de o neînțelegere odioasă. Zarurile au fost aruncate. Viața pe care și-o dorea ușoară, tihnită, plină de succese banale, nu va fi o carieră, ci un destin.

Manet încearcă să se apere. Se agață cu disperare de ideea ce și-a făcut-o despre sine însuși. I se reproșează « indecența », dar, — pentru numele lui Dumnezeu! — oare tabloul său nu i-a fost inspirat de o operă de la Luvru, de Giorgione? Se întreabă dacă n-ar fi cazul să « mărturisească » și împrumutul de la Rafael. Dar îi e cam rușine. Nu se poate hotărî. Îi e de asemenea teamă să nu se dea prea mult în vileag. Înnebunit de frica scandalului, se încumetă totuși să facă unele confidențe, care ajung la urechile cîtorva critici, fără a avea alt rezultat decît să-i descumpănească și mai mult [2].

De la o zi la alta Manet a ajuns să fie considerat în lumea pictorilor un adevărat personaj. Omul de pe stradă avea dreptate: dacă Manet, « în loc să umble după recompense și după cinstea de a figura pe lista premianților, aidoma

---

[1] Jacques-Emile Blanche.

[2] Unul dintre aceștia, Ernest Chesneau, criticul atitrat al ziarului *Constitutionnel*, în volumul său *l'Art et les artistes modernes en France et en Angleterre*, publicat în 1864, va adăuga următoarea însemnare cu privire la Manet, pe care-l ataca cu violență: « Aproape nu ne vine să credem că Manet a împrumutat de la Rafael una din compozițiile sale. Faptul, din nefericire, este foarte adevărat. Nu avem decît să comparăm *Dejunul pe iarbă* cu un anumit grup din *Judecata lui Paris* ». Cu siguranță că Manet n-a făcut o prea mare publicitate mărturisirii sale. În orice caz, în scurtă vreme, nu se va mai vorbi nimic despre împrumut care va fi dat uitării. El va fi scos în evidență după aproape cincizeci de ani, în 1908, de către criticul german Gustav Pauli.

unui licean [1] », ar fi ales, în mod deliberat, pentru a atrage atenția, scandalul, dacă ar fi căutat « orice alt mijloc pentru a face să se vorbească despre el », n-ar fi izbutit mai bine. Este huiduit, însă de bună seamă mult mai celebru decît dacă ar fi cîștigat medalia ce și-o dorea atît. Pentru a-l sărbători, Proust dă un banchet la Dinochau, unde-i invită pe foștii colegi de la Couture; pe de altă parte, maiorul Lejosne îi face onoarea de a-i închina o serată artistică. Manet i-a oferit prima versiune a *Dejunului pe iarbă*: ea va străluci de acum înainte în salonul maiorului [2].

Oarecum îmbărbătat de aceste dovezi de prietenie Manet se instalează din nou în fața șevaletului. A dat greș cu nudul său *à la* Giorgione?! Ei bine, are s-o ia de la început. Nu se dă bătut. Va picta un alt nud. Un nud care, de data aceasta nu va ofensa morala publică. Un nud, pur și simplu, un nud, fără domni îmbrăcați. Și cînd te gîndești ce succes a obținut Cabanel la Salon — la cel adevărat — un succes formidabil cu *Nașterea lui Venus !* « Impudică și lascivă » după cît se aude, însă de o impudoare și de o lascivitate cît se poate de onestă și de cuviincioasă, se pare, deoarece critica, în unanimitate, i-a lăudat armonia, puritatea, « bunul gust » [3], iar Napoleon al III-lea, pînă la urmă a cumpărat-o. Toate fericirile vin buluc pe capul lui Cabanel, acest negustor de acadele: la douăzeci și unu de ani « Premiul Romei », în 1852, la douăzeci și opt de ani, o medalie clasa II-a, iar trei ani mai tîrziu, cu prilejul Expoziției Universale, medalia clasa I-a și titlul de cavaler al Legiunii de onoare. Acum alegerea la Institut îi este asigurată. Ce carieră! Cu gîndul la revanșă, Manet se reîntoarce în atelierul lui Stevens unde îi pozează o *cuadrilla* de toreadori după care voia să realizeze un *Episod dintr-o luptă cu tauri*. Stevens este și el un privilegiat al soartei căruia totul îi surîde; în urma strălucitului succes de la Salon, iată-l și pe el cavaler al Legiunii de onoare. Este încîntat! Vanitosul! Manet se uită cu jind la panglica roșie. Trebuie neapărat să execute nudul plănuit. Nu are decît treizeci și

[1] Jacques-Emile Blanche.

[2] Această primă versiune se află astăzi la Tate Gallery din Londra. *Dejunul pe iarbă* a intrat la Luvru prin donația Moreau-Nélaton.

[3] Paul Mantz, articol citat de John Rewald: *Histoire de l'Impressionnisme*.

unu de ani. Timpul nu este încă pierdut. Te poți ridica din cele mai cumplite înfrîngeri. După eșecul *Băutorului de absint* a urmat triumful *Ghitaristului*. Roata norocului se învîrtește; succesul trebuie să vină din nou. Nu încercaseră oare la Salonul precedent unii membri ai juriului să-l convingă pe Stevens să nu mai picteze mereu numai femei elegante? « Cînd cineva este atît de talentat ca dumneata, nu tratează subiectele pe care le tratezi. Știi doar... artă însemnează să faci lucruri mari... Ori femeia, știi bine, femeia este un risc! Promite să-ți schimbi genul și îți vom acorda medalia de onoare ». Stevens se ținuse dîrz și juriul nu-i acordase medalia de onoare; acum însă a cîștigat!

De altfel, evenimentele iau o întorsătură bună. În timp ce juriul Academiei, liniștit de eșecul « Salonului Împăratului » se odihnea pe laurii victoriei și socotea pe bună dreptate că autoritatea lui a ieșit întărită din această încercare, Napoleon al III-lea — ce naiba i-o fi venit? nu cumva refuză să admită că a avut o inițiativă nenorocită? — spre surpriza tuturor, promulgă noi și uluitoare decrete. La 24 iunie, *Le Moniteur* anunță, *primo*, că Salonul va fi de aci înainte anual, *secundo*, că ministrul, contele Walewski, și-a dat demisia, *terzio*, că domnul de Nieuwerkerke a fost numit supraintendent general al Artelor Frumoase. *Monitorul* mai precizează că atît condițiile de admitere la viitorul Salon, cît și componența juriului vor fi stabilite printr-un regulament ulterior. Regulamentul — apărut în *Le Moniteur* din 14 august — suspendă brutal privilegiile Institutului: începînd din 1864, artiștii medaliați anterior vor alege trei sferturi dintre membrii juriului, iar administrația îi va numi pe ceilalți. Salonul lucrărilor neadmise va fi menținut. Prin ateliere domnește un mare entuziasm. Grupuri de artiști se strîng în fața Academiei și înfig în caldarîm o imensă cruce neagră pe care stau scrise cu litere albe de o șchioapă: « Aci zace juriul Institutului ». Apoi, după ce dansează în jurul ei o farandolă îndrăcită, defilează pe străzi, purtînd o spînzurătoare de care atîrnă un manechin îmbrăcat în fracul verde al academicienilor. Cu o zi înaintea publicării regulamentului în *Le Moniteur* la 13 august, ora 7 dimineața în locuința sa din strada Furstenberg, Eugène Delacroix își dădea obștescul sfîrșit. Funeraliile au loc în ziua de 17. Manet, împreună

cu Baudelaire şi Fantin-Latour iau parte la ceremonie. Cît de ciudat poate fi destinul geniului! Lumea nu se îndură uşor, ezită să-l recunoască celor în viaţă. Abia după moarte, atunci cînd tot ce ţine de împrejurări şi de banalitatea cotidianului dispare, oamenii mari apar în adevărata lor lumină. Locul pe care-l ocupa Delacroix se poate măsura acum mai bine decît ieri şi decît în momentul cînd Manet copia — sînt nouă ani de atunci — *Barca lui Dante*. Astăzi a trecut în veşnicie şi, dintr-odată, el se profilează pe întregul secol în adevăratale lui dimensiuni. Incontestabil că acest prinţ al artei face parte din infima minoritate a celor care îşi pun pecetea pe timp! Iar faptul că s-a stins exact în anul cînd pictura lui Manet începea să aibă un renume scandalos, ce coincidenţă! O epocă se sfîrşeşte, alta începe...

De bună seamă că în timp ce urcă în urma cortegiului funebru spre cimitirul Père-Lachaise, Manet nu se gîndeşte cîtuşi de puţin la această coincidenţă, în care un hazard ironic parcă ar fi vrut să descifreze din noianul de fapte, viitoarea şi puternica lor semnificaţie. Manet se gîndeşte cel mult la articolul publicat în *Gazette de France* în legătură cu Salonul Refuzaţilor, articol care, pretind unii, ar fi fost dictat de însuşi Delacroix. « Dintre cei refuzaţi, nouă zecimi au fost respinşi pur şi simplu fiindcă erau ridicoli... Vreo jumătate de duzină de lucrări cel mult, amintesc impetuozitatea de altă dată. Printre ele figurează, spre exemplu şi în primul rînd, cele trei pînze ale domnului Manet. Domnul Manet are *calităţile* necesare pentru a fi refuzat în unanimitate de toate juriile din lume: coloritul său astrigent pătrunde în ochi ca o lamă de oţel; personajele, incisiv conturate, se detaşează cu o violenţă pe care nici un compromis nu vine să o îmblînzească; cuprinde în el toată savoarea aspră a fructelor verzi ce nu se coc niciodată ». Să fi scris Delacroix aceste cuvinte? Articolul are într-adevăr tonul uscat, sever, tăios al maestrului romantismului. Dacă s-ar dovedi vreodată că textul îi aparţine cu adevărat, ce mesaj extraordinar ar constitui el! Mesajul unui mare înaintaş către tînărul său confrate; rezervat, aproape nedrept în anumite privinţe, însă teribil de lucid şi de profetic: « Domnul Manet are *calităţile* necesare pentru a fi refuzat în unanimitate de toate juriile din lume ».

125 Dar surd la glasurile tainice, Manet nu se gîndeşte la

asemenea lucruri. Dacă se gîndeşte la ceva, apoi, fără îndoială, şi desigur cu emoţie şi recunoştinţă, se gîndeşte că odinioară Delacroix fusese singurul care votase pentru *Băutorul de absint.*

Ceremonia se sfîrşeşte. Asistenţa se împrăştie. Manet, Baudelaire şi Fantin-Latour se întorc în oraş. Fantin deplînge faptul că au fost prea puţini admiratorii care au însoţit rămăşiţele pămînteşti ale lui Delacroix. Este indignat; el, omul în general atît de tăcut, la vederea cioclilor aducînd înapoi « ca nişte negustori de haine vechi » [1] costumul de academician al lui Delacroix, îşi iese din fire. E impresionat de această scenă în care stau faţă-n faţă, într-un contrast burlesc, gloria geniului şi zădărnicia fastului şi a onorurilor. La început, nu vede în acest fapt decît o lipsă de demnitate şi de respect, dar întîmplarea îl ajută să-şi dea seama de ceea ce este unic în clipele trăite de el şi de prietenii lui la marginea mormîntului deschis. Şi deodată, ca şi cum ar fi intuit sensul adînc al momentului, declară că va picta un *Omagiu lui Delacroix.* Încă nu ştie cum va fi acest *Omagiu,* dacă va zugrăvi figuri alegorice sau dacă, după cum îi sugerează Baudelaire, va reprezenta geniile trecutului de unde Delacroix şi-a aflat izvorul inspiraţiei. Dar puţin cîte puţin ideea se va limpezi. În jurul autoportretului lui Delacroix, Fantin îşi va grupa prietenii şi pe el însuşi: refuzaţii de la ultimul Salon — Manet, Whistler, Legros, Bracquemond vor apare ca o strajă de onoare alături de Baudelaire, Champfleury, Duranty şi alţi doi pictori, Louis Cordier şi Balleroy. Tablou simbolic şi mult mai grăitor decît şi-ar fi închipuit autorul şi modelele lui.

Episodul unei lupte cu tauri nu înaintează aşa cum ar fi dorit Manet. Dar manifestă el oare destul interes? Nudul, cu care trebuie să-şi ia revanşa, îl obsedează. De aceea va amîna terminarea tabloului tauromachic, avîntîndu-se cu pasiune în lucrarea cea mare, a cărei concepţie, încă nedefinită, se plămădeşte în el. Chiar înainte de a se fi apucat să picteze *Dejunul,* se gîndise în treacăt să transpună în stilul lui propriu tabloul *Venus din Urbino* pe care odinioară îl copiase la Uffizi. Lucrarea lui Tizian este tot ce poate fi mai clasic în acest gen:

[1] Adolphe Jullien: *Fantin-Latour, sa vie, ses amitiés.*

o femeie întinsă pe un pat; un cățel pirotind, încolăcit la picioarele ei. Manet va reface nudul [1].

Săptămîni de-a rîndul lucrează de zor, executînd nenumărate desene, schițe și studii pregătitoare. Progresiv, dar nu fără greutate, își organizează tabloul. Păstrînd structura compozițională a pînzei *Venus din Urbino* (Manet are în minte și *Maja desnuda* a lui Goya), el va picta pe albul albăstrui al cearceafurilor și al pernelor, corpul gingaș, de culoarea ambrei, al Victorinei Meurent. Tonalitățile deschise vor reieși cu atît mai puternice pe fondul sumbru tăiat, ca la Tizian, pe verticală. Pentru a da viață compoziției și a-i conferi relieful necesar, Manet va așeza în partea dreaptă o figură secundară: o servitoare aducînd acestei «Venus» un buchet de flori, prilej pentru cîteva tușe multicolore. Evident, din punct de vedere plastic ar fi periculos ca această figură să rețină prea multă lumină; ea ar dezechilibra tabloul, ar distrage atenția ce trebuie să se concentreze neapărat asupra trupului gol. Manet își propune — să-i fi sugerat oare acest lucru Baudelaire? — să picteze o negresă. Să fie o îndrăzneală din partea lui? De loc! Cu toate că în această epocă lumea africană nu era prea cunoscută, s-ar putea cita totuși unele precedente; încă din 1842, un anume Jalabert pictase o *Odaliscă* unde apărea și o sclavă de culoare. Cît despre cățelul celebrei *Venus din Urbino*, Manet, după multe ezitări și din aceleași motive plastice, îl va înlocui cu o pisică neagră, animal îndrăgit deopotrivă de Baudelaire și de el însuși.

După dibuirile începutului, compoziția se dezvoltă dintr-odată cu o amețitoare ușurință. Tabloul se organizează ca prin farmec. Lucrul înaintează rapid. După o acuarelă preliminară în care dispune elementele tabloului, începe imediat pînza definitivă. Cuprins de exaltarea pe care operele mari o transmit creatorilor, atunci cînd ele izbucnesc spontan, impunîndu-se și dictîndu-se ca și cum ar preexista în ei, răpit de elanul său creator Manet lucrează fără întrerupere și în cîteva zile termină tabloul.

Este istovit după această muncă îndîrjită, dar fericit. Este convins că niciodată pînă acum nu atinsese în creația

---

[1] Tabloul lui Manet nu-și va primi denumirea decît mai tîrziu. Trebuie să precizăm din capul locului că este vorba de *Olympia*.

lui un nivel atît de înalt. «Venus» este capodopera *lui*; faptul că își trage rădăcinile din Tizian nu are nici o importanță! Acum este a lui și numai a lui, transfigurată de forțele plastice ce sălășluiesc într-însul. El a folosit aci, ca și cum s-ar fi jucat — joc minunat — posibilitățile cele mai vii ale tehnicii lui. Această pictură, în care formele sînt transcrise cu claritatea unei epure, subliniate cu un duct subțire ce le izolează, are suprema elocință: aceea a conciziei. Lumina și umbra dialoghează ca într-un fel de fugă în alb și negru, cu variațiuni de mare rafinament; brutalitatea se îmbină cu gingășia, aciditatea cu suavitatea. Tehnică magistrală în care impetuozitatea artistului se împletește cu rigoarea meșteșugului, în care febra execuției se asociază cu sobrietatea mijloacelor folosite într-un acord unic.

Baudelaire împărtășește întru totul vederile lui Manet în privința calității excepționale a pînzei sale: va fi cea mai bună lucrare a Salonului din 1864.
Manet dă din cap. Cu cît își privește tabloul, cu atît mai mult i se întărește convingerea că nu trebuie să retușeze nimic, nici chiar cel mai mic detaliu. Dar pe măsură ce se potolește în el tumultul creației, i se strecoară în suflet o teamă, vagă la început, care crește apoi din ce în ce, copleșindu-l; strigătele indignate de la Salonul Refuzaților îi mai răsună și acum în urechi. Te pomenești că pînza va provoca același scandal ca și *Dejunul!*
Încercă să se liniștească. Derutat, indispus, cercetează atent creatura zămislită de pensula sa. Trupul zvelt, buzele subțiri, gîtul subliniat de un șiret negru, brațul îngreunat de o brățară, picioarele vîrîte în papuci sînt într-adevăr ale Victorinei. N-a mințit cîtuși de puțin. A fost veridic. Dar grija îl torturează, «Am făcut ceea ce am văzut» își spune Manet. Da, însă parcă i-ar fi răpit Victorinei tot ceea ce era efemer și întîmplător în ea. «Venus» a lui e de totdeauna și de pretutindeni. Mai mult decît o realitate, ea reprezintă un adevăr.
Adevăr și poezie. Hieratică preoteasă a nu se știe cărui cult, zeiță ori curtezană, ea se ridică din culcușul ei

scrutîndu-l pe Manet, candidă și perversă, impasibilă și fascinată, cu ochi

> . . . ce nimic nu au a spune
> Nici amare priviri și nici bune,

și care

> Sînt reci giuvaeruri
> Amestec de aur cu fier.

Îi este frică. Din tabloul lui se desprinde, insistentă ca un vis obsedant, o stranie liniște. Simte ațintiți asupra lui ochii acestei făpturi dintr-o lume ireală, dar de o covîrșitoare prezență, și de o veridicitate atît de absolută, încît se poate spune că în nici un tablou din lume o femeie nu a fost constrînsă la o asemenea *nuditate* [1]. Îi este frică. Aude rîsetele și înjurăturile mulțimii. Îi este frică de această pînză perfectă. Îi este frică de el însuși, frică de arta sa care îl depășește.

Brusc, ia o hotărîre. Cu toate stăruințele lui Baudelaire « Venus » nu va fi trimisă la viitorul Salon. Luînd tabloul de pe șevalet, îl ascunde în fundul atelierului și, luni de-a rîndul, nimeni nu va ști că acolo în umbră zace misterioasa anonimă în care strălucește primăvara unei arte noi.

Manet vrea cu orice preț să evite scandalul. Refuză să-și urmeze destinul.

La 6 octombrie Baudelaire îi scrie editorului Etienne Carjat, redactorul ziarului *Boulevard*: « Manet mi-a anunțat vestea cea mai neașteptată. Pleacă astă seară în Olanda de unde își va aduce *soția*. Are totuși oarecari scuze deoarece se pare că este frumoasă, foarte bună, și foarte mare artistă. Atîtea comori într-o singură persoană de sex feminin, nu e oare monstruos? ».

Manet și-a tăinuit bine dragostea. Au trecut treisprezece ani de cînd a început legătura lui cu Suzanne Leenhoff și în tot acest timp nu i-a scăpat nici un cuvînt și nici un gest ce l-ar fi putut trăda. Ușuratecul și expansivul Manet este poate mai puțin străveziu decît îl cred prietenii săi. De la moartea domnului Manet, familia își permite anumite libertăți. Într-o seară de martie chiar și Baudelaire

[1] « De la Venus a lui Cranach, niciodată vreun trup gol nu a fost atît de gol », scrie cu pricepere Robert Rey, care a redat foarte bine impresia extraordinar de tulburătoare, aproape malefică, pe care *Olympia* a exercitat-o timp îndelungat asupra publicului.

a fost invitat la masă de doamna Manet. Acum că fostul magistrat nu se mai află printre ei pentru a se opune căsătoriei lui Edouard, doamna Manet e foarte grăbită să pună ordine într-o situație a cărei « imoralitate » o mîhnea adînc. Își zorește fiul să se căsătorească de îndată ce vor fi trecut cele douăsprezece luni de doliu cuvenite. De altfel, se arată foarte generoasă cu el. La lichidarea succesiunii paterne, Edouard primise nouă mii de franci bani ghiață. În plus, de comun acord cu cei doi frați ai săi, mai vînduse vreo zece hectare din proprietățile lor de la Gennevilliers rămase în indiviziune, revenindu-i din această operație circa douăzeci de mii de franci. La acest capital de vreo treizeci de mii de franci pe care Edouard, foarte risipitor de felul lui, îl știrbise destul de mult, doamna Manet adaugă o zestre de zece mii de franci « avans asupra moștenirii sale viitoare ». Ea nu și-ar fi putut exprima mai bine satisfacția de a-l vedea în sfîrșit intrat în rîndul lumii [1].

Respectabilitatea este astfel salvată. În ziua de 6 octombrie frații lui Manet și frații Suzannei se întrunesc la Batignolles pentru a sărbători în intimitate evenimentul. Micul Leon Koëlla, scos pentru cîteva zile de la pensionul Marc-Dastès, ia parte la petrecere. În timp ce părinții săi pleacă la gară pentru a lua trenul care avea să-i ducă în Olanda unde, la Zalt-Bommel, în ziua de 28 octombrie urma să se celebreze căsătoria lor, Eugène Manet și Ferdinand Leenhoff îl conduc înapoi la institut [2]; băiatul are unsprezece ani și jumătate și nu pricepe prea bine ce se întîmplă. Din punct de vedere oficial, pentru el nu s-a schimbat nimic. Manet nu l-a recunoscut nici acum.

De vreme ce nu mărturisise niciodată legătura lui cu Suzanne, cum ar fi putut recunoaște că are un fiu de unsprezece ani? Ar trebui să aibă curajul să rupă definitiv cu minciuna inițială, să se arăte, în fața tuturor, așa cum e, fără fățărnicii și tertipuri, dar acest curaj îi lipsește. Chiar dacă s-a gîndit o clipă să facă mărturisiri, cu si-

---

[1] 30.000 de franci și 10.000 de franci în 1863 reprezentau respectiv circa 75.000 și 25.000 franci noi, adică, aproximativ 100.000 franci noi. Aceste cifre provin din diferite documente și mai ales din însemnările inedite ale doamnei Manet-mama. (B.N. Cabinetul de stampe).

[2] Note inedite de Léon Koëlla (Biblioteca națională, Cabinetul de stampe).

guranță că, înspăimîntat, a renunțat foarte repede la această idee. Mai ales acum, cînd în rîndurile publicului se răspîndea o imagine deformată a persoanei sale, imaginea unui răzvrătit, lacom de publicitate și de zgomot, îi era frică să nu dea prilej unor noi critici care, într-un sens, ar fi putut justifica această imagine. Manet nu vrea sub nici un motiv scandal! Vrea să fie privit așa cum crede el că este: un băiat de familie bună, care visează numai succese oneste și liniștite. Ori ce s-ar întîmpla, respectabilitatea trebuie salvată.

După cum, speriat de « Venus » a sa, o ascunsese în fundul atelierului, și de data aceasta, la fel de fricos, fuge din fața adevărului preferînd, cu toate regretele și remușcările lui ulterioare, să persevereze în minciună.

Nu numai că nu-și recunoaște fiul, dar mai mult, spre a apăra trecutul « tinerei fete », acreditează versiunea mincinoasă de odinioară: prietenilor și cunoscuților le declară netulburat că băiatul înscris în registrele stării civile cu numele de Léon Koëlla, se numește în realitate Léon Leenhoff, și este fiul doamnei Leenhoff, mama Suzannei.

PARTEA A TREIA

BANDA LUI MANET
1864-1871

I. VENUS CU PISICA

Toți burghezii imbecili care pronunță neîncetat cuvintele « imoral » « imoralitate », « moralitate în artă » și alte prostii de același soi, mă poartă cu gîndul la Louise Villedieu, prostituată de mîna doua, care însoțindu-mă într-o zi la Luvru unde nu mai fusese niciodată, începu să roșească și să-și ascundă obrazul în mîini, trăgîndu-mă în fiece clipă de mînecă și întrebîndu-mă, în fața statuilor și tablourilor nemuritoare, cum este posibil să se expună în mod public asemenea lucruri indecente.
Foile de viță ale domniei-sale domnului de Nieuwerkerke. . .

BAUDELAIRE: *Mon Coeur mis à nu*

Manet e mai liniștit acum după călătoria sa în Olanda. Marea are asupra lui o acțiune sedativă. L-a odihnit de atmosfera Parisului. Marinar ratat, acest orășean elegant care niciodată nu s-a putut acomoda întrutotul cu portul pantofilor după ce, în tinerețe — deși e mult de atunci — se deprinsese să umble desculț pe puntea vasului *Le Havre et Guadeloupe*, a regăsit pe plajele nordului, în mijlocul vastelor cîmpii bătute de vînturi, cu aerul încărcat de iod și de sare, un mediu familiar. Svelt, cu barba blondă și ochii albaștri ale căror priviri scînteietoare caută printre pleoape spre depărtări, Manet pare mai curînd un navigator decît un burghez cu suflet citadin, capabil să aprecieze doar caldarîmul capitalei, terasele cafenelelor și saloanele capitonate. Să fie oare sîngele bunicului Fournier ce-l ce-i dă această înfățișare semeață, acest aer aventuros și îndrăzneț, care nu se potrivește deloc cu prudența și cu gusturile lui aparente? Nostalgie. Manet aduce din Olanda viziuni maritime.

Valurile, întinderea verde sau cenușie, talazurile nesfîrșite prăvălindu-se cu zgomot pe nisipuri, corăbiile gata de drum, grămezile de pești lucitori, tot acest univers pierdut și redescoperit îl emoționează profund. Va trebui să se întoarcă iarăși, cît de curînd, pe malul mării. Pentru moment nu se poate gîndi la așa ceva. Trebuie să reia bătălia pariziană, să-și pregătească lucrarea pentru Salonul din 1864. Noul regulament a redus la două numărul lucrărilor pe care artiștii au dreptul să le prezinte juriului. De data aceasta restricțiile nu-l supără de loc pe Manet. Tumultul iscat de Salonul Refuzaților l-a făcut să lucreze foarte puțin [1]. Deoarece se încăpățînează să n-o prezinte pe « Venus », este nevoit să picteze cît mai grabnic alte tablouri; chibzuiește și se decide: va termina *Episodul unei lupte cu tauri* și în plus va încerca să facă o compoziție religioasă — « un Isus Cristos cu îngerii, o variantă a scenei cu Maria Magdalena la mormînt, după Evanghelia Sfîntului Ion », îl informează el pe abatele Hurel.

Abatele Hurel continuă să frecventeze atelierul lui Manet; el să fi fost oare cel care l-a îndemnat pe pictor să abordeze din nou acest gen? Foarte probabil. Desigur că ecleziastul a avut grijă să aducă printre alte argumente și pe acela că un subiect religios l-ar pune la adăpost de critici. Fie! va picta așadar un *Isus*.

Recurgînd la obișnuitul său procedeu, în elaborarea acestor două pînze Manet se sprijină pe vechii maeștri. Pentru partea principală a *Episodului* — trupul unui toreador zăcînd răpus în prim plan — s-a « inspirat » din *Războinicul ucis* de Velasquez, de la Galeria Pourtalès [2], iar pentru tabloul cu tema religioasă « a împrumutat » din *Isus Cristos și cei doi îngeri* al lui Tintoretto. *Episodul*, care înainte vreme îl decepționase și pe care-l abandonase pentru « Venus », îi pricinuiește multe necazuri. Perspectiva de ansamblu a *corridei* nu este bună. Manet se căznește să o corecteze.

Salonul îi acaparează toate gîndurile. Va figura acolo atît prin tablourile ce le va trimite el personal cît și

---

[1] În afara *Dejunului pe iarbă* și *Olympia*, în 1863 Manet n-a mai pictat decît două sau trei lucrări dintre care un portret al mamei sale.

[2] Tabloul, aflat astăzi la National Gallery din Londra, nu mai este atribuit lui Velasquez.

prin portretul său din *Omagiu lui Delacroix* la care lucrează Fantin-Latour; de aceea urcă deseori treptele imobilului din strada Saint-Lazare nr. 79, unde locuieşte Fantin. Salonul Refuzaţilor i-a apropiat şi mai mult. Deşi firile lor sînt diferite — Manet expansiv şi în ciuda necazurilor, întotdeauna plin de voioşie şi încredere, plăcîndu-i la nebunie societatea, zgomotul, flecăreala femeilor frumoase, iar Fantin închis în sine, melancolic, iubind singurătatea — deosebirile de temperament mai curînd i-au apropiat unul de celălalt decît i-au despărţit. Manet este singurul om care izbuteşte să-l facă pe Fantin să surîdă, ba chiar să rîdă. Fantin îi preţuieşte societatea şi îi admiră talentul. «L-am pictat în *Omagiul* meu, cu capul lui de Gal», spune el, bucuros să-şi manifeste prietenia faţă de pictorul *Dejunului*.

Abia depusese Manet, în martie, cele două lucrări la palatul Industriei, cînd primeşte cîteva rînduri de la Baudelaire. În tabloul *Îngerii la mormîntul lui Isus*, poate datorită obiceiului de a inversa compoziţiile marilor maeştri, pe care îi utilizează [1], Manet aşezase rana lui Isus în partea stîngă a pieptului; localizarea i-a părut suspectă lui Baudelaire, care s-a informat: «Lovitura de suliţă a fost în dreapta, îi scrie el pictorului. Va trebui deci să muţi rana înainte de deschiderea Salonului; şi bagă bine de seamă să nu mai dai prilej de zeflemeli răuvoitorilor». Din nefericire, Manet nu poate profita de sfat.

Conform prevederilor noului regulament, la 21 martie avusese loc despuierea buletinelor depuse de către artiştii medaliaţi pentru alegerea juriului. Oricît de revoluţionară ar fi fost măsura luată de împărat, efectele ei se dovedesc nule sau aproape nule, deoarece majoritatea sufragiilor sînt întrunite de Meisonnier, Flandrin, Robert-Fleury, cu toţii membri ai Institutului, precum şi de noul academician — Cabanel. Institutul însă pe care afronturile suferite cu un an în urmă îl făcuseră circumspect, se abţine să-şi trîmbiţeze victoria sau să abuzeze de ea. Neavînd nici un interes ca nedoritele manifestări ale refuzaţilor să se repete, membrii juriului se arată mai mult decît înţelegători în trierea lucrărilor prezentate. La ce ar servi de altfel să respingă nişte lucrări

[1] Ipoteza, foarte plauzibilă de altfel, îi aparţine lui Christian Zervos.

care, din voința lui Napoleon al III-lea, vor fi totuși expuse în sălile anexe. Mediocre sau banale, juriul le acceptă pe toate, sau aproape toate: nu elimină nici măcar trei tablouri din zece. Cele două lucrări ale lui Manet, deși socotite « execrabile », sînt totuși acceptate; să-l înlăture pe Manet? Nu! în nici un caz! Pe el mai puțin decît pe oricare altul. Sub nici un motiv nu trebuie admis ca acest excentric să se bucure pentru a doua oară de beneficiul unui succes de scandal de pe urma refuzului lor de a-i accepta lucrările.

Iată ceva foarte departe de gîndurile lui Manet. Este încîntat că a fost admis și asta cu atît mai mult cu cît Baudelaire mijlocise pe lîngă Philippe de Chennevières, marele organizator al Salonului, ca tablourile prietenilor săi, Fantin-Latour și Manet să aibă un foarte bun amplasament.

Din nefericire, Baudelaire nu va putea aprecia primirea ce o va face publicul operelor protejaților săi. Cu vreo două săptămîni înainte de inaugurarea Salonului, părăsește Franța plecînd în Belgia, unde spera să găsească mai multă înțelegere și o ușurare a chinurilor sale. Copleșit de datorii (împrumutase pînă la acea dată 1. 500 de franci de la Manet)[1], fără editor, atacat în forțele vitale de boala ce îl macină și pare a-i dezechilibra uneori și facultățile mintale, nescriind decît cu intermitențe, el se afundă, îmbătrînit înainte de vreme (la patruzeci și trei de ani are părul cărunt), într-un marasm și o exasperare plină de acreală, manifestată prin răbufniri furibunde împotriva întregii omeniri. Francezii îl dezgustă. Trăiască belgienii!

Plecarea poetului îl mîhnește pe Manet. Cu toate că prima sa convorbire cu autorul *Florilor Răului* avusese loc abia cu șase ani în urmă, are impresia că poetul a fost întotdeauna alături de el, sprijinindu-l și îmbărbătîndu-l prin simpla sa prezență; aproape că nu aveau nevoie de cuvinte pentru a se înțelege. Este de presupus că escapada lui Baudelaire, după cum socotea și poetul, nu va fi de lungă durată. Simțind « golul » acestei despărțiri Manet dorește fierbinte ca ea să fie cît mai scurtă. Ce mult îi va lipsi Baudelaire!

Îi simte încă și mai aprig lipsa după deschiderea Salonu-

---

[1] Aproximativ 3750 franci noi.

lui, la 1 mai. S-ar spune că în opinia publică s-a statornicit ideea că Manet nu urmăreşte cu pictura lui decît să provoace vîlvă. În consecinţă pînzele lui trebuie să stîrnească automat rîsul. Ocolind sălile anexe care, fără Manet, nu mai prezentau nici un interes mulţimea se îndreaptă grăbită spre *Episod dintr-o luptă cu tauri* şi *Ingerii la mormîntul lui Isus*[1] pentru a rîde în voie. Presa este feroce. Timp de două luni avea să se dezlănţuie împotriva lui Manet, împotriva « îngrozitoarelor lui pînze », împotriva *Isus-ului* său, « sărman miner făcut din cărbune », şi împotriva *Episodului*, despre a cărui perspectivă nu conteneşte să-şi bată joc: « Un toreador trezindu-se din somn, zăreşte un taur la şase leghe depărtare; impasibil se întoarce pe partea cealaltă şi, eroic, adoarme din nou. O, perspectivă, iată isprăvile tale! » Pe scurt, Manet care pictează cu o « perie de ghete » este, pentru a repeta cuvintele scrise în *Hanneton, journal des toqués*[2], « un pictor de viitor ce-şi caută drumul; 20.000 de franci recompensă dacă îl găseşte »[3].

Courbet, ca om de meserie, n-ar fi subscris de bunăvoie la o asemenea promisiune hazardată. El întrezăreşte în tînărul confrate o ameninţare, şi tare i-ar mai plăcea să-i tragă o lovitură aşa cum ştie el. Întîlnindu-l într-o zi din întîmplare, îi azvîrle cu vocea lui de stentor: « Ai dat vreodată ochii cu îngerii ca să ştii dacă au sau n-au c. .? » Glumă vulgară şi deplasată. În orice caz nu Courbet ar fi fost acela care, neţinînd seama de greşelile de perspectivă din *Episod*, ar fi atras atenţia asupra adevăratelor merite ale lui Manet, asupra armoniilor sonore ale paletei lui, asupra fluidităţii tuşei, asupra vigoarei laconice a facturii. Condamnat de oficialitate, Manet nu se poate bizui în nici un caz pe ajutorul celui mai recent dintre pictorii revoluţionari. Ah doamne! De ce nu este Baudelaire lîngă el!

Manet îşi mărturiseşte enervat că a dat greş la Salon şi asta, într-o oarecare măsură, din propria sa vină. Totuşi nu şi-ar fi putut închipui niciodată că se vor îndîrji împotriva lui cu atîta rea credinţă, o rea credinţă pe

---

[1] *Ingerii la mormîntul lui Isus* se află astăzi la *Metropolitan Museum* din New-York.

[2] *Gărgăunele, jurnalul ţicniţilor (N. tr.)*

[3] În afară de cea din *Hanneton*, opiniile citate sînt extrase din *La Revue artistique*, *La vie parisienne* şi *Beaux-Arts*.

care nu şi-o poate explica, şi care îl supără cumplit. E adevărat că nici el n-ar fi trebuit să prezinte *Episodul* şi să dea astfel detractorilor săi prilejul de a-i scoate în evidenţă cele mai mici greşeli. A fost prea impulsiv. Baudelaire a avut dreptate: poate că « *Venus* » le-ar fi plăcut! Ce nătîng a fost! Întotdeauna îşi alege calea cea mai nepotrivită. Privindu-şi la rece *Episodul*, recunoaşte că cenzorii lui nu s-au înşelat: perspectiva, cu cît o priveşte mai mult, cu atît îi pare mai proastă. Taurul este într-adevăr prea mic în raport cu celelalte siluete. Hector de Callias abia dacă exagerează cînd afirmă în *L'Artiste* că toreadorii din arierplan « par că îşi bat joc de taurul pitic, pe care l-ar putea strivi sub călcîie ». Hotărît lucru, Manet nu se prea pricepe la compoziţie. Iritat de noua înfrîngere, furios pe sine însuşi, la începutul lunii martie Manet prinde în zbor ocazia ce i se oferă de a ieşi puţin din atmosfera Parisului şi de a revedea marea. Pleacă la Cherbourg, care a devenit acum teatrul unor acţiuni spectaculoase.

Începînd din 1861, războiul de Secesiune sfîşia Statele Unite ale Americii. Un vapor al sudiştilor, *Alabama*, corsar temut, avînd la activul său vreo şaizeci de scufundări de vapoare comerciale aparţinînd Statelor din Nord, este hărţuit de o corvetă federală, *Kearsarge* [1]. *Alabama* s-a refugiat în portul Cherbourg, însă convenţiile internaţionale, deşi îl autorizează să-şi repare avariile, nu-i acordă decît un foarte scurt timp de popas. Termenul expiră pe data de 19. În larg, întîlnirea dintre cele două vase este inevitabilă.

De pretutindeni curioşii năvălesc la Cherbourg, doritori să asiste la luptă. Printre ei sînt şi mulţi pictori de marine. În ziua de 19, o întreagă flotilă de bărci şi veliere părăseşte portul în timp ce *Alabama* se îndreaptă spre larg. Corsarul sudist nu are nici o şansă de scăpare. Curînd tunul începe să bubuie. Îmbarcat pe o navă-pilot Manet schiţează scena pe viu.

De data aceasta n-a mai avut nevoie să caute un subiect. Întorcîndu-se într-un suflet la Paris « pictează ceea ce a văzut », corăbiile duşmane la orizont, marea, hula, şi în prim-plan un velier încărcat cu spectatori dintre care unul poartă joben. Pictează scena cu multă măiestrie;

---

[1] Şi nu *Kearsage* cum îl scriu toţi criticii francezi.

încă de la 15 iulie Cadart expune tabloul în vitrina din strada Richelieu.
Această *Luptă dintre «Kearsarge» și «Alabama»* atît de izbutită, scoate și mai mult în evidență lipsurile *Episodului* care îi par și mai nesuferite.
Într-o bună zi nu mai poate răbda. Taie pînza cu bricea-gul și desprinde două fragmente pe care le păstrează: o vedere a arenei în apropierea băncilor spectatorilor și figura din prim-plan a toreadorului ucis, distrugînd restul [1].

În timp ce Manet se afla la Cherbourg, la Bruxelles Baudelaire se războia pentru el.
Speranțele pe care și le pusese poetul în Belgia se spulbe-raseră. Își închipuise că va atrage la conferințele sale un vast auditoriu, dar a vorbit în fața unor scaune goale. Serile acelea erau « de un comic că te prăpădeai de rîs, nu alta » spune el sardonic, încercînd să se arate nepăsă-tor. Insuccesele îl umilesc. Are nevoie de cineva asupra căruia să-și reverse veninul și amărăciunea ce-l chinuie cînd își dă seama că își iroseşte viața. Și iată-l zvîrlind în spatele belgienilor toate păcatele. Sînt « proști, mincinoși și hoți », îi scrie el lui Manet la 27 mai. « Am fost victima celei mai neobrăzate imposturi. Aci înșelăciunea este o regulă și nu dezonorează pe nimeni... Să nu crezi niciodată ce ți se va spune despre cumsecădenia belgiană. Șiretenie, suspiciune, falsă bunăvoință, grosolănie, mîrșăvie, asta da! » Se va răzbuna însă. Pe acești belgieni scîrboși, « îi va arăta în adevărata lor lumină » într-o carte formidabilă. Numai de-ar fi în stare să scrie cartea care să-i țintuiască la stîlpul infamiei! Dar nu poate. Însemnări pline de arțag, răutăcioase, țîșnituri de fiere, asta e tot; să se apuce însă cu adevărat de o carte, și nu numai să năzuiască la ea, depășește astăzi posibilitățile voinței sale. Furii neputincioase. Deși se amăgește, mîrîie, se zbate, știe că este mort, sau ca și mort pentru creație, și acest lucru îl torturează. Boala îl chinuie și ea. Suferă de inimă, de stomac. Nu are nici o clipă de liniște, nu se poate odihni.

---

[1] Primul fragment *(Cursa de tauri)* a intrat în colecția Frick din New York; cel de al doilea *(Toreadorul ucis)* se află la National Gallery of Arts din Washington.

În aceste grele momente, întorcîndu-se în seara de 15 iunie la hotelul Grand-Miroir din rue de la Montagne unde trăsese, Baudelaire citeşte în *L'Independance belge* un articol asupra Salonului — şi asupra lui Manet — semnat de William Burger.

Pseudonimul ascunde numele unui proscris din 1848, Théophile Thoré. După amnistia din 1859, Thoré se înapoiase în Franţa şi de atunci, fără să-şi lepede pseudonimul sub care se adăpostise în timpul anilor exilului, îşi continuă colaborarea în presa belgiană. Părerile ce le emite asupra lui Manet sînt suficiente pentru a dovedi siguranţa gustului şi a perspicacităţii sale. Nu se alătură celor ce-l iau pe Manet peste picior. Comparînd debutul zgomotos al acestuia cu cel al lui Delacroix, el scrie: « Domnul Manet are însuşirile unui magician, efecte luminoase, tonuri vii », « un colorit splendid »; este « un pictor adevărat ». În calitatea lui de critic care-şi cunoaşte meseria, lui Théophile Thoré nu-i scapă totuşi influenţele suferite de Manet şi « împrumuturile » pe care le face. El se trage — spune criticul — din Velasquez, din Goya şi din El Greco, pe care îi « pastişează » după pofta inimii. « Domnul Manet nu se sfieşte să ia ceea ce-i place, unde găseşte ». Toreadorul ucis, precizează el « este pur şi simplu copiat cu îndrăzneală după o capodoperă a lui Velasquez din galeria Pourtalès (nr. 163 din catalog) ».

Baudelaire se sperie. Dacă, mai bine ca oricare altul, îşi dă seama de geniul lui Manet, tot astfel, mai bine decît oricine îi cunoaşte şi limitele. Scandalul provocat de *Dejunul pe iarbă*, pamfletele grosolane care au întîmpinat lucrările *Isus* şi *Episodul* nu l-au impresionat prea mult. Obişnuit cu invectivele, practicînd cu dezinvoltură cinismul şi insolenţa, el rămîne de o indiferenţă sarcastică în faţa insultelor. Faptul că gazetăraşi de mîna a doua, critici invidioşi şi pretenţioşi, orbi faţă de cele mai evidente calităţi ale lui Manet, îl ponegresc, îi pare lipsit de importanţă. Ridiculizîndu-l se fac ei înşişi ridicoli, deoarece nimeresc alături de ţintă, într-o nălucă pe care deşi o numesc Manet, de fapt nu e Manet. Articolul lui Thoré îl îngrijorează fiindcă reprezintă cu totul altceva! Thoré a înţeles exact cum stau lucrurile cu pictorul *Dejunului*. Rîndurile ce i le consacră sînt pline de înţelegere, elogioase. Dar criticul i-a detectat

şi slăbiciunile şi tocmai aci e primejdia. În urmă cu un an, Baudelaire îl dezaprobase pe Manet pentru că a dat în vileag sursele de inspiraţie ale *Dejunului*. Să indici adversarilor tăi punctele vulnerabile, ce neghiobie! De acum înainte Manet va tăcea. Însă spărtura trebuie astupată, trebuie descurajate investigaţiile stingheritoare şi periculoase.

Pe data de 20, Baudelaire va scrie lui Thoré: « Nu ştiu dacă vă mai amintiţi de mine şi de discuţiile noastre de odinioară. Anii trec atît de repede! Urmăresc cu multă asiduitate ceea ce scrieţi, şi ţin să vă mulţumesc pentru bucuria ce mi-aţi pricinuit-o luînd apărarea prietenului meu Edouard Manet şi făcîndu-i *puţină* dreptate. Numai că ar mai fi cîteva mici lucruri de rectificat în opiniile ce le-aţi emis. Domnul Manet, care e considerat nebun şi turbat, este de fapt un om foarte cinstit, foarte simplu, făcînd tot ce-i stă în putinţă pentru a fi cuminte, purtînd însă din păcate, de cînd a venit pe lume, pecetea romantismului. »

După această scurtă introducere, Baudelaire contraatacă: « Cuvîntul *pastişă* nu este just », spune el, după care afirmă cu îndrăzneală: « Domnul Manet nu a văzut niciodată vreun *Goya*. Domnul Manet nu a văzut niciodată nici un *El Greco*, n-a vizitat niciodată galeria Pourtalès; este de necrezut, dar e adevărat. Eu însumi am admirat, uimit, aceste misterioase coincidenţe ». Apoi argumentează: « În perioada cînd mai aveam acel minunat muzeu spaniol pe care stupida Republică Franceză, în respectul ei exagerat faţă de proprietate, l-a înapoiat principilor de Orléans, Domnul Manet era copil şi se afla pe mare, pe bordul unui vas. În ultima vreme i s-a vorbit atît de mult despre *pastişele* lui după Goya, încît acum caută să cunoască opera lui Goya. Este drept că a văzut, nu ştiu unde, tablouri de Velasquez ».

Unde să le fi văzut oare, dacă nu la muzeul spaniol sau la galeria Pourtalès [1]?!

« Vă îndoiţi de ceea ce vă spun? continuă Baudelaire care, în sinea lui, se întreabă probabil dacă e destul de convingător. Vă îndoiţi că natura ar putea prezenta asemenea paralelisme geometrice? Ei bine, eu, de pildă,

[1] Ea a fost închisă abia în 1865.

sînt acuzat că îl imit pe Edgard Poe! Știți dumneavoastră pentru ce l-am tradus cu atîta răbdare pe Poe? Fiindcă îmi seamănă! Cînd am deschis pentru prima dată o carte de-a lui, am văzut acolo, înspăimîntat și încîntat totodată, nu numai subiecte pe care mi le imaginasem și eu, ci chiar FRAZE gîndite de mine, dar scrise de el cu douăzeci de ani în urmă». Scrisoarea este, bineînțeles, destinată publicității. «Citați scrisoarea mea», specifică Baudelaire în post-scriptum, «sau cel puțin cîteva rînduri din ea. V-am spus purul adevăr».
Bilețelul îl buimăcește pe Thoré. Dacă ar fi să dea crezare afirmațiilor lui Baudelaire, «înrudirile» semnalate de el ar deveni inexplicabile și înnebunitoare enigme. Cu toate acestea, Thoré publică scrisoarea poetului în articolul său din 26 iunie. Împăciuitor, el adaugă în comentariu: «Să admitem deci că Edouard Manet n-a văzut nici un Goya și că este în chipul cel mai firesc un colorist în maniera acestui pictor delicat și bizar. Cît despre omul ce zace ucis în arena taurilor — nu se poate împiedeca să adauge Thoré — dacă domnul Manet n-a văzut într-adevăr galeria Pourtalès unde este expusă capodopera lui Velasquez, este imposibil să n-o fi văzut cel puțin într-o reproducere, sau printr-un intermediar oarecare. Nu cumva există vreo fotografie publicată de domnul Goupil? Parcă ne amintim că am văzut o aquaforte într-una din expozițiile precedente. Consemnăm totuși, în treacăt, că domnul Manet nu-l pastișează pe Goya și ne face plăcere să repetăm — încheie el întărind aprecierile făcute anterior — că acest tînăr pictor este un adevărat pictor, mai pictor el singur decît toată banda laureaților «Grand Prix de Rome» laolaltă». Frumos compliment. Poetul decăzut i-a făcut un mare serviciu prietenului său Manet.

Manet nu rămîne mult timp la Paris. De la jumătatea lui iulie, făcîndu-i-se din nou dor de mare, pornește spre coasta Canalului Mînecii; se instalează împreună cu ai săi la Boulogne.
În timpul acestei vilegiaturi Manet pictează foarte multe naturi moarte. Reproduce la infinit știuci și somoni, roșioare și țipari, stridii și crevete. Faptul de a fi văzut
 în Țările de Jos atîția artiști, care au știut să scoată ase-

menea strălucite variațiuni din « viața tăcută» a lucrurilor[1] l-a îndemnat probabil să practice cu oarecare constanță un gen care în ochii lui prezenta un foarte mare avantaj: aranjamentul plastic al obiectelor devine însuși subiectul tabloului. Cînd au apărut bujorii — această floare, importată din Orient la finele secolului trecut devenită regina tuturor saloanelor din timpul celui de al doilea imperiu — el i-a luat ca model în nenumărate tablouri. Toamna va picta fructe: pere, mere, struguri cu smochine, piersici cu prune sau migdale și coacăze. Aceste lucrări vioaie și multicolore sînt odihna și bucuria lui[2].

Tot la Boulogne, Manet pictează cîteva marine, una dintre ele reprezentînd vasul *Kearsarge* în largul mării. Sosind la Pas-de-Calais, a avut într-adevăr surpriza de a-l regăsi pe învingătorul luptei de la Cherbourg. La 17 iulie, *Kearsarge* ancorase în rada portului Boulogne. Manet profită pentru a-l vizita și e fericit să constate că « îl dibuise destul de bine ».

Înapoiat la Paris, Manet își organizează viața împreună cu Suzanne. În octombrie închiriază un apartament în bulevardul Batignolles, la nr. 34 unde, o lună mai tîrziu, după ce l-a amenajat după gustul lui, îl inaugurează printr-o petrecere. Cu excepția cîtorva mobile în stil olandez aduse de Suzanne, aproape tot mobilierul este de mahon. În mijlocul salonului e instalat un pian Erard cu coadă. Este piesa cea mai importantă a acestei locuințe burgheze atît de conformă persoanei lui Manet. Toate cunoștințele nevestei sale, în parte chiar ale lui, sînt pasionate de muzică. Soții Manet dau regulat serate la care participă pianiste talentate, prietene ale Suzanei, ca de pildă domnișoarele Claus, care alcătuiesc faimosul « *Quatuor de Sainte Cécile* ». Suzanne știe tot ce se poate ști despre marii muzicieni ai timpului și mai ales despre compozitorii germani contemporani, atît de puțin cunoscuți încă în Franța. La apărarea lui Wagner, cîntă la pian din Beethoven, Schumann, dar interpretează și partituri ale maghiarului Stephen Heller. Sentimentalul

---

[1] Englezii numesc naturile moarte *Still life* (viață tăcută).

[2] Din treizeci de lucrări ce i se atribuie lui Manet pentru anul 1864, douăzeci aproximativ sînt naturi moarte (cinci dintre ele se află la Luvru). Prima natură moartă a lui Manet, *Faianța cu stridii*, datează din 1862, deci cu doi ani în urmă.

Fantin-Latour, retras într-un colţ, plînge ascultîndo. După părerea doamnei Manet-mama, căreia îi plăcea să aibă musafiri, calitatea cea mai mare a nurorii sale este desăvîrşitul ei talent de muziciană. Doamna Manet şi-a reluat obiceiul întrerupt al reuniunilor săptămînale, primind pe rînd intimi de-ai familiei şi prieteni de-ai fiului ei: marţea « mic dineu » pentru unii, joia « mare dineu » pentru ceilalţi. Edouard, ne mai avînd a se teme de observaţiile tatălui său, poate invita pe cine-i place. Bracquemond, Fantin-Latour, Zacharie Astruc, Duranty, Stevens, stau cot la cot cu prieteni vechi ca abatele Hurel, maiorul Lejosne sau cu doctorul Marjolin, medicul familiei Manet.

Edouard şi Suzanne primesc foarte mult dar în aceeaşi măsură sînt şi foarte mult invitaţi; se duc regulat la recepţiile familiei Lejosne, la acelea ale doamnei Paul Meurice al cărei salon este un centru de « idolatrizare a lui Hugo » şi de antibonapartism — , cît şi la seratele unui bancher meloman, domnul de Gas; în apartamentul acestuia din strada Mondovi au loc în fiece luni reuniuni unde îşi dau concursul muzicieni şi cîntăreţi profesionişti sau amatori talentaţi.

Domnul de Gas are un fiu, Edgar, pasionat şi el de pictură. Manet îl zărise cu doi ani în urmă la Luvru în faţa *Infantei* lui Velasquez, încercînd să transpună tabloul direct pe placa de aramă. « Ce îndrăzneală, flăcăule, a exclamat Manet. Te poţi socoti norocos dacă izbuteşti! » Cei doi artişti se împrietenesc. Ca şi Manet, Edgar de Gas [1] face parte din burghezia pariziană. Amîndoi venerează deopotrivă mării maeştri ai trecutului. Credincios tradiţiilor academice, De Gas pictează în momentul de faţă tablouri de inspiraţie istorică: *Fata lui Jephté* şi *Nenorocirile oraşului Orléans;* pe acesta din urmă intenţionează să-l prezinte la Salonul din 1865. Îl interesează de asemenea caii şi jocheii; chiar în cursul aceluiaşi an, îl duce la curse pe Manet, care pictează mai multe scene hipice.

Cei doi tineri sînt destul de diferiţi unul de celălalt. Pe cît este de exuberant şi băiat de treabă Manet, chiar

---

[1] El nu se va lepăda de particulă şi nu va deveni Degas decît după războiul din 1870. Născut în iulie 1834, Degas nu era decît cu doi ani şi jumătate mai tînăr decît Manet.

cînd ia peste picior pe cineva, pe atît de meditativ și aspru din fire este De Gas. El nu iese din muțenia lui decît pentru a rosti « cuvinte » usturătoare care îi îngheață pe cei carei cad victime. Față de Manet are sentimente destul de amestecate: admirație — « Sînt calități de desen în *Isus cu îngerii*, exclamă el. Și ce transparență a pastei! Ah! măgarul! » — o oarecare gelozie pentru ușurința cu care Manet se descurcă în viață, dar și o doză de dezaprobare. Spre deosebire de pictorul *Dejunului*, De Gas nu ține să placă; nu ține chiar de loc. Mîndria lui e atît de susceptibilă încît respinge cu oroare chiar și gîndul de a place. *In petto*, acest burghez îi reproșează lui Manet că e un « burghez » (și cu cît dispreț pronunță el acest cuvînt!), că aleargă după succese ieftine și că e tot atît de mărunt prin ambițiile sale pe cît este de mare prin talent. Totuși, prestigiul lui Manet îl impresionează puternic.

Acest prestigiu acționează asupra multor tineri. Manet nici nu știe, sau abia dacă bănuiește, că ajungînd vedetă datorită injuriilor, este pe punctul de a aduna în jurul său toți nemulțumiții dornici să iasă din făgașul academismului și că se vorbește despre el ca despre un maestru, ca despre un liberator. El care nu se gîndește decît la triumfuri oficiale, a ajuns să întruchipeze spiritul de revoltă. Unii se grupează în jurul lui, alții încearcă să se apropie de el. Mulți își fac o glorie din faptul că l-au întîlnit. Vechilor prieteni li se adaugă mereu alții — tineri critici ca Philippe Burty, care l-a lăudat pe Manet pentru *Bătălia dintre Kearsarge și Alabama*, pictat, spune el în *La Presse*, « cu o rară forță de expresie », tineri artiști ca Pierre Prins, sfiosul Pierre Prins, « lunganul bărbos, care caută mereu un locșor pe unde să-și ascundă măcar o parte din cele aproape cinci picioare și nouă palme cele măsoară », sau Frédéric Bazille, un nepot al maiorului Lejosne, venit la Paris de la Montpellier spre a urma medicina și care, din momentul sosirii sale, nu s-a mai gîndit decît la pictură, tineri diletanți ca Edmond Maître, descendent al unei familii cu vază din Bordeaux, « amator » în adevăratul înțeles al cuvîntului, mulțumindu-se cu o slujbă modestă de funcționar pentru a se putea bucura deplin de « toate voluptățile spiritului ». De pe acum se discută despre Salonul din 1865, al cărui regulament, apărut în *Le Moniteur* din 2 noiembrie,

este aidoma celui din 1864, cu singura deosebire că nu e prevăzută nici o anexă pentru « lucrările respinse ». Fantin-Latour, obsedat într-una de vaste compoziții de grup, în maniera lui Rembrandt și a lui Franz Hals, va expune, în ciuda criticilor stîrnite de *Omagiul lui Delacroix* un al doilea tablou-manifest intitulat *Toastul*, un omagiu adus « adevărului: idealul nostru », și unde Manet, drapat într-un costum japonez, apare în prim plan împreună cu Whistler, în fața lui Fantin, Bracquemond, Duranty, Zacharie Astruc și alți cîțiva.

Manet, la rîndul său, pictează în timpul iernii un portret al lui Zacharie Astruc, pe care ar vrea să-l prezinte la Salon. Din nefericire Astruc, de obicei un inimos apărător al lui Manet, nu pare prea încîntat de tablou. Adevărul este că nu îi place de loc și cu toate că Manet îi-l dăruie, nu se grăbește să și-l ia acasă. Pe de altă parte, Manet ar vrea să supună juriului *Bătălia dintre « Kearsarge » și « Albama »*, care avusese la Cadart un oarecare succes, însă prietenii lui se unesc cu toții pentru a-l face să renunțe la proiect; prea s-a grăbit să-și arate tabloul care și-a pierdut astfel farmecul noutății.

La naiba! Manet este ridicol; mai bine l-ar asculta pe Baudelaire și ar trimite-o pe « *Venus* »! În fața acestei capodopere, clevetitorii vor fi obligați să se dea bătuți. Manet sfîrșește prin a se lăsa convins. De altfel, Zacharie Astruc a și botezat-o pe Venus: se va numi *Olympia*. Că poartă această denumire sau alta, nu are nici o importanță! Anexele « literare » ale picturii îl lasă cu totul indiferent pe Manet. Astruc care versifică ușor — se pretinde că ar « gîndi în alexandrini » — compune în pripă un lung poem în onoarea Olympiei: *Fata din Insule*, a cărei primă strofă (poemul are zece) va figura sub titlul tabloului;

Quand, lasse de rêver, Olympia s'éveille,
Le printemps entre au bras du doux messager noir:
C'est l'esclave, à la nuit amoureuse pareille,
Qui vient fleurir le jour délicieux à voir:
L'auguste jeune fille en qui la flamme veille [1].

[1] Cînd obosită de atîta visare, Olympia se trezește / Primăvara intră odată cu solul blajin cu chip smolit / Este roaba întunecată ca a îndrăgostiților noapte / Ce vine să înflorească fermecătoarea zi: / Augusta fecioară în care o flacără veghiază.

Spre a completa numărul lucrărilor pentru Salon şi în dorinţa lui de a şterge, dacă s-ar putea, proasta impresie făcută de *Isus cu îngerii*, Manet se gîndeşte să execute un alt *Isus* şi anume un *Isus batjocorit de soldaţi*.

Pe cînd îşi termina tabloul, reînnoind experienţa făcută cu doi ani în urmă, Manet expune în februarie la Galeria Martinet nouă lucrări. *Vasul « Kearsarge » în largul mării*, *Ieşirea din portul Boulogne*, naturi moarte cu flori şi fructe... Contrar celor întîmplate în 1863, pînzele sînt primite destul de favorabil. Mai mult încă, după cîtva timp — ce surpriză plăcută! — Cadart îi vinde o natură moartă, şi cui încă?! lui Ernest Chesneau, criticul care forfecase cu atîta asprime *Dejunul pe iarbă* în *Le Constitutionnel*. Plin de neastîmpăr, Manet îi dă de veste imediat lui Baudelaire, considerînd această vînzare de bun augur. Chesneau, îi spune el « poate îmi va purta noroc ». În anul acesta juriul dă dovadă de o şi mai mare clemenţă decît în 1864. Cît priveşte tablourile lui Manet şi mai ales *Olympia*, membrii juriului au fost de părere că sînt « ignobile elucubraţii ». Mai întîi au respins ambele lucrări, apoi s-au răzgîndit. Deoarece unele capete înfierbîntate îl acuză de prea mare severitate, ei bine, odată mai mult juriul va accepta să prezinte — « exemplu necesar »! — ceea ce, în timpuri normale, nu ar fi ieşit niciodată din umbră. Publicul va avea posibilitatea să se pronunţe şi de astă dată asupra lucrărilor şi va putea spune dacă tribunalul academic a fost sau nu îndreptăţit să înlăture asemenea infamii.

Cu ocazia inaugurării Salonului, la 1 mai, Manet o clipă are toate motivele să creadă că a cîştigat partida. Lumea îl felicită pentru lucrările trimise. Ce frumoase marine! Cîtă dreptate a avut cînd s-a gîndit să picteze gurile Senei! Marine? Manet tresare. Totuşi *Olympia* nu poate fi luată drept un peisaj din Honfleur! Se repede în sala literei M, unde i se arată două tablouri semnate de un debutant, un necunoscut, Claude Monet. Pictorul *Olympiei* simte cum i se urcă sîngele la cap. Ce mai e şi ast , o mistificare? « Ce măgar! Să-mi fure numele pentru a primi felicitări, în timp ce după mine se zvîrle cu mere »!

După mine se zvîrle cu mere; termenul este mult prea blînd. *Dejunul* nu iscase decît o uşoară rumoare în comparaţie cu zarva nemaipomenită stîrnită de *Olympia*.

Olympia! De unde a mai scos-o pictorul pe această Olympie? Publicul este mult prea întărîtat împotriva lui Manet pentru ca, bănuitor, să nu-şi pună îndată întrebări asupra acestui nume neobişnuit, care nu intră în niciuna dintre categoriile ştiute şi care derutează. Ce fel de festă a mai vrut să-i joace publicului poznaşul de Manet? Manet nu s-a gîndit că acceptînd titlul şi versurile lui Zacharie Astruc, alexandrini obscuri neavînd decît o vagă legătură cu tabloul, ataşează acest exemplar de pictură pură, care este « Venus » de o literatură dubioasă. Din partea lui Manet te poţi aştepta la orice; poţi să-ţi închipui orice. Olympia! Nu cumva pictorul, în acest tablou al cărui realism ia în derîdere cu atîta neobrăzare idealizările academismului, a avut intenţia să reprezinte personajul omonim « curtezana neruşinată » din *Dama cu Camelii* al cărei autor e Dumas-fiul? « Augusta fecioară »! Haida-de! Poftim! De altfel era şi de aşteptat. Acest pictoraş scandalagiu nu a şovăit să se arunce în pornografie pentru a sfida opinia publică. Profanînd domeniul sacru al mitologiei, murdărind această formă supremă a artei care este expresia nudului feminin, el a pictat o prostituată, o fată abia nubilă « care nici măcar nu cîntăreşte cît trebuie », a fabricat — dezgustător personaj — o imagine lubrică, întru totul demnă de *Florile Răului* ale diabolicului său prieten [1].

Parisul celui de al doilea Imperiu oferă lumii un adevărat vîrtej de plăceri. Curtezane costisitoare şi celebre ca Païva, Cora Pearl cea cu sîni înnebunitori, Hortense

[1] Cu toată punerea la punct ulterioară a lui Zola (« Ce vor să însemne toate acestea? Nu ştiţi şi nici eu nu ştiu »), echivocul « literar » a stăruit. În 1903, André Fontaine se întreba dacă Manet în *Olympia* nu avut cumva intenţia « să ne transmită amărăciunea pe care el însuşi o resimţea în faţa unei vieţi cu foarte puţine desfătări, mercenară şi îngrădită ». Tot astfel, Paul Valéry, prefaţînd în 1932 catalogul expoziţiei Manet de la *Musée de l'Orangerie* a scris: « Olympia... emană o sacră oroare... Ea este însăşi scandalul, idolul; puterea şi prezenţa publică a unei nenorocite taine a Societăţii... Puritatea unei linii perfecte circumscrie făptura impură prin excelenţă, pe aceea a cărei funcţie cere imperios ignorarea liniştită şi candidă a oricărei pudori. Vestală bestială, destinată goliciunii absolute, ea te duce cu gîndul la tot ceea ce se ascunde şi se păstrează încă din barbaria primitivă şi din animalitatea rituală, în obiceiurile şi afacerile prostituţiei din marile oraşe ». Retorică pe cît de căznită, pe atît de lipsită de sens.

Schneider, al cărei mers languros, aţîtător, constituie principala atracţie a teatrului de Varietăţi şi a operetelor lui Offenbach, Marguerite Bellanger, căreia primii ei amanţi îi spuneau Margot Cheflia, au dat Parisului imperial strălucirea impură a unui Babilon. Din întreaga Europă şi din cele două Americi, lumea gonea spre Paris ca spre un oraş-lupanar.

Dis-moi, Vénus, quel plaisir trouves-tu
A faire ainsi cascader ma vertu? [1]

Dacă în acea vreme la Paris cinci mii de fete sînt înscrise în registrele prefecturii Poliţiei, alte treizeci de mii, mai mult sau mai puţin ajunse, îşi văd de îndeletnicirile lor galante fără să dea socoteală nimănui. Dar în această capitală a desfrîului, unde petrecerile roind de femei se ţin lanţ, zi de zi, şi unde răsună cupletele cu subînţelesuri şi glumele fără de perdea, « porcul » este Manet. Şi cîte « semne îngrijorătoare » nu se descoperă în *Olympia* lui! Artistul a pictat — perversitate diabolică — pînă şi o pisică, o pisică neagră! la picioarele acestei hetaire. Iar ca supremă batjocură, sfidînd religia, el a aşezat — ce sacrilegiu! — lîngă acest tablou de moravuri uşoare, o caricatură a lui Isus. Lumea protestează, se indignează, face gălăgie. Unii rîd, alţii ridică pumnul ameninţător. Chicotind sau înfuriată, gloata se îngrămădeşte şi se înghesuie în aşa hal în faţa tablourilor lui Manet încît administraţia Artelor frumoase se vede nevoită să însărcineze cu paza lor doi gardieni voinici.
Presa, bineînţeles, ţine isonul mulţimii. Trebuie să se isprăvească odată cu acest individ. « Ce mai e şi cu odalisca asta cu burta galbenă, acest model ignobil, cules cine ştie de unde? » exclamă Jules Claretie în *L'Artiste*. Nu se vorbeşte decît despre Manet şi despre « Venus cu pisica », « un fel de gorilă femelă » putînd sluji drept « firmă pentru femeia cu barbă ». Nimeni n-a văzut pînă acum cu proprii săi ochi, afirmă Amédée Cantaloube în *Le Grand Journal*, un spectacol atît de cinic... Femeile pe cale să devină mame şi tinerele fete ar face bine să fie prudente şi să nu dea ochi cu acest spectacol. Arta lui Manet este « dincolo de limita tutu-

[1] Spune-mi, o, Venus, ce plăceri găseşti / Virtutea astfel să mi-o prăpădeşti?

ror excentricităților ». *Isus* al său este « introducerea comicului în pictura religioasă », o « mixtură rău-mirositoare » în care artistul, vrînd să « arunce cu petarde în plin Salon » a găsit de cuviință să adune « tipuri josnice, oribile »: « patru salariați de la marele canal colector care își propun să-l facă pe un bătrîn peticar, prieten de al lor, să se spele pe picioare ».

Nici un glas, absolut nici un glas nu vine să întrerupă concertul de țipete, pentru a lua apărarea lui Manet. Chiar și Ernest Chesneau, cumpărătorul tabloului cu flori, vîndut de Cadart, îl ia în tărbacă, condamnîndu-l pentru « ignoranța aproape infantilă a celor mai elementare noțiuni de desen », pentru « inexplicabila vulgaritate voită » și « incapacitate totală în execuție ».

Manet nu mai poate suporta. Toată această dezaprobare anonimă îl demoralizează cu desăvîrșire. Este înmărmurit de bizarele intenții ce i se atribuie. Deprimat, își pune întrebări ros de îndoieli, dezgustat de tot și neînțelegînd nimic din tot acest coșmar. . Va putea el oare, de unul singur, să țină piept tuturor? Scîncind, se adresează lui Baudelaire: « Aș vrea să fii aici, îi scrie el. Înjurăturile se abat ca grindina asupra mea. Toate zbieretele astea sînt enervante și evident, cineva se înșală ».

Baudelaire care, la Bruxelles, se afunda din ce în ce mai mult în starea lui de « somnolență » citește oarecum iritat biletul prietenului său. Să te « năucească » în asemenea hal loviturile criticii! Ah! cît de puțin este Manet omul operei sale! Să porți în tine însușiri geniale și să ai un caracter atît de puțin armonizat cu aceste însușiri, să fii atît de puțin pregătit pentru aventura celor cărora le este hărăzită primejdioasa onoare de a fi gloria acestei lumi! Bietul Manet! « Niciodată nu va izbuti să lichideze pe de-a-ntregul lipsurile temperamentului său, însă *are un temperament* și acest lucru este esențial! » Talentul lui va « rezista ».

Baudelaire rînjește: « Ceea ce mă surprinde de asemenea, este bucuria tuturor imbecililor care-l cred pierdut[1] ». Răspunzîndu-i lui Manet la 11 mai, poetul îl bruftuiește: « *Deci iarăși trebuie să-ți vorbesc despre tine. Trebuie să*

[1] Citatele din acest pasaj sînt extrase din două scrisori adresate de Baudelaire doamnei Paul Meurice (24 mai) și lui Chamfleury (25 mai).

mă străduiai să-ți demonstrez cît valorezi. Ceeace ceai pretinzi e o adevărată prostie. Lumea își bate joc de tine, glumele *te scot din sărite, nimeni nu este drept cu tine etc. . . Crezi că ești primul om pus într-o asemenea situație? Ai cumva mai mult geniu decît Chateaubriand sau Wagner? Totuși lumea și-a bătut joc de ei destul de mult; și nu au murit dintr-atîta lucru. Pentru ca să nu devii prea orgolios îți voi mai spune că acești oameni sînt modele, fiecare în genul lui, și într-o lume care foiește de talente, pe cînd tu,* tu nu ești decît primul în arta ta prăpădită. *Sper că nu te vei supăra pe mine pentru* felul direct *cu careai permit să-ți vorbesc. Știi că îți sînt prieten».*

Într-adevăr ar fi și greu ca Manet să se supere pe Baudelaire din pricina acestei «teribile și calde scrisori», cum o califică el, și de care își va aminti întotdeauna. Asprimea ei este un balsam pentru Manet în cursul acestor săptămîni din mai și iunie 1865 cînd, pe zi ce trece, enervarea și descumpănirea lui creșteau.

La Palatul industriei, scrie Paul de Saint-Victor, «lumea se îmbulzea ca la morgă în fața *Olympiei* intrată în descompunere». Este o minune că tabloul nu a fost sfîrtecat pînă acum. De multe ori paznicii nau mai putut ține piept mulțimii. Alarmată, administrația hotărăște să mute tabloul și, la începutul lui iunie, îl agață în ultima sală, deasupra imensei uși, la o înălțime la care «nici chiar cel mai prost tablou din lume nu a fost vreodată spînzurat», consemnează încîntat Jules Claretie. Dar distanța, care face mai puțin perceptibile detaliile tabloului lui Manet, nu are darul să potolească pornirile pătimașe. Dimpotrivă, le ațîță și mai mult. De dimineața pînă seara, vizitatorii staționează în grupuri gălăgioase în fața ușii, întinzînd gîtul în direcția *Olympiei* și a pisicii ei, încercînd să zărească farmecele suspecte ale acestei Venus *meretrix*[1]. Pata neagră formată de pisică se pierde în umbră, însă ochii ageri caută animalul; fiecare se sucește și se răsucește pentru a izbuti să distingă cu orice preț provocătoarea siluetă; din mijlocul gloatei ațîțate se aud glume fără perdea și cuvinte spuse pe șleau.

În zadar cîntă critica osanale lucrării lui Jules Breton *Odihna secerătoarelor,* despre care se spune că e cea mai

[1] În latină, femeie care se prostituează pentru bani *(N. tr.).*

sublimă operă expusă la Salon [1], toți se înghesuie să vadă « Venus cu pisica ». Manet nu se mai poate duce nicăieri fără să fie întîmpinat de priviri insistente. Îndată ce apare, toți își dau coate. Uneori țîșnește cîte o glumă batjocoritoare. Pe stradă, lumea întoarce capul după el; aceasta în cazurile fericite cînd nu-l urmărește chicotind sau șoptind printre dinți vorbe necuviincioase; se simte «asemenea unui cîine căruia i s-a atîrnat o tinichea de coadă ». « Iată-te tot atît de celebru ca Garibaldi » îi spune cu oarecare invidie De Gas, al cărui tablou *Nenorocirile orașului Orléans* n-a fost observat de nimeni. Manet nu mai lucrează nimic. El, care era întruchiparea amabilității, care avea o fire atît de veselă, care făcea întotdeauna glume pline de haz, se înăcrește. Sub avalanșa insultelor devine aspru și rău. Spune cuvinte usturătoare. Baudelaire, trăgînd cu urechea la critici, ghicește reacțiile pictorului și o roagă pe doamna Paul Meurice să intervină pe lîngă prietenul său:

« Cînd îl veți vedea pe Manet, spuneți-i ceea ce vă spun eu, și anume că batjocura, insulta, nedreptatea sînt lucruri excelente, și ar fi un ingrat dacă nu și-ar manifesta recunoștința față de nedreptate. Știu că îi va fi destul de greu să priceapă teoria mea; pictorii vor întotdeauna succese imediate; însă Manet are într-adevăr însușiri atît de strălucite și atît de spumoase încît ar fi păcat să piardă orice nădejde. . . Nu pare să-și dea seama că pe măsură ce crește nedreptatea, pe atît situația se îmbunătățește, — cu condiția să nu-și piardă cumpătul. (Veți ști să-i spuneți toate aceste lucruri în glumă și fără să-l jigniți) ».

Nu, Manet nu are de loc senzația că situația s-ar îmbunătăți. Ar considera-o mai degrabă catastrofală. În deznădejdea lui, socotește partida pierdută. Nu va ajunge să facă nimic. « Debușeurile » pe care le visează maică-sa sînt departe. « Cunosc eu soiul acesta de oameni, mormăie

[1] « Peste o sută de ani, scria Edmond About în *Le Petit Journal*, atunci cînd dl. Jules Breton care a pictat acest tablou, prințul Napoleon care l-a cumpărat, eu care vă vorbesc despre el și dumneavoastră care citiți rîndurile mele vom dormi de mult sub pămînt— *Odihna secerătoarelor* va trăi într-un muzeu și va inspira descendenților noștri o oarecare stimă pentru noi toți. Se va vedea că în mijlocul frămîntărilor înfrigurate, un tînăr a știut să păstreze cultul adevăratei naturi și că a urmat în mod independent calea trasată de Poussin și de Claude Lorrain ».

el; le trebuie niște gogoși umflate, ei bine, eu nu fac așa ceva: Pentru asta există specialiști». Aceste fraze te fac să bănuești că Manet știe ce vrea și cine este; de fapt însă, nu este decît o fanfaronadă de om jignit. După cum tot fanfaronadă este și prețul de zece mii de franci [1] cerut pentru *Olympia* unei italience care părea că vrea s-o cumpere. Afacerea, firește, nu s-a făcut. Théophile Gautier, în cronica sa din *Le Moniteur*, scria despre Manet că are o «școală, admiratori și chiar fanatici» că reprezintă «un pericol». Manet dă din umeri. Cîtă neînțelegere! Cu nervii zdrobiți, evită să mai deschidă vreo gazetă. Nu mai suportă să citească articolele unde zi de zi, fără încetare, se repetă despre el aceleași comentarii răuvoitoare: «tablouri incalificabile. . ., mîzgăleli. . ., scîrnăvii. . ., îndrăzneli vulgare. . ., scandal nepedepsit. . ., dorință de a atrage privirile cu orice preț. . ., uneori succesele sînt o pedeapsă. . .»[2]. Într-o seară, plecînd de la Palatul industriei, unde se dusese să vadă dacă nu cumva, din întîmplare s-a schimbat atitudinea față de el, Manet intră împreună cu Antonin Proust într-o cofetărie din Rue Royale; în clipa cînd, în mod automat, băiatul ce-i servea, le aduce ziarele, se răstește la el, împingîndu-l cu violență: «Cine ți-a cerut jurnale?» În tot timpul cît stau la masă, Proust nu reușește să-i smulgă nici un cuvînt. Manet a rămas încremenit în fața înghețatei de care nu s-a atins, cufundat în gînduri, mut, îndurerat, mărginindu-se să soarbă din cînd în cînd cîte o înghițitură de apă, golind pînă la urmă toată cana.

La sfîrșitul lunii iunie Manet pleacă la Boulogne. Nici marea nu-l liniștește. Brusc, se hotărăște să facă o călătorie în Spania, și primește cu entuziasm sugestia lui Astruc. Văzîndu-l atît de abătut acesta îl sfătuise să plece în țara lui Goya, a lui El Greco și a lui Velasquez, pentru a căpăta încredere și curaj. Spania l-a inspirat pe Manet de atîtea ori, încît se gîndise în mai multe rînduri să viziteze această țară. Astruc știe aproape tot ce se poate

---

[1] Cca. 2.500.000 franci francezi (2500 franci noi).

[2] Citatele din articolele date fără referință din această pagină cît și din cele precedente sînt extrase din: *Le Courrier français, Le Grand Journal, L'Opinion nationale, L'Illustration, Le Charivari, L'Union, Le Moniteur, Journal amusant, Le Constitutionnel, La Presse, Le Figaro, Journal des Débats, Revue contemporaine.*

şti despre Spania; îi va întocmi un itinerar amănunţit. Organizarea călătoriei se înfiripă. Manet se înţelege cu Champfleury şi Stevens să-l însoţească în acest circuit. În timp ce va peregrina dincolo de Pirinei, maică-sa, nevastă-sa şi micul Koëlla vor locui la verii Fournier, la castelul Vassé, în departamentul Sarthe.

Manet nu se mai gîndeşte acum la altceva decît să ajungă cît mai repede dincolo de frontieră. Numai că Stevens şi Champfleury întîrzie; Manet e nerăbdător. Iulie trece, apoi prima jumătate din august. Champfleury şi Stevens îl amînă mereu; Manet turbează. La finele lui august e sătul de aşteptare. « Mă scot din sărite. . » îi scrie el lui Zacharie Astruc. Va pleca singur: « Imediat, poate poimîine ». Se arată acum « extrem de grăbit » să primească învăţămintele « maestrului Velasquez ». În ziua de vineri, 25 august [1] Manet porneşte la drum. Champfleury şi Stevens vor veni cînd îşi vor termina treburile.

Manet o ia spre Burgos şi după ce trece val-vîrtej prin Valladolid, ajunge la Madrid. Nu se simte în cea mai bună dispoziţie sufletească pentru a întreprinde această călătorie. Dincolo de Pirinei totul îi pare respingător, odios. Mai ales mîncarea îi chinuieşte stomacul şi îi provoacă, spune el, « mai mult poftă să vomite decît să mănînce ». Furios pe Champfleury şi Stevens, le telegrafiază de la fiecare oficiu poştal, însă fără să obţină vreun răspuns, ceea ce are darul să-l enerveze şi mai mult: « Iată încă două fiinţe pe care nu voi mai conta în viitor, nici măcar pentru a traversa Bulevardul ». Peisajele spaniole i se imprimă pe retină. Mai tîrziu va vorbi despre această ţară « atît de grandioasă, atît de dramatică cu pietrele ei parcă uscate, cu pomii de un verde bătînd în negru »; aceste peisaje însă, pentru moment, nu le vede şi abia dacă le aruncă o privire.

Ajungînd la Madrid descinde la Grand Hôtel de Paris, la Puerta del Sol. Cu ocazia primului dejun se aşază la oarecare distanţă de singurul client în afară de el, un bărbat de vreo douăzeci şi şapte — douăzeci şi opt de ani, înalt, subţire, cu un aer jovial, un francez după

---

[1] Această dată nu rezultă din nici un document, însă poate fi dedusă din diversele indicaţii aflate în scrisorile lui Manet către Zacharie Astruc, Fantin-Latour etc.

toate aparențele, care mănîncă și el la restaurantul hotelului. Îngrețoșat de bucatele servite, Manet abia dacă le atinge. Dar nici nu refuză bine o mîncare că celălalt client chiamă chelnerul să-l mai servească odată; cu cît arată Manet mai multă repulsie pentru felurile ce se servesc, cu atît mai încîntat celălalt. e Pictorul începe să se agite. Mult o să-și mai bată joc de el individul? Călăii lui n-au de gînd să-l lase în pace nici chiar la Madrid? Deoarece manevra reîncepe Manet sare de pe scaun și, proptindu-se în fața mîncăciosului, îl apostrofează: « la ascultă, domnule, ca să mă înfrunți ori ca să-ți bați joc de mine pretinzi că mîncarea asta îngrozitoare este bună, și ori de cîte ori o refuz dumneata chemi chelnerul înapoi? » Celălalt îl privește uluit. Pictorul stăruie: «Mă cunoașteți probabil! știți cine sînt? — Nici gînd! răspunde celălalt. De unde să vă cunosc? Chiar acum am sosit din Portugalia, unde am suferit de foame, am mers patruzeci de ore cu diligența iar mîncarea din acest hotel mi se pare foarte gustoasă! — Ah, veniți din Portugalia! » exclamă Manet și, izbucnind în rîs, îi explică motivul supărării lui.

Călătorul a auzit vorbindu-se de Manet. La rîndul lui se prezintă. Este originar din Saintes, negustor de coniac și se numește Théodore Duret; îi place arta, literatura, și dacă Manet acceptă compania lui, îi stă cu plăcere la dispoziție. Cei doi francezi se împrietenesc.

De comun acord vizitează împreună muzeele, asistă la o cursă de tauri, ajung pînă la Toledo pentru a vedea catedrala și operele lui El Greco. Manet, înseninat, se duce aproape zilnic la Prado. « Dacă ar fi numai pentru Velasquez și tot ar merita să faci această călătorie, îi scrie el lui Fantin-Latour... Este un pictor între pictori ». Portretul lui Velasquez de la Valladolid, reprezentînd pe Pablillos, bufonul lui Filip al IV-lea [1], îi pare cea mai « uluitoare operă de pictură care a existat vreodată ». Goya de asemenea îl încîntă. Madridul cu străzile lui pitorești, cafenelele toreadorilor din calle de Sevilla îl farmecă. Îi place să se plimbe, împreună cu Duret, prin mulțimea care umblă forfota la Puerta del Sol sau pe promenada Prado-ului, acele Champs-Elysées ale

---

[1] Tabloul era cunoscut pe atunci sub denumirea de *Portretul unui actor celebru din timpul lui Filip al IV-lea.*

Madridului, unde se plimbă, aţîţătoare, mărunţele, graţioase, cu evantaiul în mînă şi o floare în păr, acele *senoras*, cu *mantilla* pe cap şi îmbrăcate cu lungi crinoline, în timp ce, în mireasma serii, se aud cîntece de mandolină sau ghitară, *aguadores* oferă apă proaspătă iar vînzătoarele de ziare strigă « *La Correspondancia* de esta noche, *El Pueblo! El Pueblo! La Iberia!* »

În ciuda bunăvoinţei manifestate, Manet nu izbuteşte să se obişnuiască cu bucătăria spaniolă. Preferă să posteas-că. După o săptămînă de asemenea regim, se hotărăşte să-şi scurteze călătoria şi să se întoarcă în Franţa.

În timpul călătoriei de înapoiere făcută împreună cu Duret, nu are loc decît un singur incident. În gara Hendaye, funcţionarul de la paşapoarte, citind numele lui Manet, îşi chiamă nevasta şi copiii să-l vadă pe pictorul *Olympiei*. Prinzînd de veste, ceilalţi călători examinează la rîndul lor fenomenul. De Gas avea dreptate; Manet este acum tot atît de celebru ca Garibaldi.

La 13 septembrie, Manet ajunge în sînul familiei la Castelul Vassé, frînt de oboseală, înfometat, însă mulţumit şi adînc impresionat de cele văzute în Spania. Operele lui Velasquez şi Goya i-au înviorat şi i-au stimulat energia. Plin de entuziasm Manet are din nou chef de lucru.

Sînt căpetenia lor; aşadar
trebuie să-i urmez.

X.

Manet era unul dintre acei mari nervoşi, asupra cărora cele mai mărunte întîmplări au un ecou şi care trec, aproape fără nici o tranziţie, de la entuziasm la descurajare şi de la deznădejdea cea mai cumplită la exaltare. El care, în lunile precedente, paralizat de decepţii, lucrase atît de puţin, acum, abia întors din Spania, iată-l că se aruncă plin de ardoare [1] asupra pensulelor. În cercurile artistice se şopteşte de pe acum că la viitorul Salon, orice ar trimite Manet va fi refuzat, că juriul, fiind sigur de opinia atît de limpede manifestată de public, îl va înlătura în mod automat. Manet nu ia în seamă zvonurile. Pictează. Spania descrisă de el anterior îi pare acum prea « literară », în afara realităţii acestei ţări şi a poporului spaniol. La Madrid a fost impresionat de spectacolul corridei. Reia această temă din care nu izbutise să scoată mare lucru în *Episod* şi pictează una după alta mai multe « scene tauromachice » unde încearcă să redea impresiile înregistrate de ochiul său. Lucrările amintesc de Goya — Goya a cărui artă îl va obseda de aci înainte mult timp şi pe care, tocmai datorită acestui fapt, se va feri cu prudenţă să-l laude: « Ceea ce am văzut de el pînă acum, va scrie de la Madrid lui Fantin-Latour, nu mi-a plăcut prea mult ».
Privind atent aceste tablouri cu corride se poate lesne observa că Manet nu este un *aficionado* [2]. Dacă redă în

[1] Din 1865 au rămas vreo 12 tablouri dintre care cea mai mare parte sînt de la finele anului.
[2] Pasionat (*N.tr.*).

mod admirabil atmosfera din tribune —animația și soarele, culorile și lumina — el își tratează toreadorii într-un mod foarte exterior: departe de a trăi drama arenei, toreadorii lui au aerul că pozează. . . În definitiv, să nu aibă oare Manet altceva mai bun de făcut decît să se rezume la un exotism, care în fond e destul de artificial? « Scenele tauromachice »[1] vor fi de fapt ultimele concesii făcute folclorului spaniol.

În aparență, Spania nu-l mai inspira, însă influența spaniolă, prin intermediul marilor maeștri, Velasquez și Goya, este cu atît mai vie în el cu cît e mai asimilată și mai profundă. Velasquez — « idealul meu în pictură » declară Manet — îi inspiră doi *Filozofi*[2] și un *Peticar*. Cele două portrete, cu care Manet va participa la Salonul din 1866, sînt pătrunse de spiritul acestui artist. Într-unul pictorul l-a reprezentat pe actorul Philibert Rouvière în rolul lui Hamlet; în celălalt un copil de trupă din garda imperială, suflînd din piculină, un model pe care comandantul Lejosne avusese amabilitatea să i-l procure. Prin acest *Copil de trupă cu piculina*[3] Manet atinge din nou una din culmile artei sale; el îmbină în acest tablou vigoarea cu poezia. Băiatul stă în picioare, cu aerul lui vesel și serios de copil conștient că deține un rol important, îmbrăcat în costumul lui bicolor în care roșul de garanță al pantalonului contrastează cu albastrul bătînd în negru al tunicii. Cîtă grație are copilul acesta! Cîtă vigoare și cîtă delicatețe în acest tablou! Unde sînt « efectele » lui Couture și ale semenilor săi? Aci tonurile pure se armonizează în mod desăvîrșit. Silueta băiatului se înscrie în tablou cu o simplitate aproape « jansenistă ». Însă acest jansenism este corectat de un fel de mister ambiant care se datorează fondului pictat într-o singură culoare, necaracterizat prin vreo orizontală. Aceasta este învățătura primită de la *Pablillos* al lui Velasquez: « Fondul dispare, scria Manet lui Fantin-Latour; doar aerul înconjoară personajul ». Aerul—o atmosferă de ireal-itate, generatoare a unei mari și autentice poezii picturale.

[1] *Lupta de tauri* aparține muzeului din Chicago; *Matador salutînd* este la Metropolitan Museum din New York.
[2] Unul dintre acești *Filozofi* aparține muzeului din Chicago.
[3] Cunoscut sub denumirea de *Le fifre*. Astăzi la muzeul Luvru (donația Camondo).

Negustorul de la care obișnuia Manet să-și cumpere pînzele și culorile, Hennequin, își avea prăvălia situată în Grande-Rue din Batignolles. Alături, pe același trotuar, la nr. 11 se află cafeneaua Guerbois [1]. De multe ori, Manet se așază la cîte o masă cu Fantin-Latour, pe care se duce să-l ia pe neașteptate din strada Saint-Lazare. Știind că pictorul *Olympiei* poate fi întîlnit aci, mulți dintre cunoscuții lui luaseră obiceiul să vină și ei la aceeași cafenea. Astfel, încetul cu încetul, localul devine un punct de întîlnire pentru Manet și prietenii lui. Ei se întrunesc la Guerbois aproape zilnic. Vinerea mai ales e « ziua » lor. Față de această asiduitate patronul cafenelei a sfîrșit prin a le rezerva două mese de marmoră, la stînga intrării, în prima sală, decorată în stil Empire cu belșug de oglinzi și stucaturi aurite.

Manet apreciază foarte mult cuvintele de îmbărbătare ale admiratorilor sau simpatizanților adunați în jurul lui. Respins de către oficialitatea artistică, osîndit de critică, batjocorit de public, el găsește în mijlocul acestui grup căldura de care simte nevoia. Oricine îi privește opera fără să o ia în derîdere poate fi sigur că va fi bine primit. Stăruind în credința că într-o bună zi se va produce negreșit un reviriment în favoarea lui, el e oricînd gata să vadă un semn îmbucurător în cele mai zgîrcite compliмente, atribuindu-le o importanță excesivă și primindu-le cu multă expansivitate: « Trebuie să fim o mie sau unul singur » — spune el voios.

Obișnuiții de la Guerbois nu sînt o mie, dar sînt destul de numeroși. Sub ochii inexpresivi ai unei casierițe pe jumătate adormită, în zgomotul sec al bilelor de biliard ce se ciocneau între ele în sala din fund, Manet, maiorul Lejosne, care vine direct de la cazarma Pépinière din apropierea gării Saint-Lazare, Frédéric Bazille, nepotul acestuia, care a scăpat de studiul medicinii și pictează cu nesaț, prietenul său Edmond Maître, visătorul care « se înveselește ca nimeni altul devenind chiar pueril » de îndată ce se află, ca la Guerbois, într-o societate pe placul său,[2] Alfred Stevens a cărui faimă e acum

[1] Braseria Müller din avenue Clichy, nr. 9, fosta Grande-Rue din Batignolles, a păstrat mult timp amintirea cafenelei Guerbois căreia îi luase locul; ea a dispărut la rîndul ei în 1957. În schimb, magazinul negustorului de vopsele există și acum la nr. 11.

[2] Scrisoarea din 17 iunie 1865 a lui Edmond Maître către tatăl său.

la apogeu, Bracquemond, Philippe Burty, Zacharie Astruc, care plimbă cu el « zece mii de versuri caligrafiate, avînd pretenția să-i fie citite de toți cei cărora le plac alexandrinii bine ritmați », Théodore Duret, tovarășul din Spania, ale cărui înfocate convingeri republicane se potrivesc atît de bine cu ale lui Antonin Proust, recent condamnat de tribunalul Imperiului pentru niște articole, discută probleme de pictură sau comentează noutățile zilei.

Fantin-Latour fumează ascultîndu-l pe De Gas, care emite pe un ton tăios opinii categorice, dezvoltă complexe teorii picturale — « iată-l pe marele estetician », spune despre el cu ironie Manet — și încuie printr-o vorbă de duh pe cel ce îndrăznește să-l contrazică. Whistler, nelipsit de la nici o întrunire de la Guerbois atunci cînd se află în trecere prin Paris (acum locuiește mai mult la Londra), le explică prietenilor săi că a descoperit « în această cafenea un adăpost împotriva spaimei ce i-o provoacă crepusculul ». Litograful Emile Bellot, un omuleț rotofei, placid, cu obrazul plin și roșcovan, pufăie din pipă dînd pe gît halbă după halbă. Duranty care nu se poate consola că e un necunoscut, și că are necazuri peste necazuri (micul teatru de marionete înființat de el la Tuileries avea să fie curînd vîndut prin sentință judecătorească) își debitează părerile după o matură chibzuință, cu o voce surdă, tărăgănată. Mai sînt și alții acolo, ca de pildă, tînărul peisagist Antoine Guillemet, îmbrăcat cu aceeași eleganță rafinată ca și Manet; Constantin Guys, a cărui operă e foarte prețuită de Baudelaire, sau Nadar, trupeșul, celebrul Nadar care, înzestrat cu o personalitate extraordinară — « am toate viscerele duble », încredințează el, — se aruncă la întîmplare în cele mai felurite activități: caricaturist, jurnalist, scriitor, fotograf, pasionat de aerostatică, zburase în mai multe rînduri, începînd din 1863, cu balonul său Gigantul — fapt datorită căruia a ajuns în scurt timp un personaj din Jules Verne, și anume Ardan din romanul *De la pămînt la lună*.

Oaspeții de la Guerbois sînt departe de a fi întotdeauna de acord între ei. De Gas se ciondănește deseori cu unul sau cu altul, de exemplu cu Manet, care nici el nu prea suportă să fie contrazis, sau cu Whistler, căruia într-o zi, iritat de aerele și snobismul americanului, i-a spus:

« Dragul meu, te porți ca și cum nu ai avea talent ». Aceasta nu-i împiedică să fie uniți, uniți prin respectul ce-l poartă lui Manet, cît și prin antipatiile ce le aveau în comun. Presa bulevardieră și publicul i-a categorisit foarte curînd: ei sînt « banda lui Manet », « școala din Batignolles ».

Oare această « bandă », această « școală », ar fi existat dacă Manet nu ar fi ajuns un proscris? Este îndoielnic. Lui Manet de altfel nici nu-i trece prin minte să dea vreun caracter ofensiv acestor reuniuni amicale. Se gîndește mai puțin ca oricînd să se răzvrătească. Singurul lui obiectiv e de a covinge publicul, critica și juriul de sinceritatea eforturilor sale și de faptul că muncește serios. De altfel acest lucru este demonstrat foarte convingător de lucrările: *Actorul tragic* (portretul lui Rouvière) și *Copilul de trupă cu piculina*, aduse la Palatul industriei în primele zile ale lui martie; tablourile în afară de semnătura autorului n-ar trebui să sperie pe nimeni.

Dar semnătura e suficientă! Zvonurile care circulau nu erau lipsite de temei: neostenindu-se să onoreze pînzele lui Manet nici măcar cu o privire, juriul le respinge. De altfel, socotind probabil că experiența determinată de intervenția lui Napoleon al III-lea durase destul, juriul ia din nou o atitudine intransigentă. Se simte îndreptățit să procedeze astfel; moderația de care dăduse dovadă nu-i adusese decît reproșuri din partea presei și a publicului. Tablourile sînt respinse cu nemiluita.

După primul moment de furie, Manet își revine și începe să lucreze din nou. E o dovadă de calm, de forță, tălmăcesc prietenii lui. Desigur că încercările prin care a trecut l-au oțelit, și tot atît de sigur e că reuniunile de la Guerbois îi dau putere. În plus, Manet înclină acum spre teoria lui Baudelaire: « cu cît crește nedreptatea cu atît se îmbunătățește situația ». Juriul a avut față de el o purtare atît de arbitrară, încît chiar persoanele ostile pictorului dau din cap și dezaprobă oficialitatea care, scria Fantin-Latour, « vrînd să-i facă un rău îi face cel mai mare bine: iată-l martir ».

Juriul a nemulțumit prea multă lume pentru ca abuzurile lui să nu provoace o reacție. În urma unui dramatic fapt divers, pasiunile se dezlănțuie. Aflînd că un artist alsacian, Jules Holzapffel, se sinucisese trăgîndu-și un glonte

în cap, după ce explicase în cîteva cuvinte scrise la repezeală motivul gestului său — « Membrii juriului m-au respins, deci nu am talent. Trebuie să mor! » —, un grup de artiști încolonați o pornește pe bulevarde scandînd în cor: « Asasini! Asasini! » Un senator, marchizul de Boissy, indignat de faptul că cineva a putut avea îndrăzneala să respingă portretul ce-l făcuse un pictor — « o capodoperă » tuna el — se alătură coloanei, apoi de la tribuna Senatului cere cu vehemență reînființarea Salonului refuzaților. Zilnic au loc incidente. Poliția e istovită. Presa latră de zor.

Pentru presă totul e cît se poate de simplu: Manet — Manet care lucrează liniștit în atelierul său din strada Guyot — e cel care îi conduce din umbră pe întărîtați. Ea aude în toată această gălăgie « miorlăitul pisicii negre a *Olympiei* ». Manet e cel ce « bate toba mare pe cadavrul lui Holzapffel ». « Banda » lui conduce tot bîlciul.

Între timp într-o seară, la cafeneaua Guerbois, își face apariția un tînăr de douăzeci și șase de ani, Emile Zola scriitor debutant și fără cititori. « Foarte oacheș, cu capul rotund și voluntar, cu nasul pătrat, ochi calzi și figura plină de energie, încadrată de o barbă abia mijită[1] », Zola, după ce și-a petrecut tinerețea la Aix-en-Provence, a « descins » la Paris cu ferma hotărîre de a cuceri glorie și avere; bate însă pasul pe loc. Cele două cărți publicate nu i-au adus nici bani, nici faimă. Este fascinat de « zgomotoasa reputație » a lui Manet ca o ciocîrlie în fața oglinzii. Cît de mult îi-ar place o asemenea zarvă în jurul persoanei sale! Își umple cu nesaț plămînii de mirosul bătăliei. Cu toate că printre intimii lui sînt numai tineri pictori, Zola nu înțelege pictura decît foarte aproximativ. Faptul e fără importanță. Ura pe care o stîrnește Manet îl entuziasmează. După cum singur afirmă « se va afla întotdeauna de partea celor învinși ». Nu visează decît să se arunce în toiul luptei, să lovească și să primească lovituri; în plus ar fi și o ocazie de a se impune publicului. Intrînd în tratative cu directorul ziarului *l'Événement*, un ziar de scandal la care colaborează, obține să i se încredințeze cronica plastică; cu acest

[1] Emile Zola: *L'Œuvre*. Vezi: *Viața lui Cézanne*, unde Zola ocupă un loc însemnat.

prilej va cere reînființarea Salonului Refuzaților, și îl va apăra pe Manet.

La 27 aprilie pornește campania printr-un violent rechizitoriu împotriva juriului; încă din ziua de 30 își proclamă admirația față de Manet declarînd că « nu dă doi bani pe toate fasoanele domnului Cabanel ». În timp ce se deschide Salonul și izbucnesc noi manifestații, iar refuzații se ciocnesc cu poliția în fața Palatului industriei, Zola își întețește laudele la adresa lui Manet. « Părinții noștri au rîs de domnul Courbet și iată că noi cădem în extaz în fața lui »[1] scria el la 4 mai. «Noi rîdem de domnul Manet iar fiii noștri vor fi muți de admirație în fața pînzelor lui. Nu țin să fac concurență lui Nostradamus, însă tare am poftă să anunț acest fapt straniu pentru un timp foarte apropiat. » Trei zile mai tîrziu, dezvoltîndu-și atacul, el publică un întreg articol, scris pe un ton foarte vehement despre pictorul *Olympiei*:

« Înainte de a vorbi despre cei ce pot fi văzuți de toată lumea, despre cei ce-și etalează în plină lumină mediocritatea, este de datoria mea să consacru cît mai mult spațiu aceluia ale cărui opere au fost în mod deliberat înlăturate, fiind socotit nedemn de a figura printre cei o mie cinci sute sau două mii de nevolnici primiți cu brațele deschise. . . Se pare că sînt primul care-l laud fără nici o rezervă pe domnul Manet. O fac pentru că nu mă interesează cîtuși de puțin toate aceste picturi de budoar. Sînt acostat pe stradă și mi se spune: « Glumești, nu-i așa? Abia ai început să scrii și vrei să fii vedetă?... » Sînt atît de sigur că domnul Manet va fi unul din maeștrii de mîine încît de-aș avea bani, aș socoti că fac o bună afacere cumpărînd acum toate pînzele sale. Peste zece ani vor prețui de cincisprezece sau de douăzeci de ori mai mult și tot atunci unele tablouri de patruzeci de mii de franci nu vor valora nici patruzeci de franci. . . Știți efectul ce-l produc tablourile domnului Manet la Salon. Sparg zidul pur și simplu! În jurul lor se lățăie dulcegăriile cofetarilor artistici la modă, pomi de zahăr candel și case din aluat de plăcintă. . .

Locul d-lui Manet, scrie Zola în concluzie, este la Luvru ca și al domnului Courbet, ca și al oricărui artist cu temperament puternic și neînduplecat. . . Am încercat să-i dau domnului Manet locul ce i se cuvine, unul dintre primele. Veți rîde probabil de cronicar precum ați rîs și de pictor. Într-o bună zi, amîndoi vom fi răzbunați. Există un adevăr etern pe care mă sprijin în critică și anume că numai temperamentele adevărate străbat veacurile și le domină. Este imposibil — imposibil, auziți, — ca domnul Manet să nu aibă ziua lui de izbîndă și să nu strivească timidele mediocrități care îl înconjoară».

Această apologie, brutal polemică, stîrnește indignarea în rîndurile cititorilor ziarului *l'Evénement*, care adresează

[1] În acest an Courbet va obține la Salon un succes fără precedent.

redacției scrisori vindicative și, ceea ce e și mai rău, renunță și la abonament. « Poporul protestează, abonații se supără ». . . constată la 11 mai Zola. Trebuie să cedeze. La 20 mai publică ultimul lui articol despre « Salon » strîngînd apoi toate paginile într-o broșură. Bătălia continuă. « Banda lui Manet » va mai face să se vorbească despre ea.

Mereu apar la Guerbois figuri noi. Semnalat de Zola drept un maestru al generației tinere, Manet vede cum crește necontenit grupul partizanilor săi. Nenumărați artiști tineri vor să aibă onoarea de a-i fi prezentați. Într-o zi un izraelit, Camille Pissaro, într-altă zi un provensal, Paul Cézanne, prieten din copilărie cu Zola, un artist îmbrăcat neîngrijit, cu părul vîlvoi și vociferînd cu un accent meridional, voit exagerat, că o dată cu *Olympia* se instaurează o « nouă eră în *picturră* ».

Mai era cineva care dorea neapărat să-l cunoască pe Manet: Claude Monet, autorul celor două marine pentru care fusese felicitat anul trecut din greșeală autorul *Olympiei*. Nu îndrăznește însă, știind cît de exasperat fusese Manet de această întîmplare. Acum, primit pentru a doua oară la Salon, Monet expunea *Doamna în verde*, lucrare foarte apreciată. Manet a remarcat tabloul și i-a plăcut. Zacharie Astruc știa acest lucru. Într-o după amiază îl convinge pe Monet să vină cu el pînă în strada Guyot. « Ah! dumneata ești cel ce semnează Monet! exclamă Manet. Ai noroc tinere, de la debut ai succes la Salon ». Apoi, după cîteva clipe de tăcere adaugă: « *Doamna în verde* a dumitale e o lucrare bună, deși puțin cam stridentă; trebuie să fii mai atent. »

Primire destul de rece, dar care constituie totuși preludiul unei calde prietenii. . .

În toată această agitație, o veste dureroasă îl zguduie pe Manet: la începutul lui aprilie jurnalele au publicat știrea morții lui Baudelaire. Știrea era falsă, însă ceea ce se confirmă nu e prea încurajator. Sănătatea poetului inspira serioase, foare serioase îngrijorări.

În timpul iernii, Baudelaire a suferit de groaznice nevralgii. « Nu puteam fi niciodată sigur — scrie el — că voi avea liniște măcar două ceasuri». Nu mai îndrăznea să iasă din hotel decît cu capul înfășurat « în bandaje
165 îmbibate în soluții sedative». Apoi, în ianuarie, într-o

seară — explica el ulterior — a început «să se împletească şi să se împiedice ca un om beat, să se agaţe de mobile, tîrîndu-le după el». În martie, pe cînd se afla la Namur, unde vizita împreună cu nişte prieteni biserica Saint-Loup, s-a prăvălit pe dale. Din acel moment boala a avut o evoluţie rapidă. Baudelaire a fost readus la Bruxelles. La 28 martie, o hemiplegie a părţii drepte l-a ţintuit la pat; vorbea cu greutate; la 1 aprilie afazia era aproape totală; acel ce fusese cîndva un magician al verbului, nu mai izbutea să articuleze, cu ochii scăpărînd, altceva decît cîte un «la dracu» furios.

La 2 iulie, mama lui şi unul din fraţii lui Alfred Stevens îl aduc pe Baudelaire la Paris.

«La drracu! la drrracu!» înjură poetul care, din cînd în cînd izbucneşte într-un rîs strident, un hohot prelung, îngheţat, înfricoşător, atroce. Două zile mai tîrziu Baudelaire se internează la clinica de hidroterapie Chaillot, în rue du Dôme, colţ cu strada Lauriston.

De aici înainte Manet se va duce regulat în mica odaie de la parter în care locuia bolnavul, într-un mic pavilion al clinicii, în mijlocul grădinii. Acolo va întîlni o mulţime de prieteni care ca şi el îi rămăseseră credincioşi poetului — maiorul Lejosne, Champfleury, Nadar, Théodore de Banville, Leconte de Lisle... Baudelaire poate face cîţiva paşi sprijinindu-se de braţul cuiva. Deşi nu mai poate vorbi, aparent, inteligenţa este încă intactă; ascultă ceea ce vorbesc prietenii lui, face haz de glumele lor. Uneori, vinerea, Nadar îl ia cu trăsura de la Chaillot şi-l aduce în oraş să ia masa împreună cu Manet şi alţi prieteni [1].

Probabil datorită prezenţei lui Baudelaire, Manet rămîne în timpul verii la Paris. Continuă să lucreze; pictează *Un fumător*, cîteva naturi moarte şi două portrete ale Suzannei [2].

Edgar de Gas pictează şi el, în aceeaşi perioadă portretul Suzannei cîntînd la pian; tolănit pe o canapea, în spatele

---

[1] Citat dintr-o scrisoare a lui Nadar către Manet: «Baudelaire face scadal că nu vii, te cere. Dece n-ai venit cu noi şi cu el, astăzi? Sper că vinerea viitoare nu vei mai repeta figura. Să ştii că i-ai lipsit mult şi am fost surprins cînd, ducîndu-mă să-l iau, l-am auzit strigînd din fundul grădinii «Manet!» „«Manet!» care-l înlocuise pe «La dracu» (citat de A. Tabarant).

[2] Au fost recenzate vreo cincispreze tablouri din 1866.

ei, Manet ascultă atent. De Gas îi dăruieşte tabloul lui Manet care odinioară îi făcuse cadou o *Natură moartă cu prune*.

Felul în care De Gas, misoginul, a tratat figura Suzannei nu-i prea place lui Manet. Fără nici un scrupul el taie această parte a tabloului nepăstrînd decît propria-i siluetă. La următoarea vizită De Gas văzînd tabloul mutilat se înfurie şi pleacă trîntind uşa. Îndată ce ajunge acasă îi trimite înapoi lui Manet natura moartă: « Domnule, îi scrie el... vă trimit *Prunele* dvs. » Ceartă trecătoare, deoarece după cîteva săptămîni cei doi pictori se împacă. « La urma urmelor poate că el e cel ce avea dreptate », spune De Gas; şi dacă din întîmplare cineva îi aminteşte incidentul, retează scurt orice veleitate de insinuare. « Cine v-a dat oare voie, domnule, să-l judecaţi pe Manet? » De un singur lucru nu se poate consola: « Cînd i-am cerut lui Manet înapoi *Prunele* « mele » ce credeţi că făcuse? Le vînduse! Ah! ce tablou frumos! Bună ispravă am făcut cînd i l-am dat înapoi, n-am ce spune! »

Incidentul este foarte pilduitor pentru certurile ce se iscau uneori între obişnuiţii de la Guerbois. Diversitatea temperamentelor şi a ideilor provoca inevitabile ciocniri. Bunul Pissaro, care crede în socialism, sare în sus şi se revoltă cînd îl aude pe De Gas susţinînd « inoportunitatea unei arte accesibilă claselor de jos care ar permite să se vîndă tablourile la preţul de cîţiva gologani ». Manet, în ceea ce-l priveşte, la fel ca De Gas şi Fantin-Latour, de altfel, nu este de acord cu unii din grupul « Batignolles » care susţineau că tabloul trebuie executat direct în aer liber, în mijlocul naturii, deoarece astfel se pot studia mai bine problemele de umbră şi lumină... În timpul verii, la Ville-d'Avray, Claude Monet a pictat în felul acesta o pînză de mari dimensiuni: *Femei în grădină*. Manet face ironii: « Ca şi cum maeştrii de odinioară s-ar fi gîndit să facă aşa ceva! » Însă toate aceste păreri divergente nu slăbesc cîtuşi de puţin coeziunea grupului. Supărările sînt urmate imediat de împăcări.

E un noroc că se întîmplă aşa, fiindcă anul 1867 se anunţă a fi foarte important; Napoleon al III-lea hotărîse de mult ca Parisul să găzduiască o nouă Expoziţie universală, şi mai impunătoare decît cea din 1855, la Champ-de-

Mars. Ea avea să cuprindă şi o Expoziţie internaţională de Arte frumoase. Salonul însă nu va fi suprimat. Artiştilor li se oferă deci o dublă şansă. Grupul din « Batignolles » nu înţelege să-i scape asemenea ocazie, iar Manet mai puţin decît oricare altul. Vrea să dea acum marea lovitură şi năzuieşte să participe la Expoziţia internaţională de Arte frumoase. Prietenii îl vor ajuta. Fantin-Latour pregăteşte pentru Salon un portret al lui Manet — un liniştitor portret de om de lume: joben, mănuşi şi baston, veston scurt, albastru închis, pantaloni bej. Pe de altă parte Zola redactează un amplu studiu asupra lui pentru numărul din ianuarie al periodicului *Revue du XIXe siècle*. Va fi oare 1867 anul lui Manet?

Manet speră. În zadar. În ultimele zile ale lui 1866 el află, printr-o înştiinţare oficială, că la Internaţionala de Arte Frumoase nu vor figura decît medaliaţii Saloanelor precedente. Spumegă de mînie în faţa acestui nou afront. Vor neapărat să-l scoată din sărite. Aha! Va să zică aşa! Înfuriat, — Manet, care se simte acuma tare, sprijinit fiind de toţi cei ce-l înconjoară şi-l susţin, se hotărăşte « să-şi încerce norocul ». « Am convingerea că primele locuri nu se dau ci se iau » rosteşte el croind aerul cu bastonul. I se închid uşile Internaţionalei de Arte frumoase. Prea bine! Nu se va prezenta nici la Salon. După cum a procedat Courbet în 1855 şi va proceda şi anul acesta, Manet la rîndul lui, va încerca şi el experienţa unei expoziţii personale: va construi pe undeva, pe lîngă Champ-de-Mars, o clădire din panouri de lemn cu laturile de zece metri unde îşi va expune vreo cincizeci dintre cele mai bune lucrări ale sale.

Doamna Manet-mama se sperie de această iniţiativă. Risipa lui Edouard o îngrijorează. Întocmeşte pentru el un mic bilanţ. De la moartea tatălui său, în mai puţin de patru ani, Edouard care între timp vînduse şi din pămîntul de la Gennevilliers, a cheltuit aproape 80.000 de franci aur. « Este timpul cred, încheie ea, să părăseşti această pantă ruinătoare [1] ». Manet, desigur se frămîntă şi el — se frămîntă mai mult decît s-ar crede — de faptul că nu cîştigă nimic, că la treizeci şi cinci de ani, după

[1] *Însemnare pentru fiul meu Édouard*, document inedit (B. N. Cabinet des Estampes). Suma indicată echivalează cu circa 200 000 franci noi sau 20 000 000 franci vechi).

atîţia ani de efort, a rămas aproape tot în punctul în care se afla la debut. Nicăieri vreun « debuşeu»; un viitor nesigur. Dar ce poate face? Nu este apreciat după cum merită: se procedează faţă de el cu părtinire; nu-şi poate arăta publicului opera, aşa cum ar dori. Una peste alta n-a expus decît de trei ori la Salon, sau mai bine zis de patru ori, dacă pune la socoteală şi Salonul Refuzaţilor. Iată de ce această expoziţie costisitoare, la care nu s-a hotărît fără zbucium şi fără strîngere de inimă, se impune ca o necesitate. Opera lui se va desfăşura în plină lumină. Opera lui va putea fi în sfîrşit văzută şi apreciată în linişte. « Să arăţi este problema vitală, un *sine qua non* pentru fiecare artist, deoarece se întîmplă că privind mai îndelung, te familiarizezi cu ceea ce te-a surprins sau mai bine zis te-a izbit la început. Încetul cu încetul începi să-l înţelegi şi să-l admiţi. A arăta, înseamnă a găsi prieteni şi aliaţi. . . » Mama tace. Dacă nu şi-ar iubi atît de mult fiul, i-ar răspunde în sensul celor spuse uneori unei prietene căreia i se vaită de insuccesul lui Edouard: « Totuşi a copiat tabloul lui Tizian *Fecioara cu iepurele*. Să vii la mine să vezi ce bine e copiat. Ar putea să picteze cu totul atlfel, dar din păcate e prost sfătuit. . . » Întruniri le de la Guerbois probabil că nu prea sînt pe placul doamnei Manet-mama. Nu spune nici un cuvînt, oftează, dar se lasă înduplecată; îi va împrumuta lui Edouard bani pentru ca să poată face faţă cheltuielilor pregătirii expoziţiei.

Pavilionul lui Courbet va fi ridicat în apropiere de Pont de l'Alma, iar al lui Manet peste drum, într-o grădină particulară, la încrucişarea dintre Avenue de l'Alma cu Avenue Montaigne. Construcţia începe în februarie. Manet ar vrea ca totul să fie gata la 1 aprilie, cu ocazia inaugurării Expoziţiei universale. Totuşi lucrările tărăgănează. Pictorul trebuie să zorească lucrătorii şi pe antreprenor, care de altfel i-a angajat prin a doua mînă; e foarte amărît de această zăbavă.

Manet este înspăimîntat mai ales la gîndul că expoziţia — care îl costă foarte scump, peste 18 000 de franci [1] — ar putea fi un fiasco. Nenumărate griji îl copleşesc în acelaşi timp. Pentru a-şi reduce cheltuielile, se va muta împreună cu Suzanne la maică-sa, în apartamentul

[1] Aproximativ 45 000 franci noi (4 500 000 franci vechi).

închiriat de bătrîna doamnă în str. Saint-Pétersbourg nr. 49. Trebuie de asemenea să aibă grijă şi de bietul Baudelaire a cărui stare se înrăutăţeşte pe zi ce trece. Poetul nu mai poate părăsi acum patul unde este ţintuit de o paralizie generală. Doar ochii, ochii uneori de o halucinantă fixitate, mai păstrează o fărîmă de viaţă în chipul răvăşit şi crispat, înconjurat de neaua părului cu desăvîrşire alb. Cine ar crede că acest bărbat are numai patruzeci şi şase de ani? Nici măcar acel «la drracu» nu i se mai strecoară printre buze. De multe ori Suzanne şi doamna Paul Meurice, ca să-i mai aline suferinţele, îi cîntă la pianul clinicii fragmente din *Tannhäuser*, care îi plăcea atît de mult.

La 1 aprilie Expoziţia se inaugurează cu o strălucire orbitoare; astfel a dorit-o regimul imperial asupra căruia plutesc totuşi destule ameninţări: o opoziţie republicană din zi în zi mai înverşunată, nemulţumiri acumulate, sănătatea şubredă a lui Napoleon al III-lea, marasmul economic, alarmante evenimente externe cum ar fi de pildă victoria de la Sadowa a Prusiei asupra Austriei, victorie care confirmă de acum încolo o putere militară de temut ridicată în faţa Franţei; mulţimea veselă invadează Champ-de-Mars, pavilioanele străine, admiră reconstrucţia catacombelor din Roma sau a moscheii din Brussa; cască gura în faţa nemaipomenitului aparat al domnului Edoux, un ascensor ce ridică zece persoane deodată la înălţime de douăzeci şi cinci de metri, sau în faţa tunului domnului Krupp, o adevărată «minune de oţel turnat» de cincizeci de tone «aruncînd încărcături de cîte o mie de franci fiecare», sau se iniţiază, pe apele Senei, în plăcerile cu totul noi ale navigaţiei cu aburi, în timp ce Manet disperat, aleargă la vărul său Jules de Jouy pentru ca acesta să-i facă o somaţie antreprenorului care nu numai că n-a terminat micul edificiu în termenul prevăzut, dar pe deasupra a mai suspendat şi lucrările. Cu trei zile înainte, juriul Salonului făcuse cunoscut rezultatul deliberărilor. Manet nu regretă că n-a prezentat nimic. Din trei lucrări două — înspăimîntătoare proporţie — sînt respinse. Cu excepţia lui Whistler, De Gas şi Fantin-Latour căruia i s-a primit *Portretul lui Manet*, toţi cei ce fac parte din «grupul Batignolles», Pissaro, Bazille, Guillemet, Cézanne, Monet, toţi sînt eliminaţi. O dată mai mult se cere reînfiinţarea Salonului

Refuzaților. O petiție se înnegrește la iuțeală de semnături. Autoritățile însă nu se arată prea grăbite să satisfacă doleanțele acestor zurbagii. În a doua jumătate a lunii aprilie cererea este respinsă. Refuzații nu se dau bătuți. Vor expune în ciuda opreliștilor. Au găsit un local; caută fonduri și deschid o listă de subscripție.

Între timp lucrările au fost reluate la pavilionul lui Manet. Zola tipărește în broșură studiul său apărut în *Revue du XIXe siècle*. Proiectează s-o vîndă chiar la pavilion; dar Manet se teme să nu irite publicul printr-o propagandă prea bătătoare la ochi. « Cred că ar fi de prost gust să vînd chiar la mine un elogiu atît de desăvîrșit al persoanei mele ». Drept compensație, i-a dat lui Zola o aquaforte după *Olympia*, pentru a ilustra broșura. (« Între noi fie spus, scria Zola unui corespondent, este neizbutită »). În afară de aceasta îi mai promite că va face cîteva gravuri pentru noua ediție a volumului *Povești pentru Ninon*.

Este iarăși o idee a lui Zola, nerăbdător să-și croiască un drum cu orice preț. *Povești pentru Ninon*, lucrarea lui de debut, nu a avut nici un fel de succes. A scoate o nouă ediție îi pare editorului « curată nebunie ». Haide! Haide! îi replică Zola care și-a pregătit de mult planul, « dacă ai ști cine e desenatorul care-mi dă concursul, te-ai lăsa convins ». Și cine e, mă rog, desenatorul misterios? În scopul de a trezi și a atîța interesul editorului, Zola nu-i dezvăluise încă identitatea; brusc el dă cărțile pe față; e vorba de domnul Manet — de domnul Manet care foarte curînd va beneficia de « o publicitate enormă ». Manet? Editorul tresare. « Credeți-mă, îl asigură Zola, e omul care ne trebuie. Să vedeți ce zarvă o să fie! » apoi pledează: « Nu trebuie să fiți îngrijorat de maniera artistului; nu vă interesează ce face; totul e semnătura; numele lui însemnează zgomot, curiozitate și o publicitate care va atrage publicul. Dacă recunoașteți că am oarecare experiență în materie de reclamă, vă rog să aveți încredere în ceea ce vă spun. . . Fiți fără grijă, știu ce fac, alegîndu-l pe domnul Manet ca ilustrator. Mă cunoașteți destul de bine ca să vă dați seama că vînez succesul. Ați avut într-o zi bună-voința să-mi spuneți că sînt un om abil. Ei bine, aflați că niciodată n-am lucrat cu mai multă abilitate pentru reputația mea ca atunci cînd am căutat să asociez numele

lui Manet cu una din lucrările mele. Să încheiem afacerea şi veţi vedea dacă m-am înşelat »[1].

Manet şi-ar ieşi din minţi dacă ar citi bileţelele adresate de Zola editorului său. Un nou scandal? Asta niciodată! Dimpotrivă, ce bine ar fi dacă s-ar spulbera neînţelegerea ce planează asupra lui şi asupra operei sale, dezgustătoare legendă a cărei victimă este, dacă s-ar putea să i se recunoască talentul, fără zgomot, în mod firesc, ca între oameni bine crescuţi. Nu cere mai mult! Să reintre totul în ordine şi se va socoti deplin recompensat pentru neajunsurile îndurate. Ah! nu! în orice caz, fără scandal! Pe măsură ce se apropie momentul deschiderii expoziţiei, îngrijorarea lui creşte. Are « nişte emoţii groaznice », temîndu-se să nu se işte din nou « zarva » de care Zola se bucură dinainte. Ar dori să preîntîmpine această posibilitate. Cu ajutorul lui Zacharie Astruc redactează pentru catalogul expoziţiei, pe un ton măsurat, o prefaţă cuminte, lipsită de orice dogmatism şi, în care, umil roagă stăruitor publicul să-i cerceteze lucrările fără părtinire şi fără păreri preconcepute:

« Din 1861 domnul Manet expune, sau încearcă să expună.
Anul acesta s-a decis să-şi arate direct publicului ansamblul lucrărilor sale. . .
Artistul nu spune astăzi: « Veniţi să vedeţi lucrări desăvîrşite », ci « Veniţi să vedeţi cîteva lucrări sincere ».
Este un efect al sinceritătii faptul de a conferi lucrărilor un specific ce le face să semene cu un protest, cînd în fapt pictorul nu s-a gîndit decît să redea o impresie.
Domnul Manet n-a avut niciodată intenţia de a protesta. Însă, deşi nu se aştepta, împotriva lui s-a protestat. . .
Domnul Manet a recunoscut întotdeauna talentul acolo unde el există şi n-a pretins nici să răstoarne pictura care s-a făcut înaintea lui, nici să creeze una nouă. A căutat pur şi simplu să fie el însuşi şi nu un altul.
De altfel, domnul Manet s-a bucurat de multe simpatii şi şi-a putut da seama că oamenii cu adevărat talentaţi îi sînt pe zi ce trece mai favorabili.
Pentru pictor, singura problemă este aceea de a cîştiga încrederea publicului despre care s-a spus că i-ar fi duşman. »

Pavilionul lui Manet — « intrarea: 50 de centime » — a fost inaugurat la 24 mai. Sînt adunate aci mare parte dintre lucrările majore ale pictorului, de la *Băutorul de absint* la *Dejunul pe iarbă*, de la *Guitarrero* la *Olympia*, de la

[1] Editorul, convins, a acceptat; Manet însă n-a executat niciodată ilustraţiile promise.

Concert la Tuileries și *Lola de Valencia* la *Portretul lui Zacharie Astruc* și la *Matador salutînd*, în total cincizeci și trei de uleiuri și trei gravuri în aquaforte care alcătuiesc un ansamblu semnificativ al evoluției artei sale de la debut și pînă în momentul de față. La început publicul nu se prea îngrămădește. Apoi încetul cu încetul numărul vizitatorilor crește. Curînd se vor îmbulzi. Dar vai, din nefericire Zola avusese dreptate! Glumele batjocoritoare și maimuțărerile de odinioară reîncep. « Bărbații, scrie Antonin Proust, își conduceau nevestele la pavilionul lui Manet; femeile își duceau copiii. Fiecare trebuia să-și acorde sieși și alor săi prilejul de a rîde în hohote. Toți așa-zișii pictori consacrați ai Parisului își dădeau întîlnire la expoziția Manet. Era un concert al burtăverzimii în delir. »

Ce obositor! Nu se va mai sfîrși niciodată? Manet este încolțit din toate părțile. Își bat joc de el: își bat joc de Zola, a cărui broșură este luată cu asalt din librării: sînt considerați complici:

Monsieur Manet, Monsieur Zola
Ne se regardent pas sans rire.
Lequel rit de l'autre, voilà!
Monsieur Manet? Monsieur Zola?
On n'a jamais su. . . mais, holà!
Si l'un croit peindre et l'autre écrire.
Monsieur Manet, Monsieur Zola
Ne se regardent pas sans rire. [1]

Chiar și printre « cei din Batignolles » se manifestă unele reticențe față de pictura lui Manet. Théodore Duret, de pildă, în placheta *Les peintres français en 1867* opinează « că imperfecțiunile lui demonstrează că e un artist încă neformat ». Cuvintele acestea îl întristează adînc pe Manet.

La începutul lui iunie, alte supărări de altă natură: în ziua de 6 un polonez, pe nume Berezowski, profită de o paradă militară la Bois de Boulogne, pentru a comite un atentat împotriva țarului Alexandru al II-lea, aflat în

[1] Domnul Manet, domnul Zola / Nu se privesc fără să rîdă / Dar, care de care-și rîde, te-ntrebi! / Domnul Manet? Domnul Zola? / Nu s-a știut niciodată. . dar ho! / Cică unul e pictor, iar altul scriitor / Domnul Manet, domnul Zola / Nu se privesc fără să rîdă.

vizită la Paris, cu prilejul Expoziției Universale. Guvernul ia măsuri de siguranță și pune sub supraveghere elementele dubioase și pe toți suspecții. Fără nici un fel de menajament refuzații sînt anunțați că nu li se va da voie să deschidă expoziția proiectată. Oficialitatea este foarte ispitită să închidă cu această ocazie pavilionul Șefului recunoscut al acestor tulburători ai liniștii publice. Manet are insomnii. Totuși îl vor lăsa în pace.

În timp ce banchetele și balurile se succed fără întrerupere, în Parisul Expoziției Universale — acest Paris, «supranumit capul Franței», după cum spune polemistul Henri Rochefort, «și care acum este numai picioare» — sosește o veste tragică: arhiducele Maximilian, instalat pe tronul Mexicului de Napoleon al III-lea, fusese împușcat de către răsculați la Queretaro, în ziua de 19 iunie împreună cu doi generali ai săi, Miramor și Mejia. Manet se închide îndată în atelier spre a picta *Execuția lui Maximilian*, cu gîndul să o adauge lucrărilor de la pavilion. Lupta dintre «*Kearsarge și Alabama*» fusese apreciată. Noul tablou inspirat din actualitate ar trebui să aibă un succes asemănător, și să contribuie, cine știe? la cîștigarea opiniei publice în favoarea lui. Manet începe să lucreze cu entuziasm, luînd ca model tabloul lui Goya *Execuțiile de la 3 mai 1803*. După ce face o schiță, Manet pictează o primă pînză, apoi o a doua, și în sfîrșit pe a treia. Tabloul este cît se poate de caracteristic pentru felul strict plastic în care Manet concepe o pictură — *Execuțiile* lui Goya, lucrare arzînd de pasiune, de ură și de mînie avea valoarea unui act politic. Manet însă decantează drama de la Queretaro de orice element emoțional. Pictează uniforme, arme, harnașamente. Această execuție nu este pentru el altceva decît un «pretext de variațiuni tonale»[1]; este imposibil de ghicit ce gîndește despre acest eveniment. Sub pensula lui evenimentul nu mai există.

---

[1] Waldemar George. Schița aparține astăzi muzeului din Boston; unul din tablouri se află la Muzeul din Copenhaga, celălalt, versiune definitivă a operei, la muzeul din Mannheim; cît despre cel de al treilea, după moartea lui Manet, Léon Koëlla a decupat din el mai multe fragmente. Două din ele (inițial cumpărate de Degas care le-a asamblat și le-a rantoalat) se află astăzi încadrate separat la National Gallery din Londra.

Autoritățile îl scutesc pe Manet de grija de a-și transporta tabloul la pavilion; este înștiințat că i se interzice expunerea acestui *Maximilian*, dat fiind că subiectul se referă prea îndeaproape la politica imperială. Manet, furios, își transpune lucrarea pe piatră litografică. O nouă interdicție: este oprit să execute tirajul gravurii.

La fiecare pas Manet se poticnește de alt obstacol. Fiecare zi îi aduce — sînt propriile lui cuvinte — alt val noroios de insulte. Îngrețoșat, fiindu-i lehamite de atîtea necazuri și contratimpi, el pleacă la începutul lui august la Boulogne și Trouville — căldura fiind insuportabilă vara aceasta — spre a uita pentru o clipă neajunsurile și a regăsi liniștea în atmosfera înviorătoare a mării.

E nevoit însă să-și scurteze șederea. La 1 septembrie, chemat printr-o telegramă, pleacă imediat la Paris: în ajun Baudelaire își dăduse obștescul sfîrșit, răpus de boala a cărei otravă înceată și cumplită se înfiltrase în el demult, într-o noapte de dragoste.

Împreună cu Fantin-Latour, Champfleury, Nadar, Stevens, Bracquemond, Manet, însoțește la cimitirul Montparnasse rămășițele pămîntești ale prietenului său. Se gîndește el oare la cuvintele ce i le scrisese Baudelaire în 1865, într-o zi de octombrie: « Primele rînduri din scrisoarea ta m-au cutremurat. Nu sînt nici zece persoane în Franța — nu, cu siguranță că nu sînt zece — despre care și putea spune tot atît de mult »?

Sau, gîndindu-se la calvarul poetului, la sfîrșitul său de martir, îi răsună poate în urechi, ca un slab și înfricoșător ecou, mustrările căpitanului Besson, a doua zi după carnavalul din Rio?

Furtuna care amenința se dezlănțuie asupra cimitirului, înecînd pămîntul, groapa, cortegiul funebru într-un potop de apă și grindină.

III. BERTHE ŞI EVA

Viaţa creatoare, în realitate este atît de apropiată de viaţa sexuală, de suferinţele, de voluptăţile ei, încît nu trebuie să vedem aci decît două forme ale aceleiaşi şi singure nevoi, ale aceleiaşi şi unice bucurii.

RAINER MARIE RILKE: *Scrisori către un tînăr poet.*

O lucrare plină de voioşie şi de prospeţime, una din acele lucrări pe care Manet — pururi atras de candoarea oarecum sălbatecă a adolescentului[1] — le pictează cu plăcere, s-a înfiripat pe şevalet: un băieţandru de cincisprezece ani făcînd baloane de săpun.
Băiatul era Léon Koëlla.
Leon Koëlla nu şi-a terminat studiile. Chiar în septembrie 1876, în momentul cînd îi pozează lui Manet, el se angajase funcţionar la tatăl lui De Gas, bancherul, în strada Victoire 28. Léon ştie acum că « sora » îi este în realitate mamă. Părinţii i-au confirmat în mod discret, ceea ce el ghicise deja. I-au mărturisit o parte din taina lor, rugîndu-l totodată să nu se destăinuiască nimănui: în faţa străinilor Léon îi va spune lui Suzanne pe nume. De altfel tînărului Léon îi pasă prea puţin de toate aceste mistere. Iată-l scăpat de şcoală; la De Gas cîştigă o sută douăzeci şi cinci de franci pe lună; are cameră proprie în strada Saint-Pétersbourg nr. 51, în imobilul vecin de cel unde locuiesc « sora » şi « naşul » său. Ce poate dori mai mult? Fie ce-o fi!
Soţii Manet, trebuie să recunoaştem, nu sînt oameni care să-şi pună prea multe probleme. Le este suficient ca aparenţele să fie salvate. După cum Suzanne nu se sinchiseşte deloc de amorurile trecătoare ale soţului ei (din prudenţă nu calcă aproape niciodată prin atelierul din strada Guyot) nici Léon nu este cîtuşi de puţin preocupat de adevărul asupra obîrşiei lui, sau de legăturile de rudenie

[1] P. Jamot.

dintre el şi bătrîna doamnă Manet cu care joacă, în fiecare seară, table sau bezig şi care e atît de bună şi îngăduitoare cu el.

Îndată ce termină *Baloanele de săpun*, Manet începe portretul lui Zola; este un fel de a-şi manifesta recunoştinţa faţă de scriitorul care l-a apărat cu atîta vitejie. Tabloul, firește, este destinat Salonului. Zola va merge deci în mai multe rînduri să pozeze în atelierul pictorului, un atelier cît se poate de modest, fără nici un confort, « aproape dărăpănat » [1], unde se îngrămădesc tablourile nevîndute ale autorului *Olympiei*.

Aceste pînze nevîndute, Manet le priveşte cu tristeţe şi cu strîngere de inimă. Banii i se scurg printre degete. Oare nu va vinde niciodată nimic? Expoziţia din 1867 nu i-a adus nici măcar un singur client. Insulte. Din nou şi mereu insulte. Nici de astă dată juriul Salonului nu-i va admite lucrările? Obsedat de ideea întru totul convenţională pe care şi-a făcut-o despre reuşită, Manet nu-şi dă seama că acum juriul nu-l mai poate înlătura. E adevărat că pentru cea mai mare parte a publicului pictorul rămîne un « excentric »! Dar s-a vorbit prea mult despre el. Are partizani, este şef de şcoală, şeful noii generaţii artistice. După articolele lui Zola, după expoziţia din Avenue de l'Alma, ar fi greu să-l elimine pur şi simplu. Manet termină portretul lui Zola în februarie [2]. Ascultînd de sfatul scriitorului el va trimite la Salonul din 1868 încă o lucrare, mai veche, pictată cu doi ani în urmă, *Femeia cu papagalul* [3] pentru care îi pozase Victorine Meurant (dar, la urma urmei, ce s-a întîmplat cu Victorine? Capricioasă, cu toane, într-o bună zi s-a făcut nevăzută şi n-a mai apărut în atelier). Juriul admite ambele lucrări fără nici un fel de discuţie. De altfel juriul din acest an e clement; Domnul de Nieuwerkerke continuă să fie furios. Cu excepţia lui Cézanne, veşnicul refuzat, aproape toţi « cei din Batignolles » vor fi prezenţi la Salon: De Gas, Pissaro, Bazille, Monet precum şi cei

---

[1] Th. Duret.

[2] Zola tocmai publicase o nouă carte, un roman intitulat *Thérèse Raquin*, iar un critic analizînd această operă scria în ianuarie în Figaro: « Dl. Zola... vede femeia tot în felul cum o pictează domnul Manet, de culoarea noroiului cu sulemeneli trandafirii ». Portretul lui Zola este acum la Luvru (donaţia doamnei Zola, 1918).

[3] Actualmente la Metropolitan Museum din New York.

doi prieteni ai acestuia, Auguste Renoir, originar din regiunea Limousin, în vîrstă de douăzeci şi şapte de ani, şi un englez de aproape treizeci de ani, Alfred Sisley, pe care nu va întîrzia să-i aducă la Guerbois.

O dată cu inaugurarea Salonului, Zola se grăbeşte să trîmbiţeze victoria. Într-o serie de articole asupra acestei manifestări, publicate în *L'Evenement illustre*, el afirmă că « succesul lui Manet este deplin. Nu îndrăzneam nici să visez că va fi atît de grabnic, atît de demn . . . »:

Reacţia necesară, fatală, pe care o anunţasem în 1866, se face simţită încetul cu încetul. Publicul se obişnuieşte; criticii se potolesc şi consimt să deschidă ochii; succesul se apropie. . . (Publicul) nu înţelege încă; dar a încetat să mai rîdă. M-am distrat duminica trecută studiind fizionomia persoanelor ce se opreau în faţa pînzelor lui Edouard Manet. Duminica este ziua marilor mase, ziua ignoranţilor, a celor cu desăvîrşire lipsiţi de educaţie artistică. Am văzut persoane sosind acolo cu intenţia bine stabilită de a se înveseli puţin. Rămîneau cu ochii pironiţi în sus, cu buzele întredeschise, descumpăniţi, nefiind în stare să schiţeze nici cel mai mic zîmbet. Ochii lor se obişnuiseră fără să vrea. Originalitatea ce le păruse atît de formidabil de comică, nu le mai pricinuieşte decît mirarea îngrijorată pe care o resimte un copil pus în faţa unui lucru care îi e cu desăvîrşire necunoscut. Alţii intrau în sală, aruncau priviri de-a lungul pereţilor şi erau pe dată atraşi de ciudata eleganţă a lucrărilor pictorului. Se apropiau, deschideau catalogul. Citind numele lui Manet, încercau să pufnească în rîs. Tablourile însă stăteau în faţa lor, limpezi, luminoase, părînd că se uită la ei cu un grav şi mîndru dispreţ. Atunci plecau indispuşi, neştiind ce să mai creadă: emoţionaţi fără să vrea de glasul sincer al talentului, pregătiţi pentru admiraţia ce va veni în anii următori. . .

Fără îndoială că afirmaţiile nu sînt lipsite de exagerare, deoarece criticile la adresa lui Manet nu lipsesc. Animozitatea faţă de el mai dăinuie încă. Lucrările i-au fost primite, dar au fost agăţate în cele mai proaste locuri, « prin colţuri, foarte sus, în dreptul uşilor ». Papagalul din *Femeia cu papagalul* provoacă aceleaşi glume proaste ca odinioară pisica *Olympiei*. « Aceşti realişti sînt în stare de orice! » exclamă comentatorul ziarului *La Presse*. Totuşi evoluţia este evidentă. Castagnary care se arătase atît de dur în privinţa *Dejunului pe iarbă* nu se sfieşte să spună că *Zola* al lui Manet este « unul dintre cele mai bune portrete de la Salon. » Théophile Gautier se întreabă, perplex, gîndindu-se la « jiletca sa roşie[1] » de odinioară:

[1] Generaţia romantică de la începutul secolului al XIX-lea — în rîndurile ei şi Théophile Gautier — arbora din spirit de frondă costume în culori ţipătoare şi plete lungi (*N.R.*).

« S-ar părea că există undeva teama că neadmiţîndu-l, (pe Manet), ai putea trece drept un filistin, un burghez, un Joseph Prudhomme, un guşat căruia îi plac doar miniaturile şi copiile pe porţelan, sau, mai rău, încă, un întîrziat care găseşte calităţi *Răpirii Sabinelor* a lui David. Te pipăi cu un fel de spaimă, îţi plimbi mîna pe burtă şi pe creştet pentru a te încredinţa de nu cumva ai devenit obez sau chel, incapabil de a înţelege îndrăznelile tinereţii. . . Fiecare îşi spune: « Sînt oare într-adevăr un nătărău, o fiinţă mumificată, o fosilă antediluviană? ». . În faţa acestor exemple izbitoare, cei care au scrupule se întreabă dacă în artă e posibil să înţelegi altceva decît operele generaţiei care a creat pe cînd aveai douăzeci de ani. Probabil că tablourile lui Courbet, Manet, Monet şi *tutti quanti* « cuprind în ele frumuseţi pe care noi, cei din generaţia romantică, nu le mai putem percepe. . . »

Cîţiva nehotărîţi trec de partea lui Manet: Théodore Duret, de pildă, recunoaşte că în broşura publicată cu un an în urmă a fost nedrept faţă de pictor. Pe loc Manet se oferă să facă portretul lui Duret, care va avea astfel prilejul să înţeleagă mai bine felul cum lucrează artistul. După ce şi-a prezentat prietenul în picioare, îmbrăcat în haine cenuşii, proiectat pe un fond tot cenuşiu, el introduce, pentru a obţine diferite tonuri destinate să întrerupă monocromia, mai multe elemente impuse exclusiv de căutări de ordin plastic. Alături de model, artistul pictează o mică natură moartă pe care o îmbogăţeşte treptat: sub un taburet deasupra căruia pune o pernă de un roşu închis, strecoară o carte verde, apoi aşază pe pernă o tavă de lac, o carafă cu apă, un pahar, o linguriţă, un cuţit şi, în sfîrşit, peste pahar o lămîie. « În faţa mea, spune Duret, se desfăşura maniera lui instinctivă, organică aproape, de a vedea şi de a simţi ».
Manet îşi termină lucrarea la începutul verii, înainte de a pleca la Boulogne, unde are de gînd să petreacă şase săptămîni pentru a se odihni şi a se atinge cît mai puţin de pensule; consumul nervos a fost mare şi acum se simte destul de istovit [1]. Duret, căruia îi dăruieşte portretul, este încîntat de tablou, şi îl ia imediat acasă. « Asta da, este într-adevăr pictură! » exclamă el. Duret ar vrea să-i fie de folos lui Manet. Îi vine în minte o stratagemă şi, în iulie, îi scrie: « Ai semnat tabloul pe o porţiune deschisă şi oricine intră se izbeşte în primul rînd

[1] De altfel a produs foarte puţin în ultimele optsprezece luni, şapte sau opt lucrări, socotind şi schiţele pentru *Execuţia lui Maximilian*.

de numele tău. Cunoscînd imbecilitatea omenească, mai ales în ceea ce te priveşte, sînt sigur că văzînd numele *Manet*, fiecare, înainte de a privi pictura şi pe cel înfăţişat în ea, va începe să rîdă şi să te defăimeze. Cred că ar fi bine să ştergi semnătura de pe fondul deschis şi să nu semnezi de loc, ori să semnezi în aşa fel încît *să nu se vadă*. Astfel aş avea răgazul să-i fac să admire tabloul şi modul în care e pictat. Am să le spun că e un Goya, un Regnault sau un Fortuny. Ah! da! un Fortuny, mai ales, ar fi grozav![1] Apoi, voi spune adevărul şi burghezul păcălit va trebui să înghită hapul. Mai reflectează la propunerea mea. Orice şiretlic e bine venit pentru a trage pe sfoară burtăverzimea ».
Manet este de acord; inversează semnătura pe tablou [2].

Boulogne. Manet se destinde.
Locuieşte împreună cu ai săi pe drumul ce duce spre port, într-o casă mobilată, luată cu chirie de la un bătrîn matelot. Aerul mării îi dă puteri noi şi, foarte curînd, începe să-l apese lipsa de activitate. Deoarece nu s-a putut împiedica de a lua cu el pînze şi culori, sfîrşeşte prin a pune pe şantier o nouă lucrare în care-l pictează pe Léon Koëlla în sufrageria locuinţei lor provizorii, rezemat de o masă pe care este aşezată o superbă natură moartă: un pahar, o ceaşcă, stridii, o lămîie, o zaharniţă. . . De fapt totul în acest tablou este pretext pentru natură moartă; lîngă masă se văd chiar nişte arme şi o cască, obiecte complet neaşteptate într-o scenă de acest gen, dacă ea ar fi fost tratată de un pictor realist. Dar cum naiba ar putea trece Manet drept un pictor realist? Realitatea picturii, iată unicul lucru ce prezintă interes în ochii lui, după cum constatase şi Duret pe măsură ce artistul făcea adăugiri portretului său — adăugiri pe care un realist le-ar fi socotit de prisos sau, mai bine zis, la care nici nu s-ar fi gîndit vreodată.
Acest *Dejun* îi place atît de mult lui Manet încît îşi promite să-l reia la Paris şi să realizeze după el un tablou pentru Salon; se mai gîndeşte însă şi la alte proiecte.

---

[1] Acesti artişti, Fortuny şi Regnault, erau pe atunci foarte apreciaţi de public.
[2] Portretul lui Duret se află la Musée des Beaux Arts de la Ville de Paris (donaţia Th. Duret).

Într-o zi pe cînd se plimba, a zărit la un balcon mai multe persoane profilîndu-se pe clar-obscurul încăperii din spatele lor. De ce n-ar exploata şi el această temă pe care Goya a încercat-o odinioară în tabloul său *Tinere fete în balcon?*

Reîntors la Paris, Manet, în timp ce pictează *Dejunul* se gîndeşte şi la *Balconul* său. A stabilit că vor figura patru persoane: două femei, una aşezată, cealaltă în picioare, iar în faţă un bărbat, şi el în picioare; în arier-plan, în umbră, Léon Koëlla. Bărbatul va fi unul dintre pictorii de la Guerbois, fercheşul Guillemet. Manet roagă pe o muziciană, prietenă cu Suzanne, micuţa Fanny Claus din « Cvartetul Sainte-Cécile » să-i pozeze pentru una din femei. Lui Manet îi plac dragostea şi surîsul femeilor; îi plac de asemenea intrigile amoroase. El ştie foarte bine că Fanny Claus şi colegul său Pierre Prins, uriaşul sfios, se iubesc. Cei doi tineri se întîlnesc la seratele din strada Saint-Pétersbourg. Şedinţele de poză pentru *Balcon* ar putea justifica şi alte întîlniri la atelierul din strada Guyot.

Cît despre cea de a doua figură feminină din tablou... De cîteva luni, o doamnă Morisot şi cele două fiice ale sale, Berthe şi Edma, frecventează salonul soţilor Manet. Berthe Morisot şi sora ei pictează şi sînt în relaţii cu mulţi artişti, mai ales cu Alfred Stevens. Manet le remarcase cu şapte sau opt ani în urmă, pe cînd făceau copii după tablourile de la Luvru. Fantin-Latour le-a dat unele sfaturi (era foarte impresionat de farmecul Edmei, dar nu a îndrăznit niciodată să se declare); tot el le prezintă lui Manet.

Rude îndepărtate cu Fragonnard, domnişoarele Morisot, Berthe mai ales, sînt atît de talentate încît, după primele lecţii de iniţiere, profesorul lor, Guichard, îngrijorat, s-a dus în grabă la doamna Morisot pentru a o preveni: « Cu un temperament ca cel al fiicelor dvs., să ştiţi că de pe urma lecţiilor mele vor deveni pictoriţe şi nu amatoare. Vă daţi seama ce înseamnă asta? În mediul dumneavoastră social aceasta echivalează cu o revoluţie, aş putea spune chiar cu o catastrofă. Sînteţi sigură că nu veţi blestema într-o bună zi arta, după ce ea va fi intrat în această casă atît de respectabilă şi liniştită? » Doamna Morisot nu s-a speriat pentru atîta lucru.

 Această femeie, care fusese fermecător de frumoasă şi

care ani de-a rîndul a fost înconjurată de o droaie de admiratori, face dovada unei mari independenţe de spirit. Nu este încătuşată de conformismele marii burghezii a timpului, din care făcea parte. Soţul ei, după ce a fost prefect la Bourges (unde, în 1841, se născuse Berthe), la Limoges, la Caen, la Rennes, este acum consilier referendar la Curtea de Conturi. Singurul lucru ce o interesează pe doamna Morisot este ca fetele ei să fie fericite, cu toate că pictura o interesează mult mai puţin decît căsătoria lor. Edma de altfel se va lăsa de pictură deoarece s-a logodit de curînd cu Adolphe Pontillon, acelaşi Pontillon — extraordinară coincidenţă — care luase parte, împreună cu Manet, la croaziera făcută pe *Le Hâvre-et-Guadeloupe* şi la carnavalul din Rio, modelul celei dintîi lucrări a lui Manet, acel *Pierrot beat*; acum este ofiţer de marină la Cherbourg. Edma se va căsători cu el la începutul anului următor.

Berthe, în ceea ce o priveşte, nu pare deloc grăbită să se mărite. Deşi are douăzeci şi şapte de ani, a refuzat multe partide ce-i fuseseră propuse. Ochii mari verzi, de un verde atît de profund, încît par negri, privirea pătrunzătoare, accentuată de albul mat al feţei slabe voluntare, cu pomeţii ieşiţi te impresionează din primul moment. Berthe a moştenit frumuseţea doamnei Morisot, dar acestei frumuseţi i se adaugă un nu ştiu ce, un farmec ciudat. Întotdeauna îmbrăcată în alb şi negru, ea are «mult gen» — cum spun la Passy persoanele din clasa ei socială; vorbeşte puţin şi repezit, cu o voce joasă, sacadată. Fecioară în aşteptarea destinului, pictura nu i-a dat deplină mulţumire. În aparenţă o fiinţă rece, care impune tuturor celor din cercul ei, această tînără fată intimidantă este toată numai nerv şi lavă fierbinte; tocmai acest foc interior e cel ce dă viaţă privirii sale. Îl admiră pe Manet, îi admiră operele, prospeţimea, sinceritatea şi accentul lor net, în sfîrşit tot ceea ce le deosebeşte atît de mult de celelalte producţii ale timpului: percepe intuitiv, dar cu acuitate, geniul inconştient al lui Manet. Ea ghiceşte, sau, mai bine zis, ştie că el este marele pictor al acestui mijloc de secol. Iar bărbatul o cucereşte.

De altfel admiraţia este reciprocă. Cu un an în urmă, la Salon, Manet îi examinase îndelung lucrarea *Peisaj din Paris, văzut de pe înălţimile Trocadéro-ului* (familia

Morisot locuiește într-o casă luxoasă pe strada Franklin, în mijlocul acelui cartier cu aspect încă agrest, cu alei, cu vile, cu terenuri virane) și s-a inspirat din acest tablou de o luminozitate vaporoasă, cu griuri delicat modelate, pentru a picta la rîndul său, exact din același loc, o *Vedere a Expoziției Universale din 1867*. [1] Scurtele convorbiri pe care le avusese pînă acum cu tînăra fată, îl lămuriseră îndeajuns asupra gustului ei. Berthe a fost prima persoană căreia i-a supus proiectul *Balconului*; ea l-a încurajat și a acceptat să vină, împreună cu mama ei, în strada Guyot spre a-i poza pentru una din cele două femei.

O bună parte din toamnă Manet muncește la acest *Balcon*, lucrare de o factură cu totul nouă, unde tonurile vibrante, verdele jaluzelelor și al ferecăturilor balcon-ului, răsună ca o trîmbiță a viitorului. Oare Berthe Morisot, obișnuită cu pictura în aer liber, cu melodia tonurilor însorite (luase lecții cu Corot), nu l-a împins și ea în această direcție? Ședințele de poză devin tot mai numeroase. Guillemet se satură foarte repede; afirmă că Manet l-a « ratat », că « d-ra Claus e oribilă »; cu toate acestea, plictisiți pînă peste cap, Guillemet și domnișoara Claus se înțeleg să spună că tabloul este « perfect » și că « trebuie lăsat așa cum e ».

Manet n-a *văzut-o* niciodată atît de bine pe Berthe Morisot ca acum, cînd o pictează, în rochia ei lungă, albă, cu părul negru ce-i cade în șuvițe bogate pe umeri. Neobosit, îi cercetează cu atenție trăsăturile. Se înflăcărează în prezența acestei tinere fete de o sensibilitate arzătoare și tainică. Doamna Morisot, care asistă la ședințele de poză brodînd, găsește că are « un aer de nebun »; este nebun, însă ca un tînăr de optsprezece ani care descoperă beția dragostei. Tăcută, Berthe Morisot stă în fața lui, privindu-l cu ochii ei întunecați și scînteietori totodată, pe care cearcănele îi fac să pară și mai mari. Flușturatec, Manet nu este omul marilor pasiuni. Cîtuși de puțin. S-ar mulțumi cu orice mediocritate în dragoste, în viață și chiar în artă; tot ce este superficial l-ar satisface. Ah! dacă n-ar fi avut ochii aceia — ghinionul și norocul lui — ochii aceia care au fost hotărîtori în cariera lui de pictor! Geniu, putere creatoare, totală dăruire de

[1] Astăzi la National Galleri din Oslo.

sine unei opere pe care o vrei trainică — cît de departe sînt de el asemenea cuvinte şi semnificaţia lor! Profunzimea, seriozitatea şi acea limită supremă a seriozităţii care fundamentează marile destine îi sînt cu totul străine. Arată vreun interes deosebit faţă de ceva? O înşală pe Suzanne — Suzanne care a devenit pentru el o «obişnuinţă» — fără să se gîndească prea mult, fără să dea prea mare importanţă aventurilor sale galante, femeilor mai mult sau mai puţin uşoare, siluete fugare în existenţa lui de obişnuit al Bulevardului şi de pictor. Iubeşte aşa cum ar savura o îngheţată. Plăceri uşoare de o clipă. Atingeri de epidermă.
Dacă n-ar exista între Berthe şi Manet zidul respectabilităţii şi al buneicuviinţe, şi mai ales dacă Berthe Morisot, atît de sensibilă şi de caldă, n-ar fi fost o fată atît de apropiată şi totuşi atît de distantă şi inaccesibilă, şedinţele de poză pentru *Balcon*, — dacă printr-o întîmplare ar fi lipsit doamna Morisot — s-ar fi sfîrşit poate, cine ştie, într-o seară pe divanul atelierului. Iubire de bună seamă împărtăşită, dar interzisă; dragoste tainică, nemărturisită nici lor înşişi, osîndită să rămînă pururi astfel. După terminarea *Balconului*, Berthe va continua să se ducă la atelierul din strada Guyot, adesea neînsoţită de doamna Morisot. Dar nimic nu se va schimba. Singuri, faţă în faţă, Manet şi tînăra fată vor continua convorbirea din ajun, discutînd despre orice, dar mai ales despre pictură, fără a lăsa să se ghicească nimic din văpaia ce-i mistuie pe amîndoi, care-l face pe Manet din zi în zi mai exuberant şi care adînceşte din ce în ce mai mult sumbra melancolie a chipului acestei fecioare tăcute.

Uneori cînd Berthe soseşte la atelier, Manet, cu un elan impetuos, se repede asupra pensulelor — Berthe să stea nemişcată! — şi îi fixează trăsăturile, pictînd-o fie cu capul acoperit de o pălărie garnisită cu o pană albă, fie înfofolită în blănuri, cu mîinile în manşon. În efervescenţa senzuală în care îl cufundă Berthe, pictorul devine liric. Fără ca vreunul din ei să-şi dea seama — dacă un asemenea gînd i-ar străfulgera, cum s-ar mai grăbi să-l refuleze — aceste tablouri, în care Manet, cu pensula în mînă, se străduie să descifreze enigma unui chip, a fascinantei sale prezenţe şi a tulburării pe care o simte, reprezintă o posesiune, o comuniune.

Iubirea lor nemărturisită, tăcută, visele lor ce se întrețes împlinesc atît arta lui Manet cît și a Berthei. Pînzele lui Manet, pe care acum le poate privi în voie, constituie un exemplu pentru Berthe. Dar și Berthe își exercită într-un fel influența asupra pictorului *Olympiei*. Dintr-o dată totul îi apare lui Manet mai lesne lîngă această fată tînără, liniștită și îndrăzneață, care la fel ca și el, sau poate mai mult decît el, croiește drum picturii de mîine, sărbătorii luminii, picturii căreia mulți dintre « cei din Batignolles » — Monet, Renoir, Pissarro, Sisley — îi pregătesc înflorirea. . . « Pictură în tonuri deschise », « pictură în aer liber », sînt cuvinte ce se aud mereu, despre care se discută și se dezbate fără încetare la Guerbois. Manet analizează, amînă, împotrivindu-se să apuce pe calea pe care vor să-l atragă și care îi apare într-un dezacord prea brutal cu tradițiile pe care le invocă și pe care ar dori să le ilustreze. Dar Berthe veghează, vestitoare a unei arte ce se zămislește și care nu poartă încă nici un nume. Iar Manet, într-o bună zi, va fi obligat să cedeze acestei vrăji.

La drept vorbind, e un noroc că Victorine Meurent nu mai calcă pragul atelierului lui Manet. Berthe suportă prezența altor femei cu o nerăbdare abia stăpînită. Chiar și drăgălașa Fanny Claus o calcă pe nervi: « micuța Claus » îi spune ea cu vocea acidă. Căsătoria surorii sale Edma a lipsit-o pe Berthe nu numai de tovarășa ei de totdeauna, ci chiar de un reazăm, dar fără îndoială că i-a răscolit și confuze gînduri de neîmplinire și opreliște. Nervozitatea ei, și așa excesivă, va spori.
Va spori cu atît mai mult cu cît, la începutul lui februarie fiica romancierului Emmanuel Gonzalès, Eva, care de doi ani studia pictura, îi cere lui Manet să-i dea lecții. Manet întîlnește uneori familia Gonzalès la recepțiile lui Alfred Stevens. Scriitor prolific, autor de romane populare și de foiletoane de mare succes, Emmanuel Gonzalès, fost Președinte al Societății oamenilor de litere, este unul din cei mai cunoscuți oameni din Paris. Căsătorit cu o valonă, el este urmașul uneia din cele douăsprezece familii înnobilate de Carol Quintul în Principatul Monaco. Neîmpărtășind deloc în această privință părerile fiicei sale el nu-l prețuiește cîtuși de puțin pe Manet ca artist. Cînd Eva i-a comunicat dorința ei de a lua lecții cu

Manet, a fost neplăcut surprins. Pictorul *Olympiei* și al pisicii, al individei cu papagalul! Ce absurditate! Însă contrar aparențelor, în ciuda aspectului ei lipsit de energie și a unei timidități paralizante moștenite de la maică-sa, Eva are o voință foarte fermă; cu toată împotrivirea sa, tatăl a trebuit să se resemneze.

De acum încolo, Eva lucrează zilnic în atelierul din strada Guyot, sub direcția lui Manet. Și nu e deajuns că se află acolo strălucind de tinerețe (are opt ani mai puțin decît Berthe), cu aerul ei indolent și mîndru, cu acea *morbidezza*, desmințită de unele trăsături, — nasul coroiat bine conturat, bărbia puternică, fruntea înaltă sub părul bogat « adunat în creștetul capului în bucle mari » [1] și cu un fel de tinerească majestate pe care o iradiază ființa ei. Nu, nu este deajuns că respiră aerul din atelier, că îl umple cu foșnetul rochiilor ei, cu parfumul, cu manierele ei de femeie ispititoare și dorită, aureolată de omagiile atîtor admiratori ce roiesc în jurul-i. Să fi vrut Manet să aţîțe gelozia Berthei, n-ar fi putut proceda altfel. Nu încape îndoială că prin felul lui de a se purta, Manet vrea să o necăjească, dar poate există și dorința nemărturisită, impulsivă, involuntară, de a o chinui. Face Evei complimente peste complimente, îi laudă lucrările și merge pînă a o da drept exemplu celei dintîi. Este aidoma unui fluture. La iuțeală aranjează pe o față de masă cîteva fructe, un ciorchine de strugure, un cuțit, o bucată de somon și cu multă risipă de cuvinte îi dă Evei sfaturi: « Fă-mi asta repede! Nu te preocupa de fond. Caută valorile. Înțelegi? Cînd privești lucrurile astea și mai ales cînd vrei să le redai așa cum le simți — adică în așa fel, încît ele să facă asupra publicului aceeași impresie care ți-au făcut-o dumitale nu te mai uiți, nu mai vezi liniile de pe hîrtia de colo. Nu-i așa? Și apoi cînd privești ansamblul, nu te gîndești să numeri solzii somonului, îi vezi sub aspectul unor mici perle argintii așternute peste griuri și rozuri. Ei, ce zici? și ce grozave nuanțe de roz are somonul! cu vertebra alburie la mijloc și apoi griurile astea sidefii. Dar strugurii! Așa-i că nici nu-ți trece prin minte să numeri boabele de struguri? Ceea ce interesează este tonalitatea lor de

---

[1] Théodore de Banville.

ambră palidă și prăfuirea aceasta care modelează forma îndulcind-o. . . »

Manet umblă de colo pînă colo, vorbind, rîzînd; niciodată atelierul său nu a fost mai animat și mai fremătător de viață — de viață aparentă și de viață tainică. Din cînd, în cînd, doamna Morisot își însoțește fiica. Eva vine și ea aproape întotdeauna împreună cu mezina ei, Jeanne, care e preocupată și ea de pictură, dar pe care sora mai mare nu o încurajează deloc în această direcție. (« Jeanne cea proastă pinxit », a scris ea într-o zi pe una din schițele surorii ei).

« Ceea ce trebuie să determini în această față de masă sînt părțile luminoase, apoi părțile pe care lumina nu cade direct. Demitentele sînt bune pentru gravurile ce apar în *Magazinul pitoresc*. Faldurile se indică de la sine. . . »

Foarte în largul său, Manet, plin de neastîmpăr evoluează în mijlocul acestor femei, a căror educație abia dacă izbutește să disimuleze adevăratele lor sentimente. Mîndră de încurajările lui Manet, Eva își manifestă prin tăceri puțina considerație ce o are față de pictura lui Berthe. Doamna Morisot nu o poate suferi. Berthe « face crize de nervi » numai cînd o vede. Cu ochii ei ca jarul, urmărește mișcările rivalei, care încearcă să pună în practică sfaturile lui Manet cu o iritantă sîrguință, fără să bănuiască nici pe departe jocul dragostei, baletul geloziei al cărui terț personaj devenise fără vrerea ei. « Mai ales nu-ți obosi tonurile!. . . »

Furioasă, Berthe părăsește atelierul, se reîntoarce, pleacă iar. La un moment dat își dă chiar consimțămîntul pentru proiectele matrimoniale urzite de una din acele doamne ce simt vocația de petițoare, dar ele nu vor merge mai departe de « prezentarea » eventualului și viitorului soț — « cu desăvîrșire caraghios », va scrie ea.

Manet, firește, a început portretul Evei. Dar, pe cînd portretele Berthei le pictează cu o fermecătoare ușurință, la acesta trudește cumplit. Cu o plăcere amară, Berthe asistă la eforturile care nu dau roade.

Aceste mediocre rezultate trezesc temerile lui Manet. Momentul deschiderii Salonului din 1869 se apropie. Juriul a acceptat cele două pînze. *Dejunul* și *Balconul* [1].

[1] Cele două pînze se află, respectiv, la Pinacoteca din München și la Muzeul Luvru (donația Caillebotte).

Cum vor fi ele primite? Arta lui va fi oare în sfîrșit recunoscută, după cum prevestea Zola anul trecut? În momentele sale de entuziasm, Manet afirmă sus și tare că va avea în mod cert succes, iar cîteva clipe mai tîrziu este tot atît de sigur de contrariu.

Pe zi ce trece, îngrijorarea îi sfredelește tot mai mult inima. În ziua vernisajului, Berthe (care anul acesta nu expunea nimic) se duce drept la sala *M*, unde îl zărește imediat pe Manet, « cu pălăria pe ceafă și cu un aer aiurit ». « M-a rugat, îi povestește ea Edmei, să mă duc să-i văd picturile pentru că el nu îndrăznește să mai înainteze. Niciodată, exclamă Berthe, n-am văzut o figură mai expresivă; rîdea cu un aer îngrijorat, afirmînd că tabloul lui este foarte prost și totodată că se bucură de mult succes. Hotărît lucru, are o fire fermecătore, care mă atrage nespus de mult, adaugă ea. Picturile lui, deși îți lasă, ca de obicei, senzația unor fructe sălbatice sau încă verzi, sînt departe de a-mi displace ».

Primirea ce se face lucrărilor este în realitate destul de inegală. Théophile Gautier în cîteva cuvinte rezumă destul de bine părerea generală. « Expoziția domnului Manet este relativ cuminte și nu va provoca nici un fel de scandal ». Atitudine indiferentă, agravată de unele critici destul de severe, printre altele și ale lui Castagnary, care, de data aceasta, nu-l cruță cîtuși de puțin pe Manet. « Manet este un pictor adevărat — spune el — dar, pînă azi a fost mai mult fantezist decît observator, mai curînd bizar decît puternic. Opera lui este săracă ». Din convingere, dar și din politețe, cum se obișnuiește în asemenea împrejurări, fiecare se grăbește să-i spună lui Berthe că în *Balcon* Manet a făcut-o mai puțin frumoasă decît este în realitate, că are un « aspect lipsit de grație ». Să fie ea într-adevăr urîțită în acest tablou? « Sînt mai curînd stranie decît urîtă », este de părere Berthe. În tabloul lui Manet, toți nu o văd decît pe ea. Siluetă sveltă și subțire, înfășurată în alb, cu chipul palid, cu ochi de văpaie ea « aruncă în umbră » toate celelalte personaje care par alături de ea simple elemente de decor. « Se spune, scrie Berthe, că printre curioși ar fi circulat epitetul de femeie fatală ».

Manet e trist și enervat totodată de indiferența mocnind de ostilitate a publicului și a criticii. S-au deprins cu « excesele » lui, dar nu-l înțeleg încă. Dacă atacurile

şi-au pierdut din virulenţă, datorită mai curînd oboselii, obişnuinţei care toceşte totul, decît faptului că ar fi mai receptivi faţă de pictura lui. « Această steri-litate », scrisese Castagnary în legătură cu el. Manet e descurajat. O dată mai mult, speranţele lui — speranţele care renasc mereu în el — s-au năruit iarăşi. Ne mai ştiind ce să creadă despre sine, repetîndu-şi mereu frazele din articolul lui Castagnary — ah! cît îl dor de tare! — se afundă într-o amară desnădejde. Nervos, a început să lucreze din nou la portretul Evei Gonzalès. În zadar însă. Nu izbuteşte să dea viaţă tabloului. Orice ar face, atitudinea tinerei artiste rămîne rigidă. Chipul mai ales i se ascunde; nu reuşeşte să-i sur-prindă expresia, acel subtil amestec de graţie languroasă, de energie şi de noblеţe; îngroaşă trăsăturile, exagerează distincţia pînă devine înţepeneală, iar ochii sub pensula lui au ajuns două globule. Aceasta să fie oare seducătoarea persoană a cărei « frumuseţe ingenuă şi delicată » este cîntată de poeţi? [1]

Manet ar dori grozav să plece mai curînd la Boulogne, unde şi anul acesta plănuia să petreacă vara, spre a cere mării şi vîntului din larg puteri noi. Aci, la Paris, îşi pierde vremea degeaba, deşi doamna Morisot pare să fie convinsă de contrariul. Deoarece Berthe se afla la Lorient, la Edma, doamna Morisot trecuse pe la atelie-rul lui Manet pentru a aduce înapoi cîteva cărţi împrumu-tate; numaidecît îi scria fiicei sale că l-a găsit pe pictor « din ce în ce mai vesel în faţa modelului Gonzalès ». Eva are într-adevăr darul să le enerveze la maximum pe doamnele Morisot; îndată ce o zăresc, scot ghiarele, miorlăind ca nişte pisici înfuriate. « Cît despre Manet, nu s-a mişcat de pe taburet. M-a întrebat despre tine şi i-am spus că îţi voi semnala răceala de care dă dovadă. Pentru moment nu eşti prezentă în mintea lui: domni-şoara Gonzalès este femeia desăvîrşită, cea care posedă toate virtuţile şi toate farmecele. »

Brusc, Manet cedează imboldului de a părăsi Parisul. La Boulogne se instalează cu ai săi la hotelul Folkestone. Dar abia sosit se şi îmbarcă pe vaporul care făcea curse spre coasta engleză. Prietenul său, Alphonse Legros, locuia la Londra din 1863; Manet nu mai avusese de

[1] Théodore de Banville.

mult prilejul să stea de vorbă cu el; iată un excelent pretext pentru o escapadă care îi va schimba cursul gîndurilor.

Cîtă dreptate a avut Legros să părăsească Franța și «populația ei de funcționari ai guvernului»! Profesor la South Kensington School of Art, pictorul originar din Dijon trăiește stimat de toată lumea, departe de frecușurile istovitoare ale Parisului. Manet se întoarce «încîntat» din scurta sa călătorie la Londra. «Cred că ar fi ceva de făcut acolo, îi scrie el lui Fantin-Latour. Terenul, atmosfera, totul îmi place, și la anul am să încerc să mă produc». «Buna primire» ce i-au făcut-o artiștii de dincolo de canalul Mînecii — «nu există printre ei, îi scrie Manet lui Zola, acel soi de gelozie ridicolă care e la noi; aproape toți sînt niște «gentlemeni» — a atenuat usturătoarea impresie pricinuită de criticile lui Castagnary.

Reîntors la Boulogne, reîncepe să lucreze cu elan. Tablourile se succed unul după altul, peisaje din Boulogne și din port, dintre care unul sub clar de lună [1] pictat de la fereastra camerei lui. Se va lăsa oare cucerit de «plein-air»? Face chiar una sau două schițe pe plajă. Îl plictisesc însă oamenii. Nici nu-și deschide bine șevaletul că se și adună grămadă în jurul lui șoptind: «Știți, ăsta-i Manet, artistul acela despre care se vorbește atît de mult și care mîsgălește niște lucruri complet demente».

Manet se înapoiază la Paris în prima săptămînă a lui August. Domnișoarele îl așteaptă — îl așteaptă de asemenea și blestematul portret al Evei de care se apucă iar, fără să obțină nici de astădată vreun rezultat mai fericit. Regăsirea acelorași dificultăți îl exasperează. Își descarcă nervii pe Berthe, pe care o cicălește necontenit. «Manet îmi face morală, îi scrie Berthe Edmei la 13 august, și îmi dă ca exemplu pe această eternă domnișoară Gonzalès, care chipurile are ținută, perseverență, știe să ducă un lucru la bun sfîrșit, în timp ce eu nu-s în stare de nimic».

Nu e în stare de nimic Berthe? A adus totuși de la Lorient un peisaj din port care i-a plăcut atît de mult

---

[1] Lucrarea, *Portul Boulogne sub clar de lună*, aparține Muzeului Luvru (donația Isaac de Camondo).

lui Manet, încît i l-a dăruit; logica şi sentimentele însă, mai ales cînd totul le este potrivnic, cînd totul le obligă să disimuleze, nu se prea împacă. Şi dacă Manet o hărţuieşte mereu pe Berthe cu observaţii răuvoitoare, Berthe, la rîndul ei, abia dacă îşi poate ascunde bucuria văzînd cît de greu trudeşte pictorul la portretul Evei. « Pînă una alta, îşi vesteşte ea sora, a reînceput portretul pentru a douăzecişicincea oară; ea îi pozează în fiecare zi, dar seara capul este şters din nou. Iată un serios stimulent pentru cei cărora le-ar cere să-i pozeze ».

Manet turbează că nu izbuteşte portretul. Ar dori atît de mult să-l expună la Salonul din 1870! Personalitatea modelului i-ar atrage bunăvoinţa unor critici nătăfleţi (care ziarist ar vrea să-l aibă duşman pe puternicul Emmanuel Gonzalès?) — şi i-ar face să-şi înghită epitetele înjurioase. Manet ţine să realizeze portretul, cu atît mai mult cu cît Fantin-Latour îi pregăteşte pentru acest Salon un fel de apoteoză. Fantin pictează un tablou de proporţii vaste: *Un atelier din Batignolles*, unde va putea fi văzut pictorul *Olympiei* în faţa şevaletului, înconjurat de unii dintre credincioşii săi: Zola, Monet, Renoir, Zacharie Astruc, Edmond Maître, Frédéric Bazille şi un tînăr german — pictorul Otto Scholderer. Oare ar putea şcoala din Batignolles să-şi proclame existenţa în faţa publicului, într-un mod mai clar decît acesta şi să-şi afirme încrederea faţă de şeful pe care şi-l recunoaşte?

Foarte măgulit, foarte emoţionat de omagiu, Manet este cu atît mai furios cu cît şedinţele pentru portretul Evei se succed fără nici un rezultat. Toată povestea începe să devină caraghioasă. Pictorul se ia singur în zeflemea: « Am ajuns la a patruzecea şedinţă şi iar am şters capul », îi spune el Berthei. Niciodată nu a avut un comportament mai nestatornic ca acum. Uneori « de o veselie nebună », « debitînd tot soiul de năzdrăvănii », trece cu totul neaşteptat de la bună dispoziţie la îngrijorare, de la deznădejde la o veselie zgomotoasă. Examinînd un tablou al Berthei, o asigură că nu are de ce să-şi facă griji pentru viitorul Salon, că « este ca şi primită », pentru ca, după două secunde, să-i spună că va fi refuzată. Aceste stări sufleteşti contradictorii, însoţite de disprețul dezinvolt cu care pare să o trateze Manet, a cărui « admiraţie totală » spune Berthe —

continuă să se « concentreze asupra domnişoarei Gonzalès » au repercusiuni asupra tinerei femei. « Niciodată scrie ea, pictura mea nu mi s-a părut mai proastă. Mă aşez pe canapea şi cînd văd în faţa ochilor atîtea mîzgăliturі, îmi vine lehamite. Ieri am făcut un buchet din maci şi călini, dar am simţit că nu am curajul să mă apuc de el. Am ajuns să mă întreb cum de am putut realiza ceva vreodată în viaţa mea! ».

Da, într-adevăr, admiraţia lui Manet rămîne concentrată asupra domnişoarei Gonzalès. Însă, într-o zi de septembrie, cînd Berthe Morisot tocmai sosise în vizită în apartamentul din strada Saint-Pétersbourg şi se aşezase pe canapeaua mare din salon cu rochia ei de muselină răsfirată ca o corolă albă în jurul taliei încinsă cu un cordon negru, Manet, cuprins de un elan neaşteptat, pune mîna pe toc şi hîrtie şi într-o clipă schiţează primele trăsături ale unui nou portret al Berthei, un portret pe care imediat îl va traspune pe pînză şi care nu-i va cere nici patruzeci, nici douăzeci şi cinci şi nici zece şedinţe de lucru. Berthe, cu braţele sprijinite pe perne, se odihneşte într-o atitudine meditaativă, cu corpul uşor aplecat pe sofa, cu buclele negre căzînd în diagonală pe corsajul alb. Ochii ei gînditori, par pierduţi într-o visare tristă. Totul, în această pînză, este neclintire, tăcere, suspensie! O senzualitate gravă şi parcă înăbuşită împlineşte albul virginal al rochiei. Este opera unui maestru şi mărturisirea unui bărbat.

Scurt timp după aceasta, Berthe, destinsă, îi scrie surorii sale Edma: « Soţii Manet au fost pe la noi marţi seara. Au vizitat atelierul. Spre marea mea surprindere şi mulţumire, am primit cele mai mari elogii; hotărît lucru, se pare că lucrările mele sînt mai bune decît ale Evei Gonzalès. Manet este mult prea sincer, ca să te poţi înşela; sînt sigură că i-au plăcut mult. Numai că, fără să vreau, îmi vin în minte cuvintele lui Fantin: «Întotdeauna găseşte bună pictura celor pe care-i iubeşte. » Manet ar da dovadă de mare înţelepciune dacă ar trimite la Salon portretul Berthei Morisot — *Odihna*. Cea de a doua lucrare va fi *Lecţia de muzică*, pe care o pictează în toamnă, o compoziţie reprezentîndu-l pe Zacharie Astruc, acompaniind la ghitară o tînără femeie care cîntă din gură. Dar nici gînd de aşa ceva. Chiar dacă are un moment intenţia să trimită la Salon *Odihna*, se răzgîn-

deşte foarte repede şi se hotărăşte să expună portretul Evei, la care munceşte cu îndîrjire. Care să fie motivul? Nu cumva se teme ca *Odihna* să nu-l trădeze, să nu-i destăinuiască atît lui cît şi Berthei propriile lor sentimente ascunse cu atîta grijă? Manet, pictorul amator de scandal, — culmea ironiei — este exact contrariu de ceea ce se crede despre el; e un om circumspect, care alunecă printre degete ca un ţipar, atunci cînd cineva vrea să pătrundă în intimitatea vieţii sau a artei sale. Cine ştie dacă încăpăţînarea de a pune mereu în evidenţă în existenţa lui, în faţa prietenilor, în faţa Berthei şi a lui însuşi cît şi la viitorul Salon, pe Eva Gonzalès, nu e numai o paradă făcută în scopul de a distrage atenţia, de a îndrepta pe alte făgaşuri eventualele indiscreţii? Cît de uimiţi ar fi cei care îşi închipuie că-l cunosc foarte bine pe acest om care aparent trăieşte exclusiv în exterior şi fără nici un ascunziş, dacă şi-ar da seama cît calcul şi prudenţă se îmbină cu naivitatea lui.

Ianuarie 1870. Februarie. Zilele zboară, dar portretul Evei este mereu în acelaşi stadiu. În timp ce tînăra fată pictează în strada Guyot un *Copil de trupă* — cu care Manet o sfătuieşte să-şi facă debutul la Salon — pictorul continuă să trudească la nenorocitul său tablou.

Deoarece Manet dusese două lucrări la « Mirlitons », Cercul Uniunii artistice din Place Vendôme, Duranty pe care ghinioanele îl făcuseră din ce în ce mai acru şi mai răuvoitor şi care foarte ades avea « schimburi de cuvinte » cu « cei din Batignolles » (motiv pentru care Fantin-Latour l-a exclus din *Atelier*), face la 19 februarie un foarte rece comentariu în Paris-Journal:

« Domnul Manet a expus un filozof călcînd în picioare scoici de stridii şi o acuarelă reproducînd pe Isus al său sprijinit de îngeri. Cercul, adaugă el, ar trebui să-şi dea mai multă osteneală. Există printre cei ce expun acolo mai degrabă sentimentul unei corvezi de care vor să scape decît acela al unei mici bătălii artistice destinată să bucure ochii privitorilor ».

În starea de iritaţie şi de febrilitate în care se găseşte Manet, aceste cuvinte lipsite de bunăvoinţă îl fac să-şi iasă din fire. În seara aceleaşi zile se duce la Guerbois, se îndreaptă imediat spre Duranty şi îi trage o palmă. Pictorul şi scriitorul schimbă martori. Patru zile mai tîrziu, la 23 februarie ora 11 dimineaţa, se bat în duel în pădurea Saint-Germain. Foarte puţin experimentaţi în acest gen

de exercițiu, ei se aruncă unul asupra celuilalt « cu o asemenea violență » — se va consemna în procesul verbal al întîlnirii — încît își îndoaie săbiile. Duranty este ușor rănit deasupra sînului drept. Înmărmuriți și impresionați, martorii (Zola și trei redactori de la *Paris-Journal*) se grăbesc să oprească lupta. Zdruncinați încă de furiosul lor asalt, Manet și Duranty se privesc buimaci și încep să se întrebe « cum au putut fi atît de nerozi încît să dorească să-și găurească unul altuia pielea ».
Ah! firile acestea excesiv de nervoase! Se împacă pe loc. Toată treaba se sfîrșește în mod familiar și comic. Manet îi oferă lui Duranty în dar pantofii cu care era încălțat, « mari și încăpători », cumpărați în mod special pentru duel. Așezați pe iarbă, iată-i pe cei doi spadasini că se descalță; dar Duranty are piciorul mai mare decît Manet; este foarte necăjit că trebuie să refuze pantofii. Spre seară, obișnuiții de la Guerbois sărbătoresc împăcarea dintre cei doi spadasini de ocazie și le închină un triolet:

Manet et Duranty sont deux gas
Qui font une admirable paire;
Aux poncifs, ils font des dégâts.
Manet, Duranty, sont deux gas.
L'Institut qui les vitupère
Les méprise autant que Degas
Parce qu'ils font des becs de gaz.
Manet, Duranty sont deux gas
Qui font une admirable paire. [1]

Lucrările pentru Salon trebuie să ajungă la Palatul industriei la 20 martie. Pe data de 12, Manet « oprește » portretul Evei: s-a săturat; renunță să mai lucreze la el. După ce a expediat tabloul, Manet se simte ușurat. Berthe își propune să trimită, împreună cu *Peisaj din portul Lorient*, pe care i-l dăruise lui Manet, un tablou la care ține foarte mult, înfățișînd pe doamna Morisot și pe Edma. Zorită de termen și temîndu-se de un eșec, este deznădăjduită și nu mai știe ce să facă. În sfîrșit, cu două zile înainte de termenul limită de

[1] Manet și Duranty, cei doi amici / Pereche potrivită de minune;/ Fac însă ciudă celor prostănaci / Manet și Duranty, cei doi amici/ Institutul îi înjură, / Îi tratează cu dispreț ca pe Degas / Fiindcă tot ce fac e o halima. / Manet și Duranty sînt doi amici / Pereche potrivită de minune.

predare, se hotărăşte să-l « consulte » pe Manet. Manet soseşte, aruncă o privire asupra pînzei. Totul « e foarte bine, afară de partea de jos a rochiei ». Luînd pensulele pune ici şi colo cîteva accente. Doamna Morisot este plină de admiraţie. « Iată unde au început nenorocirile mele, povesteşte Berthe: odată pornit, nimic nu-l mai poate opri; trece de la fustă la corsaj, de la corsaj la cap, de la cap la fond. Face mii de glume, rîde ca un nebun, îmi dă paleta, mi-o ia înapoi; însfîrşit, după orele cinci după amiază. făcuse cea mai drăguţă caricatură ce s-a putut vedea vreodată. Afară, aşteptau ca s-o transporte; vrînd nevrînd mă obligă s-o pun pe brancardă şi mă lasă complet năucă. Singura mea speranţă e să fiu refuzată. Mama găseşte că întîmplarea are haz; eu o găsesc dureroasă ».
Este atît de dureroasă încît Berthe, bolnavă de supărare, afirmă că dacă tabloul e primit la Salon, ea se aruncă în Sena. Doamna Morisot propune să meargă să-l ceară înapoi, însă Berthe « fiind de principiu, spune ea, că nu trebuie să cauţi niciodată să îndrepţi o prostie făcută », se răzgîndeşte şi lasă lucrurile în voia soartei. Să fie expusă lucrarea şi gata!
Şi va fi expusă deoarece tabloul a fost acceptat, dealtfel ca şi cele trimise de Eva şi de Manet.

Manet s-a înşelat amarnic crezînd că îşi va dezarma detractorii cu portretul domnişoarei Gonzalès, pe care organizatorii Salonului au avut de altfel grijă să-l agaţe în cel mai prost loc posibil. După ce au lăudat *Copilul de trupă* al Evei, care — spune Berthe strîmbîndu-se — « merge.... şi nimic mai mult », se fac că nu recunosc în pînza lui Manet pe tînăra artistă. (Catalogul indică simplu D-ra E.G.). Un potop de cuvinte şfichiuitoare se abat asupra acestei « anoste şi odioase caricaturi în ulei ». În schimb toţi recunosc pe pictorul *Olympiei* în *Atelierul* lui Fantin-Latour. Lucrarea este foarte remarcată. Ea va obţine de altfel o medalie care îi va conferi de acum înainte autorului privilegiul de a fi *hors concurs*. Subiectul va aţîţa verva umoriştilor. Unul din ei o botează « *Isus pictînd în mijlocul discipolilor săi*, sau *Divina Şcoală a lui Manet* »: « Atunci Isus Manet zise către ucenici: Adevăr, adevăr grăiesc vouă, cel ce are unealta asta pentru pictat este un mare pictor.

Duceți-vă printre oameni și pictați și omenirea va fi luminată. . . »

Manet are cel puțin bucuria de a citi un călduros articol al lui Duranty. Împăcarea a fost reală, fără nici un gînd ascuns. În ceea ce-l privește pe Théodore Duret, el renunță cu desăvîrșire la cele susținute în broșura lui *Les Peintres français en 1867*, publicînd un frumos elogiu al acelui care-i făcuse portretul. Mai mult încă, dorind să demonstreze că nu procedează astfel din pură complezență, îi cumpără lui Manet pentru suma de o mie două sute de franci aur [1] un tablou, *Matador saluțînd*, realizat în 1866. Mai puțin noroc are însă Manet cu domnul Gonzalès: scriitorul — știe toată lumea — este destul de zgîrcit, iar cînd pictorul îi oferă portretul fiicei sale, binevoiește, deși cu destulă răceală, să-l primească; dar să mai dea și bani.. . nici gînd [2].

Într-o zi la Palatul industriei, Manet o întîlnește pe Berthe însoțită de o fată ispititoare — Valentine Carré. Pe dată simte dorința s-o picteze, și-o sîcîie pe Berthe să-i înlesnească o întîlnire. Dar Berthe nu se grăbește să mai aducă o femeie în atelierul lui Manet. Însă, cum spune chiar ea, « cînd își pune el ceva în minte. . » Berthe n-are încotro și trebuie să cedeze.

Rămîne stabilit că Manet se va duce la familia Morisot unde va picta în grădină un grup format din Valentine Carré și Tiburce, fratele Berthei. *Grădina*, acesta va fi titlul tabloului care va avea o deosebită însemnătate în istoria lucrărilor lui Manet, deoarece este prima oară cînd, cu bună știință, pictorul părăsește atelierul, instalîndu-și modelele în aer liber. Astfel începe Manet să-și dea adeziunea — dar cu cîtă sfiiciune și mai mult din dorința de a experimenta, decît dintr-o convingere reală — la teoriile celor mai revoluționari dintre « cei din Batignolles» cum erau de pildă Monet, sau Pissarro; pentru aceștia « plein-air »-ul, culorile calde datorate luminii de zi sînt — ca și pentru Berthe Morisot, a cărei prezență printre ei se presupune că a avut un rol în experimentul lui Manet — cheia picturii viitorului.

---

[1] Aproximativ 300.000 franci în monedă actuală (3000 N. F. noi).

[2] *Portretul Evei Gonzalès* se află astăzi la National Gallery din Londra. Cel de al doilea tablou de la Salonul din 1870, *Lecția de muzică*, este la Art Institute din Chicago.

În 1870, multor observatori le apare evident că o etapă a politicii franceze se apropie de sfîrşit. Regimul lui Napoleon al III-lea se clatină. Opoziţia faţă de Imperiu devine din zi în zi mai aprigă. În ianuarie, la funeraliile ziaristului Victor Noir, două sute de mii de persoane au strigat « Trăiască Republica ». Cu puţin înainte, pledînd pentru un periodic, Gambetta, fostul secretar al lui Jules de Jouy, vărul lui Manet, nu s-a dat în lături să osîndească în mod public « crima de la 2 decembrie ». Alegerile din 1869 au îngroşat rîndurile adversarilor lui Bonaparte în sînul Corpului legislativ (Antonin Proust, care era candidatul opoziţiei fusese înfrînt la Niort). La început autoritar, apoi liberal, Imperiul a devenit în luna ianuarie parlamentar, cu un guvern format de acel Emil Ollivier care, cu şaptesprezece ani în urmă, fusese tovarăşul lui Manet la Veneţia. Totul, pretutindeni, clocoteşte. Un capitol din politica Franţei se încheie. Tot atunci ia sfîrşit şi o etapă din creaţia lui Manet. *Grădina*, din 1870, este « inelul de legătură ».

Din nefericire, elaborarea lucrării nu va merge pe roate. Venind odată să asiste la şedinţa de poză, mama Valentinei Carré se supără foc cînd vede că Manet a îndrăznit să aşeze în spatele fiicei sale un tînăr lungit pe jos. Valentine Carré *exit*. Sora Berthei, Edma, care în momentul acela se afla la Paris la familia ei, îi ia locul. Dar Manet care ţinea să o picteze pe seducătoarea Valentine nu e prea mulţumit de substituire: personajul său feminin nu seamănă nici cu Valentine şi nici cu Edma. Cu toate acestea, tabloul, cu tentele lui deschise, este de o fermecătoare prospeţime.

Manet îi dăruieşte pînza lui Joseph de Nittis, drept mulţumire pentru felul în care fusese găzduit timp de cîteva zile, la începutul lui iulie, în locuinţa tînărului artist italian din Saint-Germain-en-Laye. Pe cînd pictorul plănuia să plece ca de obicei în perioada cea mai călduroasă a verii la Boulogne, evoluţia politicii exterioare lua o întorsătură neplăcută. La 19 iulie, Napoleon al III-lea declară război Prusiei.

Grădina este într-adevăr acordul final al unei lungi perioade; prins în vîrtejul evenimentelor, luni de-a rîndul, Manet nu va mai avea răgazul să se gîndească la pictură[1]

[1] Se cunosc circa douăsprezece lucrări din 1869 şi vreo zece din 1870

V. ANUL DE GROAZĂ

Les cercles de l'enfer sont là,
mornes spirales,
Haine, hiver, guerre, deuil, peste,
famine, ennui.
Paris a les sept noeuds des ténébres
sur lui [1].

V. HUGO

În Manet, burghez republican, vibrează coarda patriotică.

Telegramele alarmante venind dinspre frontieră îl întristează. Nu mai glumește, nu mai rîde, abia de mai scoate cîte un cuvînt. Prinde grai doar atunci cînd este atacată armata. Nu înțelege să audă comentarii răuvoitoare și pătimașe la adresa generalilor și nici chiar a simplilor soldați, comentarii suscitate de primele înfrîngeri — cea de la Wissembourg la 4 august, cele de la Froeschwiller și Forbach din ziua de 6 — și se înfurie ori de cîte ori sînt criticați în fața lui militarii.

Situația se înrăutățește pe zi ce trece. Dezastrul de la Sedan, din 2 septembrie, consacră ruina regimului imperial. Napoleon al III-lea se predă inamicului împreună cu optzeci și trei de mii de soldați. În ziua de 4, Parisul proclamă Republica. Se constituie un guvern provizoriu. În timp ce armata prusacă înaintează asupra Parisului, iar trupele franceze se retrag în derută, mulțimea înebunită de groază se năpustește spre gări luînd trenurile cu asalt pentru a fugi din capitală. Manet nu se numără printre aceștia: el înțelege să se angajeze și să participe la apărarea Parisului. În același timp însă vrea să-și pună familia la adăpost. La 8 septembrie, mama, nevasta și fiul său pleacă la Oloron-Sainte-Marie

[1] Iadul ne dă tîrcoale, în mahmure, reci spirale! / Ura, gerul, războiul, jalea, ciuma, foametea și plictisul. / Cu șapte știreanguri sugrumă și cernesc întreg Parisul.

în sudul Pirineilor, unde, vremelnic, un prieten, domnul de Lailhacar îi va găzdui.
Apoi Manet se înrolează. Se așteaptă la catastrofe. « Vom asista ca actori la ceva înspăimîntător, îi scrie el pe data de 10 Evei Gonzalès care se refugiase la Dieppe. Dacă Europa nu întervine la timp va fi moarte, pîrjol, jaf și măcel. » Două zile mai tîrziu se află împreună cu fratele său Eugène la familia Morisot. Deoarece Berthe refuză să părăsească Parisul, el îi înfățișează în cele mai negre culori momentele de groază prin care desigur vor trece, îndemnînd-o să plece cît mai e timp. « Ce o să mai spui cînd o să fii rănită la picioare sau desfigurată! » Acest amestec de anxietate și eroică hotărîre caracterizează pe mulți parizieni din vremea aceea. Se fac pregătiri febrile pentru a rezista asediului, blestemîndu-i pe prusaci și în aceeași măsură pe francezii care au fost întrațît de lași încît să nu-și facă datoria. Pe toate străzile se fac exerciții militare. Soldații din garda națională sînt cantonați pe bulevarde. Manet își amintește deodată de tablourile lui, de primejdiile care le amenință. În ziua de 16 depozitează în pivnița lui Théodore Duret din strada Neuve-des-Capucines vreo douăsprezece pînze la care ținea mai mult. Împresurarea Parisului era așteptată pentru a doua zi. Patruzeci și opt de ore mai tîrziu două sute de mii de prusaci asediau capitala. Concentrat la fortificații, Manet doarme pe paie. « Ce să-i faci, la război ca la război! » Podurile Parisului sar în aer. Tunul bubuie. Se mai speră într-un armistițiu; sînt în curs negocieri; dar Prusia pretinde cedarea Alsaciei și a unei părți din Lorena. În fața acestor « pretenții neobrăzate », scrie Manet nevestei sale [1], « Parisul este hotărît să se apere pînă la capăt ». Situația poate fi salvată. Se pare că în provincie se fac mobilizări. Dacă Franța urmează exemplul Parisului, nici un prusac nu va scăpa cu viață peste hotare.
Pictorul îndură destul de bine restricțiile alimentare — măcelăriile sînt deschise numai de trei ori pe săptămînă

[1] În tot timpul asediului Manet i-a scris regulat Suzannei. Citatele din acest capitol sînt în majoritatea lor extrase din corespondența expediată prin poșta aerostatică, începînd de la 30 septembrie și care a ajuns cu mare întîrziere la destinație. În paginile de față nu am intenționat să facem, bineînțeles, o relatare a asediului Parisului în sine, ci o povestire a evenimentelor așa cum le-a trăit Manet.

și atunci e coadă începînd de la 4 dimineața —, însă ceea ce-l îngrijorează e faptul că nu primește nici o veste de la ai săi. Parisul are o înfățișare sinistră. La nouă jumătate seara străzile sînt pustii. Aproape zilnic se dau lupte la marginea orașului. În zilele cînd e liber, Manet se cațără pe cîte o înălțime « pentru a urmări cum se desfășoară acțiunea ». Uzinele incendiate acoperă cerul cu nori groși de fum. Se aduc răniți și morți. De Gas, care se înrolase și el, a pierdut un prieten și e foarte impresionat. Într-o seară, pe la mijlocul lunii octombrie, pe cînd se aflau la familia Morisot, Manet se ceartă cu De Gas în privința celui mai eficace mijloc de apărare a Capitalei. Cearta e scurtă fiindcă de îndată ce-și amintesc de « lașii » care au șters-o, sînt exact de aceeași părere; niciunul nu iartă lui Zola și lui Fantin-Latour că au părăsit Parisul.

« Am căutat mult timp fotografia ta, draga mea Suzanne. Am găsit însfîrșit albumul în masa din salon și acum pot privi din cînd în cînd chipul tău bun. Azi noapte m-am trezit cu senzația că îți aud vocea chemîndu-mă. Aș vrea să sosească clipa revederii, timpul trece atît de greu pentru mine! » Oboseala și descurajarea se strecoară în acest soldat de aproape treizeci și nouă de ani.

Știrile proaste, unele false, altele de o crudă exactitate, cum era de pildă aceea din ultimele zile ale lui octombrie, care anunța predarea de către mareșalul Bazaine a fortăreței Metz, împreună cu o sută șaptezeci și trei de mii de oameni — zdruncină moralul populației. Ieșirile pe care le încearcă parizienii se soldează cu eșecuri. E frig. Plouă. Izbucnește o epidemie de vărsat. Gazul începe să lipsească și este oprit în localurile publice. Se consumă carne de cal și de măgar, « bucate boierești ». Măcelăriile vînd și carne de cîine, de pisică și de șobolan. Prețul cartofilor, care ajunsese la opt franci banița, continuă să crească. Nu există lapte decît pentru copii și bolnavi. « În scurt timp nu vom mai avea ce mînca. Toate acestea sînt foarte dureroase, deoarece sfîrșitul nu poate fi decît fatal pentru noi », scrie Manet în noiembrie.

Spre sfîrșitul lunii sosesc din provincie, prin porumbei, zece mii de telegrame. De la Suzanne însă, nimic. « E un adevărat supliciu. Canaliile astea de nemți sînt niște nemernici ». Manet — care tocmai fusese vărsat la artilerie — se încumetă uneori pînă la cafeneaua Guerbois; sălile prost luminate, goale, sînt lugubre. Aproape

tot « grupul din Batignolles » e plecat din Paris. Renoir este mobilizat în Sud-Vest. Frédéric Bazille se angajase într-un regiment de zuavi. Monet, Pissarro, Sisley se aflau la Londra. Cézanne e în Provența, la Estaque și lucrează în liniștea mării, nesinchisindu-se de război. « Sîntem sătui pînă peste cap », spune Manet. A umplut casa cu portretele Suzannei. Avansat la gradul de locotenent (Berthe spune că e preocupat mai ales de schimbarea uniformei), este numit în decembrie la statul-major al gărzii naționale, care își are sediul la Elysée. Lucrează sub ordinele directe ale unui alt pictor, una din gloriile artei oficiale, colonelul Meissonier. Frăția de arme va șterge ea oare rivalitățile de odinioară? Scund, cu nenumărate cruci și medalii pe tunica înzorzonată de galoane, Meissonier, cu aerul lui cuceritor, se face că nu știe că ar exista un pictor cu numele de Edouard Manet. Îl tratează pe locotenent cu o politețe rece. Cît despre Manet abia de aruncă o privire disprețuitoare asupra schițelor creionate de Meissonier în timpul ședințelor și pe care acesta le lasă cu bună știință să ajungă sub ochii « confratelui ».

Timpul urît, iarna grea sporesc severitatea blocadei. Ninge, e ger, și nimic cu ce să te încălzești! « Cînd se vor sfîrși toate acestea? » se întreabă Manet. Este suferind, gripat, « slab ca un cui », iar de la Suzanne, nici o știre! Prusacii, de la 5 ianuarie, bombardează orașul fără întrerupere. Cad obuzele pe strada Soufflot, în piața Saint-Michel, pe strada Hautefeuille, în faubourg Saint-Germain. Locuitorii de pe malul stîng al Senei se refugiază în partea opusă. Copiii își fac rost de parale vînzînd schije de obuz-suvenir, viitoare « presse-papier ». « Fără gaz cu pîine neagră și tunul care bubuie zi și noapte. » Bolile fac totuși mai multe victime decît ghiulelele prusacilor. La jumătatea lui ianuarie, la adăpostul unei cețe dese se încearcă, zadarnic, o ieșire în masă. « Nu mai putem rezista », spune Manet care a ajuns la capătul puterilor.

Înfometată, populația aleargă după hrană. Obuzele cad grindină. Elemente revoluționare cer demisia guvernului. Termometrul arată șapte grade sub zero. E sfîrșit de ianuarie.

În dimineața zilei de 27, Parisul se trezește într-o tăcere apăsătoare. Noaptea, tunul amuțise. Guvernul, în

secret, semnase armistițiul. Parisul capitula. Manet suspină ușurat; suspinul e amar, dar amărăciunea e îndulcită de bucuria gîndului că în curînd își va revedea familia.

În inima lui nu mai există decît această singură dorință. Totuși trebuie să mai rabde vreo cincisprezece zile înainte de a putea porni, la 12 februarie, spre Oloron. În momentul plecării află, îndurerat, de moartea lui Frédéric Bazille, căzut la 28 noiembrie pe cîmpul de luptă de la Beaune-la-Rolande.

La Oloron, Manet, în starea sufletească a unui prizonier liberat în ajun, îi regăsește pe ai săi. Toți sînt sănătoși. Suzanne chiar s-a îngrășat — poate cam mult. Vremea e frumoasă. Manet se simte înviorat. Curînd se va întoarce la uneltele lui și va schița, în aer liber, cîteva peisaje. Dar nu se mai poate abuza de amabilitatea domnului de Lailhacar. Nu mai pot sta la el la infinit. Cui i-ar fi trecut prin minte că asediul se va prelungi la nesfîrșit? Manet nu intenționează să se întoarcă imediat la Paris. După primele clipe de euforie, își dă seama că are o serioasă nevoie de odihnă. De ce nu ar închiria pe coasta Atlanticului, la Arcachon, spre exemplu, o casă unde ar locui cu toții timp de o lună întreagă? Marea; niciodată Manet nu i s-a adresat în zadar în momentele lui de oboseală.

La 21 ale lunii ajunge la Bordeaux unde are de gînd să petreacă numai cîteva zile, necesare pentru a iscăli contractul de închiriere de la Arcachon. Orașul este în plină efervescență. Adunarea națională, ai cărei deputați fuseseră aleși pe data de 8, și-a deschis sesiunea începînd din ziua de 13. Numit șef al puterii executive, Adolphe Thiers negociază cu Prusia preliminariile păcii. Atent la tot ce se întîmplă, Manet nu rezistă poftei de a picta. Nu va întîrzia aci decît o săptămînă dar n-are a face! Își despachetează pensulele și materialele, apoi, de la o fereastră a primului etaj al unei cafenele, pictează o vedere din port, o lucrare palpitînd de viață, fluidă ca un poem. Catarge, vergi, parîme: cu cîtă plăcere evocă fostul elev de pe vasul *Le Havre-et-Guadeloupe*, cu penelurile lui fine de păr de jder, această « arhitectură arachneană » [1].

[1] Tabarant.

La 1 martie Manet se instalează la Arcachon, într-o casă denumită vila Servanti, situată pe avenue Sainte-Marie nr. 41. Își promite să profite din plin de această lună de libertate pe care și-a acordat-o. În peisajul maritim, în mijlocul dunelor plantate cu pini, el se va întrema și își va recăpăta seninătatea. Nu-i pasă de grijile bănești, deși acestea sînt destul de serioase. Vesel ca un copil, cutreieră regiunea, pictînd fără încetare. Nu lucrează decît în aer liber. Observînd cerul schimbător al coastei oceanice, el încearcă să zugrăvească « impresiile» resimțite în fața radei din Arcachon, în fața portului, în fața bărcilor și velierelor sau a talazurilor ce se rostogolesc cu un zgomot molcom și ritmic pe nisipul plajei. Perioadă fericită și lipsită de griji al cărei farmec însă va înceta curînd. Telegramele dramatice ce sosesc de la Paris sînt din nefericire adevărate: la 18 martie s-au produs foarte grave evenimente la Montmartre; doi generali au fost împușcați. De atunci revoluția mocnește. Thiers a decis să evacueze capitala și să retragă forțele « de ordine » spre Verdun. Parisul insurecției s-a declarat « Comună », sîmbure al unui viitor Stat federal. La 2 aprilie, cei din Versailles atacă. « Comunarzii » ripostează în ziua de 3 printr-o ieșire în direcția Versailles. .

Pensulele au căzut din mîna lui Manet. E foarte îngrijorat. Acalmia a fost de scurtă durată. Cînd expiră contractul de închiriere, la 1 aprilie, pleacă din Arcachon. Sperînd totuși că lupta dintre francezi va fi curînd stăvilită, pornește domol, în etape, spre Paris, urmînd țărmul Atlanticului și oprindu-se două zile la Royan, alte două la Rochefort, o zi la Rochelle, două zile la Nantes și alte două zile la Saint-Nazaire.

Departe de a înceta însă, războiul civil se întețește. Cei din Versailles pornesc un al doilea asediu al Parisului. Mereu gloanțe, sînge, ură. Nu se va sfîrși oare niciodată?

Cu moartea în suflet Manet închiriază din nou o casă instalîndu-se pentru o lună la Pouliguen, nu departe de Saint-Nazaire. Este total descumpănit. Întreaga lună cît stă la Pouliguen, oceanul nu-i va inspira nici cel mai neînsemnat tablou. Este mult prea zdruncinat pentru a simți nevoia să picteze. « Își omoară timpul » cu pescuitul.

 Triste și interminabile zile!

În mai, cînd contractul de închiriere încetează, Manet se mută mai aproape de capitală. Ajunge la Tours. Nu-şi găseşte nici aci locul; e neliniştit, nerăbdător, surescitat şi din ce în ce mai îngrijorat de evenimente. La 21 mai, trupele din Versailles pătrund în Paris prin poarta de la Saint-Cloud. Se ia cu asalt stradă cu stradă, baricadă cu baricadă. În bubuitul tunurilor se aude răpăiala puştilor. Sena pare un fluviu de foc. Tuileries, palatul Legiunii de onoare, Curtea de conturi, Consiliul de Stat, Palatul de justiţie, primăria ard ca nişte torţe. Pretutindeni se bat cu turbare. Victoria celor din Versailles însă începe să se afirme. Comuna agonizează.

La Tours se formează cîteva trenuri cu destinaţia Paris. Manet nu mai are răbdare să aştepte. Reuşeşte să fie admis cu toată familia în convoi. Descinde în Parisul peste care se abătuse teribila represiune a celor din Versailles şi în care, din cînd în cînd, se simte duhoarea adusă de vînt a mormanelor de cadavre cărora li se dădea foc. Manet, întotdeauna interesat de spectacole, umblă haihui prin oraş, îngrozit de ororile ce i se înfăţişează, oprindu-se uneori pentru a schiţa o scenă de stradă, mitralierea federaţilor de către armata regulată, sau un grup prăbuşit lîngă o baricadă distrusă, la răscrucea dintre rue de l'Arcade cu bulevardul Malesherbes.

Viziuni de coşmar.

Manet iese zdrobit din aceste zile de groază. Cu multă greutate încearcă să-şi reia obiceiurile. Atelierul din strada Guyot suferise avarii grave dar, din fericire, pînzele rămăseseră intacte. Artistul închiriază în vecinătatea casei unde locuia, în strada Saint-Pétersbourg, la parterul imobilului de la nr. 51 unde îşi avea domiciliul Léon Koëlla, un alt atelier. Aici îşi aduce tablourile din strada Guyot cît şi cele încredinţate lui Duret. Dar zdruncinat cum era, nu are nici un chef să se apuce de lucru.

Evenimentele trăite timp de zece luni i-au minat sistemul nervos. A devenit iritabil, agresiv. Se ceartă cu fratele său Eugène. Se ia la harţă cu unii şi cu alţii pe chestii politice. E furios pe Thiers, « bătrînul dement ». Doamna Morisot, care are curînd prilejul să-l întîlnească, îi scrie Berthei (tînăra fată se află la Cherbourg lîngă Edma) că « este mai puţin teafăr la minte decît oricînd ». Apreciere excesivă, dar ea nu surprinde prea mult în acest

« Paris de tranziție a cărei animație are în ea ceva epileptic ». [1]
Manet își strigă în fiece moment admirația față de Gambetta, singurul politician, după părerea lui, în măsură să salveze patria. Această admirație îi redeschide gustul pentru pictură. Ar vrea să execute un portret al lui Gambetta. De aceea în iulie împreună cu Antonin Proust îl însoțește aproape în fiece zi la Versailles, unde își avea acum sediul Adunarea. În tren face schițe surprinzînd diferite atitudini ale modelului, îl urmărește în sala de ședințe. Totuși cîteva ore de poză adevărată ar avea altă valoare. Manet insistă pe lîngă deputat să i le acorde. Dar Gambetta nu se omoară după pictura lui Manet și găsește mii de pretexte pentru a amîna la infinit întîlnirea. Manet este foc și pară:
« Iată încă unul care i se închină lui Bonnat! » izbucnește el cu violență. I se aduce la cunoștință că Philippe Burty, criticul de la ziarul *La République française*, va interveni pentru a-l determina pe Gambetta să capituleze. « Burty, ah, nu-mi vorbi de el, răspunde Manet, furios. Toți republicanii ăștia sînt la fel. Vorbește-le despre artă, și vei avea în fața ta pe cei mai înrăiți reacționari. »
Din cel mai mic lucru îi sare țandăra; aproape că ajunge să se încaiere cu fratele său Eugène. Se vaită de lipsă de bani. Viitorul îi apare întunecat și amenințător. « Cred că vom fi chemați să asistăm la o răzvrătire a generalilor împotriva ordinei de Stat », îi scrie el lui Théodore Duret care la începutul lui iulie se îmbarcase pentru America, avînd intenția să facă înconjurul lumii. Courbet este dat în judecată pentru participare la Comună. « S-a purtat ca un laș în fața consiliului de război, declară Manet, și nu mai este demn de nici un fel de interes. » Atitudine la fel de excesivă ca și a doamnei Morisot, în privința lui; însă nu e oare totul excesiv în acest Manet din vara anului 1871, atît irascibilitatea cît și melancoliile lui subite care îl cufundă într-o prostrație vecină cu plînsul? Excesiv și îngrijorător. La sfîrșitul lui august, Manet se prăbușește. Nervii săi prea fragili au cedat. Un prieten, doctorul Siredey, îi prescrie să părăsească neîntîrziat Parisul și să caute în altă parte liniștea. Manet îl

[1] Tabarant.

ascultă și pleacă împreună cu toți ai săi la Boulogne. O dată mai mult marea îi va reda pacea și calmul.
O dată mai mult marea își face datoria și-l însănătoșește. În contact cu ea Manet își regăsește echilibrul.
Curînd se va apuca de lucru. Pictează în mijlocul grădinilor cazinoului, în mijlocul naturii, în liniștea însorită a zilelor de vară, o *Partidă de crochet.* [1]

Berthe Morisot

[1] Grație faptului că a pictat la Oloron, Bordeaux și Arcachon, zbuciumatul an 1871 a fost totuși destul de fecund; au rămas mai bine de cincisprezece lucrări.

PARTEA A PATRA

DUPĂ AMIAZA UNUI FAUN

(1871 — 1883)

I. CINCIZECI ŞI TREI DE MII DE FRANCI AUR

Vremurile se schimbaseră, şi odată cu
ele toate se schimbau.

FOUCHÉ către Molé, 1819.

În timpul asediului o rană la picior îl imobilizase pe Manet mai bine de o săptămînă. O rană fără gravitate, datorită şederii prea îndelungate în picioare în noroaiele bastionului, dar a cărei vindecare a mers foarte greu. Cu toate că purta ghete fine, englezeşti, Manet încă mai avea dureri din cînd în cînd. Amintirea reptilei care îl muşcase odinioară în pădurile braziliene îl fulgeră. Nedefinită şi surdă, o teamă îl apasă, o teamă pe care se căzneşte s-o alunge, o fantasmă absurdă.

Boulogne l-a liniştit pe pictor; dar aceasta nu înseamnă că viaţa îi apare acum în culori trandafirii. Cînd compară situaţia lui cu a celorlalţi artişti de aceeaşi vîrstă, ce mai poate spune? Iată-l, de pildă, pe Alfred Stevens, ca să nu-l citäm decît pe el: Stevens nu ascunde că în 1871, an atît de neprielnic artelor, a cîştigat cu pensula lui un fleculeţ de vreo sută de mii de franci, cu care şi-a putut cumpăra în rue des Martyrs la nr. 65, o casă luxoasă cu un parc imens, cu frunziş abundent şi peluze întinse în jurul unui mic lac, pe cînd el, Manet, trebuie să împrumute mereu bani de la maică-sa. Cine s-ar putea simţi mulţumit cu un asemenea rezultat?

Manet îşi varsă focul lui Stevens — rugîndu-l să ia la el o pînză sau două. Poate vor ispiti pe cineva. Nu ştii de unde sare iepurele; sînt atît de numeroşi colecţionarii şi negustorii care se perindă prin frumosul atelier somptuos mobilat în stil chinezesc, din rue des Martyrs! Stevens acceptă. Dacă s-ar întîmpla ca aceste pînze să atragă vreun amator îl va îndemna să cumpere, bucuros să-şi ajute puţin prietenul.

Combinația se dovedește a fi deasupra tuturor așteptărilor. În timp ce Manet, dezamăgit, face bilanțul celor patruzeci de ani pe care-i împlinește — de cînd s-a întors de la Boulogne nu mai pictează decît cînd și cînd, fără nici un elan — la începutul lui 1872, norocul, așa cum se întîmplă de multe ori, începe dintr-odată să-i surîdă. La 11 ianuarie, marele negustor de tablouri Paul Durand-Ruel, aflîndu-se în vizită la Stevens, rămîne pironit în fața celor două lucrări ale lui Manet: *Portul Boulogne sub clar de lună* și un *Somon.*

Descendent al unei dinastii de negustori de obiecte de artă Durand-Ruel se consacrase mai întîi maeștrilor de la Barbizon, lui Corot și lui Delacroix. Refugiat la Londra în timpul războiului, întîlnise acolo pe Monet și Pissarro, de la care cumpărase cîteva pînze. Tablourile lui Manet îi plac — e ca o lovitură de trăznet, o dragoste la prima vedere; achită imediat prețul cerut — o mie șase sute de franci — și le ia cu el. Ajuns la Galeria lui din strada Pelletier contemplă cu nesaț cele două pînze, descoperindu-le tot mereu alte calități; mărturisește că este « încîntat ». Plin de entuziasm, aleargă chiar a doua zi la Manet, examinează tablourile din atelier și achiziționează douăzeci și trei pentru suma globală de treizeci și cinci de mii de franci. În afară de aceasta, îl mai roagă pe Manet să-și adune și restul picturilor de prin locurile unde erau împrăștiate; cîteva zile mai tîrziu, revine la atelier și îi cumpără alte tablouri în valoare de șaisprezece mii de franci; iată capriciile soartei! În același timp se prezintă și alți amatori: bancherul Henri Hecht și fratele său Albert vor să cumpere *Baloanele de săpun;* Manet cedează tabloul pentru cinci sute de franci.

Lui Manet nu-i vine să creadă. A doua zi după aceste fructuoase operații, deschide triumfător ușa de la Guerbois: «Ați putea să-mi spuneți cine este pictorul care nu vinde tablouri de cincizeci de mii de franci anual? » întreabă el pe «cei din Batignolles » care se aflau de față, și care răspund în cor ca unul singur: «Tu ești acela »! «Ei bine, aflați domnilor, că vă înșelați! » și Manet aruncă radios cifra la care se urcă totalul vînzărilor lui din acea săptămînă: cincizeci și trei de mii de franci aur. [1]

[1] Circa 13.250.000 franci în moneda actuală (132.500 F.N.). Prețul pînzelor vîndute lui Durand-Ruel era între 400 și 3.000 franci, adică aproximativ între 100.000 și 750.000 fr. monedă actuală (1.000 și 7.500 F.N.)

Pictorul nu-şi mai încape în piele de fericire. Grijile lui băneşti s-au risipit. A uitat de uşoara durere de picior. Melancolia a pierit. Cît despre prescripţiile doctorului Siredey, ele nu-l mai interesează. Niciodată nu se simţise Manet mai în formă.

Un singur nor pe acest cer senin: după achiziţiile lui Durand-Ruel, despre care vorbeşte tot Parisul artistic (spunînd totodată că negustorul după o asemenea acţiune se dovedeşte bun de balamuc) şi care concentrează toată atenţia asupra lui Manet, ar fi fost de dorit ca pictorul să-şi facă o intrare frumoasă cu ocazia primului Salon de după război, care avea să se deschidă în mai; dar ce să trimită? De atîtea luni n-a mai lucrat sau a lucrat atît de puţin, încît acum, bineînţeles, nu prea are de unde alege. Cum se mai căieşte că a pierdut vremea degeaba! Pînă la sfîrşit ia hotărîrea să trimită *Lupta dintre « Kearsarge » şi « Alabama »*, tabloul pictat cu opt ani în urmă. Publicul cunoaşte lucrarea întrucît fusese expusă la Cadart în 1864, apoi în 1867, în pavilionul său din Avenue de l'Alma. Acesta era de bună seamă un inconvenient, dar tabloul fusese destul de bine primit; pentru prudentul Manet, faptul reprezenta o garanţie. Îi cere deci lui Durand-Ruel, actualul proprietar, să i-l împrumute pentru Salon.

Manet nu poate decît să se felicite pentru hotărîrea luată. Cronicarii Salonului elogiază lucrarea, Barbey d'Aurevilly într-un articol din *Gaulois* îi aduce laude înflăcărate.

« Sînt de la mare. Am fost crescut în spuma mării. Mă trag din corsari şi pescari deoarece sînt normand şi neam de scandinav; şi această mare a domnului Manet m-a cuprins în valurile ei şi mi-am spus că o cunosc... Domnul Manet şi-a împins cele două vapoare în larg. A avut rafinamentul să le micşoreze datorită distanţei, însă marea ce le împresoară, marea pe care o aduce pînă în rama tabloului său, este mai năpraznică decît bătălia... Foarte multă măreţie atît ca factură cît şi ca viziune... Domnul Manet a făcut la fel ca dogele Veneţiei: a aruncat în mare un inel, care, vă jur, este un inel de aur. »

Manet s-a împăcat acum cu viaţa şi cu lumea. Întocmai ca odinioară după succesul *Ghitaristului*, este în al şaptelea cer; bucuria îi biciuie sîngele, îi activează toate funcţiunile trupului şi ale spiritului. Ah! cît e de departe succesul *Ghitaristului!* Au trecut unsprezece ani. Cîte lupte, între timp! Cîte înfrîngeri şi cîte injurii! Dar acum toate acestea au luat sfîrşit. După umbră, lumina. După amărăciunea care paralizează şi injectează în om un

soi de venin, vine bucuria care descătuşează, exaltantă ca un alcool. Viaţa e frumoasă. Cei patruzeci de ani, care mai ieri îi simţea ca o povară, îi par o împlinire. Este în puterea vîrstei; va culege însfîrşit roadele unei îndelungi răbdări. Cu cîtă ardoare şi bucurie va lucra de aci încolo! Zburdă ca un mînz în libertate.

Mai întîi trebuie să caute un atelier. O veche sală de arme era disponibilă de la 1 iulie, la parterul ridicat al unui imobil impunător din strada Saint-Pétersbourg la nr. 4. Manet îl închiriază şi-l amenajează transformîndu-l în atelier; atelierul unui pictor mîngîiat de primele raze ale succesului.

Orientat spre apus, luminat de patru ferestre mari cu balustre, de unde se vede în faţă strada Mosnier iar la stînga *pont de l'Europe* pe sub care trec pufăind, cu panaşurile lor de fum, trenurile ce se îndreaptă spre Vest, localul e foarte încăpător şi se bucură de o lumină perfectă. Plafonul înalt, cu chesoane, e susţinut de bîrne groase de stejar. Pereţii sînt acoperiţi cu lambriuri decorate cu ciubuce aurite. Transformată cu mult gust într-un soi de loggia, tribuna vechii săli de arme, la care se ajunge printr-o scară, domină atelierul, vasta deschidere fiind ascunsă de o perdea de satin. Manet a umplut încăperea cu mobilier şi accesorii variate, destul de heteroclite; pianul se lăfăie în spatele unei bănci verzi de grădină. O consolă stil Ludovic al XV-lea se învecinează cu o oglindă mare ovală. Într-un ungher, tapisat cu o draperie japoneză ornată cu păsări şi flori, este pus un divan roşu închis, încărcat cu perne. Tablouri sînt pretutindeni, pe şevalete, agăţate pe pereţi şi de ambele părţi ale monumentalului şemineu de stejar. Cînd deschide ferestrele, Manet respiră cu nările palpitînde atmosfera Parisului care se agită în faţa lui. Ori de cîte ori un tren pătrunde sub pod, planşeul atelierului se cutremură, dar acest lucru nu-l supără pe pictor; este ca şi cum ar percepe pulsaţia vieţii acestui oraş pe care îl iubeşte atît de mult şi care, însfîrşit, îi surîde. Şi-a comandat hîrtie de scris pe care e tipărită următoarea deviză: « *Tout arrive* » [1].

După ce a sărbătorit cum se cuvine instalarea în noul său atelier, Manet se pune pe lucru. Eva (despre lucrarea

[1] Totul e posibil.

ei la ultimul Salon s-a scris că « este un Manet dintre cele bune » și Berthe și-au reluat locul lîngă el.
Un Manet dintre cele bune — cum adică? Pictura în aer liber nu-i prea place Evei, pe care inovațiile o decon-certează și pe care le dezaprobă. Spre deosebire de Berthe care prețuia în Manet tocmai pictorul liberat de rutină, Eva e atrasă de pictorul care, continuînd o tradiție prin mijloace proprii, este totuși legat de trecut. Atitudini antagoniste în care se reflectă însuși destinul artistului. Final și început totodată, Manet, plasat în echilibru între două epoci, nu vrea să renege ceea ce a fost după cum nu vrea să se țină departe de ceea ce e nou. Poziția este ambiguă. De aici provin toate ezitările, incertitudi-nile, amînările, toată discontinuitatea atitudinii sale. Îndrăznelile i-au atras dușmănia apărătorilor trecutului; însă fidelitatea față de același trecut dezamăgește pe cei mai îndrăzneți dintre contemporanii lui, care-l puseseră în fruntea lor. La cafeneaua Guerbois izbucnesc mereu certuri în legătură cu « plein-air »-ul între Manet și « cei din Batignolles », care s-au stabilit la țară pentru a picta în mijlocul naturii și pentru care instalarea picto-torului în confortabilul atelier din Strada Saint-Péters-bourg echivala aproape cu o trădare. Berthe Morisot, Monet, Pissarro și alți cîțiva ar fi dorit ca el să treacă de partea lor într-un mod mai hotărît. Dar Manet nu se prea sinchisește. Dă asigurări, apoi se sustrage. Dacă burghezii tradiționaliști îl consideră un revoluționar, revoluționarii pe de altă parte, care îl acuză *in petto* de lipsă de convingere, sînt uneori ispitiți să nu vadă în el decît un burghez încă plin de prejudecăți. « Și ce pregătești pentru Salon? îl întreabă într-o zi Manet pe Cézanne. — O oală cu... rahat! » îi răspunde picto-rul din Aix.
În momentul de față Manet ar avea prilejul să lucreze în aer liber: un amator — încă unul — i-a comandat un tablou cu cai de curse. Dar pictorul nu se grăbește să se ducă la hipodrom. Preferă să-și inaugureze atelierul surprinzînd din nou cîteva atitudini ale Berthei. O dată o pictează cu un buchet de violete la corsaj, altă dată șezînd, cu obrazul ascuns de evantai: portret[1] de o inspirație destul de strengărească, de n-ar fi fost ochii

[1] Tabloul se află la Luvru.

Berthei atît de triști. . . Oare nu se bucură de proiectele matrimoniale ce se urzesc între familiile Morisot și Manet? Unul din frații Manet, Eugène, îi cere mîna. Doamna Morisot, cu toate că nu are prea multă considerație pentru Eugène — despre care afirmă că « este pe trei sferturi nebun » — și cu toate că familia Manet în ansamblul ei — chiar și pictorul — nu-i pare « prea seducătoare », o împinge pe Berthe la această căsătorie: « O sfătuiesc pe Berthe să nu-i dea cu piciorul. Părerea tuturor e că mai bine să te măriți făcînd un sacrificiu, decît să rămîi independentă, într-o situație care de fapt nu e o situație. . . » Într-o a treia pînză, Manet pictează buchetul de violete din primul portret alături de evantaiul din cel de-al doilea. Trimite tinerei fete tabloul pe care scrie: « Domnișoarei Berthe ».

Nu, într-adevăr Manet nu se grăbește să execute comanda amatorului său. Tergiversînd mereu, se hotărăște să o amîne pînă la întoarcerea din călătoria ce o va face în timpul verii în Olanda cu Suzanne — « durdulia Suzanne » — cum spune Berthe. (Doamna Morisot pomenește despre o « robustețe de țărancă »). Tînăra artistă nu mai este acum singurul model al lui Manet. Atrăgătoare necunoscute se strecoară și ele în atelier. De la *Olympia*, nici o femeie nu mai pozase goală în fața pictorului. Însă în 1872 își face apariția în strada Saint-Pétersbourg o tînără persoană brună care își descoperă sînii pentru el. Cine e? Nu se știe. . . *Tînără femeie brună cu sînii goi*: nu are altă identitate.

Edouard și Suzanne vor pleca singuri în Țările-de-Jos: doamna Manet-mama va rămîne în strada Saint-Pétersbourg; cît despre Léon Koëlla — care împlinise douăzeci de ani — acesta se afla într-o cazarmă din Belfort, unde trebuia să-și facă anul de voluntariat. Léon Koëlla, cu toate că avea o fire nepăsătoare, a primit totuși o lovitură în momentul cînd administrația militară i-a dezvăluit că nu se numea Leenhoff cum crezuse întotdeauna, ci Koëlla. Ce mai e și cu numele acesta de Koëlla? De unde vine? Dar nici «sora» și nici «nașul» nu răspund întrebărilor lui, rugîndu-l să păstreze tăcere în această privință. Léon Koëlla dă din umeri. La urma urmelor puțin îi pasă dacă se numește Koëlla, Leenhoff sau Manet! Va continua să-și joace micul rol în această
 comedie cu episoade. Soldatul Koëlla va rămîne pentru

anturajul soților Manet Léon Leenhoff, fratele Suzannei. În Olanda, Manet vizitează muzeele. Tablourile lui Frans Hals de la Rijksmuseum din Amsterdam, cele de la Stedelijk Museum din Haarlem îl entuziasmează. Cît brio, cîtă vioiciune a ochiului și a mîinii la acest maestru între maeștri! Pictura? « Ochiul, mîna. . . » rostește Manet. Ce ar fi dacă s-ar apuca să facă pentru viitorul Salon un portret de mari dimensiuni din aceeași familie cu *Băutorul voios* al lui Frans Hals? N-ar contribui oare aceasta la consolidarea succesului?

După ce se întoarce la Paris, și după ce execută la repezeală tabloul cu cai de curse (l-a pictat în parte la Longchamp, dar a corectat mișcările cailor în atelier după niște gravuri englezești: « Ne fiind obișnuit să desenez cai, mărturisește el Berthei, am copiat pe cei care știu să-i facă mai bine decît mine. . . »), pune pe șantier proiectatul portret. Roagă un obișnuit al cafenelei Guerbois, Émile Bellot, litograful, să-i servească drept model: îl așază lîngă o măsuță de cafenea cu trei picioare, în mîna stîngă cu o halbă de bere, iar cu dreapta ținîndu-și pipa albă de pămînt ars.

Bellot nu se semnalează la Guerbois prin intervenții intempestive. Omul nostru, destul de greoi, cu pîntecele rotunjit și pulpe scurte, este foarte pașnic de felul lui. Instalat comod pe scaun, fumează în timp ce-și soarbe halbele într-o desăvîrșită fericire. El va fi pentru Manet un model ideal de răbdător; și litograful va avea într-adevăr nevoie de răbdare: Manet îi va pretinde nici mai mult nici mai puțin de optzeci de ședințe de poză.

Toamna și o parte din iarnă pictorul este preocupat de acest portret pe care-l va intitula *Halba de bere* [1], străduindu-se să redea expresia de cumsecădenie euforică a lui Bellot, figura sa rumenă sub căciula de lutru, ochii candizi, mustața stufoasă și barba deasă răsfirată pe cravata în colțuri, înnodată în jurul gîtului ca o batistă. Manet își freacă mîinile cu satisfacție. E convins că e pe cale să creeze o capodoperă.

După ce termină tabloul — în primele săptămîni ale anului 1873 — invită cîțiva prieteni să-l vadă și să-și spună părerea. Unanimitate: Manet s-a depășit pe el însuși; « ce bucată! » Théodore Duret care tocmai

[1] Cunoscut sub denumirea de *Le Bon Bock* (*N. tr.*)

sosise de la Bombay, după ce-şi încheiase ocolul pămîntului, vine la timp pentru a-l felicita pe autorul *Halbei de bere*.

Manet radiază de fericire; este sigur că de aci înainte succesele se vor înlănţui în mod firesc, într-o suită neîntreruptă; medaliile nu vor întîrzia nici ele. Amatorul său de tablouri hipice i-a vărsat trei mii de franci [1] pentru pînza de la Longchamp. Prosperitatea însă nu-l va face pe Manet să-şi uite prietenii; dimpotrivă, este mai generos decît oricînd. Chiar în timpul cînd arăta cunoscuţilor săi apropiaţi *Halba de bere*, află de dificultăţile materiale în care se zbăteau amicul său Prins şi Fanny Claus, acum soţia lui, grav bolnavă din vara trecută. Cînd Prins a venit la atelier, Manet i-a spus: « Ţi-ar place să faci, în peniţă, un desen în alb-negru după tabloul meu? E un cadou pe care vreau să-l ofer Suzannei ». După care i-a întins trei hîrtii de cîte o sută de franci: « Sînt din partea Suzannei; eşti de acord? Asta, pentru ca să fiu sigur că nu vei uita de comandă. » [2] Există totuşi ceva ce adumbreşte într-o oarecare măsură bucuria ce i-o fac lui Manet complimentele pe care le primeşte pentru *Halba de bere*. Dacă Berthe a consimţit să trimită la Palatul industriei un pastel, cea mai mare parte a « celor din Batignolles » refuză să supună lucrările lor juriului Salonului. Ei neagă competenţa acestor judecători şi se gîndesc la posibilitatea organizării unor expoziţii de grup, independente. Deja cu un an în urmă mulţi dintre ei se abţinuseră. Manet protestează cu vehemenţă. Nu au dreptate. Nu poate exista o altă arenă de luptă decît Salonul; la Salon şi numai la Salon se cuvine să te baţi şi să învingi. « Fricoşilor! » — le strigă el, jignit de această atitudine reticentă pe care o consideră drept o critică la adresa lui.

---

[1] Aproximativ 750.000 franci în moneda actuală (7.500 F.N.)

[2] Trei hîrtii de cîte o sută de franci: aproximativ 75.000 franci în monedă actuală (750 F.N.). « Tatăl meu, istoriseşte fiul lui Prins, a fost destul de surprins. Avea şi de ce. Dar, din mai multe motive, nu putea să refuze şi dacă neaşteptata comandă îl bucura, faptul de a transpune în peniţă lucrarea aceluia pe care foarte mulţi pictori îl considerau maestrul lor, îl flata nespus de mult. Astfel că, fără să se gîndească prea mult, s-a decis să o înceapă chiar atunci. Mult mai tîrziu a înţeles, sau a crezut că înţelege adevărul, şi cuvintele mele sînt prea sarbede pentru a evoca emoţia lui. »

Dar va fi şi mai rău peste cîteva săptămîni, cînd va dobîndi triumful pe care-l dorea cu atîta înfocare şi pe care îl spera; şi aceasta fiindcă *Halba de bere* va obţine tocmai succesul pe care Manet îl visase încă de la începuturile lui în atelierul lui Couture.

Anul acesta, juriul a dat dovadă de aceeaşi intransigenţă ca în 1863, în epoca *Dejunului pe iarbă;* la fel ca în 1863, furia atelierelor este atît de mare, încît se organizează o expoziţie a refuzaţilor. De data aceasta însă, Manet nu figurează printre urgisiţi. *Halba de bere*, admirată, lăudată, e expusă la adevăratul Salon, pe simeză, în loc de cinste. Cu excepţia unora care nu se lasă nici într-un chip convinşi — puţini, foarte puţini —, şi care mai recită încă poezioara despre « marele preot al şcolii de mîzgălitură », toată critica elogiază lucrarea.

Succesul este total, ameţitor. Peste tot te izbeşti de *Halba de bere*. Librarii, tutungii, negustorii de mărunţişuri, toţi vînd reproduceri fotografice după această operă. Un comerciant de pe strada Vivienne a expus în vitrină paleta de care s-a servit Manet şi pe care artistul pictase o halbă. S-a spus totdeauna că succesul e molipsitor; Manet poate verifica acest lucru: *Halba de bere* va servi curînd drept firmă unei braserii din Cartierul latin; la sfîrşitul anului, ea va constitui una din temele revistei teatrului Château-d'Eau. Chiar şi Bellot participă la succes, devenind în felul lui, un personaj. Pensula lui Manet l-a transformat pentru totdeauna din litograf într-un băutor de bere; în ochii lumii el a devenit un expert, un atotştiutor pentru care malţurile, drojdiile, alambicurile şi berea neagră nu mai au nici un secret. De ce depinde destinul unui om! După ce a înfiinţat Societatea artistico-literară *Halba de bere*, unde în fiecare lună aveau loc dineuri, modelul lui Manet îşi va sfîrşi zilele ca proprietar şi director al unui organ corporatist *L'Écho des brasseries françaises.*

Manet este copleşit de avalanşa complimentelor. Întregul Paris îl sărbătoreşte. Să fii prezentat lui Manet, să-i fi vorbit, să poţi spune că ai luat masa cu el în ajun sau cu o zi înainte la familia X... sînt lucruri importante. Zvoniştii pretind că un amator a oferit pentru *Halba de bere* suma de douăsprezece mii de franci. Într-un

periodic o greşală de tipar ridică cifra la o sută douăzeci de mii [1].

Acest succes care corespunde atît de perfect dorinţelor sale de totdeauna, îl bucură totuşi mai puţin decît ar fi crezut. Împreună cu *Halba de bere*, se hotărîse să expună la Salon şi portretul Berthei Morisot pe care-l intitulase — *Odihna* — şi pe care proiectata logodnă a Berthei cu Eugène îl face acum inofensiv. Pentru această lucrare, însă, Manet nu primeşte felicitări. Mai rău încă. Criticii găsesc cu cale să o compare cu *Halba de bere* ca să demonstreze cît de mult s-a «cuminţit» pictorul. *Odihna*, priviţi, vă rog: aceleaşi zmîngăleli stridente care pînă mai ieri le rasolea tatăl *Olympiei*. « Această pictură aparţine unei perioade în care domnul Manet se mulţumea cu puţin, scrie Castagnary. Domnul Manet se potoleşte, nu-i aşa? A înţeles că extravaganţele nu duc nicăieri. » Albert Wolff, acerbul critic de la *Figaro*, constată fără milă: « Domnul Manet, spune el, a pus apă în halba de bere ».

Apă în halba de bere! Manet reacţionează enervat, cu atît mai mult cu cît Stevens agravase într-un anumit sens părerea lui Wolff: « Apă! a exclamat el, nu fără răutate. Nici gînd, e cea mai curată bere de Haarlem ». Manet este indignat. Contestă cu hotărîre că ar fi făcut « concesii » aşa cum se şopteşte la Guerbois de către unii, cărora succesul lui Manet le pare mai mult decît suspect. Mulţimea nu admiră *Halba de bere*, fiindc ar fi cea mai bună lucrare a lui Manet, consideră ei, c dimpotrivă, tocmai pentru că factura este de o originalitate mai puţin frapantă, de un accent mai puţin personal decît celelalte lucrări ale lui şi pentru că subiectul, « anecdota » plac: este portretul unui om cumsecade, nu prea complicat, care, cu obrajii îmbujoraţi de plăcere trage în tihnă din lulea şi îşi bea berea fără să se gîndească la lucruri prea savante. Manet intuieşte toate aceste obiecţii, aceste critici ale « celor din Batignolles », aceleaşi reproşuri, sau aproape aceleaşi — care i se fac deja

[1] În articolul lui Eugène Montrosier, publicat în *Musée des deux Mondes*, 15 iunie 1873. « De fapt e vorba de 12.000 de franci, scria Montrosier în numărul din 1 iulie. N-aşi fi rectificat eroarea dacă Manet nu s-ar fi prezentat, înarmat cu articolul meu, somîndu-mă să-i spun numele nebunului care oferă 120.000 de franci pentru susnumitul tablou. »

lui Guillemet și chiar lui Fantin-Latour, acuzați de a fi ales calea ușoară a compromisurilor. Manet neagă acuzația ce i se aduce de a fi mers în întîmpinarea publicului: publicul — afirmă el — este cel ce a venit în întîmpinarea lui.

Cu toate acestea, pictorul este neliniștit, își pune întrebări. Cei din jurul lui se vor convinge în curînd că succesul îl tulbură tot atît de mult pe cît îl bucură. Ah! dacă ar putea mulțumi deopotrivă pe Berthe și pe Eva, juriul Salonului și pe « cei din Batignolles ». Succesul îi arată o cale fără spini, însă îi e silă de ea. În vara anului 1873 nu-și mai petrece vacanțele de vară la Boulogne cum obișnuia în fiecare an, ci alege de astă dată, pe coasta mării Mînecii, o localitate mai spre sud — Berck. Aci face exclusiv studii în *plein-air*. Pictează mai ales marine — plaja, vapoare, pescari — dar abordează și scene cîmpenești, femei plimbîndu-se — Suzanne și doamna Manet-mama — sau odihnindu-se pe o pajiște unde zboară rîndunele, sau un tablou cu vaci păscînd. Nu se poate spune că acestea sînt doar niște simple relaxări de vacanță. Reîntors la Paris, începe de îndată să lucreze în aer liber două tablouri de mari dimensiuni. În parcul casei lui Stevens pictează o *Partidă de crochet* [1], iar din grădinița vecină, aparținînd unui alt prieten artist, va realiza: *Drumul de fier*, în care reprezintă o femeie destul de vîrstnică șezînd și alături de ea o fetiță în picioare, în fața grilajului de deasupra căii ferate ce deservea trenul de Vest.

Această femeie, a cărei siluetă se conturează și în *Partida de crochet*, chiar dacă nu o recunoști din primul moment, privind mai atent îți dai seama că este ea, *Olympia*, Victorine Meurent. Manet nu o mai văzuse de șase ani. Victorine n-a dat nimănui, și nici lui Manet, vreo lămurire asupra îndelungatei sale absențe. Se pare că s-ar fi îndrăgostit de un american și că stătuse mult timp în Statele Unite; dezamăgită în dragoste, a luat vaporul spre Franța. Ca să-i facă plăcere lui Manet, a consimțit să-i pozeze din nou, însă acum are anumite pretenții: de aci înainte vrea să picteze, vrea să aibă și ea într-o zi cinstea de a fi primită la Salon.

---

[1] Astăzi la muzeul din Frankfurt.

Paralel cu pînzele executate în aer liber, neobosit [1], Manet mai lucrează şi alte tablouri. La ultimul bal mascat al Operei, în luna martie, făcuse foarte multe schiţe. Munceşte acum — lucrul este foarte delicat — să reconstituie pe pînză această scenă atît de modernă, să reprezinte mulţimea bărbaţilor în frac şi a femeilor costumate. Pentru asta are nevoie de nenumărate modele care să se foiască prin atelierul lui, într-un du-te-vino necontenit.

Atelierul din strada Saint-Pétersbourg, în care e o veşnică agitaţie, nu aminteşte cu nimic încăperea singuratică din strada Guyot, unde Berthe şi Eva se uitau chiorîş una la alta. De cînd cu achiziţiile lui Durand-Ruel şi cu succesul *Halbei de bere*, numeroase femei elegante, persoane din înalta societate, colecţionari, artişti, scriitori şi gură-cască se îmbulzesc la Manet; ceea ce ar fi displăcut multora pe Manet îl încîntă şi, în loc să-l paralizeze, îl stimulează. În timp ce în jurul lui toţi sporovăiesc, el continuă să picteze luînd parte la conversaţie, glumind sau aruncînd vorbe de duh. Această viaţă de societate corespunde exact firii sale; se complace în ea şi nu pregetă nici un moment să se ducă peste tot, unde e poftit.

Una din aceste invitaţii l-a condus într-un mediu destul de puţin obişnuit, în casa unei femei excentrice dar fermecătoare, Nina de Villard. Despărţită de soţul ei, ziaristul Hector de Callias de la *Figaro*, Nina locuieşte în rue des Moines, nr. 82, într-o casă cu grădină unde toată boema Parisului vine să chefuiască. Desigur că Nina nu este foarte exigentă în privinţa calităţii musafirilor. Îi e deajuns ca aceştia să aibă mai mult sau mai puţin contingenţă cu lumea artelor, să rîdă, să recite versuri, să cînte, să facă zgomot, foarte mult zgomot pentru ca ea să-şi poată uita drama ascunsă: frigiditatea, a cărei obsesie o face să schimbe nenumăraţi amanţi, în speranţa mereu neîmplinită a voluptăţii pe care nu o poate cunoaşte.

> Être tentation, soit. . . Fleur inassouvie,
> Je voudrais plus: être péché. [2]

---

[1] În 1873 a pictat aproximativ treizeci de lucrări iar în 1872 vreo douăsprezece.

[2] A fi ispită, fie. . . Floare nesăţioasă,/Mai mult aşi vrea: păcat să fiu.

Exaltarea Ninei e vecină cu isteria. În casa ei «un atelier de detracare mintală», spune Edmond de Goncourt, sînt amestecați laolaltă artiști adevărați și rataţi, spirite distinse și descreerați. Amantul ei titular, Charles Cros, este parcă întruchiparea acestui mediu heteroclit. Inteligență inventivă, însă dezordonată, plin de bizarerii dar cu trăsături aproape geniale, Charles Cros se interesează de orice, inovează orice, ocupîndu-se în același timp de sinteza artificială a pietrelor prețioase ori de cîrma aerostatelor, de fotografia în culori sau de posibilitățile de contact cu lumile universului astral. În momentul de față reflectează la modalitățile de înregistrare și reproducere a vibrațiilor acustice [1]; nu de mult publicase un volum de poezii: *Lădița din lemn de santal*, unde se puteau citi neașteptatele versuri despre o scrumbie sărată.

> Il était un grand mur blanc — nu, nu, nu,
> Contre le mur une échelle — haute, haute, haute,
> Et, par terre, un hareng saur — sec, sec, sec. [2]

Charles Cros i-a cerut lui Manet să ilustreze cu cîteva gravuri în apărtare un poem al său *Fluviul*. El este cel care l-a introdus pe pictor în rue des Moines. Manet se distrează de minune la Nina, în această societate lipsită de orice constrîngere, veselă, unde fiecare își dă obolul, unii recitînd versuri ori cîntînd șansonete, alții numai prin simpla lor conversație dacă era vie și scăpărătoare. [3] Manet întîlnește aci multe din cunoștințele lui recente, de pildă pe compozitorul Emmanuel Chabrier, mărunțel de statură, rotofei, cu mîini și picioare scurte, de o vervă îndrăcită și care, atunci cînd se așază la pian, acasă la Nina sau la Manet, îți face impresia că auzi o întreagă orchestră. Nina îl atrage și ea pe pictor. Silueta sveltă, podoabele, rochiile ei bătătoare la ochi, de culoarea

---

[1] Cros a descoperit efectiv, înaintea lui Edison, principiul fonografului, pe care îl denumea *paléophone*.

[2] A fost odat-un zid mare alb — gol, gol, gol, / Și de zid proptit-o scară — lungă, lungă, lungă, / Iar pe jos, o scrumbie sărată — uscată, uscată, uscată...

[3] Majoritatea celor ce frecventau casa Ninei de Villard a format ulterior cercul Hidropaților, de unde s-a născut *Le Chat noir* a lui Rodolphe Salis, primul mare cabaret artistic din Montmartre (Vezi *Viața lui Toulouse-Lautrec*).

sîngelui sau țesute cu fir de aur, cocul ei de culoarea abanosului prins în ace mari, exotice, încîntă ochiul artistului. Îi va face portretul, o va picta lungită pe un divan, în chip de *maja vestida*.

Printre toți acești oameni atît de diverși care îi vor umple de aci înainte zilele, Manet a remarcat un obișnuit al salonului Ninei, care, mult mai mult decît alții, i-a trezit curiozitatea și i-a cucerit prietenia: un profesor de engleză de la liceul Fontanes [1], cu o vorbire aleasă, rostindu-și replicile cu « glas subțire, pe un ton didactic, ridicînd cu un gest în spirală, pînă la înălțimea ochiului, un index de Buda » [2] — Stéphane Mallarmé. Cu zece ani mai tînăr decît Manet, acest universitar îndrăgostit de cuvinte și de filologie se ocupă de căutarea absolutului, de literatură și poezie cu o răbdare de alchimist, încercînd « să inventeze un grai pentru a exprima nu lucrul în sine, ci efectul pe care acesta îl produce ». Între Manet și profesor, ca odinioară între Manet și Baudelaire, simpatia a fost spontană, existînd în plus din partea lui Mallarmé pentru omul și artistul Manet o admirație caldă, respectuoasă, aproape oarbă, ce-l emoționează pe pictor.

Manet ar simți că-i lipsește ceva dacă nu ar primi aproape zilnic — după cum foarte curînd s-a statornicit obiceiul — vizita acestui musafir modest îmbrăcat, dar cu maniere rafinate, de o politețe fermecătoare și a cărui minte de o meticuloasă subtilitate, cultivă — oh! cu cîtă fervoare — misterul și esoterismul, și rezumă universul « la un Vis, după cum marea se rezumă în scoică, la un susur ». [3]

În fiecare seară, plecînd de la liceul Fontanes, Mallarmé bate la ușa atelierului. Acest atelier este mai mult decît un popas în drumul lui, — de cîte ori, ajuns pe pont de l'Europe, deasupra căii ferate, nu s-a strecurat în el ispita de a se arunca în gol, — atelierul acesta este o clipă fermecată în viața lui mizeră și mediocră, împărțită între cenușiul locuinței din rue de Moscou și cursurile ce-l plictisesc. El știe că Manet a trăit și a respirat în intimitatea lui Baudelaire, a zeului Baudelaire. Poetul

---

[1] Actualmente liceul Condorcet. Se afla atunci la Fontanes un elev de nouă ani care se numea Henri de Toulouse-Lautrec.

[2] *Villiers de L'Isle Adam.*

[3] Rodenbach.

incomparabil la preţuit, la apărat — acesta este un titlu fără seamăn. Virtuozitatea mîinii lui, ochiul său « proaspăt. . . neîntinat şi abstract », fac din el mai mult decît un pictor: el este *pictorul*. Tablourile lui veneau să hrănească la nesfîrşit visurile lui Mallarmé despre Frumos, făcîndu-l să desluşească şi să guste « minunea acelor transpuneri senzuale şi spirituale săvîrşite pe pînză ». [1] De altfel, pe Mallarmé îl impresionează nu numai arta lui Manet dar şi dezinvoltura şi strălucirea lui, felul degajat cu care ştie să se poarte în societate, *şicul* — cuvînt de curînd inventat — eleganţa înnăscută. Profesorul poet de la liceul Fontanes îl priveşte cu nesaţ cum se învîrteşte prin atelier, îmbrăcat ca un « sportiv englez în jachetă Norfolk cu cute şi cordon ». El care, pentru a izgoni monotonia şi tristeţea existenţei lui visează răpiri de naiade, unduiri de albe sclipiri animale «pe aurul verde-albăstrui al depărtatelor frunzişuri din zare » nu se poate sătura ascultîndu-l pe acest fluşturatec după care femeile se dau în vînt, pe acest « faun cu pardesiu de culoarea răşinei », cu barba fină şi blondă care, între două trăsături de penel, îi afirmă surîzînd că poţi « afla tot cei vrei despre o femeie privind-o cum calcă. Pasul îndrăgostiţelor e deschis spre afară, în timp ce nu te poţi aştepta la nimic de la cele care calcă cu pasul spre înăuntru. » [2]. Cu lavaliera neagră înfoiată pe vestonul cumpărat de gata, Mallarmé îşi plimbă privirea blîndă şi melancolică asupra tablourilor din atelier, tablouri dintre care atîtea fuseseră înjurate, aşa cum vor fi, fără îndoială, şi poemele lui, ale căror versuri le decantează cu precauţie, fără grabă. *Balul mascat*, care e aproape gata, îl entuziasmează. « Estetica este ireproşabilă, opinează el, cît despre factura acestei lucrări, atît de greu de realizat din cauza exigenţelor modei contemporane, cred că nu ne rămîne altceva de făcut decît să admirăm fermecătoarea gamă de negruri: fracuri şi dominouri, pălării şi măşti, catifele, postavuri, satinuri şi mătăsuri. »
Manet se grăbeşte să termine *Balul mascat* — mai ales că Opera, instalată într-o sală din strada Le Peletier, fusese distrusă de incendiu în noaptea de 28 spre 29 octombrie. [3]

[1] Valéry.
[2] Transmisă de Thadée Natanson.
[3] Construirea Operei actuale fusese începută din 1862 de Charles Garnier.

Această pagină « modernistă » împreună cu alte două pînze în « plein-air » — *Rîndunelele*, realizată la Berck și *Drumul de fier* — vor constitui participarea lui la Salonul din 1874, unde artiștii, în urma fericitei modificări a regulamentului pot prezenta acum trei lucrări.

Totuși, în ciuda celor întreprinse de « grupul din Batignolles », Manet este ferm hotărît să se prezinte la Salon. Nici nu-i trece prin minte — dar chiar de loc — să se asocieze planurilor pe care aceștia le urzesc și care de la un timp îi înstrăinează de el. Respingînd în mod definitiv Salonul, fracțiunea cea mai novatoare a « celor din Batignolles », se zbate pentru a realiza ceea ce-și pusese în gînd: întemeierea unei societăți a artiștilor avînd drept țel organizarea unor expoziții cu desăvîrșire independente de cercurile oficiale; întîia manifestare urma să aibă loc primăvara viitoare.

« Cei din Batignolles » vin din ce în ce mai rar la Guerbois. Stingheriți de zgomotele străzii, de cele provenind de la atelierele meșteșugarilor și de la sălile de nuntă ale restaurantelor vecine ei și-au mutat sediul în *Place Pigalle* la *Café de la Nouvelle-Athènes*. Discuțiile sînt animate, uneori chiar înveninate. Monet, Pissaro, Degas (care a renunțat la particulă), Renoir, Sisley se străduie să-l convingă pe Manet să li se alăture. Împotrivirea lui, refuzurile sale mînioase îi întristează. Să fie oare nevoită « banda » să pornească la luptă fără căpetenia ei? Se aduc argumente peste argumente. N-au suferit oare destul și unii și alții de ostracismele juriului, sau în cazurile cele mai fericite, de reaua voință a comisiilor de amplasare a tablourilor, pentru a nu încerca de data aceasta să se impună direct publicului și să-i cîștige încrederea? Sînt destul de puternici acum pentru ca manifestarea ce o plănuiesc să poată demonstra în mod limpede existența unei picturi tinere și libere, emancipată de rutină și opusă artei convenționale. La ce le-ar folosi în fond, micul joc de la Salon? La nimic. Ce au de împărțit Manet și ei toți cu academicienii care conduc Salonul? N-au decît de cîștigat dacă se situează, cu hotărîre, în afara oficialității.

Manet nu-i ascultă. Turbează de furie. Aventura în care vor să-l atragă « cei din Batignolles » îl sperie. Mii de draci! ce au de gînd să facă? Această inițiativă care va trece drept aceea a unor insubordonați, a unor răzvrătiți,

a unor Dumnezeu ştie ce, e curată nebunie. Manet simte cum îşi pierde minţile la gîndul că ar putea fi considerat din nou pictorul nesupus şi amator de scandal, renume datorită căruia a avut atîtea de îndurat şi încă pe nedrept. După succesul *Halbei de bere* — şi nu poţi strîmba din nas în faţa unui asemenea succes care, orice s-ar spune, este totuşi o realitate — momentul cînd i se va acorda o medalie nu poate fi prea îndepărtat, poate la viitorul Salon, cine ştie? Într-o bună zi va fi şi el « hors concours »; atunci va vinde mult mai multe tablouri, la un preţ şi mai mare. În luna noiembrie trei amatori i-au cumpărat lucrări în valoare de peste douăzeci şi două de mii de franci [1], aproape întreaga sumă fiindu-i vărsată de un singur « client », celebrul bariton Faure, cel mai renumit cîntăreţ de operă din întreaga Europă. Este deci pe cale să-şi atingă scopul. Şi atunci, ce rost mai au toate acestea?

« De ce nu rămîneţi alături de mine, spune el furios prietenilor săi? Vedeţi bine că sînt într-un moment prielnic. » Se mai poate întîmpla, spre exemplu, argumentează el, ca Degas să primească în scurt timp o menţiune. Lui Degas însă, care se numără printre partizanii cei mai înfocaţi ai expoziţiei, nu-i pasă nici cît negru sub unghie de menţiuni, medalii şi decoraţii. Neobosit, recrutează adepţi pentru viitoarea societate; cu vocea lui tăioasă, îl pisează mereu pe Manet să cedeze. « Pentru nimic în lume, nu mă voi compromite cu domnul Cézanne », răspunde acesta aspru; fiindcă localnicul din Aix, bădăranul, face şi el parte din grupul franctirorilor. Dar la drept vorbind, cine nu face parte? Cu excepţia lui Fantin-Latour şi a lui Guillemet, dispreţuiţi pentru supuşenia de care dau dovadă faţă de oficialitate, aproape tot « grupul din Batignolles » se alătură taberei împotriva căreia Manet se zbate în zadar — pînă şi cumintele De Nittis, chiar şi Zacharie Astruc, care se îndeletniceşte pe lîngă altele şi cu artele plastice.

Manet a stăruit mult pe lîngă Berthe Morisot pentru a o determina să renunţe să-i urmeze pe aceşti smintiţi. Înfrîngere totală. Berthe va expune alături de Degas, Monet, Pissarro, Cézanne; abandonează domnişoarei Gonzalès Salonul. Lui Manet « nu-i trece deloc mînia »

[1] Aproximativ 5.500.000 franci în monedă actuală (55.000 F.N.).

împotriva necredincioasei. Pe zi ce trece, în mijlocul « bandei » sale Manet face figură de izolat. Degas afirmă rînjind: « Hotărît lucru, cred că este mai degrabă vanitos decît inteligent ».

La începutul lui 1874, în timp ce au loc aceste certuri, Manet pune ultimele trăsături de pensulă la portretul Ninei de Villard pe care o reprezintă întinsă alene pe divanul atelierului, îmbrăcată într-o rochie japoneză de satin negru, cu privirea sprinţară, cu braţele dezgolite, bustul drapat într-un bolerou cu broderii înflorate şi cu picioarele vîrîte în papuci cu pompoane. După un desen prealabil a făcut o gravură în lemn care este reprodusă la 1 martie în primul număr al periodicului *La Revue du Monde Nouveau*, fondat de Charles Cros. Acelaşi număr cuprindea şi un text de Mallarmé — *Demonul Analogiei* — pe care Manet îl citeşte buimac: « Venitu-ţi-a vreodată pe buze zumzetul unor cuvinte necunoscute, crîmpeie blestemate ale unei fraze absurde? Am plecat de acasă cu simţămîntul că o aripă uşoară şi domoală lunecă pe strunele unei lăute substituită deodată de un glas ce rostea pe un ton coborît: „Penultima a murit" În aşa fel încît

Penultima

să sfîrşească versul iar

A murit

să se desprindă din fatidica suspensie încă şi mai inutil pustiit de orice tîlc. . . »

Pustiit de orice tîlc! Ce limbaj confuz! Literatura profesorului de engleză îl uluieşte pe Manet în aceeaşi măsură, sau poate chiar mai mult decît uluiseră publicul pe vremuri tablourile lui.

Manet însă este mult prea ocupat pentru ca mintea lui să întîrzie prea îndelung asupra acestor pagini sibi-line. [1] Are de furcă cu alţi demoni decît cei ai analo-giei. Mai întîi cu bărbatul Ninei, care, într-o scrisoare foarte categorică, îi interzice să expună, ori unde ar fi, portretul doamnei de care trăieşte despărţit. [2] Pe urmă cu intransigenţii săi prieteni, a căror purtare îi dă insomnii. Aceştia au hotărît să-şi deschidă expoziţia cu

[1] Textul este citat după originalul apărut în revistă.

[2] Portretul este astăzi la Muzeul Luvru.

două săptămîni mai devreme decît Salonul, la 15 aprilie; fotograful Nadar pune la dispoziția grupului un local din Boulevard des Capucines. Manet se perpelește. Este inevitabil, « banda » îl va compromite și va arunca o umbră asupra succesului ce-l așteaptă la Salon.
La începutul lui aprilie Manet află, enervat, că și Bracquemond îl părăsește și va expune la Nadar.
Apoi, îndată după aceasta îi parvine vestea brutală, nimicitoare, de necrezut: juriul Salonului nu a acceptat dintre cele trei tablouri ce le prezentase decît unul singur: *Drumul de fier*. Nu a primit nici *Rîndunelele*, nici *Balul mascat*. Manet nu a fost destul de docil. A părăsit calea pe care se angajase cu *Halba de bere;* s-a apucat de această absurditate care este pictura în aer liber. A fost exclus; iar dacă i s-a primit o lucrare, a fost mai degrabă pentru a exemplifica într-un fel rătăcirile lui și pentru ca publicul să poată judeca singur motivele pentru care a trebuit să fie rechemat la ordine, la o mai mare disciplină și seriozitate. Nu cumva incorigibilul păcălici a vrut să-și bată iar joc de toată lumea? A intitulat *Drumul de fier* un tablou — admis la Salon cu un anumit scop — unde nu se distinge nici ușa vagonului, nici cel mai mic coș de locomotivă; nu se vede decît un nor de fum alb în spatele unui grilaj! Severitatea cu care s-a procedat în privința lui este cu atît mai necesară cu cît « banda » se pregătește să-și facă mendrele. Este adevărat că Manet va lipsi de la manifestarea ce va avea loc în Boulevard des Capucines, dar asta nu va schimba cu nimic lucrurile. Nu este oare el tatăl acestei mișcări de rătăciți ai picturii?!
De opt ani, din 1866, de cînd i se refuzase *Copilul de trupă cu piculina*, Manet nu mai suferise un asemenea eșec. Este zdrobit. « Sînt totuși prost crescuți acești bravi pictori! » exclamă el consternat, vorbind despre membrii juriului.

II. ARGENTEUIL

Autour du bateau
Un remous clapote
La brise tapote
Son petit manteau.

ADORÉ FLOUPETTE : Les
Deliquescences [1]

Să-i furi cîțiva ani Domnului Manet: tristă politică, scrie Mallarmé într-un articol despre « temutul nepoftit », în care comentează decizia juriului din 1874 [2]. Foarte mulți împărtășesc părerea lui Mallarmé. Umilit, Manet primește cu recunoștință dovezile lor de simpatie. « Îți mulțumesc îi scrie el autorului *Demonului analogiei*. Dacă aș mai avea cîțiva apărători ca dumneata, nu m-aș sinchisi cîtuși de puțin de juriu. » Într-un acces de proastă dispoziție, a vrut să-și retragă lucrarea de la Salon, apoi s-a răsgîndit. Își va încerca norocul.

După cum era prevăzut, la 15 aprilie se deschide în Boulevard des Capucines expoziția « grupului din Batignolles ». Temerile lui Manet erau îndreptățite: manifestarea provoacă imediat o revărsare de furie și mai ales de rîsete. Mulțimea se scălîmbăie în fața tablourilor, face o asemenea gălăgie, încît ai crede că te afli pe vremea *Olympiei*. Cézanne expunea tocmai o *Olympie modernă*, prin care voia să dovedească prietenului său, doctorul Gachet, că are mult mai mult « temperament » decît domnul Manet. Intenția nu trece neobservată. « Vă amintiți de *Olympia?* scrie Louis Leroy în *Le Charivari*. Ei bine, era o capodoperă din punct de vedere al desenului, al corectitudinii și finisajului dacă o comparăm cu aceea a domnului Cézanne. » Același Louis Leroy, zărind titlul unei pînze de Claude Monet, *Impresie*,

---

[1] Lîngă barcă, în jur / Valuri clipocesc / Vîntul ușor / Unda o încrețește.
[2] La Renaissance artistique et littéraire, 12 aprilie.

Răsărit de soare îi botează pe « cei din Batignolles » « impresioniști », cum se vor numi de aci înainte.
S-a descoperit în sfîrșit boala care subminează sănătatea picturii. Parisul aplaudă această găselniță batjocoritoare; cînd se va deschide la 1 mai Salonul, mulțimea se va propti în fața *Drumului de fier*, pictat de părintele, de șeful numiților impresioniști. « Domnul Manet, afirmă Jules Claretie, face parte dintre cei ce susțin că în pictură este posibil și că trebuie să te mulțumești cu *impresia*. Am văzut impresioniști de aceștia la Nadar. Domnii Monet — un Manet mai intransigent — Pissarro, domnișoara Morisot etc., care cu toții par că vor să declare război frumosului. » Astfel, totul este repus pe tapet. Succesul obținut de *Halba de bere* n-a modificat nimic: încetarea ostilităților nu a fost de lungă durată. Manet este din nou aruncat în rîndurile răzvrătiților. Nu are de ales: fie că-i place sau nu, e constrîns să meargă cu refractarii. Nu rugămințile lor, ci propria sa înfrîngere l-a împins spre cei care-l chemau să le fie exemplu. Întrunirile de la Guerbois începuseră în primele zile după scandalul stîrnit de *Olympia*. Îndată după vernisajul Salonului din 1874, Manet se va duce în timpul verii la Claude Monet care lucrează în aer liber pe malurile Senei. Monet îi impune lui Manet. Soarta este mai mult decît vitregă față de acest fiu de băcan din Havre care ține piept vicisitudinilor cu o energie neclintită, neabătută de nici o piedică, mergînd drept la țintă cu tenacitate și încăpățînare, animat de o bărbătească energie; Monet este unul dintre acei ambițioși de cea mai nobilă speță, pe care succesul nu-i interesează decît dacă este coroborat cu respectul pe care, în exigența lor, au sfîrșit prin a-l acorda. După război, Monet se stabilise împreună cu nevasta și băiatul la Argenteuil. Recent, în urma unor neînțelegeri cu proprietarul, era pe cale să rămînă fără adăpost. Manet mijlocise atunci pe lîngă niște persoane din Argenteuil care i-au găsit lîngă poarta Saint-Denis o casă plăcută cu grădină, unde locuise anterior filozoful Théodule Ribot. Pentru a ajunge la Monet, de la Gennevilliers, Manet nu are decît de traversat Sena. Lucrările lui Monet îl entuziasmează. Monet pictează îndeobște malurile Senei. În fiece duminică năvălesc aci grupuri gălăgioase de amatori de sporturi nautice, femei — mai mult sau mai puțin de moravuri ușoare —

în fuste lungi cu turnură, bărbaţi cu pantaloni de flanelă şi maiouri, pe cap cu pălării de paie garnisite cu panglici late albastre sau roşii, pălării-clopot ori canotiere. Zeci de ambarcaţiuni alunecă uşoare, luîndu-se la întrecere sau plutind liniştit pe firul apei. Briza umflă pînzele — pete albe pe albastrul plin de reflexe al Senei. Fluviul în sărbătoare răsună de cîntece şi chiote voioase. Pînă noaptea tîrziu malurile vuiesc de veselia sgomotoasă a tineretului care se plimbă, dansează prin localuri, mănîncă fripturi şi bea vin roşu.

Monet are şi el barca sa cu vîsle, înzestrată cu o cabină, unde pictează după pofta inimii notînd « efectele de lumină de la un amurg la altul ». « Luntrea » este « atelierul lui »! spune Manet. L-a botezat « Rafaelul apelor »; îl tachinează: « ia ascultă, mai lasă şi altora motive de pictat! ». Fermecat de culorile vesele ale paletei lui Monet, de umbrele lui, care nu mai sînt opace, încărcate cu bitum, ci colorate cu reflexe în tonalităţi îmbelşugate, Manet, plasîndu-şi şevaletul pe malul apei albastre, îşi continuă cu hotărîre în tot timpul verii experienţele sale în « plein-air ». Ia parte la veselia din jur şi încearcă să o transpună pe pînză. Tonurile deschise, atît de dragi celui mai tînăr, îi luminează paleta. Pictează bărci, femei îmbăindu-se, îl reprezintă pe Monet în atelierul său plutitor, pictează compoziţii cu bărbaţi şi femei în costume marinăreşti de circumstanţă plimbîndu-se cu barca, şi mai ales două tablouri de mari dimensiuni *In barcă* şi *Argenteuil* [1] pentru care îi pozează Rudolph, unul din fraţii Suzannei, aşezat alături de o necunoscută. Personajele sînt proiectate pe suprafaţa azurie a apei; opere scînteind de lumină.

Impresioniştii n-ar trebui să se grăbească să-şi trîmbiţeze victoria. Manet este mult mai puţin convins decît îşi închipuie ei; e departe de a fi de acord cu toate teoriile prietenilor săi. Chiar dacă adoptă tentele luminoase ale lui Monet, nu se lasă, ca el, pradă purei senzaţii vizuale. Manet preferă ceea ce este solid. Tot ceea ce este lipsit de precizie, neformulat, difuz îi repugnă. Contrariu lui Monet, nu se lasă vrăjit, dominat de reflexele sclipitoare ale luminii. Tablourile inspirate de malurile Senei sînt

[1] Prima se află la Metropolitan Museum din New York, a doua la muzeul din Tournai.

construite cu rigoare, marcînd astfel piatra de hotar dincolo de care nu va trece. Prin aceste tablouri, el nu caută de fapt decît să afle pînă unde poate merge pe noua cale. Ca și *Halba de bere*, aceste opere sînt limita extremă a unor încercări într-o anumită direcție — o direcție de altfel exact opusă celei din *Halba cu bere*. Manet jalonează etapele creației sale.

În timp ce Manet, renunțînd la obișnuita sa vilegiatură estivală pe coasta mării Mînecii, se stabilea la Gennevilliers și Argenteuil unde se afla Claude Monet, doamna Manet-mama și Eugène erau oaspeții familiei Morisot la Fécamp. Căsătoria lui Eugène și Berthe fusese hotărîtă; ea va fi celebrată la Passy, în ziua de 22 decembrie, în intimitate, deoarece Berthe își pierduse la începutul anului tatăl. Cum spunea cu melancolie tînăra fată, sosise timpul să intre în «viața pozitivă, după ce trăise atîta timp numai cu himere».
Cînd ambele familii se regăsesc la Paris, Manet pictează un nou portret al celeia care ani de-a rîndul i-a frecventat cu atîta asiduitate atelierul. Acest portret — al zecelea [1] — este ultima confruntare a două ființe. De aici înainte Berthe nu-și va mai lăsa chipul cercetat de cel care îi va fi devenit cumnat. Portretul este un rămas bun, un rămas bun himerelor, visurilor, imposibilului. Privirile pictorului și ale modelului său mai îmbrățișat o ultimă oară. Dar Berthe îl evită deja. Reprezentată trei sferturi, într-o atitudine parcă de refuz, ea își întoarce privirea, ținînd brațul îndoit în față, ca și cum ar încerca să se apere, să scape de ceva; de care fantome? Berthe cu toate acestea se va numi mîine doamna Manet! Viața este un vis.
Doamna Morisot și-a atins țelul: și-a măritat ultima fată. După ceremonia oficiată de abatele Hurel, acum vicar la biserica Madeleine, ea cedează tinerilor căsătoriți casa și se retrage la Cambrai. De aici înainte Eva Gonzalès nu o va mai enerva.

Manet ține foarte mult să-i dovedească lui Mallarmé cît îi este de recunoscător pentru articolul său în legătură

[1] Este al unsprezecelea dacă socotim și acuarela pregătitoare portretului (Manet mai executase, de asemenea, după Berthe Morisot două litografii și o aquaforte).

cu juriul din 1874. Chiar în toamna aceasta, intenționînd să facă o litografie în culori după unul dintre tablourile lui, *Măscăriciul*, executat în același timp cu *Balul mascat*, și dorind s-o însoțească de o legendă în versuri, face apel la poeții cu care era în relații de prietenie:

Polichinelle danse avec deux bosses, mais
L'une touche le sol et l'autre l'Empyrée:
Par ce double désir âme juste inspirée,
Vois-le qui toujours tombe et surgit à jamais. [1]

Acestui catren versificat de Mallarmé, Manet i-a preferat un distih:

Féroce et rose, avec du feu dans la prunelle,
Effronté, saoul, divin, c'est lui, Polichinelle. [2]

scris de Théodore de Banville. Cu atît mai mult ar dori Manet să-i facă plăcere lui Mallarmé. Acesta din urmă tradusese mai multe poeme de Edgard Poe, printre care *Corbul*. Manet îi propune să-i ilustreze o ediție cu tiraj restrîns. Dacă volumul va avea succes, vor putea reînnoi încercarea. În același timp, pictorul va face cîteva gravuri în lemn pentru o eglogă a lui Mallarmé intitulată *După amiaza unui faun*, pe care poetul se gîndește să o propună lui Alphonse Lemerre, editorului Parnasului. Precum se vede deci, o mulțime de proiecte! Cel în legătură cu *Corbul* va fi realizat în primăvara anului 1875 fără prea multe greutăți; vînzarea însă va fi nulă. Cît despre *După amiaza unui faun*, Lemerre i-a spus « da, da. . . » lui Malarmé, însă cînd a aflat că egloga va fi ilustrată de Manet, pasajul Choiseul, unde își avea sediul irascibilul editor, a răsunat de vociferări furibunde. Mallarmé, totuși, cu duhul blîndeții, izbutește să-l liniștească: parvine chiar, printr-un miracol de persuasiune, să-l tîrască la Manet, fiind convins că o întrevedere cu pictorul elegant și cu maniere alese va aranja totul. De fapt e ceea ce se și întîmplă. Lemerre, în fața lui Manet, se potolește. Dar pentru scurt timp! Hotărîn,

[1] Măscăriciul dănțuie cu două ghebe — dar / Una atinge pămîntul și cealaltă tăria: / Suflet drept inspirat de o îndoită dorință, / Iată-l cum cade și se ridică mereu.

[2] Crud, trandafiriu, și cu-n tăciune-n ochi aprins, / Aceasta-i Măscăriciul, bețivan, divin, neobrăzat.

duse, în sfîrşit, să citească *După amiaza unui faun* explodează din nou, indignat de versurile ceai par ieşite din pana unui dezechilibrat:

> . . . Inerte, tout brûle dans l'air fauve
> Sans marquer par quel art ensemble détala
> Trop d'hymen souhaité de qui cherche le *la*. . . [1]

Pe loc, Lemerre înapoiază autorului acest manuscris « ridicol, demenţial, de nepublicat ». Poemul lui Mallarmé şi gravurile lui Manet vor trebui să caute un alt editor. [2] Totul merge pe dos pentru Manet şi prietenii săi în aceste prime săptămîni ale anului 1875. În timp ce Manet se pregăteşte să înfrunte Salonul cu *Argenteuil* (nu va supune juriului decît o singură lucrare, pentru a evita ceea ce sa întîmplat în 1874: să fie ori refuzat ori admis în mod categoric!), impresioniştii pătimesc de pe urma unei situaţii din ce în ce mai dificile. Datorită interesului manifestat faţă de ei, Durand-Ruel şia pierdut clientela. Termene de plată foarte oneroase lau obligat să suspende orice fel de achiziţii. Cei care sînt lipsiţi de mijloace de existenţă simt cu prisosinţă consecinţele acestei stări de lucruri. La Argenteuil, Claude Monet abia îşi duce zilele; aleargă după cumpărători pe care nui poate găsi şi după tot atît de rari creditori. « Îţi cer iertare mă adresez dumitale atît de des, îi scrie el lui Manet în ianuarie, însă ceea ce miai adus sa terminat. Iatămă din nou fără o leţcae. Dacă ai putea, fără ca acest lucru să te stinghereaască, sămi împrumuţi cincizeci de franci, miai face un deosebit serviciu ». Sperînd să facă rost de ceva bani, la 24 martie, impresioniştii pun în vînzare la hotel Drouot un număr de peste şaptezeci de tablouri. Într-o atmosferă furtunoasă de ţipete şi huiduieli, lucrările lor sînt adjudecate în medie la mai puţin de o sută şaptezeci de franci bucata.

Această explozie pătimaşă nu prevesteşte nimic bun pentru Salon. Dispreţuitor, juriul a acceptat tabloul trimis de Manet — *Argenteuil* — pe care pictorul a avut îndrăzneala săl prezinte, un tablou de dimensiuni mari,

---

[1] Şi, iată, totul arde în ora violentă
Fără să spună arta prin care seîntîmpla
Rîvnita nuntăa celui ceal caută pe *la*. . . (Nina Cassian, 1966.)

[2] Lucrarea va apare în aprilie 1876, la Alphonse Derenne.

executat în aer liber, în culori vii, strălucitoare care poate trece drept un manifest. Entuziasmat de săptămînile petrecute la Argenteuil, Manet nu își dă prea bine seama de curajul actului său. Fie că pictează *Halba de bere* ori *Argenteuil*, personal, este convins că pictează în maniera sa proprie și nu prea înțelege bine de ce e aclamat sau osîndit. Cine vrea să-și salveze opera o va pierde: din fericire, în ceea ce îl privește, Manet are în fața ei un fel de naivitate. Pictînd Sena, el nu s-a gîndit nici o fracțiune de secundă la « tradiționala culoare verde acvatic ». Ochiul lui, în lumina soarelui de vară de la Argenteuil, a văzut apa albastră; a pictat-o albastră. Ce neobrăzare!

Inadvertența va fi semnalată fără întîrziere. Chiar a doua zi după vernisaj, la 2 mai, *Le Figaro* îl atacă, reproșîndu-i acest « fluviu indigo, masiv ca un lingou, drept ca un zid »; nenumărați critici îi vor ține isonul. « Niciodată nu a fost Mediterana atît de radical albastră cum apare Sena domnului Manet, scrie Jules Claretie. Numai impresioniștii pot măslui în așa hal adevărul. Și dacă ne gîndim că efectele domnului Manet sînt timide pe lîngă cele ale domnului Claude Monet, ne întrebăm pe bună dreptate pînă unde va merge pictura în „plein-air", și unde au de gînd să se oprească acești artiști ce vor cu tot dinadinsul să izgonească umbra și negrul din întreaga natură! »

Însă Manet are acum apărători tot atît de hotărîți și de convinși ca și detractorii săi. Se dau bătălii în jurul acestui *Argenteuil* și al acestui albastru, care devine tot atît de celebru ca pisica *Olympiei*.

« — Dumnezeule, ce mai e și asta?

— Este Manet și cu Manette.

— Dar ce fac?

— Sînt în barcă, se pare.

— Dar zidul acesta albastru?

— E Sena.

— Sînteți sigur?

— Păi de, așa mi s-a spus. »

Albastrul acesta uluiește publicul, dar mai ales îl exasperează; el produce asupra majorității privitorilor același efect ca « roșul asupra taurilor ». Îi provoacă un « soi de durere fizică ». De îndată ce careva din publicul care tropăie nerăbdător prin fața tabloului, îndrăznește să

facă o apreciere binevoitoare la adresa lui Manet, i se strigă: « Dar albastrul, ce ai de spus de acest albastru?! » Albastrul este « jignitor », « intolerabil », îţi « întoarce maţele pe dos ». « Tratatul de pace, încheiat între public şi domnul Manet după ce acesta expusese *Halba de bere*, a fost rupt, afirmă Philippe Burty. Ostilităţile împotriva acestui artist foarte cinstit şi foarte complet au reînceput la fel de aprige ca pe vremuri. »

Fără nici un gînd ascuns, iarna trecută, Manet acceptase, pentru un ex-libris ce i-l gravase Bracquemond, o deviză imaginată de Poulet-Malassis, fostul editor al lui Baudelaire. Coco-Malperché, cum îi spunea poetul — făcuse în latineşte un joc de cuvinte cu numele artistului: *Manet et manebit* (« rămîne şi va rămîne »). Adversarii pictorului îl iau peste picior considerînd că este o neobrăzată fanfaronadă. O, glorii ale Institutului, judecaţi puţin: *Manet et manebit!* Acest mistificator, asupra căruia lumea s-a putut înşela o clipă, nu este decît ceea ce a fost întotdeauna: un maniac al reclamei şi al scandalului. S-a crezut că se va cuminţi şi acum farsorul a găsit cu cale să vopsească în albastru pînă şi coada cîinelui său! « De la debut şi pînă azi, domnul Manet n-a făcut nici un pas înainte. Spunem adio maestrului visat! »

Acum aproape doi ani, pe cînd « cei din Batignolles » nu-şi mutaseră încă sediul la Nouvelle-Athènes, au văzut intrînd într-o seară la Guerbois un vlăjgan îmbrăcat cu un palton lung de culoarea zidului, cu o pălărie neagră de fetru de sub care pornea o coamă leonină de păr ondulat, negru ca pana corbului. Cu figura bronzată şi ochii de tăciune peste care cădeau pleoapele grele, ai fi zis că e un italian din Calabria. Observînd paltonul umflat de un obiect care ridica pulpanele, Manet l-a luat drept un ghitarist ambulant. Se înşela însă. Obiectul nu era o ghitară, ci un baston; iar individul era un artist, un « recrut », era Marcellin Desboutin.

Văr cu faimosul pamfletar Rochefort, Marcellin Desboutin, cu vreo zece ani mai în vîrstă decît Manet, fusese şi el odinioară, înaintea lui Manet însă, elevul lui Thomas Couture. Pe urmă, moştenind o avere destul de frumoasă, acest înamorat de soarele şi lumina Italiei se instalase la Florenţa, într-o vilă de marmură — denumită *Ombre-*

Ilino — așezată în mijlocul unui parc imens. Procurîndu-și cea mai mare parte a veniturilor din cópii după tablourile marilor maeștri pe care le executa în mod magistral, trăise acolo o viață de senior opulent și ospitalier, pînă în momentul ruinei, în 1871—1872. Atunci, pornind spre « țara cețurilor », se înapoiase la Paris. Pictor și poet, autor al unor drame în versuri (una dintre ele — *Maurice de Saxe* — fusese reprezentată la Comedia Franceză înaintea războiului din 1870), născuise să facă o carieră literară. Înșelat în speranțele sale, s-a îndreptat spre artă, spre muncile umile ale picturii.

Locuind într-un fost atelier de tinichigerie, o baracă sordidă la marginea unui cartier muncitoresc din rue des Dames, el execută tablouri în serie, vînzîndu-le cu cinci franci bucata. E muritor de foame, dar, dintr-un amestec de mîndrie și de nepăsare, nu încearcă să ascundă acest lucru. Deoarece nu mai poate fi altceva decît un boem, îmbracă haina mizeriei cu un fel de cochetărie aproape. Însă dincolo de acest aspect se simte aristocratul. Din splendoarea lui trecută n-a mai rămas decît prestanța. Manșetele cămășii sînt uzate dar mîinile sînt ale unui patrician. Spunînd întotdeauna lucruri bine gîndite, conversația lui denotă un om de mare cultură. În fiece seară, după ce își termină ziua de lucru, se îndreaptă spre Café de la Nouvelle-Athènes, unde nu întîlnești alt musafir mai credincios decît el. Agățase pe o porțiune de perete o colecție de pipe și alunga oboseala unei vieți de « vită de povară », sporovăind și fumînd de la orele opt și jumătate la unsprezece seara. « Cei din Batignolles » l-au adoptat imediat; devenise prietenul tuturor, figura centrală a întrunirilor. Desboutin îl ridica în slăvi pe Manet. « Tipul ăsta, spunea el, e cel mai pictor dintre pictori; stăpînește adevăratele principii ale artei. » Cei doi artiști s-au împrietenit. Desboutin a gravat cu acul portretul lui Manet. Manet la rîndul lui face portretul lui Desboutin în picioare.

Portretul este cu totul neașteptat, nu din cauza modelului, ci din cauza facturii. La fel ca în anul precedent, Manet nu va părăsi nici în vara aceasta regiunea pariziană. Se mulțumește cu scurte escapade la Gennevilliers. Însă pictorul nu mai repetă experiența de la Argenteuil. În loc să profite de zilele frumoase pentru a-și așeza șevaletul pe malurile Senei, se închide în atelier cu Desboutin.

Începe oare să se depărteze de« impresionism »? În orice caz, portretul lui Desboutin se plasează pe linia unor preocupări mult mai vechi. Personajul ce apare pe pînză însoțit de un cîine cu părul roșcat ar fi fost oare mult diferit dacă ar fi fost executat în perioada *Copilului de trupă cu piculina*? Cine ar fi crezut că autorul pictase cu un an înainte *Argenteuil*? !

Dar Manet lucrează în același timp și un tablou care reprezintă într-adevăr o prelungire a studiilor făcute vara trecută. Această lucrare, intitulată « *Rufele* » — o femeie spălînd rufe într-o albie, iar alături de ea un băiețel care se joacă — este pictată în aer liber, într-o mică grădină din rue de Rome. În culori deschise, cu umbre luminoase, scena, luată din viața de toate zilele, se încadrează perfect în preocupările lui Claude Monet.

De altfel foarte curînd Manet va avea un excelent prilej de a face din nou o recunoaștere în domeniul posibilităților oferite de *plein-air*, și va căuta să profite de acest lucru. În septembrie, Tissot, un cunoscut al lui de la Londra, prieten cu Legros, îl anunță că se pregătește să plece la Veneția. Acum ori niciodată, iată momentul de a experimenta din nou preceptele lui Claude Monet. Veneția, opalina cetate a apelor și a luminii, prin excelență oraș al reflexelor, este într-adevăr cum nu se poate mai potrivită pentru experimente impresioniste.

Vînzînd un tablou pentru a face rost de bani de drum, Manet pleacă la finele lui septembrie împreună cu Suzanne și Tissot. Va revedea Veneția pe care odinioară o vizitase împreună cu Émile Ollivier. Dar chiar din clipa sosirii, orașul îl plictisește. Pentru el, toate aceste palate înșirate de-a lungul canalelor nu sînt decît niște decoruri. Spania pe care o văzuse între timp îi pare mult mai pregnantă. Manet privește freamătul undelor și jocul reflexelor mereu schimbate de dîra gondolelor. « Parcă sînt niște funduri de sticle de șampanie care plutesc », spune el. Temă impresionistă înainte de toate. Instalîndu-și șevaletul aproape de Canal Grande, Manet trudește destul de mult la această temă, ștergînd și reluînd mereu; pictează o gondolă neagră cu un gondolier, plutind între așa-numiții *palii*, acei pari felurit colorați, de care se leagă ambarcațiunile. « Este ceva drăcesc să poți ajunge să dai impresia că o barcă a fost

construită din bucăți de lemn tăiate și îmbucate după reguli geometrice! » exclamă el. Cît de ciudat ar suna în urechile lui Claude Monet cuvîntul « geometric ». Să fi fost în locul lui Manet, l-ar fi încîntat exclusiv prăfuirea însorită a Veneției, sclipirile și albastrul vaporos. [1]

După ce s-a întors din Spania, în 1865, Manet a înțeles slăbiciunile manierei lui spaniole, pur exterioare, ce o practicase pînă atunci. În 1875, la Veneția, înțelege mai bine decît oriunde ceea ce, în impresionismul lui Monet, displace ochiului său îndrăgostit de forme solide.

Cele două tablouri de la Canal Grande sînt o străfulgerare; dar totodată și un rămas bun.

Impresioniștii — nume ce le-a fost dat în derîdere, și pe care îl vor revendica sus și tare de aici înainte — vor face o nouă expoziție în aprilie 1876, înainte de deschiderea Salonului; ei se străduiesc să-l convingă pe Manet să expună cu ei, însă fără mai mult succes decît cu doi ani în urmă.

De altfel, Manet își apără prietenii; are totdeauna în atelier tablouri de ale lor. Le pledează cauza în fața amatorilor: « Ah! priviți, vă rog, acest Degas! Uitați-vă la acest Renoir; dar acest Monet! Ce talentați sînt prietenii mei! ». Cunoaște mai bine decît oricine sărăcia în care se zbat unii dintre ei și mai ales bietul Claude Monet care necontenit îl hărțuiește cu cereri de bani. « Îmi merge din ce în ce mai rău. De alaltăeri sînt fără nici un sfanț și nu mai am credit nici la măcelar și nici la brutar... N-ai vrea să-mi trimiți cu prima poștă o hîrtie de douăzeci de franci »? « Sînt disperat. Sosind ieri acasă, am găsit-o pe nevastă-mea foarte bolnavă.... Fiindcă ești atît de bun și vrei să mă ajuți, te rog din suflet nu mă lăsa... » Aceste strigăte de ajutor nu-l lasă niciodată nesimțitor pe Manet. Dar atîta tot; dorește mai puțin decît oricînd să aibă de-a face cu manifestările impresioniștilor. Duranty, care tocmai scria despre grup o broșură intitulată *La Nouvelle Peinture*, îl roagă în zadar să fie prezent acolo unde va fi arborată « flamura » sa. « Nu voi expune niciodată în baraca de alături, îi răspunde Manet; voi intra la Salon pe ușa din față. »

[1] Monet va picta la Veneția în 1908 (Renoir îl precedase în 1881)

Asemenea lui, opăriți de rezultat, mulți dintre partici-panții primei expoziții se vor abține: Bracquemond, de pildă, și Zacharie Astruc, sau De Nittis, căruia i se promisese Legiunea de onoare. Pînă și Cézanne preferă să nu rateze ocazia de a fi primit la Salon; în schimb Legros și Desboutin se vor asocia impre-sioniștilor.

Credincios statornic al Salonului, Manet și-a ales pînzele fără să șovăie. Va trimite la Palatul industriei *Rufele* și portretul lui Desboutin, pe care-l intitulează *Artistul* ceea ce, într-un fel, era un mijloc de a-i satisface deopo-trivă pe partizanii «plein-air»-ului cît și pe cei ai rețe-telor mai tradiționaliste.

Alegere dibace — mai curînd instinctivă decît gîndită — dar să fie ea oare foarte nimerită pentru a cîștiga juriul de partea lui Manet. Tabloul *Rufele*, cu siguranță va ridica părul măciucă pictorilor academiști.

Oficialitatea așteaptă de la Manet să se lase de erezii. În momentul cînd șleahta zmîngălitorilor, pe care-i patro-nează, face să se vorbească din ce în ce mai mult de ea, cînd criticii se lasă încetul cu încetul amăgiți de greșelile și de caraghioslîcurile lui și ale discipolilor săi, membrii juriului se simt din ce în ce mai puțin dispuși să-i tolereze năzbîtiile. Și apoi, fie că-l vorbește de bine sau de rău, lumea se ocupă prea mult de domnul Manet. Mult prea mult. Este ceva aproape indecent în această repe-tare, la tot pasul, a numelui său. E umilitor; se simt frustrați. Iar reproșa cu plăcere pînă și succesul excesiv al *Halbei cu bere*. Să facă act de supunere, să reintre în rînduri! «Destul! L-am păsuit zece ani pe domnul Manet, așteptîndu-l să se cuminţească. Dar tot nu se cuminţește. Dimpotrivă, e și mai îndărătnic. Respins!», aruncă arțăgos unul din membrii juriului. Toți sînt de aceeași părere, sau aproape toți. Încurajat de indignarea manifestată de public față de tabloul de la Argenteuil, juriul, în majoritate, minus două voturi, exclude tablou-rile lui Manet.

Manet află acest lucru încă din primele zile ale lui aprilie, chiar atunci cînd, în strada Le Pelletier, se deschidea expoziția impresioniștilor. Dar loviturile primite în decursul anilor l-au călit; acum nu mai pune toate la inimă. Puțină nervozitate, cîteva glume amare, și gata! «Nu se mai termină odată cu moșul ăsta cu un picior

în groapă şi cu celălalt în terra di Siena »[1], spune el muşcător, la adresa lui Robert-Fleury, preşedintele juriului. Impresioniştii, fireşte, insistă ca să expună cu ei. Încă nu e prea tîrziu. Manet însă nu cedează; iar teribila filipică a lui Albert Wolff, publicată la 3 aprilie în *Le Figaro*, împotriva « smintiţilor » din strada Le Peletier, nu-l determină să revină asupra hotărîrii luate. Ei bine, fiindcă juriul nu le-a vrut, va expune ambele tablouri la el în atelier. Asta e! « Faire vrai, laisser dire »[2] este deviza ce şi-o scrie pe invitaţii.

Bineînţeles că Manet nu se aştepta la tărăboiul pe care avea să-l declanşeze iniţiativa lui. Timp de două săptămîni, de la 15 aprilie la 1 mai, peste patru mii de persoane se vor perinda prin atelierul pictorului lăudînd sau înjurînd, vociferînd, gesticulînd, certîndu-se. În anumite zile se formează pe strada Saint-Pétersbourg o nesfîrşită coadă care începe de la uşa imobilului. Gălăgia ce o fac vizitatorii de dimineaţa pînă seara tulbură liniştea casei. Locatarii se plîng şi adresează scrisori peste scrisori proprietarului pentru ca acesta să pună capăt intolerabilului vacarm ce se aude de la parter. « Experienţa domnului Manet, scrie cu umor *La Petite Presse*, a introdus un nou articol în codul portarilor. Pînă mai ieri aceştia întrebau persoanele care se prezentau pentru a închiria un apartament: „Aveţi cîini, pisici, păsări, copii? Aveţi o meserie zgomotoasă?" De cînd cu cazul Manet, ei întreabă „Domnul nu face cumva expoziţii personale? . . ." »

În gazete, acelaşi scandal. Manet şi impresioniştii îşi împart coloanele destinate cronicilor artistice. Maliţioşii îl întreabă cu ironie pentru ce-a fericit expoziţia prietenilor şi fraţilor lui cu cele două tablouri ale sale: « De ce a făcut opinie separată? E un ingrat! » În general însă presa este binevoitoare; se consideră stîngace şi absurdă hotărîrea juriului, care chiar de ar fi vrut, nu putea descoperi un alt mijloc mai bun pentru a fi de folos pictorului. « Numele lui Manet este pe buzele tuturor, scrie *Le Figaro*. Respingerea tablourilor sale. . .

---

[1] Culori întrebuinţate în pictura în acuarelă. *Siena naturală* are un ton galben destul de rece; *Siena arsă* dă un ton foarte cald şi colorat. Aci, joc de cuvinte — un picior în groapă şi altul în terra (pămînt) de Siena. (*N. tr.*).

[2] Urmează-ţi calea, orice s-ar spune.

a făcut din el un persecutat, iar mulțimea este în sfîrșit pe cale de a găsi că are talent. » « Domnul Manet, scrie cu hotărîre Castagnary, face parte dintre pictorii care nu trebuie respinși. . . El ocupă în arta contemporană un loc însemnat, cu totul altul decît domnul Bouguereau, de pildă, pe care îl văd tronînd în juriu. Manet a realizat tablouri care vor trăi cu siguranță mult mai mult decît *Santon la poarta unei moschei* a domnului Gérôme, care nu e membru al juriului, dar ar merita să fie. . . »
Juriul spera să-i facă lui Manet un rău; n-a reușit altceva decît să se acopere de ridicol.
Dacă n-ar fi discuțiile cu proprietarul care îl sîcîie mereu, Manet s-ar considera mulțumit de rezultatul obținut; duminică, în ziua inaugurării Salonului, el este vizitatorul « cel mai remarcat, cel mai urmărit, cel mai ascultat » din întregul Palat al industriei. Pe cînd pleca, fiindcă ploua cu găleata și mulțimea se înghesuia codindu-se să înfrunte potopul, rostește cu glas sonor, în mijlocul puhoiului de oameni: « Ceea ce dovedește că este tot atît de greu să ieși din Salon, pe cît este de greu să intri ».
Nici fraza, nici tonul nu sînt ale unui învins.

Ascuns în spatele perdelei ce maschează loggia atelierului, Manet a ascultat de nenumărate ori părerile vizitatorilor despre lucrările sale.
Într-o zi a auzit un fermecător glas de femeie exclamînd în legătură cu *Rufele:* « Știi că e foarte bună lucrarea asta?! ». Manet a fost atît de emoționat de această admirație spontană care-l scotea din obișnuita atmosferă de glume batjocoritoare [1] încît de bucurie i-au dat lacrimile și nu s-a putut împiedica să nu coboare din ascunziș pentru a mulțumi necunoscutei. « Cine sînteți dumneavoastră, doamnă, ca să considerați bun ceea ce toată lumea consideră că e prost? » Încîntare: în fața lui se afla cea mai frumoasă dintre făpturi. Méry Laurent,

[1] Manet pusese la intrarea în atelier un caiet de cîteva file pentru a culege impresiile vizitatorilor. Aprecierile răuvoitoare abundau: « Cînd rufele vor fi spălate o să mai călcăm pe aici »; « La baia de aburi se fac dușuri. Costă 1,75 fr. . . nu e plăcut »; « Cel mai frumos lucru din expoziția d-lui Manet este atelierul său (semnat: un arhitect) » « Manet, non manebit ». . . etc.

iubita unui American, faimosul doctor Thomas W. Evans, fostul dentist al lui Napoleon al III-lea și al Curții imperiale.

Foarte înaltă, cu o carnație frumoasă, cu părul acaju, Méry, ca atîtea alte femei din acea epocă, făcuse carieră în viața galantă, devenind o cocotă de clasă mare. Născută la Nancy în 1849, se măritase la cincisprezece ani cu un băcan de care s-a despărțit cîteva luni mai tîrziu; a debutat ca figurantă în reviste decoltate unde apăreau femei complet goale. Într-o seară, a apărut, pe scena teatrului Châtelet, în finalul unei asemenea reviste, ţîșnind în toată splendida ei nuditate « dintr-o scoică împodobită cu stalactite de argint ». [1]. Mareșalul Canrobert s-a interesat de această Venus, apoi doctorul Evans, a cărui întreținută a devenit încă înainte de sfîrșitul celui de al doilea Imperiu. În felul ei este foarte atașată de acest om, și fiindcă are o inimă bună, îi poartă recunoștință pentru propriai constanță și pentru existența fără griji ce i-a asigurat-o, oferindu-i o rentă de cincizeci de mii de franci anual. Să-l părăsească? « Ar fi urît. Mă mulțumesc să-l înșel », spune ea, cu o strîmbătură ștrengărească. Din acest punct de vedere, Evans este un Sganarelle [2] dintre cei mai înțelegători.

O dată îndeplinite obligațiile aproape maritale față de Evans, Méry oferea cu plăcere, gratuit, artiștilor și scriitorilor, ceea ce lui îi vindea la un preț atît de ridicat. Mai degrabă decît de plăceri, această făptură a simțurilor este îndrăgostită de inteligență, de talent. Ar scădea în proprii săi ochi dacă frumusețea ei nu le-ar plăti un tribut. Cineva a poreclit-o « Toute-la-Lyre ». [3]

Dorea mult să-l întîlnească pe Manet; era vecina lui (locuia în rue de Rome, la nr. 52), iar Manet nu era omul care să-i respingă avansurile. De cînd Berthe Morisot devenise doamna Eugène Manet, femei elegante, mereu tot mai numeroase frecventau atelierul din strada Saint-Pétersbourg, iar Manet se lăsa din ce în ce mai mult în voia aventurilor trecătoare. Ai fi spus că se grăbește să trăiască și să se bucure de viață; se amețește cu parfumul

---

[1] Albert Flament.

[2] Personagiu din teatrul lui Molière (*N.R.*).

[3] Toată lira. (*N.tr.*).

femeilor, se desfată, glorificînd prin penelul său dulceața catifelată a pielei lor. Suzanne se face că nu observă. Într-o după masă, l-a zărit pe strada Amsterdam urmărind o junică. « De data asta te-am prins » i-a spus ea amenințîndu-l în glumă cu degetul. Manet nu-și pierde cumpătul. «Credeam că erai tu! » Pufnesc în rîs ca doi complici.

Vizitatoarele atelierului sînt, în majoritatea cazurilor, demimondene ca Méry și nu autentice femei de lume. Manet visează aplauzele saloanelor, dar îl atrag și îi plac mai cu seamă hetairele. După cum pictorul avid de succese oficiale, nu se simte bine de fapt decît cu « intransigenții », cărora totuși le opune rezistență, tot astfel nu se înțelege cu adevărat decît cu femeile de moravuri ușoare. E deconcertant acest Manet, cu sufletul lui sfîșiat de cele două tendințe opuse: « latura » paternă — familia Manet — oameni liniștiți, burghezi conformiști și « latura » Fournier, aventurosii. Prima se manifestă în ținuta sa, în frecventarea lumii bune a Bulevardului, în speranța veșnic înșelată, însă tenace, de onoruri, de carieră frumoasă, de « situație bună », și cea de a doua care îl împinge spre pictorii răzvrătiți și femeile ușoare.
Manet nu mai discută cu prietenii săi decît despre Méry Laurent. « Sînt femei care intuiesc, care văd, care înțeleg », spune el, amintind exclamația frumoasei Méry în fața *Rufelor*. Farmecul ei, rîsul cristalin, aerul mirat și șăgalnic, cuvintele, glasul mîngîietor l-au cucerit din primul moment; complimentele ei îi par un adevărat balsam. Pictorul și curtezana au căzut repede la învoială. Seara, după ce pleacă Evans, Méry Laurent flutură o batistă la fereastra din rue de Rome. Manet nu așteaptă decît acest semnal pentru a veni la ea, în buduarul cu divane acoperite de blănuri, încărcat cu puzderie de nimicuri costisitoare, de un lux pe cît de opulent, pe atît de lipsit de gust, unde Méry își primește prietenul titular și amanții de inimă.
Într-o seară pe cînd ieșeau împreună în oraș, pictorul și tînăra femeie au avut neplăcuta surpriză să se întîlnească pe scări cu Evans care se înapoia să-și caute un carnet uitat la Méry. Dentistul va fi totuși supărat pe ușuratica lui metresă timp de trei zile [1].

[1] Raportat de George Moore.

Vacanțele de vară ale familiei Manet întrerup pentru cîteva săptămîni relațiile lor amoroase.
Manet a fost invitat împreună cu soția sa în departamentul Seine-et-Oise, în mica localitate Montgeron, de către Ernest Hoschedé, un om de afaceri și amic al artelor, de o afabilitate exuberantă și de o prodigalitate extremă. Din nefericire, colecțiile lui sufereau prea des de pe urma periodicelor lui dificultăți financiare. Acest om de viață, cu chipul veșnic vesel, avea un cult pentru inovatori. Hoschedé gustă tablourile lor ca un gurmand, ca și cum ar savura niște mîncăruri alese. « Filistinilor, vă plîng, spunea el, că nu puteți auzi aceste armonii răpitoare, că nu inhalați acest *plein-air* limpede și parfumat. » Îndată după terminarea războiului, cumpărase o serie de tablouri de Claude Monet, Pissarro, Degas, Sisley, însă în 1874 a trebuit să le vîndă la hotelul Drouot. Și-a format apoi o altă colecție, dar peste un an a fost nevoit să o lichideze din nou. Hoschedé totuși nu s-a descurajat și curînd a început s-o înjghebeze pe cea de a treia. Are printre altele și cîteva lucrări de Manet cumpărate de la Durand-Ruel sau chiar de la pictor.
Manet nu s-a lăsat prea mult rugat pentru a răspunde invitației lui Hoschedé. De cîteva săptămîni se simțea cuprins de o ciudată oboseală. Ce-i drept, lucrase mult în lunile din urmă [1], dar munca nu putea fi pricina unei asemenea stări de epuizare.
În casa lui Hoschedé, cu toată dorința lui de a fi agreabil gazdei, nu izbutește să termine nimic din tot ce începe, de pildă portretele în aer liber ale lui Hoschedé și ale copiilor săi. Este adevărat că Hoschedé nu poate sta o clipă locului, că « nu pozează niciodată » și pentru orice fleac, o șterge mereu la Paris. De altfel pictura în aer liber. Hm! După călătoria la Veneția, pentru Manet chestiunea e închisă. « Pictez așa cum cred eu de cuviință; la naiba cu toate poveștile lor! » Nimic nu-l indispune mai mult decît calificativul de impresionist, titlul de « rege al impresioniștilor » ce i se dă tot mai des. Nu este « impresionist ». Niciodată nu va fi prizonierul unei formule. « Un artist trebuie să fie spontan, spune el. Iată termenul just. Dacă ar trebui să-mi spun părerea

[1] Aproximativ douăsprezece lucrări în 1874 și cincisprezece în 1875. Va picta de asemenea vreo cincisprezece în 1876.

aș formula-o astfel: tot ce conține un spirit de umanitate, spirit de contemporaneitate, este interesant. Tot ce este lipsit de aceste însușiri, e nul. » Manet se ceartă deseori cu Monet, din pricina teoriilor; un timp nu-și mai vorbesc, apoi se împacă. Pentru că Manet nu-i poate purta pică unui artist care își urmează calea proprie și care, fără îndoială, are dreptate să acționeze în felul acesta; singura lui vină e că vrea să-și impună vederile, cu alte cuvinte — vrea să nu existe la Manet decît « latura Fournier ».

Dar cealaltă « latură » există totuși; și tocmai ea conduce, în zilele petrecute la Montgeron, pașii lui Manet spre o vilă învecinată cu a lui Hoschedé, locuită de un transfug al cafenelei Guerbois: Carolus-Duran. După cum scria Duranty, acest Carolus-Duran fusese « legănat și crescut. . în arta originală. . . în care se afundase pînă la gît ». Dar vremurile de la Guerbois sînt departe; își mai amintește oare de ele? S-a lăsat pradă facilității și și-a primit răsplata. Portretist suprasolicitat, el este copleșit de onoruri, de faimă, de bani. Însetat de tot ce strălucește, îngîmfat, cu barba tăiată *à la* Henric al III-lea, cu botine de șevro, schimbînd nenumărate veste de catifea foarte strînse pe talie și arborînd o amplă capă neagră căptușită cu roșu-aprins, — la apariția lui domnișoarele din aristocraticul Boulevard Saint-Germain, care practică acuarela, leșină de plăcere; sînt fascinate de prestanța lui de muschetar, de renumele lui, de încrederea aproape delirantă în propria-i persoană. «Velázquez și cu mine!» spune Carolus-Duran, « respectînd bineînțeles ordinea cronologică » [1]. Manet știe tot ce gîndesc prietenii lui despre acest individ; știe cît îl disprețuiesc, cunoaște vorbele usturătoare ale lui Zacharie Astruc: « lăsat în voia lui, Carolus-Duran va prefera întotdeauna pietrei prețioase, strălucirea strasului ». N-are a face! cînd se gîndește la succesul lui, Manet simte o pișcătură de invidie în inimă. « Dacă aș cîștiga atîția bani ca acest Carolus-Duran, aș găsi că toată lumea are talent », spunea el glumind, însă dincolo de glumă se simte amărăciunea.

---

[1] Georges Rivière. Marie Bashkirtseff va scrie, în februarie 1881, în jurnalul său: « Oh! de-aș putea picta în felul lui Carolus-Duran!. . . Iată prima oară cînd găsesc ceva ce merită să fie dorit, ceva ce aș dori pentru mine în pictură. După ce i-am privit lucrările totul îmi pare meschin, uscat și murdar ».

Manet va pune deci pe șantier portretul lui Carolus-Duran, ceea ce din partea lui însemna un fel de ofrandă adusă larilor picturii oficiale, o încercare de a le cîștiga bunăvoința. Îl înfățișează în costum de călărie, țanțoș, cu un baston în mînă, într-o atitudine degajată. Din nefericire, ca și celelalte lucrări începute la Montgeron portretul faimosului Carolus rămîne în stadiul de eboșă. « Am plecat la țară să mă odihnesc, și niciodată în viața mea nu m-am simțit mai obosit », îi scrie el Evei Gonzalès.

Suzanne ar vrea să se ducă la Fécamp. Manet tergiversează. Marea nu-l mai atrage. Are patruzeci și patru de ani, a ajuns la vîrsta cînd unii oameni, privind înapoi, văd mii de lucruri în fața cărora altădată vibrau, dar care acum sînt pentru ei fără viață, sînt moarte, lipsite de puterea lor de vrajă. Manet consimte pînă la urmă; va merge la Fécamp; dar va sta acolo ca pe ghimpi, singura lui dorință fiind de a se întoarce cît mai repede la Paris și de a se regăsi în atelierul lui, în inima bătăliei. Se înapoiază la 2 septembrie. Batista fermecătoarei Méry Laurent flutură iarăși la fereastra din rue de Rome, iar Mallarmé bate din nou la ușa atelierului.

O prietenie din ce în ce mai strînsă se leagă între Manet și acest profesor nesimpatizat de colegi și prost notat de superiori din cauza lucrărilor lui extrașcolare — niște « elucubrații », spune directorul liceului Fontanes, din pricina cărora vrednicii educatori îl situează « în afara vieții reglementate și serioase a corpului didactic ». Într-o după amiază, pe cînd Mallarmé își povestea poate necazurile, sau, mai degrabă, uitînd de infernul vieții, evoca visător « norul prețios plutind peste hăul adînc al fiecărui gînd ascuns », Manet — cu acel patos, cu acel elan, cu acea forță de transmisie instantanee ce o au toți artiștii adevărați în clipele lor de har — făurește portretul poetului; este o pînză de format mic, însă mare prin calitățile ei artistice, și mai mare încă prin bogăția ideilor și a senzațiilor ce le sugerează și le implică. Afundat între perne, cu o țigară în mîna întinsă alene, cu ochii pierduți, visători, Mallarmé este surprins în esența ființei lui. [1]

[1] Tabloul pe care poetul îl păstra în sufrageria apartamentului său aparține astăzi muzeului Luvru.

Fără îndoială că uneori, Mallarmé, în ascuns, a observat-o pe Méry Laurent, blonda naiadă, al cărui farmec voluptos, obsedant îi cotropește gîndurile.

ô délice
Farouche du sacré fardeau nu qui se glisse
Pour fuir ma lèvre en feu, [1]

Între aceşti doi oameni, amintirea lui Manet avea să fie într-o zi puntea de legătură.
Manet nu se gîndeşte însă decît la viitorul Salon. Oare aventura cu Méry să-i fi dat ideea acestei imagini din viaţa contemporană pe care intenţionează să o supună juriului: o demimondenă făcîndu-şi toaleta? Oricum, modelul nu va fi Méry. Se va adresa unei alte cocote vestite, Henriette Hauser, poreclită Lămîia, amanta prinţului de Orania. O pictează pe Henriette, sumar îmbrăcată, într-un corset albastru de satin şi cămaşă de muselină albă, cu talia bine cambrată şi figura obraznică, pudrîndu-se în faţa oglinzii, în timp ce pe o canapea, un domn în frac, cu bastonul în mînă şi jobenul pe cap, aşteaptă cu un aer foarte demn. Fără experienţa de la Argenteuil şi Veneţia, Manet n-ar fi putut executa, aşa cum l-a executat, acest tablou în culori luminoase. Dar dacă Manet demonstrează astfel că a înţeles în mod desăvîrşit lecţia impresioniştilor, apare şi mai evident că lecţia, îndată ce-a asimilat-o, a transformat-o pentru uzul propriu şi a subordonat-o respectului său faţă de formă. Aşa se explică fără îndoială şi enervarea lui atunci cînd observă că lumea se încăpăţînează să-l considere impresionist. [2]
În noiembrie, în timp ce continua să lucreze la acelaşi tablou — avea să-l termine abia în ianuarie — citeşte într-un roman al lui Zola — *L'Assommoir*, publicat în foileton, roman despre care vorbea întreg Parisul,

---

o voluptate
Cumplită a prăzii goale şi sacre, cînd se zbate
Fugind de buza-mi arsă

[1] În româneşte de Nina Cassian.

[2] Reacţia lui Manet faţă de impresionism anunţă şi alte reacţii ce vor caracteriza evoluţia ulterioară a picturii în perioada aşa-zisă post-impresionistă, cu Cézanne, Gauguin, Van Gogh. Într-o bună zi, Cézanne va spune: « Am vrut să fac din impresionism ceva solid şi durabil ca arta muzeelor ».

povestea unei fete: *Nana*. Numele, destul de răspîndit de altfel în lumea demimondenelor, este adoptat îndată de Manet pentru tabloul lui.

Nana va fi deci trimisă la Salon împreună cu portretul baritonului Faure. Cîntărețul continua să achiziționeze lucrări de Manet; ținea foarte mult — firește — să-și aibă chipul imortalizat de mîna pictorului pe care mizează. De bună seamă că Manet a fost foarte plăcut impresionat de o solicitare atît de măgulitoare. *Nana* fiind aproape gata, se străduiește acum să-l satisfacă pe bariton, nutrind ambiția să realizeze o operă în care să se depășească pe sine însuși. Deoarece Faure tocmai obținuse de curînd un succes triumfal cu opera Hamlet, adaptată după Shakespeare, și a cărei muzică fusese scrisă de Ambroise Thomas, au convenit ca Manet să-l reprezinte în acest rol. Pictorul își dă toată osteneala, stăruie asupra schițelor « pregătitoare ». Săptămînile se scurg una după alta. În sfîrșit « l-a prins »: îi va putea face portretul. Partea proastă însă e că optica artistului nu prea coincide cu cea a modelului. Faure ar vrea să fie pictat așa cum se vede el însuși, în toată strălucirea unui personaj teatral; Manet însă îl pictează așa cum îl vede ochiul său care străpunge masca pentru a răzbi la om — omul și cabotinul. Faure și Manet se ceartă. De la o ședință la alta discuțiile degenerează în așa măsură încît, atunci cînd pictorul ajunge la ultimele tușe, baritonul îl înștiințează, cu tot regretul, că renunță la portret și că se va duce la Boldini, un artist monden. Anul 1877 începe prost.

Și va fi tot mai prost. Cele treizeci și șapte sau treizeci și opt ședințe de poză necesitate de portretul baritonului Faure s-au înșiruit pînă în luna martie. Manet și-a expediat în sfîrșit cele două tablouri la Palatul industriei. Este imposibil, cugetă el, ca, după răsunetul ce l-a avut expoziția lui personală, juriul să-l elimine. Alegerea de altfel este bine gîndită; a vrut să dea dovadă de moderație, să nu indispună juriul; s-a isprăvit cu lucrările în *plein-air*, cum erau *Argenteuil* sau *Rufele;* acum a prezentat un portret fără nici un fel de căutări revoluționare, și un tablou de gen, aproape anecdotic, de n-ar fi fost virtuozitatea execuției. Ei bine, Manet se înșală: juriul admite portretul lui Faure, dar o izgonește pe *Nana*. Care să fie motivul? Foarte simplu: pentru imoralitate.

Nuduri, oricîte nuduri, dar nu această semi-goliciune; e indecent. Şi apoi, ca şi cum nu era deajuns, s-a mai apucat să picteze în spatele acestei creaturi dezbrăcate şi un domn în frac: pornografie! E prea bun pretextul pentru ca juriul să nu se agaţe de el.

Manet, enervat la culme, expune imediat tabloul într-o galerie din Boulevard des Capucines. Nana! Tîrfa Nana! Mironosiţele îşi acoperă ochii în faţa acestei pagini « naturaliste », ca să întrebuinţăm cuvîntul la modă lansat de Zola. E o adevărată minune că vitrina galeriei a scăpat teafără.

Ce-i drept, în Parisul anului 1877 domneşte foarte multă agitaţie. *L'Assommoir*, apărut în librării în luna februarie, face imediat din Zola cel mai celebru şi mai înjurat romancier în viaţă; din vîrful Olimpului său, bătrînul Hugo tună: « După murdărie, iată obscenitatea şi întrezăresc aici o prăpastie cu nebănuite adîncimi ». Deoarece impresioniştii tocmai deschiseseră cea de a treia expoziţie, opinia publică se dezlănţuie cu violenţă împotriva lor. O furtună similară se va dezlănţui la Salon, împotriva portretului lui Faure. « Hamlet, nebun, se lasă pictat de Manet, va scrie caricaturistul Cham. Zola, Manet, impresioniştii şi naturaliştii trebuie să fie puşi, cu toţii, în aceeaşi oală: o adunătură de zurbagii şi comunarzi » [1]

Manet îşi dădea seama că nu va avea acces în sălile consacrate Artelor Frumoase la Expoziţia Universală ce se pregăteşte pentru 1878. Nevrînd să se dea bătut se gîndeşte un moment să-şi monteze, ca şi în 1867, o expoziţie personală într-o sală particulară; stabileşte chiar şi lista celor aproape o sută de lucrări pe care ar vrea să le selecţioneze. Dar făcîndu-şi socotelile constată că iniţiativa necesită cheltuieli enorme; e constrîns să renunţe şi, bosumflat, declară că dacă aşa stau lucrurile, nu se va prezenta nici la Salonul din 1878.

Eva Gonzalès, pe care evoluţia lui Manet o descumpănea şi o speria, se depărtează încetul cu încetul de atelierul din strada Saint-Pétersbourg. « De mult timp nu m-ai chemat în consultaţie, îi scrie Manet la 28 mai. Însuccesele mele să-mi fi atras oare disprețul dumitale? » Aceste

---

Portretul lui Faure aparţine astăzi muzeului din Essen; *Nana* se află la Kunsthalle din Hamburg.

rînduri seci dau măsura exasperării lui Manet. Spune răutăți. Despre Meissonier afirmă « că e pasărea-muscă a picturii ». La Salon, în fața lăudatului tablou al lui Jean-Paul Laurens — *Moartea lui Marceau* — arătînd cu degetul spre ofițerii statului major austriac, în picioare în fața trupului generalului francez, aruncă batjocoritor: « iată birjarii plîngînd moartea ultimului surugiu ». Nu mai știe încotro să apuce. Primește bobîrnace pentru precauțiile ce le ia spre a nu fi confundat cu impresioniștii:

Qui donc jette la pierre à l'impressionisme?
C'est Manet.
Qui donc, dans sa fureur, crie au charlatanisme?
C'est Manet.
Et pourtant, qui donna le premier branle au schisme?
Tout Paris le connaît,
Manet, encore Manet! [1]

Da! Într-adevăr, cîte încurcături! Vara trecută se apucase de portretul lui Carolus-Duran. Încercînd o nouă manevră de împăcare, de data aceasta se oferă să facă portretul unuia dintre cei mai înverșunați defăimători ai artei sale, portretul lui Albert Wolff, criticul de la *Figaro*. Personajul îl exaspera. « Nu-l pot suferi pe animalul ăsta, declara Manet. Se spune că ar fi spiritual. Da! Da! cred și eu, aruncă vorbe de duh cu toptanul; cînd zici că le-a terminat, tot mai găsește. Are destule, cum să nu, vinde la kilogram! » Manet trece totuși peste această antipatie. Un prieten al lui Méry Laurent intervine pe lîngă Wolff și îl încunoștiințează de propunerea de pace a lui Manet. Wolff binevoiește să apară o dată sau de două ori la atelier. Dar încercarea de « domesticire » întreprinsă fără prea multă demnitate de Manet, nu va avea nici o urmare. Wolff, cu mutra lui de maimuță, este înspăimîntător de urît. Ochiul lui Manet îi scormonește urîțenia și fiecare trăsătură de penel o dezvăluie cu mai multă cruzime. Foarte curînd Wolff consideră că gluma a durat destul. Se face nevăzut, spunînd cui vrea să-l asculte, că « întotdeauna a fost convins că

[1] Cine-aruncă piatra-n impresionism? / E Manet. / Cine strigă-furiat că-i șarlatanism? / E Manet. / Dar cine oare a împins la schizmă? / Cine credeți voi că e? / E Manet, mereu Manet!

Manet este un artist incomplet », care nu face decît să « bîjbîie », și nu izbutește să iasă din eboșele lui informe. Pictorul îi înjură pe critici. « L-am cerut oare imposibilul? L-am rugat numai să păstreze neutralitatea. » Cîtă naivitate! Vrînd, nevrînd, Manet va fi obligat să rămînă Manet.

Și în plus va trebui să-și caute un alt atelier. Proprietarul l-a înștiințat că la sfîrșitul lui iulie 1878, la împlinirea celui de al șaselea an de locație, va denunța contractul de închiriere. Tărăboiul iscat cu prilejul expoziției personale l-a făcut indezirabil în imobil. În zadar îl imploră Manet, promițînd să fie de aci înainte cel mai liniștit dintre locatari, proprietarul refuză categoric să-l mai adăpostească, pe el și tablourile lui.

Manet se simte istovit. Istovit de atîtea supărări, de lupta ce nu se mai termină, de toate piedicile de care se poticnește la fiecare pas. E obosit și de această inexplicabilă sfîrșeală ce-l paralizase și vara precedentă. Dornic de puțină liniște, se duce la Montgeron, la Hoschedé. Șchioapătă. Piciorul stîng, același picior care-i dăduse atîtea griji în timpul și după asediul Parisului, începe iarăși să-l doară. Și din nou îl străfulgeră amintirea pădurii braziliene. O amintire și o spaimă în același timp. O amintire sfredelitoare uneori ca remușcarea.

Ces nymphes, je les veux perpétuer.
Si clair,
Leur incarnat léger, qu'il voltige
dans l'air
Assoupi de sommeils touffus.

MALLARMÉ: *L'Après-midi d'un faune* [1].

1878. Parisul este în plină sărbătoare. La 1 mai, cu ocazia inaugurării Expoziției Universale, trei sute de mii de steaguri fîlfîiau la ferestre. Dezastrele din 1870—1871 nu fuseseră uitate, dar începeau să se estompeze. Animație voioasă și molipsitoare. La recepțiile soților Manet, rotofeiul Emmanuel Chabrier se agita la pian, cîntînd cupletul *Țepei* din opera sa bufă *Steaua:* « Dați-vă. . .dați-vă. . dați-vă osteneala de a vă așeza, bunul meu, bunul meu amic, și veți vedea! »
La aceste recepții, ca și la atelier, venea din ce în ce mai multă lume. Lume de tot felul, obișnuiții Bulevardului, ai cluburilor, ai Bursei, ai Hipodromului, industriași, bancheri, oameni fără nici o ocupație, snobi, și firește femei, multe femei, toate foarte elegante. Pălăriile cu pene divers colorate se învecinau cu clacurile, rochiile de la Worth cu hainele făcute la cei mai mari croitori. Este de *bon ton* să frecventezi familia Manet.

Le pal,
Le pal,
C'est le supplice principal. . [2]

Manet glumește, surîde, se străduiește să nu-i observe nimeni zbuciumul.

---

[1] Pe aceste nimfe pururi eu le-aș voi durînd.
Atît de clar și gingaș, țesutul lor plăpînd, Încît plutește-n aer de somn stufos.
Mallarmé: După-amiaza unui faun. În românește de Nina Cassian, 1966.

[2] Țeapa, / Țeapa, / Este chinul principal...

Îl doare periodic piciorul. Are ameţeli. Are senzaţia că nu-l mai ţin picioarele, că se mişcă pămîntul sub el. Ce i se întîmplă, Dumnezeule? Consultat, doctorul Siredey se arată evaziv, caută să-l liniştească.

Poate se arată chiar prea optimist. Totuşi îngrijorarea lui Manet stăruie, deşi încearcă să se convingă că n-are de ce să-i fie frică. Durerile din picior — dacă stai să te gîndeşti — se explică uşor: la fel ca atîţi alţi membri ai familiei, ca tatăl său, ca vărul Jules de Jouy, suferă şi el de reumatism. Muşcătura reptilei... să fim serioşi! Ce copilărie! Ori de cîte ori s-a gîndit la revolta lui de adolescent, a avut mustrări de conştiinţă; doar n-o să plătească la patruzeci şi şase de ani prostiile unui adolescent. Reumatisme! Numai că, abia gonită, obsesia revine mai apăsătoare; iar imaginea tatălui se suprapune viziunilor din pădurea virgină.

Manet se refugiază în muncă. Lucrează cu frenezie. Cine ar putea bănui ce se petrece în sufletul lui? Nu suflă o vorbă despre junghiurile ce-l străpung, despre durerile de cap, despre amorţeala aceea care, din cînd în cînd îi paralizează piciorul stîng. Aruncă praf în ochii prietenilor şi musafirilor prefăcîndu-se bine dispus şi deplin sănătos. S-ar minţi chiar şi pe el de ar putea, de nu ar fi din ce în ce mai constrîns, în timp ce lucrează, să lase pensula din mînă şi să se lungească pe divan pentru a se odihni. Oricum-ar face, oboseala nu-i trece şi acest lucru îl demoralizează. Fără ştirea doctorului Siredey, aleargă pe la spiţeri şi pe la felceri după leacuri puternice, în stare să-l scuture şi să-i redea vitalitatea de odinioară.

În iulie, după cum fusese prevăzut, a trebuit să părăsească — şi cu cît regret! — atelierul din strada Saint-Pétersbourg. Descoperise un altul în acelaşi cartier, pe strada Amsterdam, la numărul 77, dar era atît de dărăpănat, încît nu putea fi folosit decît peste cîteva luni, după reparaţii masive. Pînă atunci, Manet se va instala la numărul 70, într-un atelier nu prea mare, însă aranjat cu mult gust în chip de grădină de iarnă, ce i-l închiriază în mod provizoriu un pictor suedez, contele Rosen. Tot atunci, familia Manet se mută din strada Saint-Pétersbourg numărul 49, la numărul 39 al aceleiaşi străzi. Ambele mutări necesită bineînţeles cheltuieli. Manet încearcă să vîndă cîteva pînze, fiind gata să le cedeze

la « prețurile cele mai blajine ». De altfel ar fi fost prost inspirat să ceară mult. În cursul lunii aprilie, baritonul Faure făcuse o încercare ce se dovedise destul de nefericită pentru artist: scosese la licitație la Hotel Drouot trei lucrări de Manet și fusese nevoit să răscumpere două dintre ele oferta fiind prea mică. Pe de altă parte Hoschedé, care cumpărase magazinul « Au gagne-petit » din Avenue de l'Opéra, și care intrase din nou în serioase încurcături financiare, și-a văzut, o dată mai mult, colecția scoasă la mezat. Tablourile lui Manet — dezastru — au fost cotate între trei sute patruzeci și cinci și opt sute de franci; o lucrare cumpărată de Hoschedé cu trei mii de franci de la Durand-Ruel, care la rîndul lui o plătise lui Manet două mii de franci, a fost adjudecată la patru sute cincizeci de franci. [1] Din fericire amatorii nu s-au descurajat: încăpățînîndu-se, Faure cumpără fără nici o ezitare *Dejunul pe iarbă*, pe care Manet îl cedează împreună cu alte două tablouri, pentru suma de două mii șase sute de franci. [2] Cine știe dacă mîine amatorii nu se vor da în vînt după această pictură atît de hulită astăzi? Cu douăzeci și cinci sau cincizeci de ludovici îți poți oferi un Manet; riscul nu e prea mare.

Manet pictează fără întrerupere. [3] Înainte de a părăsi atelierul din strada Saint-Petérsbourg, vrînd să fixeze pe pînză peisajul urban care îl încîntase timp de șase ani, înfățișează diferite aspecte ale străzii Mosnier: cu pavagii, cu o birje, cu un tocilar și în sfîrșit, la 30 iunie, cu ocazia festivităților organizate în cadrul Expoziției Universale, reprezintă aceeași stradă împodobită cu drapele fluturînd pe fațadele imobilelor. [4] Activitate febrilă. În ultimele luni ale anului 1877, pictează o serie întreagă de lucrări reprezentînd scene din viața pari-

[1] Aproximativ 112.000 franci în monedă actuală (1.120 F.N.).

[2] Aproximativ 650.000 franci în monedă actuală (6.500 F.N.).

[3] Executase în 1877 circa cincisprezece tablouri. Această cifră s-a ridicat în 1878 la aproape patruzeci (25 uleiuri și 15 pasteluri). În anii următori ea se va menține la același nivel, depășindu-l uneori.

[4] *Strada Mosnier pavoazată* a fost adjudecată cu ocazia unei răsunătoare vînzări publice la Londra, în 1958, pentru suma de 113.000 lire sterline (1.300.000 F.N.) Este cea mai mare cotă atinsă vreodată de un tablou de Manet. Acesta o vînduse cu 500 de franci în 1879. În 1913 cu prilejul vînzării colecției Marczell de Nèmes, fusese cotată la 70.000 franci.

ziană, continuînd ceea ce începuse cu *Nana*. Henriette Hauser, Lămîia, aceeași care-i pozase pentru *Nana*, îi va servi drept model pentru a evoca promenada și pista de skating [1] din strada Blanche; a mai pictat o femeie de stradă, așezată la o masă din cafeneaua Nouvelle-Athènes, pîndindu-și clienții cu țigara în mînă, în fața unui pahar de rachiu. Aceste scene « moderniste », ce puteau fi tot atît de bine denumite « naturaliste » (poate că și fantasticul succes al lui Zola l-a incitat pe Manet să exploateze aceste teme), pictorul le observă pe viu, în cafenelele și localurile de noapte — situate în partea de jos a cartierului Montmartre, dar mai cu seamă într-un local din bulevardul Rochechouart *Au Cabaret de Reichs-hoffen* — unde clienții erau serviți de femei tinere.

În timp ce pictează scene de acest gen — *În braserie*, *Femeie servind bere* [2], *Băutorii de bere*, *Femeie în braserie*, *citind*, Manet, fără să se sinchisească de oboseală și de durerile ce-l chinuie, începe, în vederea Salonului, o vastă compoziție: dublul portret al unei perechi elegante, proprietarii unei case de modă din cartierul Saint-Honoré; modelele îi pozează în mijlocul plantelor din atelier. « *Plein-air* de seră » cum spune în glumă Prins. Din nefericire, în ciuda hotărîrii sale, a voinței de a învinge boala, de a o ignora, lucrurile nu se petrec așa cum ar dori Manet. Șederea în picioare în fața șevaletului îl epuizează. În cursul anilor precedenți abordase în mai multe rînduri pastelul, căruia acum îi consacră din ce în ce mai mult timp; e o relaxare după eforturile ce i le impusese pictura în ulei. Tentele pastelului sînt de altfel foarte potrivite pentru a reda emoționanta frumusețe a femeilor, prospețimea surîsului lor, strălucirea podoabelor; iar Manet, în lucrările sale, e din ce în ce mai darnic cu asemenea omagii.

În ulei sau în pastel, pictorul executase recent cîteva nuduri printre care *Blonda cu sînii goi* [3], atît de fermecătoare în camizolul ei picant, cu pălăria de paie garnisită cu maci; în realitate însă nudul îl atrage mult mai puțin decît podoabele femeilor. Rochiile, pălăriile, blănurile, bijuteriile și micile fleacuri care fac șicul unei pariziene

---

[1] Patine pe rotile (*N. tr.*).
[2] Actualmente la National Gallery din Londra.
[3] Actualmente la Luvru.

îi încîntă ochii. De fapt, prezența femeilor îl înviorează mult mai mult decît leacurile spițerilor. Îndată ce vreuna din ele își face apariția în atelier, chipul i se însenînează... De bine de rău, anul 1878 se apropie de sfîrșit, cînd, într-o seară, ieșind din atelierul său din strada Amsterdam, pictorul simte brusc o durere ascuțită în șale; picioarele i se înmoaie și se prăbușește pe trotuar.[1] Chemat în grabă, doctorul Siredey caută să-l menajeze. Nu îndrăznește să pronunțe în fața lui Manet numele înfricoșătoarei boli asupra căreia acum nu mai are nici o îndoială. Din milă, pentru a-i ascunde adevărul, pune tot răul pe seama existenței zbuciumate, extenuante dusă de artist, pe seama constituției sale extrem de nervoase. Pictorul află însă curînd numele răului care-l macină. Repetă în gînd, cu stupoare, mereu aceleași patru silabe: ataxie. Nu și-ar fi închipuit una ca asta! Consternat, căutînd singurătatea pentru a-și rumega gîndurile negre, aude ca prin vis mustrările comandantului vasului *Le Havre-et-Guadeloupe* în dimineața ce a urmat escapadei de la carnaval, cuvintele lui încărcate de sumbre avertismente în legătură cu sclavele sifilitice din Rio. Ce copilărie să-și închipuie că boala i s-ar trage din mușcătura șarpelui din pădurea braziliană! Manet își pune întrebări, răsfoiește tratate de medicină. Și dacă totuși se înșală?! Din păcate, ceea ce află din cărți, îl lămurește. Nu mai există îndoială; ataxia lui își are originea în noaptea ceea de delir cînd, pentru prima dată, cunoscuse dragostea. Manet descifrează semnele destinului său. Revede în minte dansatorii și dansatoarele din noaptea de pomină; iar dincolo de trupurile lucind de nădușală, cu respirația gîfîitoare, îi apare silueta tatălui său ascultînd cum bate pendula mareșalului Bernadotte; și îi mai apare chipul prietenului său Baudelaire, cu ochii lui înfrigurați și ficși, cu gura contorsionată, care nu mai poate pronunța decît acel: «La drrracu!» «La drrracu!» În picioare, sprijinit de bastonul de care nu se mai poate lipsi și care îl umilește — frumos mai arată fercheșul, cînd urcă scările șontîc-șontîc la Méry Laurent — Manet gonește imaginile ce-l năpădesc, se răzvrătește împotriva

[1] Datorită unei erori a lui Théodore Duret care, se pare, era destul de prost informat asupra bolii lui Manet, s-a consemnat că accidentul ar fi avut loc în toamna anului 1879.

a ceea ce nu mai poate fi schimbat. Revolta lui de copil, călătoria care a urmat, o oră de rătăcire. Nu! nu poate crede într-o asemenea fatalitate. O să se vindece. Se va face bine. Doctorul Siredey i-a prescris un tratament cu dușuri la clinica de hidroterapie a doctorului Béni-Barde din strada Miromesnil. Se tratează, abuzează chiar. Luptă din răsputeri. Plecînd urechia la orice sugestie, la orice povață, se repede asupra oricărui medicament indicat de unii sau de alții. Se va vindeca. Vrea să se vindece. Are credința nestrămutată că se va însănătoși. Face haz de necaz; îndreptîndu-și jobenul cu un bobîrnac spune: « Cînd mă vor vedea Béni-Bardistele coborînd treptele piscinei rîzînd și glumind, voi fi în afară de orice pericol. Și asta nu va întîrzia mult ».

În aparență, felul lui de viață e același. Muncește cu mai multă îndîrjire, străduindu-se prin aceasta să-și justifice optimismul. La 1 aprilie se mută, în sfîrșit, în noul atelier. Situat în fundul unei curți, destul de anodin, atelierul nu-i prea place; dar n-are importanță! Lumina, deși vine de la nord, este bună; și acest lucru e esențial. Manet a isprăvit la timp pentru a fi trimis la Palatul industriei dublul portret al modelelor lui din cartierul Saint-Honoré, pe care îl intitulează *In seră;* a mai adaugat una din pînzele de la Argenteuil, *In barcă*, pe care supunînd-o unui examen amănunțit a găsit-o perfectă. Și dacă totuși această lucrare în *plein-air* — o scenă de canotaj cu o apă foarte albastră — va indispune juriul? N-are decît!

Ideea de a înfrunta puțin juriul în momentul de față nu-i displace. Face parte din terapeutica sa. Și apoi, Manet, care s-a abținut din proprie inițiativă de la ultimul Salon, se știe sprijinit acum din ce în ce mai mult și din ce în ce mai hotărît de un anumit public și de presă. Faptul că atîta lume se îmbulzește să vină la el îl lămurește pe deplin. De altminteri, există ceva mult mai important: din an în an, din huiduieli în huiduieli, din înfrîngere în înfrîngere, fără ca nimeni să-și dea seama, Manet a transformat încetul cu încetul pictura acestei jumătăți de veac. Théodore Duret scrie pe bună dreptate: dacă s-ar face o comparație între Saloanele de astăzi și cele de altădată, evidența schimbărilor radicale în ceea ce privește « procedeele, subiectele și estetica » ar fi izbitoare. Manet nu și-a exercitat prestigiul numai asupra « bandei »

sale. Într-un mod mai difuz desigur, însă nu mai puțin real, exemplul lui a folosit multor artiști. Tinerii pictori din 1879 nu mai « văd » așa cum « vedeau » înaintașii lor din 1859, în perioada cînd Manet picta *Băutorul de absint*. Acest învins este de fapt un învingător. Se fredonează la Școala de Arte Frumoase:

> Courbet, [1], Manet, tous ceux qui ont du génie
> N'ont pas la croix, ça dégoûte d'la vie! [2]

Nu de mult, o serie de elevi ai Școlii de Arte Frumoase — o clasă întreagă — se revoltase împotriva modului de predare și ceruseră demisia « patronului » pe care îl acuzau de prea mult « pompierism ». Deoarece dorința nu le fusese îndeplinită, au întors spatele școlii oficiale și s-au adresat lui Manet, cerîndu-i să deschidă un atelier pentru a lucra sub îndrumarea lui. Propunerea — refuzată de Manet — este însă semnificativă.

Semnificativă este și imediata acceptare de către juriu a celor două pînze. Și tot atît de semnificativ este, după inaugurarea Salonului, articolul lui Albert Wolff din *Le Figaro*. După ce îi trage o înțepătură spunînd că e un « țigan al picturii », — Wolff scrie: « Manet are, incontestabil, o influență considerabilă asupra timpului său. El e cel care a deșelenit ogoarele picturii; rupînd cu vechea rutină, a indicat cu degetul drumul ce trebuie urmat și a arătat artiștilor din epoca lui calea naturii ». Manet surîde citind acest comentariu scris la modul metaforic. De aci înainte, ori de cîte ori îl va întîlni pe Wolff, se va opri în loc, cu mîna întinsă în poziția unui cantonier care indică drumul.

Mai știi? poate că ziua cînd i se va acorda — în sfîrșit — locul ce i se cuvine nu mai e atît de departe. În momentele de entuziasm i se întîmplă să spună familiei sale: « Într-o bună zi, tablourile mele vor fi acoperite de aur; din nefericire nu veți apuca ziua aceea... Succesul va veni tîrziu, dar e cert; voi intra la Luvru ».

Toată energia și-o concentrează asupra artei. În marasmul în care se zbate, puterea creatoare i-a rămas intactă;

---

[1] Courbet murise în Elveția la 30 decembrie 1877.

[2] Courbet, Manet sau alții, cu geniu înzestrați, / Țin-e silă, au rămas nedecorați!

ea e pavăza, dovada că boala nu-l va răzbi. În aprilie, scrisese prefectului de Sena și președintelui Comitetului municipal pentru a le aduce la cunoștință dorința lui de a i se încredința în clădirea primăriei, care era tocmai în curs de reconstruire, decorarea sălii de ședințe; « Am intenția să realizez o serie de compoziții reprezentînd — ca să mă folosesc de o expresie astăzi consacrată și care definește bine ideea mea — « Pîntecul Parisului », diversele lui corporații, viața publică și comercială a zilelor noastre. Aș reprezenta Parisul halelor, Parisul Căilor ferate, Parisul-port, Parisul-subteran, Parisul hipodromurilor și al grădinilor. Pentru plafon aș face o galerie în jurul căreia aș reprezenta, în atitudinile și gesturile lor specifice, toți cetățenii care, în timpul vieții lor, au contribuit sau contribuie la splendoarea și măreția Parisului. » Oficialitatea nici nu s-a învrednicit să-i răspundă lui Manet. Dar o asemenea lucrare n-ar fi fost oare peste puterile lui? Nu cumva era din partea lui o simplă lăudăroșenie, un șiretlic, o încercare de a se înșela pe sine însuși? Să pictezi pereți întregi, atunci cînd te extenuează chiar și pictura de șevalet, și nu mai poți lucra decît stînd jos?! Însă Manet vrea cu orice preț să creadă că e perfect sănătos. Muncește fără preget, apucîndu-se de pastel de îndată ce pensulele îi cad din mînă.

Strivind pulberea colorată, pictorul face portretul femeilor ce se perindă prin atelier, vizitatoare de ocazie sau asidue, demimondene ca Valtesse de la Bigne, una dintre reginele vieții galante ale epocii, al cărui pat somptuos în bronz cizelat, celebru în tot Parisul petrecăreților, era un adevărat « tron, un altar »[1] și care trufașă, își tipărise pe hîrtia de scrisori deviza *Ego* sub o coroană de conte, ori tinere fete din buna societate, ca Isabelle Lemonnier, fiica unui bijutier, cumnata lui Georges Charpentier, editorul lui Zola. Ah! Isabelle! răpitoare făptură! În ulei sau în pastel, Manet îi șoptește cuvinte de dragoste, pe care frumoasa fată nu le aude sau nu vrea să le audă: *Isabelle cu trandafirul, Isabelle cu acul*

[1] Patul figurează în colecția muzeului de Arte decorative. Pentru romanul său *Nana*, Zola s-a inspirat din camera de dormit a acestei Valtesse de la Bigne. Se povestește că, într-o zi, Dumas-fiul cerîndu-i să-i arate celebra odaie, Valtesse i-a răspuns: « Maestre dragă, mijloacele financiare de care dispuneți nu vă permit acest lucru! »

de aur, Isabelle cu năframa albă, Isabelle în rochie de seară. . . [1]

Cîtă dragoste de viață, de frumos, de tot ceea ce constituie bucuria ochilor sau a sufletului se revarsă din pînzele acestui bolnav! Dar să nu ne înșelăm. Se simte o înfrigurare în cîntul său, care este cel al unui om amenințat, fiindcă sub această aparentă voioșie mocnește, surdă și statornică, neliniștea lui Manet. Nu se însănătoșește. Dimpotrivă! iată că acum, din cînd în cînd, piciorul drept i se înțepenește, « nu mai are reflexe ». Manet n-a făcut niciodată parte dintr-acei pictori, covîrșiți de sentimentul unicității lor, de ciudățenia propriei lor aventuri, care nu contenesc să-și scruteze fizionomia, să-și cerceteze taina. Nu s-a pictat pe sine decît o singură dată și atunci în glumă, pe cînd ieșea din atelierul lui Couture. Însă în două rînduri, săptămînile acestea, s-a analizat cu pensula în mînă, s-a iscodit cercetîndu-și trăsăturile slăbite, fixîndu-și pe pînză cu o surprinzătoare și înduioșătoare sinceritate chipul atît de jalnic acum.

Nu departe de Paris, la Bellevue, se află o renumită clinică de hidroterapie, mult mai bine utilată decît cea din strada Miromesnil. Manet a fost sfătuit să urmeze aci un tratament. Promite că se va duce; ar dori însă în prealabil să mai avanseze puțin lucrările începute. În cursul lunii iulie, se apucase să picteze la faimosul restaurant al lui moș Lathuile, vecin cu cafeneaua Guerbois, o nouă scenă « modernistă »: la o masă, un june pieptănat « à la Capoul » face curte cu insistență unei tinere care îl ascultă indecisă și rezervată. Pagină însorită de culori luminoase. « Băiete, de data aceasta ai dat lovitura la Salon! », își spune Manet frecîndu-și mîinile mulțumit după ce a pus ultimele accente.

Absorbit de elaborarea lucrării, pictorul amînă din săptămînă în săptămînă plecarea la Bellevue, unde va ajunge abia în jur de 15 septembrie.

La clinică, unde se internase împreună cu Suzanne, docil, face tot ce i se cere, urmînd cu sfințenie prescripțiile medicale. Regimul la care este supus e foarte sever — de mai multe ori pe zi dușuri și masaje obligatorii

---

[1] Primele trei portrete se află respectiv la Metropolitan Museum din New York, Rijksmuseum din Amsterdam și Ny Carlsberg din Copenhaga.

urmate de scurte plimbări — dar nu-i pasă; singurul lucru ce-l interesează e rezultatul. În acest splendid sfîrşit de vară, Manet simte că renaşte. Hidroterapia îi calmează nervii surescitaţi. Are o senzaţie de linişte, simte că prinde puteri. Este convins că se va vindeca şi se bucură de cel mai mic semn favorabil.

Are o surpriză, şi încă una foarte plăcută: la Bellevue descoperă o admiratoare, o cîntăreaţă de operă, Emilie Ambre; de multă vreme, spunea ea, îi admiră operele şi le ia apărarea. În timpul liber, între şedinţele de tratament, se discută de una, de alta şi se înfiripă relaţii amicale. Cîntăreaţa trebuie să se îmbarce curînd pentru un turneu în Statele-Unite şi se oferă să-i ducă un tablou pentru a-l arăta americanilor. Manet alege *Execuţia lui Maximilian* [1].

Compania Emiliei Ambre îl distrează pe Manet. Totuşi, în toamna aceasta atît de încîntătoare, care presară pretutindeni pulbere de aur şi aramă, Manet se plictiseşte. Liniştea de la ţară îl apasă. Oftează după atelierul lui de la Paris. Îi e dor de zgomot, de mişcare. Dar mai presus de orice trebuie să se facă bine. Aşadar va prelungi cît va putea tratamentul, pentru care, pe zi ce trece, se felicită tot mai mult. Trebuie neapărat ca în viitorul apropiat să se poată gîndi, fără a mai avea acea groaznică presimţire, la imaginea dureros de frăţească a lui Baudelaire cu gura schimonosită.

Duşuri, masaje, plimbări, duşuri, masaje, plimbări.

Manet prinde nădejde, o « nădejde serioasă », că tratamentul se va dovedi eficient.

Reîntors la Paris, Manet regăseşte cu bucurie lumea şi atmosfera ce-i erau familiare. Cura de la Bellevue nu l-a tămăduit, dar l-a întremat. Reîncepe lucrul cu mult elan. Se înţelesese cu Antonin Proust care fusese ales în 1876 deputat de Niort şi, sprijinit de Gambetta, făcea o strălucită carieră politică, să-i facă portretul pentru viitorul Salon. Plin de entuziasm se apucase de lucru. Proust,

[1] Tabloul a fost expus la New York în decembrie, apoi la Boston în ianuarie, fără vreun rezultat apreciabil, în ciuda unei zgomotoase campanii publicitare. Foarte puţine persoane — cel mult douăzeci pe zi — s-au ostenit să meargă să vadă « celebrul tablou al celebrului pictor Edouard Manet. » Din punct de vedere financiar, operaţia a fost « dezastruoasă ».

în cadrul activității lui parlamentare, se consacră exclusiv problemelor ce aveau contingență cu arta. Are încredere în pictura lui Manet și în viitorul ei și vrea să propună una din lucrările lui pentru muzeul Luxemburg.

Înfumurat, mîndru de înfățișarea lui chipeșă, de succesele pe care le avea la femei, succese cu care se împăuna — în oraș se vorbește mult de legătura lui cu o balerină de la operă, Rosita Mauri, pe care o protejează (ea are douăzeci și trei de ani iar el patruzeci și șapte) — lui Antonin Proust îi place să joace rolul unui « Alcibiade al Republicii ». Manet strică șapte sau opt pînze înainte de a reuși să-l surprindă în ținuta lui obișnuită — mănuși, baston, clac, redingotă, floare la butonieră — pe fostul său condiscipol de la Couture. Pălăria mai ales îi dă mare bătaie de cap. « Un joben este tot ce poate fi mai greu de desenat », mărturisește el.

În sfîrșit, într-o seară, izbutește: «De data asta am nimerit-o, uite cum se detașează din fond! Mîna înmănușată este abia sugerată. Din trei tușe, pac, pac, pac, se va face simțită. » Cît despre mănușa pe care o ține în cealală mînă, pictată sumar, va rămîne așa cum e. « Te rog, nici o trăsătură în plus! » îi strigă Proust lui Manet. Emoționat de a fi într-un acord atît de deplin cu un model, Manet nu se poate opri să nu-și îmbrățișeze prietenul. *La moș Lathuile* și portretul lui Proust! « Ei, ce zici! exclamă el. O să am niște lucrări pe cinste la Salon! Numai de nu m-ar da pe ușă afară scapeții aceia. »[1] Manet n-ar trebui să-și facă griji în privința aceasta. Dovezile de stimă față de el se înmulțesc pe zi ce trece. Ce buluc de omenire se îngrămădește în anumite zile, spre seară, în atelierul lui! Te-ai crede la cafeneaua Tortoni sau la Bade. Mereu se prezintă amatori care cumpără cîte o pînză sau un pastel. Méry Laurent în stăruitoarea ei afecțiune se străduiește să-l facă să uite de boală și îi trimite colecționari bogați. Unul dintre aceștia îi cumpără lucrări în valoare de patru mii de franci[2]. În total, vînzările artistului se ridică spre sfîrșitul anului 1879 la peste unsprezece mii de franci[3]. Cît despre

[1] Portretul lui Antonin Proust aparține muzeului din Toledo (Statele Unite ale Americii), iar *La moș Lathuile* este la muzeul din Tournai.

[2] Aproximativ 1.000.000 franci în monedă actuală (10.000 F.N.).

[3] Aproximativ 2.750.000 franci în monedă actuală (27.500 F.N.).

modele, Manet şi le alege din lumea care gravitează în jurul lui. Portretele se succed unul după altul: cel al Rositei Mauri, al vărului Jules de Jouy, care sună şi el din cînd în cînd la uşa atelierului, al doamnei Zola [1], al lui George Moore, un tînăr anglo-irlandez, un « dandy din Batignolles », « cu tenul de un verde cadaveric », devenit poet după ce fusese elevul lui Cabanel, şi care îl adoră pe Manet în aceeaşi măsură — şi nu e puţin lucru — în care îşi detestă ţara de baştină [2], al lui Clemenceau şi bine înţeles al Isabellei Lemonnier: *Isabelle cu manşon*, *Isabelle şezînd*, *Isabelle ţinîndu-şi pălăria*. . .

Georges Charpentier, cumnatul Isabellei, lansase în aprilie o revistă săptămînală *La Vie Moderne*. În acelaşi timp înfiinţase alături de birourile revistei, în Boulevard des Italiens, nr. 7, o galerie a cărei originalitate o constituia faptul că sistematiza ceea ce pînă atunci nu fusese decît întîmplător: se organizau periodic expoziţii consacrate operelor unui singur artist, expoziţii pe care publicul le putea vizita în voie. Inovaţia a fost primită favorabil de la bun început; prin galeriile săptămînalului *La Vie Moderne* se perindau zilnic între două şi trei mii de persoane. [3] De Nittis, apoi Renoir (fratele acestuia, Edmond, colaborează la revistă) îşi expuseseră aici tablourile. Acum Manet e cel solicitat să dea concurs galeriei; acceptă cu plăcere.

---

[1] Ea a donat portretul, un pastel, muzeului Luvru.

[2] Moore, care cădea în extaz în faţa portretelor lui Manet, nu a fost prea încîntat de al său. « A venit să mă bată la cap cerîndu-mi să modific ba aci, ba colo, povestea Manet. N-am de gînd să schimb nimic. Ce vină am eu dacă Moore seamănă cu un gălbenuş de ou strivit şi dacă mutra lui n-are nici o armonie. Ceea ce de fapt se aplică la toate mutrele noastre, fiindcă racila vremurilor în care trăim este căutarea simetriei. Nu există simetrie în natură. Un ochi nu este niciodată identic cu celălalt; este diferit. Toţi avem nasul mai mult sau mai puţin strîmb, gura întotdeauna de formă neregulată; dar încearcă să-i faci pe geometrii să înţeleagă una ca asta. »

[3] Formula va avea succes. *La Vie Moderne* îşi motiva astfel iniţiativa: « De cîte ori nu ne-au mărturisit amatorii că le-ar face plăcere să viziteze atelierul cutărui sau cutărui artist, de nu s-ar sfii să se prezinte singuri, fiindcă, în mod logic, nu pot face acest lucru decît dacă ar veni în calitate de cumpărători, deoarece nu au întotdeauna ocazia să fie prezentaţi de către un prieten comun. Ei bine! expoziţia noastră nu va fi altceva decît atelierul artistului transportat temporar pe Bulevard,într-o sală în care poate intra oricine, şi unde amatorul poate veni cînd vrea, fără să fie obligat să evite unele susceptibilităţi sau să-i fie teamă că va deranja pe cineva. »

Expoziția « Noi lucrări de Edouard Manet » cuprinde zece uleiuri și cincisprezece pasteluri; va fi deschisă între 8 și 30 aprilie, în săptămînile ce preced Salonul din 1880.

Manet a trezit atîtea dușmănii, a stîrnit atîtea patimi, iar pictura lui constituia o asemenea condamnare a picturii *celorlalți*, a vajnicilor apărători ai tradițiilor încremenite, încît era imposibil ca anumiți inamici ai săi să depună vreodată armele. Aprobîndu-l pe Manet, implicit, s-ar fi dezaprobat pe ei înșiși, ar fi trebuit să renege eforturile unei vieți întregi. Cine s-ar putea hotărî la așa ceva?! Și cu toate acestea, cumpănind bine lucrurile, ce reviriment s-a produs în cîțiva ani în opinia publică! Să frunzărim *La Vie Moderne*. Bineînțeles că revista e în primul rînd interesată de succesul expoziției Manet. Totuși, nici un cronicar n-ar fi îndrăznit altădată să scrie, ori care ar fi fost împrejurările, articolul ce i l-a închinat Gustave Goetschy în numărul din 17 aprilie al gazetei.

« În Paris, orașul lipsit de griji, există numai zece indivizi — exact zece — care se bucură de privilegiul foarte rar și foarte glorios de a opri în loc pe cel ce hoinărește, de a provoca, după bunul lor plac, rîsul parizienilor, de a-i emoționa, de a-i face să se entuziasmeze, să se indigneze, să alerge și să bîrfească. Edouard Manet este unul dintre aceștia. Însă puțini sînt cei ce-l cunosc cu adevărat pe Manet, unul dintre cei mai reputați artiști ai noștri. I s-a creat legenda că ar fi un boem sălbatec, cu barba încîlcită, cu plete lungi, îmbrăcat excentric, cu o pălărie ascuțită cu boruri mari, o pălărie dintr-acelea care au făcut revoluția din 1830. Autorul *Olympiei*, șeful impresionismului, îmbrăcat corect ca domnul Dubufe ori ca domnul Cabanel, — nimeni nu și l-ar fi putut închipui astfel! »

Articolul are aspectul unei reabilitări. Se spune despre Manet că « este un șmecher ». Nici gînd, răspunde *La Vie Moderne:*

« În realitate Manet este un fervent și un încăpățînat. Crede în pictura pe care o face precum credeau într-a lor Delacroix, Millet sau Courbet, tot așa cum Wagner crede în muzica lui sau Zola în naturalism. Speranțele artistului nu sînt chiar atît de nesăbuite! Sînt douăzeci de ani de cînd își tot sapă brazda, și de atunci s-au schim-

bat foarte multe. Văd răsărind tinere talente, salutate cu bucurie de public, care s-au format în bună parte la şcoala lui şi care astăzi trag foloase din învăţămintele lui, îi aplică procedeele în operele lor... Persoanele care odinioară rîdeau în hohote în faţa tablourilor sale, dîndu-şi seama că astăzi nu le mai vine să rîdă cînd se uită la ele, pretind că artistul cu vîrsta s-a cumînţit. Nu care cumva ei sînt cei care s-au cumînţit? »

Să fie oare această judecată excesivă? ori tendenţioasă? Cîtuşi de puţin. Chiar printre membrii juriului Salonului, — care au primit fără nici o împotrivire lucrările trimise de Manet, — se aud cîteva voci timide pledînd cauza artistului. Ele sugerează — lucru de necrezut! — să i se atribuie medalia a doua. Bătrînii tresar. Medalia a doua lui Manet! Să facă din Manet un « hors concours », liber de aici înainte să-şi facă mendrele la Salon şi să-şi expună în voie mîzgîlelile! Destul că sînt obligaţi să-l găzduiască în Palatul industriei! Dumnezeule, ce timpuri!

Se vor răzbuna agăţîndu-i lucrările în cel mai prost loc posibil: pe simeză — este adevărat — însă pe un panou retezat, lîngă o uşă.

« Asta mi-e soarta... iau lucrurile aşa cum sînt, ce pot să fac » îi scrie Manet lui Proust. În momentul deschiderii expoziţiei sale la galeriile *La Vie Moderne*, îi soseşte o veste dureroasă: Duranty, despre care nu ştia că era bolnav, murise la 9 aprilie, într-un spital din cartierul Saint-Denis, în urma unui abces la anus cu inflamaţia prostatei. Manet, superstiţios din fire — de cînd se îmbolnăvise era şi mai superstiţios — nu se poate împiedica să nu se gîndească la moartea lui Duranty, a lui Duranty-ghinionistul, cel care prin romanele şi expunerile sale teoretice netezise drumul lui Zola şi pe care acesta, generos, a încercat în zadar să-l scoată din umbră. Cu toată firea cicălitoare, cu toată agresivitatea lui, Duranty lăsa nenumărate regrete printre „cei din Batignolles". « E curios, spune Manet, ori de cîte ori se pronunţă în faţa mea numele lui, am senzaţia că-mi face semn să vin la el. »

Manet lîncezeşte. Ameliorarea care-l bucurase la Bellevue fusese trecătoare. În loc să se potolească, junghiurile deveneau tot mai ascuţite şi mai frecvente. Îi era greu să urce o scară, de altfel îi interzisese şi doctorul Siredey.

Starea de nervi se accentuează. Orice fleac îl irită. Nu vrea să fie compătimit, fuge de acasă, de mîngîielile plîngărețe ale nevestei și ale mamei sale, care îl scot din răbdări. « Indispozițiile » acestea vor trece, de ce nu vor să înțeleagă? Stă aproape în permanență la atelier, unde, cu mari eforturi, izbutește să-și dea iluzia că existența lui nu s-a schimbat aproape cu nimic. Totuși are crize de depresiune. Zdrobit de oboseală, cu dureri în șale, se trîntește pe divanul atelierului. « Un muribund! Sînt pe ducă! » Dar e suficient ca în acea clipă să intre Méry Laurent sau Isabelle Lemonnier ca să se ridice pe picioarele lui bolnave și să caute să fie cît mai amabil.

Doctorul Siredey îl îndeamnă să plece din nou, neîntîrziat la Bellevue, pentru a se supune unui tratament mai intens și mai îndelung. Blestemînd, Manet se supune și pleacă la finele lunii mai la Bellevue, unde va sta pînă în octombrie sau noiembrie. De data aceasta nu se mai instalează în sanatoriu; ar fi mult prea incomod pentru o ședere de aproape cinci luni. Emilie Ambre, care se înapoiase din turneul făcut în America, îi închiriază o vilă pe Calea Gărzilor, la nr. 41, în vîrful colinei ce domină Sena.

Din nou încep ședințele de duș și masaj — cîte trei pe zi — durînd fiecare aproape o oră și jumătate. Dar iarăși îl apasă monotonia vieții de țară. « Trăiesc ca o scoică la soare, cînd apare, și cît pot de mult la aer, însă hotărît lucru, viața de țară nu are farmec decît pentru cei care nu sînt forțați să locuiască acolo » îi scrie el lui Zacharie Astruc, la 5 iunie.

Cei din jur se străduiesc pe cît pot să-l distreze. Suzanne interpretează sonate la pian, Léon Koëlla vine la Bellevue la fiecare sfîrșit de săptămînă și îi explică operațiile de bursă pe care le întreprinde. E îndrăzneț, guguștiucul de Léon Koëlla! Destul de bine inițiat în materie de tranzacții financiare, amețit de jocurile atrăgătoare și periculoase ale bursei, el nu visează nici mai mult nici mai puțin — « latura Fournier » — decît să deschidă o bancă pe numele lui.

Oare nu simte Manet nici o remușcare la vederea acestui fiu nerecunoscut care îl îngrijește cu atîta drăgălășenie și devotament? . . . Rio. Fiul lui. Această viață atît
265 de prost începută din capul locului. Viața aceasta, prinsă

din prima clipă în propria ei capcană. Poate un om scăpa de destinul lui? Duranty nu putea fi Zola. Calea destinului se desfăşoară în faţa noastră precum firul apei e jalonat de balize. Zămislite de noi, faptele noastre se înlănţuie şi ne înlănţuie.

Melancolic, Manet rătăceşte prin întinderile nisipoase. « Dragă Méry, pot afirma că sînt în penitenţă, aşa cum nu am mai fost niciodată în viaţa mea », îi scrie artistul frumoasei lui iubite. « În sfîrşit, dacă toate acestea vor avea un rezultat bun, n-o să am ce regreta. » Cu nostalgie, necontenit, gîndul lui zboară spre Paris, spre prietenii săi; ar vrea să-i vadă cît mai des; vizitele lor sînt mult prea rare după gustul lui, şi prea frecvente, după părerea medicilor; profitînd de prezenţa pe aceste meleaguri a unor femei sau fete tinere, le pictează în mijlocul naturii. De foarte multe ori însă, pensulele « nu-l mai ascultă » şi nu poate termina lucrările începute. « Am chiar foarte puţin chef de lucru », mărturiseşte el într-o scrisoare, către Méry Laurent, « sper să mă apuce pofta, aşa, dintr-o dată ». Pictează mici naturi moarte, uneori o pară, alteori o legătură de sparanghel [1], într-o zi o lămîie, într-alta un pepene ; ca şi pastelurile, toate aceste lucrări îl destind.

Expediază zilnic scrisori cunoscuţilor, dragei lui prietene Méry Laurent, lui Antonin Proust, lui Bracquemond, Evei Gonzalès (măritată de un an cu gravorul Henri Guérard) — corespondenţă pe care o împodobeşte cu fermecătoare motive în acuarelă. Eva Gonzalès avusese mare succes la ultimul Salon. « Ce păcat, îi scrie el, că nu eşti recomandată de vreun Bonnat sau Cabanel. Ai avut prea mult curaj; şi acest lucru, la fel ca şi virtutea, este rareori răsplătit. »

Amintirea Isabellei Lemmonier nu-l părăseşte. « Fiindcă îmi dai voie, am să-ţi scriu foarte ades, o anunţă el pe tînăra fată; îi trimite scrisori după scrisori, pe care le ilustrează cu portrete, flori, fructe, cu steaguri de la 14 iulie, sau schiţează din imaginaţie silueta Isabellei în

[1] Manet a vîndut *Legătura de sparanghel* lui Charles Ephrussi, directorul publicaţiei *Gazette des Beaux-Arts*, cerînd pentru ea 800 de franci. Ephrussi i-a dat 1.000. Gestul l-a emoţionat pe Manet. A pictat atunci un singur sparanghel şi i l-a trimis: « Lipsea un sparanghel din legătura dumitale ». (*Sparanghelul* a intrat în muzeul Luvru în 1959.)

costum de baie. Dar așteaptă zadarnic răspuns. « N-am să-ți mai scriu; nu-mi răspunzi niciodată. » Cu toate acestea persistă: « Ori ești foarte ocupată, ori ești foarte rea. Și totuși nu mă pot supăra pe dumneata. » Uneori e gelos. « Aseară ai fost văzută plimbîndu-te — cu cine? Nu-mi explic tăcerea dumitale. »

Scrisorile lui se reduc de cele mai multe ori la cîteva rînduri, la cîteva cuvinte. « Îți spun un mic bună dimi-neața. Mi-ar face plăcere să primesc de la dumneata, prin poștă, un mic salut în fiecare dimineață. Cred că îți iubești prietenii mai puțin decît mine. » Sub o migdală spartă, consemnează laconic: « Philippine ! »[1] Spre toamnă, pictează în acuarelă o prună, una singură, și scrie dedesubt:

A Isabelle,
Cette mirabelle,
Et la plus belle,
C'est Isabelle. [2]

Manet își amăgește astfel suferința și plictisul. Viața își urmează cursul. Femeile n-au fost niciodată mai frumoase; femeile și florile.

În ciuda momentelor de acalmie, sănătatea lui, din nefericire, nu se îmbunătățește. Sprijinindu-se în baston de-abia își tîrăște picioarele; se consideră fericit cînd nu-l chinuie junghiurile groaznic de dureroase, provocate de ataxie. E furios pe infirmierii de la Bellevue: niște « țărănoi », spune el, care « ar face bine să învețe la Béni-Barde cum se fac dușurile ». Suportă foarte greu tratamentul ce i se aplică; « e un supliciu atroce », afirmă el.

Un supliciu, dar și o binefacere. La sfîrșitul verii, starea lui e ceva mai bună. Cu toate că e sătul pînă peste cap de țară, de hidroterapie și de Bellevue, rezistă eroic ispitei, pe care de nenumărate ori pînă acum a avut-o de a lăsa totul baltă. Va pleca abia atunci cînd va începe vremea urîtă.

Manet se întoarce acasă la 2 noiembrie. Îi face atîta plăcere să poată sporovăi din nou cu prietenii lui, cu

---

[1] Iadeș. Prinsoarea cu iadeșul, în Franța, se face și cu sîmburele de migdală. *(N. tr.)*

[2] Pentru Isabella / Această prună / Dar tot mai bună / E Isabella.

Mallarmé, sau cu Antonin Proust, cu Chabrier, cu Zacharie Astruc, încît i se pare că renaşte. Parisul îi trezeşte pofta de viaţă; Parisul desăvîrşeşte ceea ce începuse Bellevue. Durerile s-au atenuat. Seara iese cîteodată în oraş, se duce la Folies-Bergère ori la vreun café-concert de pe Champs-Elysées. Această toamnă este pentru el o primăvară. Faţa i se luminează, faţa aceea unde cîteva fire albe s-au furişat în blondul părului şi al bărbii.

Pictorul n-a pregătit nimic pentru Salonul din 1881. N-are afaceă! A reînceput seria portretelor în pastel, dar năzuieşte la realizări importante, e obsedat de două subiecte. Primul este portretul, în picioare, al lui Pertuiset, vînătorul de lei. Manet e prieten de cîţiva ani cu Pertuiset, ale cărui aventuri din Africa i-au adus celebritatea şi a cărui faţă grăsună, încadrată de favoriţi stufoşi este bine cunoscută de obişnuiţii Bulevardului. Acesta îi va poza în grădina casei sale din pasajul Elysées-des-Beaux-Arts, în apropiere de bulevardul Clichy. Pusă pe şantier în noiembrie, lucrarea, de bună calitate, are totuşi în ea ceva bizar: încremenit printre pomii din Montmartre, vînătorul de lei, cu puşca în mînă, stă cu un genunchi la pămînt; în spatele lui, întins pe jos zace un leu, pe care-l ucisese, chipurile, tocmai atunci; drept model, se înţelege, i-a servit o banală piele de leu. Lucrarea e stranie. Niciodată n-a demonstrat Manet, cu mai multă nepăsare sau naivitate, că numai pictura, pictura singură îl interesează, şi nu subiectul. [1] Doar să nu-l fi trădat oboseala pe care, — optimist cu orice preţ — , nu vrea să o mărturisească de bună voie.

La cel de al doilea subiect se gîndea încă din iulie, de cînd intervenise amnistia pentru condamnaţii Comunei; era o temă îndrăzneaţă, îndrăzneaţă prin personajul pe care vroia să-l reprezinte. Polemistul Rochefort, judecat şi deportat în Noua-Caledonie, din cauza unor articole publicate în 1871, evadase patru luni mai tîrziu într-o balenieră împreună cu cîţiva dintre tovarăşii lui de muncă silnică. Întors în Franţa în iulie, înfiinţase pe moment un nou jurnal, *l'Intransigeant*, unde, pentru cei

---

[1] « *Portretul lui Pertuiset*, vînătorul de lei, de o puerilitate ridicolă, cu preşul lui caraghios, este lucrarea-tip a adevărului irealist », scrie Michel Florisoone.

200.000 de cititori imediat regăsiți, își cheltuia verva de om ce « știe să rîdă, știe să se bată, știe să se devoteze și să urască ». [1] Este iubit ori detestat; în orice caz este temut. Manet vrea să picteze scena evaziunii — care provocase o nemaipomenită zarvă la timpul ei — baleniera cu fugarii în mijlocul mării. « Tablou senzațional », spune, pe bună dreptate, Manet.

Se pare că Rochefort era unul dintre cei care nu apreciau prea mult lucrările pictorului. Va consimți oare să-i pozeze? Desboutin are o întrevedere cu vărul său și-l convinge. Manet se apucă imediat de lucru. După cîteva studii pregătitoare, pictează o primă versiune a *Evadării*, apoi a doua. Rezultatul însă îl decepționează. Cumpănindu-și posibilitățile, înțelept, își restrînge pretențiile, mărginindu-se să picteze doar portretul pamfletarului, căruia reușește să-i redea admirabil personalitatea: părul vîlvoi, ochii scăpărători, bărbia trufașă. [2]

În timp ce Manet trudea la *Evadarea* lui, în lumea artistică se produce un eveniment important: guvernul luase hotărîrea să renunțe la prerogativele lui în materie de Arte Frumoase, Salonul încetînd astfel să mai fie o instituție oficială. Statul, care avea răspunderea acestei manifestări, predă gestiunea « liberă și completă » însăși artiștilor, adică practic pictorilor, sculptorilor, arhitecților și gravorilor care expuseseră cel puțin o dată la Salon. În ianuarie 1881, aceștia înființează o Societate care se substituie Statului în rolul asumat de acesta timp atît de îndelungat.

Asemenea reforme revoluționare au avut efecte imediate. Alegerea juriului arată o scădere vădită a numărului academiștilor. Artiști tineri, cu vederi mai independente decît vîrstnicii lor, își adjudecă un anumit număr de locuri. Încă de la primele ședințe, vrînd « să facă o verificare, să-și încerce puterile » [3], dintr-un sentiment de recunoștință față de Manet, complotează cu toții să dea bătălia în jurul numelui lui. Medalia care întotdeauna i-a fost refuzată — ei bine — vor manevra în așa fel încît să i se acorde. Cei mai îndrăzneți plănuiesc chiar să smulgă medalia clasa I-a, și intenționează să propună

---

[1] Edmond Bazire.

[2] Portretul lui Rochefort se află astăzi la Muzeul din Hamburg.

[3] Théodore Duret.

decorarea pictorului cu Legiunea de onoare. Pretenția e totuși prea mare, o recunosc și ei. Medalia a doua e suficientă; în fond, esențialul e ca Manet să devină «hors concours».

Bătălia se anunță destul de aprigă. Pe de altă parte, în timpul acestor conciliabule, eternii adversari ai pictorului umblă cu tertipuri pentru ca, o dată mai mult, pînzele lui să fie respinse. Cînd lucrările încep să se perinde prin fața juriului, la apariția tablourilor lui Manet se protestează sau se face haz: portretul lui Rochefort este o provocare politică; cel al lui Pertuiset un caraghioslîc. Însă spre uimirea și consternarea adversarilor, unul dintre ai lor, și încă unul dintre cei mai eminenți, însuși președintele juriului, Cabanel, îi oprește: «Domnilor, rostește el arătînd figura lui Pertuiset, cred că nu sînt nici patru printre noi care ar putea picta un asemenea portret». Lucrările lui Manet sînt primite. Cabanel nu va merge însă cu mărinimia pînă să sprijine cu votul lui proiectul de premiere. Majoritatea este de șaptesprezece voturi. Un moment, susținătorii lui Manet consideră partida pierdută: nu au întrunit decît cincisprezece voturi. Se încăpățînează însă, și fac presiuni asupra celor ce mai șovăie încă; aceștia, deși în principiu sînt favorabili lui Manet, îi poartă pică fiindcă a îndrăznit să facă portretul unui Rochefort; pînă la sfîrșit însă Manet va întruni cele șaptesprezece voturi. De aci înainte, la Salon, tablourile lui vor purta pe ramă inițialele «H.C.»

Onoarea pe care Manet o împarte cu sute și sute de alți artiști, medaliați încă din tinerețe, onoarea aceasta, ce îi revine la patruzeci și nouă de ani, va fi socotită de cronicari pur și simplu grotescă. «La drept vorbind, domnul Manet se situează deasupra acestor distincții relative, va scrie unul dintre ei... Medalia a doua pentru că a avut o influență atît de mare asupra epocii lui? Nu găsiți că este puțin cam meschin?!»

Dar această prețuire tîrzie și derizorie este primită de pictor cu o bucurie copilărească.

Șchiopătînd, se duce să mulțumească rînd pe rînd tuturor celor șaptesprezece membri ai juriului, care binevoiseră să voteze pentru el. În același timp începe un nou tablou pe care-l intitulează *Primăvara:* pe un fond de rododendri — portretul unei actrițe, «un fluturaș de

pe Bulevard »[1], Jeanne de Marsy, radiind de tinerețe, frumusețe și eleganță, sub umbrela și pălăria cu bride negre, împodobită cu margarete și trandafiri.
« H.C. ». Manet își simte sufletul însorit.
Alege chiar el rochia și pălăria modelului. La modistă, deoarece se sprijinea în baston, cineva i-a oferit un scaun. Îl refuză enervat: « N-am ce face cu scaunul! Nu sînt neputincios. ». Apoi la întoarcere îi spune lui Proust care îl însoțea: « Ce idee, să mă ia drept olog în fața atîtor femei! »

Eva Gonzalès

[1] Tabarant.

IV. SOARELE MORŢILOR

Ce este oare viaţa?
Trei zile la malul mării!

CECIL RHODES

Rododendrii din *Primăvara* s-au vestejit. Bucuria lui Manet s-a stins şi ea.

Cu toate fortifiantele la care a recurs, senzaţia de oboseală stăruie. Intolerabile, durerile îi străpung trupul ca nişte cuţite. Nu-şi poate stăpîni gemetele. Doctorul Siredey şi bătrînul medic al familiei, doctorul Marjolin, i-au atras atenţia să nu mai amestece tratamente care se bat cap în cap şi să nu mai « abuzeze de droguri ». Manet însă continuă să facă doar ce-l taie capul. Consultă doctor după doctor, dar nici unul nu-i prescrie remediul miraculos. Nu mai are curajul să se amăgească.

Inexorabilă, boala înaintează cu paşi repezi; îşi dă seama de acest lucru şi îngrijorarea îi strînge inima ca o ghiară. Deseori îl podidesc lacrimile.

Gloria mult rîvnită, gloria după care a umblat atît de stăruitor, gloria ce părea a se ivi la orizont, rodul atîtor străduinţe să fie oare primit de nişte mîini neînsufleţite? Oare să fie posibil ca în clipa cînd va primi răsplata muncii şi a suferinţelor lui, totul să piară ca şi cînd n-ar fi fost niciodată nimic? Valurile înspumate se sparg pe puntea vasului *Le Havre et Guadeloupe*. Ce naiba a căutat el acolo?

Viaţă! Viaţă! Manet se răzvrăteşte. Accese de furie neputincioasă, de animal prins în capcană, urmează crizelor de depresiune. Oare toate strădaniile, toată voinţa lui îndărătnică să nu poată birui răul?

Conştiinţa bolii îi dă o stare de nelinişte care îl determină să părăsească Parisul şi să caute alinare în altă

parte. Să se agite, să plece, să fugă, ca și cum, dacă ai pleca undeva, ai putea scăpa de tine însuți.
O să plece, spune el, pe coasta mării Mînecii, ca altă dată. Siredey, căruia îi vorbește despre proiect, se opune și îi sugerează o a treia vilegiatură de vară la Bellevue. Ah nu! S-a săturat de Bellevue. Dacă i se interzice marea, atunci se va duce la Gennevilliers. Siredey obiectează că malurile Senei, impregnate de umezeală, nu-i pot fi decît dăunătoare. Atunci unde să meargă? În orice caz nu mai vrea să-și tîrîie pașii prin Paris.
Unul dintre obișnuiții atelierului său, directorul unei exploatări forestiere, Marcel Bernstein, are o proprietate la Versailles și îi arată bolnavului avantajele unei șederi în acest oraș liniștit, de unde se poate ajunge foarte ușor la Paris. Minunată idee; o să picteze parcul castelului din Versailles; motivele frumoase cu siguranță că nu-i vor lipsi. Manet se îmbată cu proiecte pentru viitoare tablouri; va picta nenumărate tablouri. Ah! Vor vedea ei ce o să aducă de la Versailles! Sfătuit prietenește de Bernstein, închiriază o vilă mobilată în avenue de Villeneuve-L'Étang, nr. 20.
În ultimele zile ale lui iunie, cînd la Palatul Industriei avea loc ceremonia decernării premiilor, pe care nu mai avusese răbdare să o aștepte, Manet se afla la Versailles. Îl reprezintă «cumnatul» său, Léon Koëlla. Inițiații sînt informați că adversarii artistului pun la cale să-și manifeste în mod public dezaprobarea pentru faptul că i s-a atribuit medalia. Și într-adevăr, la pronunțarea numelui Manet, izbucnesc strigăte și fluierături, imediat înăbușite de ropotele de aplauze care acoperă protestele. La drept vorbind, cei «șaptesprezece» puteau să lupte chiar și pentru medalia I-a.
Vrînd să-și pună imediat planurile în aplicare, Manet se aventurează o dată sau de două ori pînă în parcul Versailles. Nu se înșelase; o serie întreagă de priveliști l-ar putea inspira: asta de-aici, cea de-acolo, cealaltă... Ce bine s-ar organiza pe pînză! O să-nceapă chiar acum, pe loc, ciclul tablourilor de la Versailles. Curînd însă își dă seama că și-a supraestimat puterile. Pîlpîirea de entuziasm s-a stins. Ar fi să ceară prea mult picioarelor lui de ataxic să-l mai ducă de la vilă la parc. Tuturor le spune că se simte mai bine; dar pe zi ce
 trece își micșorează aria plimbărilor. De la o vreme nu

mai iese din grădina vilei, « cea mai urîtă grădină din lume », spune el necăjit, regretînd nobila simetrie a parcului trasat de Le Nôtre.

Cu picioarele vîrîte în papuci, așezat în fața șevaletului, încearcă să picteze — fără prea mare elan; pictează cîteva aspecte din grădină și portretul tînărului Henry [1] — fiul lui Bernstein. Dar unde este oare virtuozitatea de altă dată? Manet, sprijinindu-și mîna pe «malștoc» [2] se căznește, șterge, o ia de la început, cuprins de ciudate ezitări. În cursul lunii iulie, Mallarmé îi solicită niște ilustrații pentru un poem de Edgar Poe tradus de el. « Știi bine, îi răspunde Manet pe la 30 iulie, cît îmi place să lucrez pentru dumneata; dar îmi dau seama că e peste puterile mele să întreprind ceva. Nu mă mai simt în stare să fac cum trebuie ceea ce îmi ceri »; cîteva zile mai tîrziu se răzgîndește. Să abdice? Nu! Va face ceea ce-i propune Mallarmé dar numai cînd « își va fi revenit », cînd se va înapoia la Paris. « Atunci am să încerc, spune el, să fiu la înălțimea poetului și a traducătorului, mai ales că vei fi lîngă mine să mă îmbărbătezi. . . »

Manet îi mărturisește lui Mallarmé că de la sosirea la Versailles « nu e prea mulțumit de sănătatea sa ». Se plînge de variațiile de temperatură, de vara furtunoasă, de căldurile sufocante. De la 15 august plouă cu găleata în fiecare zi. Plictiseală. Suferință. Amărăciune. Singura lui dorință e să se înapoieze la Paris. În sfîrșit la 1 octombrie se reîntoarce în capitală sperînd că, după vara atît de urîtă, va urma o toamnă mai clementă, mai prielnică, ce-i va îngădui să pregătească « ceva » pentru Salonul din 1882 — primul Salon unde pînzele sale vor purta mențiunea «H.C. ». Nu va lăsa să-i scape o asemenea ocazie! Abia sosit acasă, îi ajung la urechi zvonurile ce se colportează despre sănătatea lui. Cum? Lumea îl consideră un om sfîrșit? Manet încearcă să braveze. Sînt cam prea grăbiți dumnealor să-l îngroape! Zeflemisind, ironizînd și făcînd glume pe socoteala piciorului bolnav și a « indispoziției » sale, Manet apare iarăși la Nouvelle-Athènes, la Tortoni, la cafeneaua Bade, la prietenele lui demimondenele, la Folies-Bergère. El, un om sfîrșit!? Cine sînt răuvoitorii care lansează asemenea măgării? Știu ei

[1] Este vorba de viitorul autor dramatic.

[2] Bagheta de care pictorii își sprijină mîna cînd vor să tragă contururi precise sau linii drepte. *(N. tr.)*

oare că la mijlocul lunii octombrie a scris Companiei Căilor ferate de Vest, cerînd autorizația de a picta o locomotivă cu mecanicul și fochistul ei? Acesta, împreună cu *Primăvara*, vor fi tablourile lui pentru Salon. Doar dacă nu va mai realiza și un alt proiect: o nouă scenă din viața pariziană, un aspect al barului de la Folies-Bergère, cu frumoasa Suzon — figură familiară obișnuiților localului — avînd în fața ei sticle de alcool sau de șampanie. Dar acest Manet, care face pe viteazul, odată ajuns acasă e alt om: devine « posac, taciturn, mut ». [1] Maică-sa și Suzanne sînt foarte amărîte observînd asemenea stări sufletești contradictorii. Toată această bravadă îi obosește sistemul nervos. Pînă și începătînarea de a picta cu orice preț e tot bravadă. Instalat în fiecare zi în fața șevaletului, nu izbutește să lucreze decît cu prețul unor eforturi uriașe. Dar nu vrea să se dea bătut. Cînd se simte din cale afară de istovit, se lungește pe divan, de unde, nerăbdător, se scoală îndată ce e în stare să țină în mînă pensulele. Acum cînd este « H.C. », frumos i-ar mai sta să nu expună la Salon!

A început să picteze *Barul de la Folies-Bergère*, compoziție cu o punere în pagină voit dificilă, îndrăzneață și ingenioasă; blonda Suzon stă în picioare între masa cu băuturi și oglinda în care se reflectă sala și publicul. La gît poartă panglica neagră a Olympiei de la care a luat și magicul hieratism, ochii aceia de o rece și tulburătoare nepăsare.

Această lucrare complexă înaintează cu greutate. Manet pictează, șterge, o ia de la început. Cumpănindu-și puterile, își dozează munca făcînd între timp, ca să se odihnească, pasteluri; de cele mai multe ori modelul e Méry Laurent care vine aproape zilnic la atelier. Pictînd tabloul *Primăvara*, Manet se gîndise de fapt să realizeze o suită de patru pînze cu figuri feminine simbolizînd anotimpurile. Méry Laurent trebuia să întruchipeze toamna. În acest scop își comandase la casa Worth o haină de blană. «Ce blană, dragul meu! » îi spune Manet admirativ lui Proust. « Brun roșcat cu dublura de culoarea aurului vechi. E uluitoare! Cînd o să se învechească, să mi-o dai mie, i-am spus lui Méry; a promis că mi-o dă!; o să facă un fond formidabil pentru niște chestii la care

[1] Tabarant.

mă gîndesc ». Astfel gătită, tînăra femeie pozează și *Toamna* ia ființă; e o pînză de dimensiuni nu prea mari, pe care, inspirat de calda prietenie a modelului, pictorul o termină destul de repede. [1]

Manet lucrează cu ardoare concentrată. Deși sănătatea îi este din ce în ce mai șubredă și durerile nu-l slăbesc nici o clipă, de la 14 noiembrie o mare speranță îi insuflă puteri noi. În acea zi, Gambetta își formase guvernul, numindu-l pe Antonin Proust ministru al Artelor; era imposibil ca în cel mai scurt timp Manet să nu fie făcut cavaler al Legiunii de onoare.

« Să consimți a fi decorat, spunea odinioară Baudelaire cu vocea lui disprețuitoare, înseamnă să recunoști statului sau suveranului dreptul de a te judeca. » Dar Manet nu face parte din rasa marilor orgolioși, care consideră că toate onorurile sînt fariseisme și le disprețuiește. În această privință de multe ori avusese schimburi de cuvinte cu Degas. Atunci cînd De Nittis a fost, în 1878, decorat, iar Manet îl felicita în prezența lui Degas care i se adresa batjocoritor, Manet îi spuse acestuia: « Dragul meu, dacă n-ar exista recompensele, eu unul nu le-aș inventa, dar ele există. Și cînd poți, e bine să ai tot ce te poate diferenția de marea masă. Este un bun cîștigat și o armă în plus. . . Nu sînt decorat, e drept, dar nu e vina mea, și te asigur că am să fac tot ce-mi stă în putință ca să fiu! » La care Degas îi riposteză furios: « Firește, nici nu mă îndoiesc, de mult mi-am dat seama cît ești de burghez ». Nemurirea? Prin opera lui Manet domină întregul veac și timpurile viitoare, dar în ochii săi trei centimetri de panglică roșie [2] valorează infinit mai mult. Acordîndu-i-le, Antonin Proust poate fi sigur că-l face fericit.

Era încetățenită uzanța ca oricărui artist devenit « H.C. » să i se acorde Legiunea de onoare. Totuși, este îndoielnic că fără ajutorul lui Proust lucrurile ar fi mers de la sine pentru Manet. Academiștii manevrează și se plîng peste tot. La 30 decembrie, cînd Gambetta prezintă președintelui Republicii lista noilor cavaleri ai Legiunii de onoare, la numele lui Manet, Jules Grévy sare ca ars: « Manet! Asta nu! Pentru nimic în lume! » Însă cu tonul lui auto-

[1] *Toamna* se află la Muzeul din Nancy (donația Méry Laurent).
[2] Legiunea de onoare.

ritar, Gambetta îi o retează scurt: « E bine stabilit, nu-i așa, domnule președinte, că fiecare ministru e stăpîn în departamentul său pe decorații. » Grévy, plecînd capul, semnează decretul.

Manet e în culmea fericirii. Temerile de viitor, moartea ce-i dă tîrcoale, uită totul. Cavaler al Legiunii de onoare! În fața celor care-l felicită face planuri peste planuri. Are să se apuce de două tablouri din ciclul *Anotimpuri*. Are să facă un nou portret al baritonului Faure, trecut și el de Proust, ca și Braquemond, pe lista noilor decorați. Va picta... Dar ce nu va picta? Merge pînă la a stabili ce va prezenta la viitoarele Saloane: va picta o scenă militară cu un gornist în prim plan; apoi o Amazoană... Nu are astîmpăr, nu poate sta locului. Într-o zi Mallarmé vine la atelier cu cîinele lui, un ogar neastîmpărat, pe nume Saladin. Manet, temîndu-se pentru tablouri, leagă ogarul în curtea imobilului spunînd: « Lasă prostiile Mallarmé, cîinele dumitale o să-mi sfîșie pînze în valoare de treizeci de mii de franci și pe deasupra mai e și virgin, imbecilul! — De unde știi? — Cum? n-ai observat?... Nu știe să ridice piciorul cînd își face nevoile! »

Manet vorbește cui vrea să-l asculte despre o grabnică « însănătoșire », însă rîsul a început să-i înghețe pe buze. Cînd se întrerupe din lucru pentru a se odihni, ca să poată ajunge la divan, tremurînd din toate mădularele, e nevoit să se sprijine în baston. Durerile se întețesc. Nieuwerkerke, fostul supraintendent general al Artelor Frumoase din timpul lui Napoleon al III-lea, i-a transmis felicitări prin criticul Ernest Chesneau. « Cînd îi vei scrie, îi răspunde Manet lui Chesneau, să-i spui că mă simt măgulit că și-a adus aminte de mine, dar că ar fi putut să mă decoreze. Mi-ar fi făcut o situație; acum e prea tîrziu. Nimic nu mai poate șterge douăzeci de ani de insucces. » Prea tîrziu! Umbra se așterne peste viața lui. Cînd Proust, care își pierduse portofoliul ministerial foarte repede, — demisionat la 26 ianuarie, cabinetul lui Gambetta nu viețuise decît șaptezeci și șapte de zile — îi spune la un moment dat că ceasul dreptății va suna și pentru el, Manet rămîne o vreme tăcut, apoi, în șoaptă, ca pentru sine, murmură trist: « Ceasul dreptății, las' că știu eu ceasul acela, care începe să ne facă să trăim abia atunci cînd sîntem morți! »

Cuvîntul « moarte » îl pronunță acum tot mai des. În mai, are bucuria să vadă la Salon *Primăvara* și *Barul de la Folies-Bergère* purtînd mențiunea H.C.; acum nimeni nu mai rîde de tablourile lui; dacă unii își mai permit oarecari critici, considerînd, de pildă, compoziția *Barului* prea complicată, cu oglinda aceea și jocul reflexelor — un adevărat « rebus » — , ele sînt examinate cu atenție, în mod serios și în general se discută ca despre opere valoroase. De altfel, inițialele « H.C. » impun publicului. Prestigiul celor două majuscule face din Manet un artist consacrat; ele invită la meditație, dau curaj simpatizanților, care nu îndrăzneau să se pronunțe în favoarea lui, și îmblînzesc pe cei ostili. « Nu voi fi niciodată integral de acord cu domnul Manet, scrie Albert Wolff în *Figaro-Salon* la 1 mai; ura lui față de pictura linsă și pomădată îl face de multe ori să-și depășească intențiile. Dar, nici vorbă, este un temperament deosebit; pictura lui nu e oarecare, nu seamănă cu a celorlalți. . . » Da, într-adevăr, Antonin Proust nu greșea spunînd că va suna curînd ceasul dreptății. « Acest om e o forță », afirmă un critic; este un « Goya francez », spune un altul. Manet e pe cale să-și atingă țelul. Dar ceasul victoriei nu va fi oare în același timp și ceasul înfrîngerii? Doamne Dumnezeule, ce a căutat pe vaporul acela? « Vă mulțumesc pentru amabilele dumneavoastră cuvinte, îi scrie Manet lui Wolff, dar vă asigur că nu m-ar supăra deloc să citesc, în sfîrșit, încă în timpul vieții, articolul formidabil pe care mi-l veți consacra după moarte ».

Fiindcă moartea stă la pîndă, e aproape de tot; o simte cum se apropie, deși nu vrea să se gîndească la ea. Boala îl macină. Scurtele perioade cînd poate lucra, sînt întrerupte de intervale din ce în ce mai mari de odihnă. Dar se întîmplă ceva și mai grav încă decît sleirea puterilor, mai grav chiar decît durerile: la tot pasul se poticnește de anumite probleme de execuție, probleme considerate odinioară elementare, dar la care acum trudește din greu fără să izbutească întotdeauna să le rezolve. Crispat, se încăpățînează; îl copleșește sentimentul că este pe cale să-și piardă forța creatoare și pictează, răzuiește, o ia de la început, pînă cînd se prăbușește pe divan. Vlăguit și demoralizat, dar dornic să-și păstreze cu orice preț încrederea într-un viitor mai bun.

Lucrează pasteluri înfățișînd-o pe Méry Laurent și pe prietena acesteia, austriaca Irma Brunner. Poate că i-ar face bine aerul de la țară; l-ar mai înviora! Se va stabili în timpul verii la Rueil, într-o vilă situată pe rue du Château, nr. 18, proprietatea dramaturgului Labiche. Casa nu este prea frumoasă, în ciuda fațadei împodobită cu fronton și coloane; grădina e mai degrabă săracă. Cel puțin va fi aproape de fratele său Eugène și de Berthe, care pentru moment locuiesc la Bougival. Cele două perechi se vor putea vedea adeseori. Din nefericire, contrar așteptărilor, la Rueil starea lui se înrăutățește încă din primele zile. Durerile se intensifică mai ales în piciorul stîng. Abia dacă mai poate face cîțiva pași. Se plimbă uneori cu trăsura prin împrejurimi, însă de cele mai multe ori nu se mișcă din fotoliul instalat în mijlocul grădinii. Zilele, nesfîrșit de lungi, trec monoton. Cînd îl mai lasă durerile, Manet moțăie. El, care expediase de la Bellevue prietenilor săi o întreagă corespondență acuarelată, acum nu mai răspunde la scrișori. « Trebuie să mă înarmez cu toată prietenia ce ți-o port, pentru a-ți răspunde », scrie el în biletul către Méry Laurent. El, care niciodată n-a fost pasionat de lectură, se cufundă în romanele lui Ponson du Terrail, în *Rocambole*. Încearcă totuși să lucreze, să picteze unele aspecte din grădină, dar rareori depășește stadiul de eboșă. Singurele lucrări pe care le execută cu ușurință sînt naturile moarte cu flori sau fructe, mici compoziții fermecătoare, care nu-i satisfac însă nici pe departe pofta de a picta. « Ca să mă simt bine, ar trebui să pictez », îi scrie el lui Méry.

Se cocîrjează. Trăsăturile se adîncesc. Doarme prost. Vara i se pare tot atît de puțin clementă ca și în anul precedent. Ploaie și vînt. Îi este frig. Se ghemuiește tremurînd la gura sobei unde focul este aprins special pentru el. Din cînd în cînd doctorul Siredey își face apariția și mărturisește în șoaptă doamnelor Manet cît de îngrijorat este de evoluția bolii. Precauții inutile: Manet știe foarte bine la ce trebuie să se aștepte. De altfel ziarele au avut grijă să-l informeze; i-au făcut « gluma proastă » — cum spune el aceleiași Méry — « să publice un deplorabil buletin de sănătate », reprodus peste tot.

Posomorît, Manet cade adesea pe gînduri. Se gîndește la ai lui. Se gîndește mai ales la « cumnatul » său. Bietul

Koëlla. Biet fruct al dragostei, sacrificat convenienţelor, bicisniciei, sacrificat « laturii » Manet; aceea care pretindea supunere, şi după fiecare scandal îl readucea la maestrul său Couture, aceea care îl făcea să rîvnească la onoruri oficiale, în timp ce « latura » cealaltă, « latura Fournier » îl împingea spre aventuri şi revolte. Cum să repare, cît de cît, greşelile lui faţă de Koëlla?
La 30 septembrie, Manet îşi face testamentul.
« Instituiesc legatar universal pe Suzanne Leenhoff, soţia mea legitimă », începe el. Apoi continuă: « Ea va lăsa moştenire, la rîndul ei, lui Léon Koëlla, zis Leenhoff, care m-a îngrijit cu desăvîrşit devotament, tot ceea ce i-am lăsat, şi, adaugă el, cred că fraţii mei vor considera foarte firesti aceste dispoziţii ».
Lasă cu limbă de moarte să se organizeze o vînzare a tablourilor, schiţelor şi desenelor aflate în atelier, şi îl roagă pe Théodore Duret să trieze cum va crede de cuviinţă ce trebuie să meargă la licitaţie şi ce să fie distrus. « Din ceea ce va rezulta din vînzarea tablourilor mele, consemnează el, va fi prelevată o sumă de 50.000 de franci [1] care va fi înmînată lui Léon Koëlla zis Leenhoff; restul va fi înmînat Suzannei Leenhoff, soţia mea. »
Manet instituie executor testamentar pe vărul său Jules de Jouy şi împuterniceşte pe soţia sa să împartă cîteva amintiri fraţilor şi prietenilor, apoi semnează.
Recitește ce-a scris. Sînt oare destul de explicite dispoziţiile lui în privinţa lui Léon Koëlla? N-ar trebui să facă mai multe precizări? Şi chiar atunci, pe loc, adaugă în post-scriptum: « Rămîne bine stabilit că Suzanne Leenhoff, nevasta mea, va lăsa prin testament lui Léon Koëlla, zis Leenhoff, averea moştenită de la mine. »

Înapoindu-se la Paris în octombrie, Manet încearcă să lucreze, să se pregătească pentru Salonul din 1883.
Cu accese de furie, cu scîrbă, foarte anevoie, continuă să picteze. Nu vrea să admită că i-au scăzut puterile, că îl paralizează neputinţa.
Luptă, se zbuciumă. Şi-a reluat proiectele din ianuarie, scena militară cu gornistul şi *Amazoana*. Dar bate pasul pe loc. La scena militară renunţă imediat. Nu va prezenta la Salon decît un singur tablou, *Amazoana*, pentru

[1] Aproximativ 12.500.000 franci în monedă actuală (125.000 F.N.).

care face — cu cît chin — trei schițe. Un tablou e destul. Cel puțin de ar fi o capodoperă! Cu fruntea îmbrobonată de sudoare, gîfîind, Manet se înverșunează asupra pînzei care se zgîlțîie sub loviturile pensulei sale. Blestemă, înjură. Cînd, la capătul puterilor, tremurînd, se întinde pe canapea, ochii îi rămîn pironiți asupra pînzei. Va izbuti el să termine odată afurisitul ăsta de tablou? Baudelaire care nu mai putea spune decît: La drrracu! La drrracu! și acum el care. Oare sfîrșitul va fi mai absurd și mai tragic decît se temea? Să te numești Manet, și să nu-ți mai rămînă decît prestigiul acestui nume! să fii admirat, dar să știi că mîinile măiestre cărora li se aduce prinosul, au încetat să mai existe. A fi, și a nu fi! Tîrîndu-și cu greu piciorul stîng, Manet se scoală, apucă paleta și, turbat de furie, se așază din nou în fața evoșei.

Alteori pictează pentru a se destinde cîte un mic tablou cu flori. Să picteze flori este ca și cum ar cînta un cîntec, cîntecul unei lumi pierdute. « Aș vrea să le pot picta pe toate », spune el cu duioșie. Necunoscuți, prieteni dragi, toată lumea îi trimite flori, fiindcă toți știu cît de mult îi place să le picteze, și ce mîngîiere sînt pentru el. Zilnic, Eliza, servitoarea doamnei Méry Laurent, îi aduce la atelier cîte un buchet din partea stăpînei sale. « Fiți cu băgare de seamă, domnule Manet, să nu răciți. Îngrijiți-vă bine », îi spune Eliza compătimitoare. Manet, înduioșat de atențiile acestei femei cumsecade, îi promite să-i facă portretul. Într-o zi... mai tîrziu... Într-o zi, mai tîrziu, cînd va redeveni Edouard Manet...

« Pierdut », e « pierdut ». Manet se ascunde « ca o pisică bolnavă ». Cu toate că este la fel de amabil și de primitor, toți își dau seama, datorită bruștelor lui stări de iritabilitate, că vizitele îi fac mai puțină plăcere decît altă dată. Nevolnicia, pe care nu vrea să și-o recunoască, dorește cu atît mai mult, s-o ascundă celorlalți. Ceilalți! ce importanță mai au acum? ce ajutor mai poate aștepta de la ei?! Manet își închipuie că lucrează pentru Salon; de fapt lucrează numai pentru a păstra ceea ce e pe cale să i se smulgă; a ajuns în clipa hotărîtoare, cînd omul rămîne singur în fața lui însuși și în fața destinului său. Ședințele înfrigurate din care iese zdrobit, ultimele zvîcniri ale unei agonii, strădania deznădăjduită a unui om în luptă cu moartea.

În jurul unui Manet cu figura cadaverică, se îmbulzesc amatorii de tablouri. Baritonul Faure îi amintește proiectul de portret, despre care discutaseră în ianuarie. Manet încearcă să scape, însă Faure nu-i dă pace, pînă cînd, vrînd nevrînd, pictorul se apucă de portret; nu-l duce însă prea departe. După ce schițează silueta cîntărețului — care, în timpul ședințelor, proțăpit în spatele lui, îl exasperează cu observațiile: « De ce faci așa, prietene? Cred că ar trebui să schimbi trăsătura asta a feții, să schimbi conturul » — se lasă păgubaș. Faure să facă bine să aștepte zile mai prielnice. Faure nu așteaptă însă zile mai prielnice, pentru a-și completa colecția. La 1 ianuarie 1883, după ce l-a felicitat pe pictor, alege din atelier cinci pînze, pentru care îi dă unsprezece mii de franci. La rîndul lui, Antonin Proust îi amintește că i-a promis *Primăvara*, și o cumpără cu trei mii de franci.

Pe zi ce trece Manet este tot mai posomorît. Nedrept, ca toți bolnavii, îi aruncă mamei sale cu cruzime: « Decît să aduci pe lume astfel de copii mai bine te lipseai. » Este indignat împotriva oamenilor sănătoși. Aristide, portarul din strada Amsterdam îi dovedește în fel și chip atașamentul ce-l poartă. « Mă exasperează, e prea sănătos », spune Manet. În ciuda faptului că e sleit de puteri, se încăpățînează să meargă la atelier, unde se închide, și, șchiopătînd, merge de la șevalet la divan și înapoi de la divan la șevalet, uneori surescitat, alteori deprimat. Sînt zile cînd se prăbușește pe canapea și stă acolo ore întregi într-o stare de totală prostrație. În februarie, într-o după amiază, amicul său Prins bate la ușă. Primirea este « amară »: « Muribunzii nu-s prea plăcuți la vedere... Îți mulțumesc în orice caz... » Apoi, fără să se mai ocupe de Prins care se așezase pe divan, își privește *Amazoana*. « Nu-i ceea ce-ar trebui să fie, monologhează el. Fondul nu e bun. » Se scoală în picioare, își ia paleta și începe să picteze nervos... Parcă s-a mai înseninat. Sporovăiește, îi pune întrebări oaspetelui său, glumește, zîmbește. Deodată, Prins tresare: Manet lasă din mînă paleta, face cîțiva pași înapoi, se clatină. Pensula i-a scăpat din mînă. Bîjbîie ca un orb, se învîrtește pe loc, încearcă să umble, geme încetișor. Înainte ca Prins să fi putut schița un gest pentru a-l ajuta, Manet cade pe divan cu amîndouă mîinile înainte.

Sensibilul Prins își dă seama că cel mai bun lucru ce-l poate face e să pară indiferent. Se preface că n-a observat nimic. Manet tocmai arătase cu pensula spre una din schițele amazoanei agățată pe perete. Prins începe să o examineze.
În spatele lui, Manet își « freacă » piciorul cu ochii ațintiți pe pînză. Ochii îi scînteiază. Brusc se ridică și cu cuțitul de paletă sfîșie *Amazoana* [1] de jos în sus.

Amazoana nu va fi niciodată terminată. Manet nu expune nimic la Salonul din 1883. O să recîștige timpul pierdut la cel din 1884.
Cînd se simte puțin mai bine, se duce la atelier și pictează flori. Dar oboseala e atît de mare încît de cele mai multe ori, împotriva voinței lui, se vede nevoit să rămînă acasă. Din două zile, una stă în pat.
În ajunul Paștelui, sîmbătă 24 martie, cînd Eliza vine, ca în fiecare zi, să-l vadă, Manet o roagă să-i pozeze și începe să-i facă portretul în pastel. . . O simplă schiță; ultima. Întors acasă, Manet se culcă. Nu se va mai scula.
În cursul nopții de sîmbătă spre duminică, piciorul stîng, care din cenușiu începuse să bată spre negru, îl chinuie cumplit. Vaietele lui trezesc toți locatarii imobilului. Duminică dimineața Koëlla aleargă la doctorul Siredey, care își dă seama că e vorba de gangrenă și decide să se consulte cu chirurgii Verneuil și Tillaux. Aceștia consideră indispensabilă amputarea piciorului stîng, însă ezită să facă operația din cauza stării de extremă slăbiciune a bolnavului. Mai întîi ar trebui să prindă putere. Doctorul Marjolin avea să panseze în fiecare dimineață piciorul gangrenat.
Veștile alarmante nu vor întîrzia să se răspîndească în tot Parisul. « Manet este cum nu se poate mai rău », îl informează Pissarro pe fiul său Lucien la 29 martie. « Manet e pierdut », afirmă Degas. « Manet agoni-

[1] Raportată de Prins. Amintirile acestuia, culese de fiul său, sînt dintre mărturiile cele mai serioase asupra morții lui Manet. Cînd, după decesul pictorului, doamna Manet l-a întrebat ce pînză ar vrea să aibă în memoria dispărutului, Prins — și gestul îl caracterizează — nu a avut nici o clipă de ezitare; a ales *Amazoana* sfîșiată, la care, cu generozitate, doamna Manet a adăugat una din cele două schițe.

zează », publică la 7 aprilie l'*Illustration*. În realitate, Manet se simte ceva mai bine. Nu cedează încă. Îl preocupă Salonul care se va deschide peste două săptămîni, Salonul unde nu va figura, în timp ce adversarii lui vor fi acolo, ticăloşii. Vorbind lui Proust despre Cabanel, exclamă acru: « El e sănătos! » Îl preocupă exclusiv Salonul, certurile doctorilor care îşi dispută onoarea de a-l îngriji lăsîndu-l complet indiferent. În jurul patului său, alopaţii şi homeopaţii discută aprig. Doctorul Simon, faimosul homeopat, contestă oportunitatea operaţiei şi susţine chiar că intervenţia va fi mortală. Trimite în solie la bolnav pe doctorul Gachet [1], prieten al artiştilor, care vizita şi el uneori pe Manet. Convorbirea cu Gachet se încheie într-o atmosferă de destindere. « Cînd mă voi simţi mai bine adă-mi copiii, să le fac portretul. » În ciuda suferinţelor, pictorul vrea să fie optimist. Merge pînă acolo încît cere unui specialist în miniaturi să-i dea lecţii.

Dar gangrena avansează; urcă spre genunchi. Laba piciorului este într-o stare înspăimîntătoare; unghiile cad. La 18 aprilie, chirurgii declară operaţia iminentă. Doctorul Siredey îi cere acordul. « Ce să fac, răspunde el, dacă nu există alt mijloc să scap de afacerea asta, suprimaţi-mi piciorul şi să se termine odată! »

În ziua de 19, la orele zece dimineaţa, Manet este transportat în salon şi culcat pe o masă mare. În prezenţa doctorilor Siredey şi Marjolin, a doi interni şi a unuia dintre fraţii artistului, Gustave, chirurgul Tillaux purcede după ce l-a anesteziat pe pacient, la amputarea piciorului de la genunchi.

Aparent, pictorul suportă foarte bine operaţia. Zilele următoare sînt foarte liniştite. Manet însă nu mai scoate decît arareori cîte un cuvînt, şi atunci numai pentru a se plînge, ca toţi operaţii, de dureri în membrul amputat. Poate nici nu-şi dă seama că piciorul i-a fost tăiat? Detaliu macabru, Koëlla, vrînd să aprindă focul în salon, descoperă piciorul în spatele apărătoarei şemineului, pe grătar.

Léon Koëlla are mult de furcă pentru a-şi apăra « cumnatul » de nepoftiţi. Tot Parisul, prieteni apropiaţi sau

[1] Vezi în legătură cu doctorul Gachet *Viaţa lui Cézanne* şi *Viaţa lui Van Gogh*, unde joacă un rol important.

cunoştinţe îndepărtate dau buzna ca să aducă omagiul lor pictorului. Koëlla nu admite decît intimii, mult prea numeroşi şi ei. Dacă ar accepta să primească pe toţi cei care pretind că-l cunosc pe Manet, apartamentul ar fi neîncăpător. La uşă se afişează zilnic buletinul de sănătate, redactat de doctorul Marjolin; în faţa imobilului, din zori şi pînă seara, grupuri de oameni staţionează tăcuţi.

Manet, în patul lui, suferă de dureri la piciorul pe care nu-l mai are. Claude Monet venise să-l îmbărbăteze pe cel care îi fusese ca un frate mai mare. « Fii atent, mă loveşti la picior », îi strigă el, văzîndu-l că-şi pune cascheta pe cuvertură. Temperatura creşte mereu. Uneori Manet delirează. Alteori se simte mai bine. Îşi priveşte prietenii, rudele care stau în jurul lui. Koëlla, Chabrier, Berthe Morisot, Mallarmé, Prins... Îi vede oare?

Afară, mulţimea aşteaptă, pe zi ce trece tot mai numeroasă. Buletinele de sănătate sînt liniştitoare, însă veştile ce se strecoară sînt mult mai puţin optimiste. « Adevărul este că febra continuă să crească. Cred că situaţia este mai gravă ca oricînd. Are frisoane, ceea ce nu e a bună », scrie Zola la 28 aprilie unuia dintre corespondenţii lui. Duminică, 29, începe agonia.

Abatele Hurel soseşte şi el. Îl informează pe Koëlla că vine cu o misiune din partea arhiepiscopului de Paris: acesta se oferă să-i administreze lui Manet Sfînta împărtăşanie. Koëlla îi răspunde că « nu vede necesitatea ». Abatele insistă. « Dacă naşul îşi va manifesta dorinţa de a se împărtăşi, răspunde Koëlla, puteţi conta pe mine. Vă voi anunţa imediat. Dar nici să nu vă gîndiţi că i-aş putea propune eu aşa ceva. »

Agonia « chinuitoare, atroce » durează pînă a doua zi seara. « Agonie înspăimîntătoare!... Moartea sub unul din aspectele ei cele mai groaznice », va scrie Berthe Morisot. Manet horcăie, are convulsii. Nu-şi dă obştescul sfîrşit decît luni seara, la ora 7. Moare în braţele fiului său.

În aceeaşi zi, luni, 30 aprilie 1883, în ajunul inaugurării Salonului, obişnuiţii vernisajelor umpleau sălile palatului Industriei. Imensa clădire zumzăia de zgomotul miilor de voci.

Dar iată că un freamăt străbate mulţimea. Cineva a adus
 vestea: Manet a murit. Manet, omul împotriva căruia,

în același Salon, se dezlănțuiseră atîtea furii, autorul *Dejunului pe iarbă*, al *Olympiei* și al pisicii negre, al *Argenteuil*-ului cu apa mult prea albastră; Manet care a ajuns *hors-concours* la patruzeci și nouă de ani. Manet care astăzi este absent din acest Salon.
Și atunci brusc, de parcă prezența morții a dezvăluit în sfîrșit, cu o evidență de netăgăduit, marea însemnătate a artistului dispărut, o liniște adîncă se așterne peste mulțime; unul după unul, bărbații se descoperă. « Nu știam că a fost atît de mare » va spune a doua zi Degas.

MANET ET MANEBIT

Manet va fi îngropat în cimitirul Passy la 3 mai. « Numai prin ecoul ce-l stîrneşte moartea unui om ne putem da seama de locul ce-l ocupa atunci, cînd era în viaţă, scrie la 12 mai *La Vie Moderne*. A doua zi după decesul lui Manet, toate ziarele vuiau de numele lui, şi de opt zile... rumoarea provocată de această dispariţie încă nu s-a potolit. »

Din clipa aceea, gloria lui Manet nu va conteni să crească. Pentru a demonstra acest lucru, prietenii pictorului au luat hotărîrea ca înainte de a desface atelierul, după cum era prevăzut în testament, să organizeze o vastă expoziţie cu operele lui. Îşi propuseseră ca manifestarea să aibă caracterul unei consacrări şi de aceea voiau să obţină o sală oficială, în cazul de faţă, sala Melpomena de la Şcoala de Arte Frumoase. Dacă Antonin Proust n-ar fi fost în acel moment raportorul bugetului, sau, cu alte cuvinte, un om care trebuia menajat, prietenii pictorului n-ar fi obţinut niciciînd această sală. La intervenţia lui însă, preşedintele Consiliului, Jules Ferry, le-a acordat-o. Cu doi ani în urmă, preşedintele Republicii Jules Grévy, inaugurase în aceeaşi sală o expoziţie asemănătoare consacrată lui Courbet. Se spera că primul demnitar al ţării va proceda la fel, cu ocazia retrospectivei Manet. Dar preşedintele a tergiversat, preferînd pînă la urmă să se abţină, speriat fiind probabil de reacţia academicienilor, furioşi că sanctuarul le-a fost profanat de « acest gunoi fără seamăn » cum denumea Edmond About opera lui Manet.

Expoziția a avut loc între 5 și 29 ianuarie 1884. Cuprindea 116 tablouri, 31 de pasteluri, 7 acuarele și aproximativ 40 de gravuri în apă-tare, litografii sau desene; s-a bucurat de un succes extraordinar. A fost vizitată de cincisprezece mii de persoane. Prefața catalogului a fost semnată de Zola.

Cîteva zile după închidere, la 4 și 5 februarie a avut loc la Hotelul Drouot licitația lucrărilor (93 picturi, 30 pasteluri, 14 acuarele, 23 desene, 9 gravuri în apă-tare sau litografii). S-a obținut un total de 116.637 franci [1], sumă foarte divers apreciată. « Această licitație, scria Albert Wolff, a fost una dintre cele mai fermecătoare nebunii ale timpului. » Renoir era de părere că rezultatul fusese « dincolo de orice așteptări ». Însă, după Berthe Morisot, familia spera să realizeze cel puțin două sute de mii de franci, avînd în vedere, după cum observa Tabarant, « că un mic Meissonier ar fi depășit cu mult această sumă ». De altfel, multe tablouri fuseseră cumpărate chiar de Suzanne, de Léon Koëlla sau de Eugène Manet. Printre amatori au fost semnalați Durand-Ruel, Théodore Duret, baritonul Faure, Caillebotte și Emmanuel Chabrier, a cărui nevastă tocmai primise o moștenire și în loc să cumpere diamante, cum avusese de gînd la început, a preferat să-și facă o colecție de tablouri.

Un nou omagiu a fost adus pictorului în 1889 în cadrul Expoziției universale, cu ocazia centenarului Artei franceze. Însărcinat să pregătească centenarul, Antonin Proust a izbutit să includă 14 opere de Manet, atrăgîndu-și prin aceasta dușmănia academicienilor care s-au dedat la atacuri veninoase, țipînd că arta se « proustituează ».

Cu cît creștea faima lui Manet, cu atît se arătau academicienii, oficialitatea, mai puțin dispuși să-l admită. De aceea, cînd, în cursul aceluiași an, în 1889, au aflat că Claude Monet plănuia să deschidă o listă de subscripție spre a cumpăra de la doamna Manet *Olympia* și a o dărui apoi Statului, pentru ca într-o zi tabloul să poată fi expus la Luvru, pontifii artelor nu s-au mai putut stăpîni. « Mi s-a povestit, îi scria Berthe Morisot lui Claude Monet, că cineva, al cărui nume nu-l știu, s-a

[1] Aprox. 30.000.000 franci în moneda actuală (300.000 F.N.).

dus la Kaempfen (*directorul Artelor Frumoase*), pentru a sonda terenul; se pare că Kaempfen a făcut o criză de furie « de oaie turbată » afirmînd că, atît timp cît va fi acolo, nici un singur Manet nu va intra la Luvru, şi că atunci interlocutorul s-ar fi ridicat spunînd: « Foarte bine, o să avem noi grijă să plecaţi, iar după aceasta îl vom introduce pe Manet ».

Claude Monet n-a dezarmat, cu toate că s-au ivit şi unele neaşteptate împotriviri. Antonin Proust, încă sub impresia injuriilor ce plouaseră asupra lui cu prilejul centenarului, nu numai că a refuzat anticipat să facă cel mai mic demers, dar chiar a contestat că *Olympia* ar merita onorurile Luvrului, mergînd pînă la a declara într-un interviu că subscripţia nu avea alt scop decît de a o ajuta « pe văduva marelui pictor »; ceea ce nu l-a împiedicat să-i trimită lui Claude Monet cinci sute de franci.

Zola, la rîndul său, l-a informat pe Monet că nu va participa la subscripţie. « Îmi pare rău, dar... este un principiu al meu de a nu cumpăra tablouri nici chiar pentru Luvru... L-am apărat destul cu pana mea pe Manet, aşa că nu mă tem că mi s-ar putea imputa că îi contest valoarea. Manet va ajunge la Luvru, însă numai datorită lui însuşi, ca o recunoaştere naţională a talentului său, şi nu sub forma ocolită a acestui cadou care totuşi are un iz de clică şi de reclamă. » Reacţia scriitorului l-a surprins în mod dureros pe iniţiatorul subscripţiei — Monet a fost literalmente « uluit », spune Geffroy — însă în fond nu era chiar atît de neaşteptată; Zola publicase în 1886 romanul *L'Oeuvre* şi mulţi se întrebau dacă nu era chiar Manet modelul personajului central al cărţii, pictorul ratat Claude Lantier (vezi *Viaţa lui Cézanne*). Zola evoluase mult şi dacă îşi mai amintea uneori de bătăliile de odinioară, era mai ales pentru a nu-şi dezavua propriul trecut. « N-aveam dreptate, declara el în 1896, decît fiindcă eram plini de entuziasm şi de fervoare »[1].

---

[1] În timpul vieţii lui Manet, *Le Messager d'Europe* din Petrograd publică în 1879 un articol al lui Zola (în traducere rusească) unde se spunea: « După părerea mea, impresioniştii sînt nişte pionieri. La un moment dat îşi puseseră mari speranţe în Manet; cred însă că Manet s-a epuizat din cauza unei producţii prea grăbite; se mulţumeşte cu aproximaţii; nu studiază natura cu pasiunea adevăraţilor

Claude Monet fixase la douăzeci de mii de franci plafonul subscripției; cu o diferență de cîteva sute de franci, suma a fost repede atinsă [1]. În februarie 1890, Claude Monet a început tratative cu organele administrative; după cîteva luni de discuții, reprezentanții Statului au acceptat să primească pe *Olympia* în dar, fără a-și lua însă vreun angajament ferm în privința ei. Monet s-a hotărît în cele din urmă să facă unele concesii. În noiembrie 1890, *Olympia* a fost expusă la muzeul Luxembourg, așteptînd un transfer *posibil*, dar nici de cum *sigur*, la Luvru. Abia șaptesprezece ani mai tîrziu, în februarie 1907, la ordinul fără replică al lui Clémenceau, prietenul lui Monet, pe atunci președinte al Consiliului de Miniștri, *Olympia* a fost în sfîrșit instalată la Luvru.

În 1894, cu ocazia donației făcută Statului de Gustave Caillebotte, oficialitatea și-a manifestat odată mai mult dușmănia față de Manet (vezi amănunte în Viața lui Cézanne). Din șaizeci și cinci de lucrări de Manet, Degas, Claude Monet, Renoir, Pissarro, Cézanne, Sisley cît cuprindea donația, au fost înlăturate, în mai 1895, douăzeci și șase. Dintre operele lui Manet au fost acceptate *Balconul* și *Angelina* (care au intrat astfel la Muzeul Luxembourg), dar a fost refuzată « *Partida de crochet la Boulogne* ».

Piedicile puse de academiști nu mai aveau însă nici un efect în fața prestigiului mereu crescînd al pictorului Manet. Amatorii, tot mai numeroși, ofereau pentru tablourile lui prețuri din ce în ce mai ridicate. În 1912, o pînză de Manet, *Lecția de muzică*, a fost cotată la licitație publică cu 120.000 franci, adică mai mult decît produsese vînzarea întregului atelier în 1884, cînd această pînză fusese adjudecată pentru suma de 4.400 de franci. În zilele noastre însă, o asemenea sumă poate părea deri-

---

creatori. Toți acești artiști sînt prea ușor satisfăcuți. Disprețuiesc pe nedrept soliditatea operelor îndelung gîndite; de aceea credem că ei nu vor face altceva decît să indice drumul marelui artist al viitorului, așteptat de toți ». Acest articol, din care presa franceză a reprodus cîteva pasaje, l-a întristat pe Manet. Destul de jenat, Zola l-a asigurat pe pictor că articolul său fusese deformat prin traducere. Manet n-a mai cerut alte explicații de teamă să nu descopere adevăruri prea neplăcute.

[1] «Iată o sumă cu care să plătești o bucățică din *Olympia*», îi scrie Toulouse-Lautrec, trimițînd o sută de franci.

zorie. După cum semnalasem, în 1958, la vînzarea colecției Goldschmidt, de la Londra, *Strada Mosnier pavoazată* a găsit achizitor pentru 113.000 livre sterline, echivalentul a 130.000.000 franci. (Alte două tablouri de Manet au fost adjudecate la aceeași licitație cu 65.000 și respectiv 89.000 lire sterline).

Astfel se preciza încetul cu încetul triumful lui Manet, în timp ce pictorii, care îl combătuseră cu atîta vehemență, erau dați uitării. În 1932, cu ocazia centenarului nașterii artistului, victoria lui era de mult statornicită. Manet a fost sărbătorit cu multă pompă. La muzeul Orangerie s-a deschis cea mai importantă expoziție din toate cîte s-au organizat după 1884.

Opera lui Manet — care cuprinde peste patru sute de picturi, mai bine de o sută de acuarele, optzeci și cinci de pasteluri, la care se adaugă aproximativ o sută de lucrări de gravură (aquaforte, litografii etc.) — este acum răspîndită în toată lumea, fie în colecții particulare, fie în muzee. Muzeul Jeu-de-Paume, de la Paris, posedă el singur treizeci și două de lucrări de Manet, printre care se numără *Lola de Valencia, Dejunul pe iarbă, Olympia, Copil de trupă cu piculina, Balconul, Clar de lună în portul Boulogne, Doamna cu evantai* (Nina de Villard), *Blonda cu sînii goi, Fată servind bere,* portrete reprezentînd pe Berthe Morisot, Doamna Manet-mama, Clémenceau, Mallarmé, Irma Brunner, precum și cîteva naturi moarte.

La 19 aprilie, cînd lui Manet i se amputa piciorul, Eva Gonzalès — care avea treizeci și patru de ani — năștea un băiat. Moartea lui Manet a îndurerat-o profund. La 5 mai a murit și ea în urma unei embolii.

Alte două decese aveau să îndolieze în scurtă vreme familia pictorului. Gustave, fratele său, moare la 18 decembrie, 1884, iar bătrîna doamnă Manet, paralizată încă din 1883, se stinge la 8 ianuarie 1885. (Gustave Manet, patronat de Clémenceau, îi succedase acestuia în 1876, în calitate de consilier municipal în Montmartre; Gambetta îl numise apoi inspector general al penitenciarelor.)

Cel de al doilea frate al pictorului a murit subit la 13 aprilie 1892. Devenise excesiv de nervos, iar Berthe Morisot a trăit alături de el în această perioadă clipe extrem de dureroase. Mallarmé a fost pentru ea, în tot

acest răstimp, după cum reiese din corespondența lor, un prieten exemplar. Berthe Morisot a murit și ea la 2 martie 1895. Își doarme somnul de veci în cimitirul Passy în cavoul unde Manet se odihnește alături de Eugène și de Suzanne.

Foarte mulți dintre intimii artistului și-au încheiat viața în mod jalnic. Emmanuel Chabrier, care l-a veghiat în ultimele lui clipe, a avut fără să-și dea seama viziunea anticipată a propriului său sfîrșit. În ultimele luni ale anului 1883 a început să simtă unele tulburări ce trădau o boală asemănătoare cu cea care îl răpusese pe Manet. Hidroterapia nu a putut să împiedice evoluția bolii. În 1890 s-a declarat paralizia generală. Ca și Manet, Chabrier a luptat din răsputeri încercînd să termine drama lirică *Briséis*, din care însă nu a putut compune decît un singur act. A murit în septembrie 1894; avea cincizeci și trei de ani. Nevasta lui a murit la scurt interval, ataxică și paralizată.

Nina de Villard n-a putut duce mult timp acea existență excesivă și istovitoare. În 1881, isteria i s-a accentuat în mod primejdios și a înnebunit; se credea moartă. Dacă era întrebată cum se simte, nu răspundea, apoi, dacă întrebările continuau, striga, rîzînd și plîngînd totodată: « Cum să-mi meargă? Nu-mi merge nicicum; nu vezi că sînt moartă?! » Internată într-o casă de sănătate, a încetat din viață în iulie 1884; și, așa cum dorise, a fost înmormîntată în rochia japoneză în care îi pozase lui Manet. Soțul ei, Hector de Callias a mers după dric pe două cărări, într-o stare de totală ebrietate.

În momentul morții lui Manet, nimeni nu mai știa nimic de mai mulți ani despre Victorine Meurent. Aceasta își realizase într-o oarecare măsură ambițiile artistice și reușise să fie primită de mai multe ori la Salon; în 1876 (an în care *Artistul* și *Rufele* fuseseră refuzate), Victorine expusese un autoportret, iar în 1879 — *O Burgheză din Nürenberg în secolul XVI;* apoi urmase tăcerea. Iată însă că la șase luni după decesul pictorului, prin august 1883, doamna Manet a găsit printre scrisorile ce-i sosiseră o ciudată misivă din partea Victorinei:

« Știți, fără îndoială, că am pozat pentru o mare parte din tablourile domnului Manet, și mai ales pentru *Olympia*, capodopera lui, scria Victorine. Domnul

Manet îmi purta mult interes și îmi spunea mereu că dacă își va vinde tablourile, îmi va da și mie o gratificație. Eram tînără pe atunci și neprevăzătoare... Am plecat în America. Cînd m-am înapoiat, domnul Manet care vînduse multe tablouri domnului Faure, mi-a spus că îmi revenea și mie ceva. Am refuzat și, mulțumindu-i din suflet, i-am spus că atunci cînd nu voi mai putea poza îi voi aminti promisiunea făcută. Timpul acela a venit mai curînd decît m-aș fi așteptat; ultima dată cînd l-am văzut pe domnul Manet mi-a promis că se va ocupa să-mi găsească un post de plasatoare la un teatru, adăugînd că îmi va da suma necesară pentru cauțiune... »

Pe scurt, Victorine, fără slujbă și fără bani, implora obolul doamnei Manet. Nu se știe cum a răspuns văduva pictorului acestei solicitări. În orice caz, oricît ar fi fost de generoasă, n-ar fi putut opri cu nimic iremediabila decădere. Victorine a expus pentru ultima oară la Salonul din 1885; vînzîndu-și farmecele veștede, încerca să-și procure ceva bani făcînd desene și oferindu-le prin localurile din Montmartre clienților. Pe urmă, a cîntat un timp la ghitară în fața cafenelelor din Place Pigalle exhibînd în același timp o maimuță. Era alcoolică. I se dăduse porecla «La Glu »[1]. Prin 1893, Toulouse-Lautrec o vizita uneori în maghernița unde locuia, aducîndu-i dulciuri. Este ultima informație ce o mai avem despre Victorine. S-a pierdut în noapte, fără să mai lase vreo altă urmă. Cît despre Antonin Proust, el și-a pus de bunăvoie capăt zilelor în 1905. Decepție sentimentală? Foarte multe zvonuri au circulat în vremea aceea. S-a spus că după ce s-a despărțit de femeia iubită, s-a gîndit mai întîi să se retragă într-o mănăstire. Amicii săi politici au contestat cu înverșunare acest zvon. Antonin Proust, spun ei, se neurastenizase din cauza unei arterioscleroze dureroase. Ori care va fi fost motivul, la 20 martie Proust a așternut pe o foaie de hîrtie cîteva fraze: « Sufăr prea mult. Cer tuturor iertare », și și-a tras două gloanțe în cap. Grav rănit s-a stins patruzeci și opt de ore mai tîrziu.

Méry Laurent nu l-a uitat niciodată pe Manet. « Ultima oară cînd am văzut-o, consemnează George Moore în

293

[1] Lipici. Aici în sens de crampon. *(N.R.)*

Memorii, am vorbit despre Manet. Mi-a spus că în fiecare an se duce să pună prima ramură de liliac pe mormîntul lui. »
Méry Laurent şi Mallarmé au păstrat în sufletele lor amintirea pictorului, întreţinînd relaţii, poate platonice, însă în orice caz foarte afectuoase. « A gîndi la tine, mai mult decît ades, pururi » îi scria poetul, denumindo « păunişţă, mică păuniţă, păunaş »: «Te iubesc mult, copila mea; şi asta fiindcă eşti prietenul desăvîrşit, odihnitor şi vesel şi în acelaşi timp o fiinţă dăruitoare de unice delicii... » Doctorul Evans a murit în noiembrie 1896, Mallarmé în septembrie 1898. La 26 noiembrie 1900, Méry Laurent s-a stins la rîndul ei. A donat *Toamna* oraşului său natal, Nancy.

Léon Koëlla înfiinţase în 1881 o bancă sub singurul nume sub care era cunoscut, acel de Leenhoff. Nu şi-a condus mai bine afacerile decît bunicul său Fournier. Banca a fost curînd lichidată. Koëlla a făcut apoi tot soiul de combinaţii financiare, sfîrşind prin a înflinţa un « Birou general al Crescătoriilor », înregistrat tot sub numele de Leenhoff, în strada Saint-Dominique, la nr. 94. « Se vindeau acolo, spune Tabarant, orătănii de rasă pură, pui, clocitoare, cotețe, praf pentru ouat, iepuri de casă şi cotețe de iepuri, unelte de pescuit, pînă şi rîme de momeală. un numeros personal trăia de pe urma acestei ciudate întreprinderi. Dintr-o tiparniţă destul de bine organizată, ieşeau cataloage ilustrate şi prospecte, care erau difuzate cu miile în fiecare zi. »
Suzanne, care locuise rînd pe rînd la Gennevilliers, în casa vărului Jules de Jouy şi la Asnières, şi-a petrecut ultimii ani din viaţă lîngă fiul ei, pe care continua să-l prezinte drept fratele ei.
Concomitent cu vînzarea păsărilor şi a rîmelor, Léon Koëlla, de comun acord cu mama sa, se îndeletnicea cu comercializarea lucrărilor lui Manet care mai rămăseseră. Ambroise Vollard a asistat la unele scene savuroase pe care ni le-a relatat; interesantă este mai ales povestea uneia dintre cele trei pînze inspirate lui Manet de execuţia lui Maximilian.

Fratele doamnei Manet *(este vorba, bineînteles, de Koëlla)*, considerase această pînză inferioară, pentru că

era mai puțin «finisată». Și deoarece ocupa prea mult loc pe perete, această replică a lui *Maximilian* a fost scoasă de pe șasiu, făcută sul și vîrîtă sub o mobilă într-un șopron. Într-o zi, fratele doamnei Manet și-a spus că s-ar putea scoate ceva bani din această pînză considerată nevandabilă. Sergentul, de pildă, care își încarcă pușca, prezentat singur, ar putea trece drept un tablou de gen. Sergentul a fost deci decupat și vîndut. După operație, restul tabloului prezenta cu atît mai puțin interes din punct de vedere comercial, cu cît o crăpătură brăzda pîntecele soldaților care țineau pușca la ochi. Pînza a fost pusă la loc sub mobilă, de unde fratele a mai scos-o odată ca să mi-o propună mie. Îmi amintesc aerul întristat al doamnei Manet cînd resturile au fost întinse pe jos. «Ce păcat că Edouard s-a înverșunat atît de mult asupra acestei pînze. Cîte lucruri frumoase ar fi putut picta între timp». Am încheiat afacerea, am înfășurat pînza și am plecat cu ea la rantoalat. . . Văzînd-o, meșterul exclamă: «*Sergentul* pe care l-am rantoalat pentru domnul Degas nu provine cumva din pînza aceasta din care lipsește o bucată?» Cînd cumpărase *Sergentul*[1], domnului Degas i se spusese că restul tabloului fusese distrus în mod accidental. Degas a recunoscut imediat pînza ca fiind aceea de unde fusese decupat sergentul său și a rămas înmărmurit, nemai găsind pentru a-și exprima indignarea decît cuvintele: «Iarăși familia, feriți-vă de familie!» Apoi, venindu-și în fire, s-a așezat între mine și tablou și, cu mîna întinsă deasupra lui, ca pentru o luare în posesie, mi-a spus: «Ai să-mi vinzi asta. Și ai să te întorci la doamna Manet să-i spui că vreau picioarele sergentului care lipsesc din fragmentul meu precum și ceea ce lipsește dintr-al dumitale: grupul format de Maximilian și generali. Spune-i că am să-i mai plătesc ceva. . .» M-am dus la doamna Manet. Fratele mă asculta. Dădu din cap. «Mi se părea că sergentul cîștiga în valoare dacă era prezentat fără picioarele care atîrnau ca o zdreanță; tot așa și soldații cu pușca la ochi mi se păreau mai interesanți fără grupul generalilor și fără puținul ce mai rămăsese din capul lui Maximilian. . . Dacă aș fi bănuit cîtuși de puțin că aceste petice de pînze mîncate de mucegai ar

[1] Împreună cu un alt fragment.

avea vreo valoare, n-aș fi aprins focul cu ele! » Eu însă m-am mulțumit să-i spun lui Degas că părțile care lipsesc din tablou au fost distruse de umezeala zidului. Dar el o ținea una și bună: « Vezi, Vollard, că trebuie să te ferești de familie! » În semn de protest, a lipit pe o pînză de dimensiunile prezumate ale tabloului inițial, atît *Sergentul* cît și fragmentul din *Execuția lui Maximilian* cumpărat de la mine, porțiunile pe care le-a lăsat albe, indicînd ceea ce lipsea din tablou [1].

Suzanne s-a stins din viață la 8 martie 1906 în locuința ei din strada Saint-Dominique. Din acel moment Léon și-a luat cu hotărîre numele său legal de Koëlla. Nu se însurase « de teama publicării stării sale civile, ne spune Tabarant, fapt ce ar fi stîrnit tot felul de bîrfeli pe seama numelui Koëlla și ar fi distrus-o pe maică-sa. . S-a însurat totuși foarte tîrziu, fiind vorba de fapt doar de o reglementare discretă, în liniște și intimitate ». Soția sa, o oarecare domnișoară Fanfillon, inventase « praful Fanfillon pentru ouat » și datorită acestui lucru, i se decernase « Meritul agricol ».
Trei ani înainte de moarte, Suzanne moștenise pe una din surorile ei, văduva pictorului Jules Vibert. Această soră pierduse în 1899 pe unul dintre cei doi fii ai săi, Edouard, în vîrstă de vreo treizeci de ani, cu o sănătate foarte șubredă și care nu avusese nici o profesie. Îndrăgind arta, și mai ales pictura, el executase numeroase copii după Manet. Suzanne privea aceste tablouri cu îngrijorare. După moartea ei, aproape toate picturile pe care le poseda adică cele cîteva opere ale lui Manet ce-i mai rămăseseră precum și numeroase copii făcute de Edouard Vibert, de-a valma cu picturile lui Jules Vibert și ale lui Rudolf Leenhoff, fratele Suzanei, au fost ștampilate de Léon Koëlla cu sigiliul « Succesion de Mme Veuve Édouard Manet ». Koëlla « nu a emis niciodată extravaganta pretenție că toate ar fi fost operele lui Manet », scrie Tabarant. Însă « curînd s-a întîmplat ceea ce trebuie să se întîmple. Ștampilele au fost greșit interpretate; se vorbea despre « ștampilele succesiunii »,

[1] Trebuie să amintim că aceste fragmente au fost separate din nou de National Gallery din Londra, care le-a cumpărat după moartea lui Edgar Degas.

dar se subînțelegea « succesiunea Manet ». Ceea ce a urmat, se poate lesne bănui. În fața aparentei identități, mulți au căzut în cursă. Cîți dintre aceștia n-au venit la noi, arătîndu-ne triumfători « ștampila succesiunii », care le dădea certitudinea că aveau de a face cu un Manet. Nu s-au lăsat convinși decît pe jumătate, spunîndu-și că, poate, într-o zi, vor ademeni vreun amator mai puțin informat ».

O ultimă mențiune în legătură cu Léon Koëlla. După ce s-a retras din afaceri, s-a instalat în satul Bizy, departamentul Eure, în Normandia. Luase cu el pe Eugène Vibert, fratele ingeniosului copist Edouard, un bătrîn care de mult nu mai era în toate mințile. Lîngă acest nenorocit care rătăcea prin sat rostind cuvinte fără șir, a trăit Léon Koëlla ultimele lui clipe. A murit în 1927 în același an cu Théodore Duret.

1796 — Se naşte Auguste Manet, tatăl pictorului.

1798 — *Se naşte Delacroix.*

1801 — Se naşte Edmond-Edouard Fournier, unchiul şi naşul pictorului.

1802 — *Se naşte Constantin Guys.*

1811 — Se naşte Eugénie-Désirée Fournier, mama pictorului.

1814 — Moare Clément Manet (născut în 1764), bunicul pictorului după tată. Se naşte Jules de Jouy.
Se nasc Hippolyte Lejosne, viitorul « maior » şi Louis Martinet.

1815 — *Se nasc Thomas Couture şi Meissonier.*

1819 — *Se nasc Courbet şi Jongkind.*

1820 — *Se naşte Nadar.*

1821 — *Se nasc Baudelaire şi Champfleury.*

1823 — *Se nasc Alfred Stevens şi Marcellin Desboutin.*

1824 — Moare Joseph-Antoine-Ennemond Fournier (născut în 1762), bunicul pictorului după mamă.
Romantismul triumfă la Salon (Masacrele de la Scio de Delacroix). *Se nasc Monticelli, Boudin, Gérôme, Cabanel.*

1825 — *Se naşte Emile Ollivier.*

1828 — *Se naşte Albert de Balleroy.*

1830 — Se naşte, la Zalt-Bommel, Suzanne Leenhoff.
Se nasc Pissarro, Castagnary, baritonul Faure.

1831 — Auguste Manet se însoară cu Eugénie-Désirée Fournier, la 18 ianuarie.
Se naşte Paul Durand-Ruel.

1832 — La Paris, în strada Petits-Augustins, nr. 5 (actualmente strada Bonaparte), la 23 ianuarie *se naşte Edouard Manet.*
Se naşte Antonin Proust.

1833 — Se naşte Eugène Manet, fratele pictorului.
Se nasc Bracquemond, Duranty, Bonnat.

1834 — *Se nasc Degas şi Whistler.*

1835 — Se naşte Gustave Manet, fratele pictorului.
Se nasc Zacharie Astruc şi Albert Wolff.

1836 — *Se naşte Fantin-Latour.*

1837 — *Se nasc Alphonse Legros şi Carolus-Duran.*

1838 — *Se inaugurează « Muzeul spaniol » al lui Ludovic-Filip la muzeul Luvru. Se nasc Théodore Duret şi Pierre-Ernest Prins.*

1839 — *Se nasc Cézanne şi Sisley.*

1840 — *Se nasc Claude Monet, Emile Zola, Rodin, Odilon Redon.*

1841 — *Baudelaire face o călătorie în insulele Mauriciu şi Bourbon. Se nasc Berthe Morisot, Renoir, Bazille, Guillaumin, Clémenceau.*

1842 — *Începe legătura lui Baudelaire cu mulatra Jeanne Duval.*
Se naşte Stephane Mallarmé.

1843 — *Se naşte Nina Gaillard (Nina de Villard).*

1844 — Manet intră la colegiul Rollin, în luna octombrie.
Se naşte Le Douanier Rousseau.

1845 — *Apare primul articol semnat de Baudelaire:* Salonul din 1845.

1847 — Manet se prezintă, fără să reuşească, la Şcoala navală.

1848 — Decembrie: Manet se îmbarcă pe *Le-Havre-et-Guadeloupe.*
Se naşte Gauguin.

1849 — 5 februarie — 10 aprilie: Manet se află la Rio de Janeiro unde *Le-Havre-et-Guadeloupe* face o escală. Se întoarce în Franţa la 13 iunie.
Se nasc Eva Gonzalès şi Méry Laurent.

1850 — Ianuarie: Manet îşi începe ucenicia la Thomas Couture. Curînd se ivesc neînţelegeri între elev şi profesor. În septembrie, Antonin Proust se înscrie şi el la atelierul lui Couture. Manet se îndrăgosteşte de Suzanne Leenhoff.

1851 — Moare Elisabeth-Adélaïde Delanoue (născută în 1779), bunica pictorului din partea mamei.

1852 — Se naşte la 29 ianuarie Léon-Edouard Koëlla.

1853 — Prima călătorie a lui Manet în Italia.
Se naşte Van Gogh.

1855 — *Apoteoza lui Ingres la Expoziţia universală. Expoziţia lui Courbet: Pavilionul Realismului. Pissarro se stabileşte la Paris şi se consacră picturii.*

1856 — De Paşti, Manet părăseşte pe Couture; împarte cu Albert de Balleroy un atelier în strada Lavoisier. Face o călătorie în Olanda, Germania, Austria. A doua călătorie în Italia.

1857 — *Alegerea lui Delacroix la Academia de Arte frumoase (după șapte eșecuri). Baudelaire publică volumul său de poezii* Florile Răului; *i se intentează proces și este condamnat.*

1858 — Manet face cunoștință cu Baudelaire; între pictor și poet se înfiripă o strînsă prietenie. Manet pictează *Strengarul cu cireșe* și începe *Băutorul de absint. Boudin, în vîrstă de treizeci și patru de ani, îl duce pe Monet, care are optsprezece ani, să picteze pe coastă mării Mînecii.*

1859 — Manet rupe relațiile cu Thomas Couture; primul eșec la Salon: *Băutorul de absint* este refuzat de juriu.
Se naște Seurat.

1860 — Manet pictează *Concert la Tuileries* și cele două pînze ce vor fi admise la Salonul din 1861: portretul domnului și doamnei Manet și *Ghitaristul*. Se instalează cu Suzanne Leenhoff într-un apartament în cartierul Batignolles.
Se naște James Ensor.

1861 — Remarcabil succes al *Ghitaristului* la Salon; i se decerne o mențiune onorabilă.

1862 — Manet se pregătește cu înfrigurare pentru viitorul Salon, lucrînd numeroase tablouri, printre care *Lola de Valencia*. Pictează *Dejunul pe iarbă*. Moare Auguste Manet, tatăl pictorului.

1863 — Martie: expoziția lui Manet la galeria Martinet; publicul e indignat. Juriul Salonului respinge *Dejunul pe iarbă* și celelalte două pînze prezentate de Manet. Ele sînt expuse la Salonul Refuzaților și provoacă un imens scandal. Manet pictează tabloul *Olympia*. În octombrie, la Zalt-Bommel, în Olanda, se celebrează căsătoria lui cu Suzanne Leenhoff.
Moare Delacroix. Se naște Signac.

1864 — Manet expune la Salon *Episod dintr-o luptă cu tauri* și *Isus cu îngerii*, ambele foarte criticate.
Se naște Toulouse-Lautrec.

1865 — *Olympia* suscită scandal la Salon. Călătoria lui Manet în Spania.
Se nasc Suzanne Valadon și Félix Vallotton.

1866 — Juriul Salonului refuză *Copil de trupă cu piculina* și *Actorul de tragedie*. Încep întrunirile de la Guerbois. (« Școala din Batignolles »). Zola întreprinde în *L'Événement* o campanie în favoarea lui Manet.

1867 — Manet deschide o expoziție personală cu ocazia Expoziției Universale.
Mor Baudelaire și Ingres.
Expoziția Courbet.
Se naște Bonnard.

1868 — Manet face portretul lui Zola, care va fi expus la Salon, împreună cu *Femeia cu papagalul*, şi pictează în cursul lunilor de toamnă *Balconul*, unul din modele fiind Berthe Morisot. *Se nasc Emile Bernard şi Vuillard.*

1869 — Manet dă lecţii de pictură Evei Gonzalès şi începe portretul tinerei fete, în executarea căruia întîmpină mari greutăţi. Expune la Salon *Dejunul pe iarbă* şi *Balconul*. *Se naşte Matisse.*

1870 — Manet expune la Salon portretul Evei Gonzalès şi *Lecţia de muzică*. (Fantin-Latour prezintă *Un Atelier din Batignolles*). Activitatea pictorului este întreruptă de războiul care se declară la 19 iulie. Se înrolează voluntar pentru a apăra Capitala.

1871 — După capitularea Parisului, pleacă la Oloron-Sainte-Marie, unde se află refugiată familia sa, de acolo la Arcachon, unde locuieşte un timp, apoi porneşte pe coasta Atlanticului spre Paris, oprindu-se la Pouliguen şi la Tours. Ajunge la Paris la sfîrşitul Comunei. Foarte zdruncinat din cauza celor îndurate, are o criză de depresiune la sfîrşitul lunii august şi pleacă la Boulogne pentru a se întrema. *Se naşte Rouault.*

1872 — Durand-Ruel cumpără de la Manet lucrări în valoare de cinci zeci de mii de franci. Manet expune la Salon *Lupta dintre « Kearsarge » şi « Alabama »*.

1873 — Manet expune la Salon *Halba de bere* care obţine un succes răsunător şi într-o oarecare măsură îngrijorător. Pictorii de la Guerbois manifestă nelinişte. Manet se împrieteneşte cu Mallarmé.
Cézanne pictează la Auvers-Sur-Oise, Casa spînzuratului. Moare Albert de Balleroy.

1874 — Manet refuză să participe la expoziţia organizată de prietenii săi (15 aprilie — 15 mai), Monet, Degas, Pissarro, Berthe Morisot, Renoir etc., care va fi cea dintîi expoziţie a impresioniştilor (cum au fost denumiţi în derîdere pictorii din grupul de mai sus). Din tablourile prezentate de Manet la Salon, juriul refuză două şi acceptă unul singur *Drumul de fier*. În timpul verii, Manet va picta la Argenteuil împreună cu Claude Monet. Căsătoria Berthei Morisot cu fratele lui Manet, Eugène.

1875 — Scandalul iscat la Salon de expunerea lucrării *Argenteuil*. Manet pictează tabloul *Artistul* (în care-l reprezintă pe Marcellin Desboutin) şi *Rufele*. Călătorie la Veneţia.
Pictorii impresionişti lipsiţi de avere se zbat într-o mizerie neagră.

Mor Millet și Corot.
Se naște Marquet.

1876 — Juriul Salonului respinge *Rufele* și *Artistul*. Manet le expune la el în atelier. Vin să le vadă patru mii de oameni. Manet intră în relații cu Méry Laurent. Vacanța de vară la Montgeron. Portretul lui Mallarmé. *Nana*. Portretul baritonului Faure în *Hamlet*.
Cea de a doua expoziție a impresioniștilor, primită de public cu aceleași huiduieli ca și precedenta.

1877 — Juriul Salonului acceptă portretul lui Faure, însă respinge tabloul *Nana* ca imoral. Manet are dureri în picior; uneori se simte foarte obosit.
Moare Courbet. Se naște Raoul Dufy.

1878 — Manet nu figurează în Expoziția universală; pe de altă parte se va abține de a participa la Salon. La finele anului se declară ataxia locomotrice.
Van Gogh predică în regiunea minieră din Borinage. Se naște Othon Friesz.

1879 — Manet expune la Salon *In barcă* și *In seră*. Urmează un tratament de hidroterapie la Bellevue.
Mor Thomas Couture și Daumier. Van Gogh duce o existență de vagabond și se întreabă: «Simt ceva în adîncul ființei mele, ce să fie oare?» Al doilea accident al lui Toulouse-Lautrec; de aci înainte va fi un infirm.

1880 — De la 8 la 30 aprilie galeria *La Vie Moderne* deschide o expoziție Manet cuprinzînd 10 uleiuri și 15 pasteluri. Manet expune la Salon portretul lui Antonin Proust și *La moș Lathuile*. Cea de-a doua cură la Bellevue.

1881 — Manet, care expune la Salon portretele lui Pertuiset și Rochefort, obține Medalia a II-a; va fi de aci înainte «hors concours.» Locuiește în timpul verii la Versailles. Boala progresează în mod alarmant. La 30 decembrie este numit cavaler al Legiunii de Onoare.
Se nasc Picasso, Léger și Gleizes.

1882 — Manet expune la Salon *Primăvara* și *Barul de la Folies-Bergère*. Vacanța de vară la Rueil. Agravarea bolii. La 30 septembrie, Manet își redactează testamentul.
Toulouse-Lautrec intră la atelierul lui Bonnat. Se naște Braque.

1883 — Gangrena cuprinde piciorul stîng al lui Manet. I se amputează piciorul la 19 aprilie; moare în ziua de 30.
La 5 mai moare Eva Gonzalès. Monet se stabilește la Giverny. Gauguin renunță la operațiile de Bursă pentru a se consacra picturii. Se naște Utrillo.

1884 — Între 5 și 29 ianurie are loc retrospectiva Manet la Școala de Arte Frumoase (154 picturi, acuarele și pasteluri, 22 gravuri în apă-tare, patru litografii, 13 desene). Această expoziție este urmată în zilele de 4 și 5 februarie de vînzarea lucrărilor din atelier, la Hotel Drouot. Ea va cuprinde un număr de 93 picturi, 30 pasteluri, 14 acuarele, 23 desene, 9 gravuri în apă-tare sau litografii din care se realizează suma globală de 116.637 franci. Se stinge din viață Gustave Manet.
Crearea Salonului Independenților. Mor De Nittis, Nina de Villard și maiorul Lejosne.

1885 — La restaurantul lui moș Lathuile are loc un banchet de o sută cincizeci de persoane, pentru a comemora aniversarea expoziției din 1884. Moare mama pictorului.
Van Gogh pictează Țărani mîncînd cartofi.

1886 — *Cu ocazia celei de a opta și ultime expoziții a impresioniștilor, Seurat prezintă* tabloul Duminica la Grande Jatte *(principiul diviziunii tușei). Le Douanier Rousseau expune la Salonul Independenților. Van Gogh sosește la Paris. Moare Monticelli. Moare Emile Bellot, modelul* Halbei de bere.

1887 — *Gauguin se află în insula Martinique. Moare Emmanuel Gonzalès.*

1888 — *Van Gogh e la Arles; drama urechii tăiate.*

1889 — Cu ocazia centenarului Artei franceze, organizat de Antonin Proust în cadrul Expoziției universale, sînt expuse paispre-zece picturi de Manet. Claude Monet deschide o listă de subscripție pentru a oferi tabloul *Olympia* Statului.
Mor Champfleury și Cabanel.

1890 — *Olympia*, acceptată de către Stat, intră la muzeul Luxemburg. *Mor Ernest Hoschedé și Philippe Burty (care își alcătuise o colecție aproape completă a operei gravate a lui Manet). Se sinucide Van Gogh. Tabloul* Dans la Moulin Rouge *a lui Toulouse-Lautrec.*

1891 — *Mor Albert Wolff, Seurat și Jongkind. Gauguin pornește spre Tahiti.*

1892 — Moare Eugène Manet.

1894 — Cu ocazia vînzării colecției Théodore Duret, cinci tablouri de Manet sînt adjudecate între 5.100 și 11.000 franci. Moare Jules de Jouy.
Mor Emmanuel Chabrier și Louis Martinet.

1895 — *Balconul* și *Angelina* vor intra la Muzeul Luxemburg prin donația Caillebotte (1894). O a treia lucrare de Manet *(Partida de crochet la Boulogne)* se află printre cele douăzeci și șapte de lucrări refuzate de Ministrul Instrucției publice și de conservatorul muzeului Luxemburg.

Moare Berthe Morisot. Expoziția Cézanne la galeria Vollard.

1898 — *Mor Mallarmé și Boudin. Societatea Oamenilor de Litere a refuzat statuia lui Balzac, creată de Rodin.*

1899 — *Moare Sisley.*

1900 — La centenarul Artei franceze, sînt expuse treisprezece picturi de Manet.
Moare Méry Laurent. Picasso descinde pentru prima oară la Paris.

1901 — *Moare Toulouse-Lautrec.*

1902 — *Moare Marcellin Desboutin.*

1903 — Moare Rudolph Leenhoff.
Mor Pissarro, Whistler, Gauguin. Primul Salon de Toamnă.

1904 — *Mor Fantin-Latour și Gérôme. Se naște Salvador Dali.*

1905 — 18 octombrie-25 noiembrie: Retrospectiva Manet (26 de picturi și 5 pasteluri) la Salonul de Toamnă, unde « Fauviștii » provoacă scandal.
Se sinucide Antonin Proust.

1906 — Moare doamna Edouard Manet, la 8 martie. De la 1 la 17 martie expoziție Manet la galeria Durand-Ruel. La Paris (colecția Faure: 24 de tablouri și acuarele). Moreau-Nélaton donează Luvrului 5 opere de Manet (printre care *Dejunul pe iarbă* și *Berthe Morisot cu evantaiul*). *Mor Cézanne și Stevens*

1907 — La intervenția lui Clémenceau, Olympia e transferată la Luvru. *Moare Zacharie Astruc. Domnișoarele din Avignon* a lui *Picasso*. Îmblînzitoarea de șerpi a lui *Le Douanier Rousseau.*

1910 — Expoziția « Manet și post-impresioniștii » la Crafton Galeries din Londra.
Moare Le Douanier Rousseau.

1911 — Șapte tablouri de Manet (*Lola, Copil de trupă cu piculina, Doamna Manet la pian, Portul Boulogne sub clar de lună* și naturi moarte), două pasteluri dintre care *Irma Brunner cu corsajul roz* și o acuarelă intră la Luvru prin donația Camondo.

1912 — Un tablou de Manet, *Lecția de muzică*, este adjudecat la Paris pentru suma de 120.000 fr.

1913 — *Moare Pierre-Étienne Prins.*

1914 — *Moare Bracquemond și baritonul Faure.*

1917 — *Moare Degas, Rodin și Carolus-Duran.*

1918 — Doamna Zola donează Luvrului portretul ei și al lui Zola.
Moare Guillemet.

1919 — *Moare Renoir. Triumful cubismului.*

1920 — *Moare Modigliani.*

1922 — *Mor Paul Durand-Ruel și Bonnat.*

1926 — *Moare Claude Monet.*

1927 — Doamna Havemeyer donează Luvrului portretul lui Clémenceau. Moreau-Nélaton donează aceluiași muzeu *Blonda cu sînii goi*. Moare Léon Koëlla.
Mor Théodore Duret, Guillaumin și Juan Gris.

1928 — 6 februarie-18 martie: expoziția Manet la galeria Matthiesen din Berlin. 14 aprilie-4 mai: expoziția Manet, în beneficiul societății «Amis du Luxembourg», la galeria Bernheim, Jeune din Paris. Portretul lui Mallarmé intră la Luvru. Samuel Courtauld cumpără schița *Dejunului pe iarbă* cu 1.200.000 fr.

1930 — Aprilie: expoziție Manet (desene, acuarele, gravuri în apă-tare, litografii) la galeria Sagot din Paris. Doamna cu evantai intră la Luvru, donația domnului și doamnei Ernest Rouart.

1932 — Centenarul nașterii lui Manet este celebrat în diferite publicații. Iunie-octombrie are loc o amplă expoziție la muzeul Orangerie din Paris (88 picturi, 11 pasteluri, 16 acuarele, 15 desene); prefața catalogului e semnată de Paul Valéry.

1935 — *Moare Paul Signac.*

1938 — *Moare Suzanne Valadon.*

1940 — *Moare Vuillard și Klee.*

1941 — *Mor Émile Bernard și Robert Delaunay.*

1943 — *Moare Maurice Denis.*

1944 — *Mor Soutine, Mondrian și Kandinsky.*

1948 — 26 februarie-3 aprilie: Expoziție Manet la galeria Georges Wildenstein, la New York (88 lucrări).

1952 — *Fată servind bere* (din colecția prințului Matsukata, din Kobé) intră la Luvru conform celor stabilite prin tratatul de pace cu Japonia.

1953 — *Moare Dufy.*

1954 — 18 noiembrie: se pune o placă comemorativă pe casa, unde s-a născut Manet, în strada Bonaparte, nr. 5, la Paris.
Moare Matisse.

1955 — *Moare Fernand Léger.*

1957 — La vînzarea colecției Weinberg la Londra, lucrarea *Taur tînăr într-o cîmpie* este adjudecată pentru suma de 11.000.000 fr.

1958 — La vînzarea colecției Goldschmidt, la Londra, *Strada Mosnier pavoazată* este adjudecată pentru 130.000.000 fr., *Plimbarea* pentru 105.000.000 fr. și un autoportret 76.000.000 fr. (To atunci tabloul lui Cézanne, *Băiatul cu jiletca roșie*, a fost cumpărat cu 258.000.000 fr.). *Moare Vlaminck.*

Scrierile lui Manet se rezumă la o corespondență destul de vastă, redactată într-un stil natural, viu și plin de vervă care ajută mult la descifrarea personalității sale. Din păcate, această corespondență nu a fost niciodată publicată în întregime; de altfel multe scrisori au rămas inedite. Dacă unele au fost reproduse integral, multe alte au fost reproduse numai fragmentar.

Au fost editate totuși trei culegeri și anume: *Lettres de Jeunesse*, (1848—1849), *Voyage à Rio* (Louis Rouart et Fils, Paris, 1929); *Lettres illustrées de Edouard Manet*, publicate în facsimile de către Jean Guiffrey (Maurice Legarrec éditeur, Paris, 1929); *Une Correspondance inédite d'Edouard Manet, Lettres du Siège de Paris*, publicate de Adolphe Tabarant (Mercure de France, Paris, 1935).

La rîndul lui, Théodore Duret a publicat cîteva scrisori ale lui Manet și ale lui Sisley (*Quelques Lettres de Manet et de Sisley*) în *La Revue Blanche* din 15 martie 1889; iar în numărul din 16 martie 1945 au apărut în jurnalul *Arts* trei scrisori ale lui Manet adresate lui Zacharie Astruc.

Alte scrisori publicate sînt răspîndite în diverse lucrări, mai ales în cele — menționate mai jos — ale lui Antonin Proust, Étienne Moreau-Nélaton, Adolphe Tabarant, Paul Jamot, Georges Wildenstein și Marie-Louise Bataille, Marcel Guérin, Robert Rey etc.

Se mai găsesc pe alocuri crîmpeie din această corespondență. Eugène Crépet, în apendicele volumului său consacrat lui *Charles Baudelaire* (Vanier, Paris, 1906) și Jacques Crépet în *Bulletin du Bibliophile*, 1940, no. 3, au publicat scrisorile lui Manet către Baudelaire. Două scrisori adresate Berthei Morisot figurează în *Corespondența* acesteia din urmă. Henri Mondor a publicat în *Vie de Mallarmé* precum și în ediția Operelor complete ale poetului cîteva scrisori adresate de Manet lui Mallarmé.

Ori de cîte ori am avut posibilitatea am confruntat aceste scrisori cu originalele sau cu foarte bune facsimile, ceea ce mi-a permis să fac completări la scrisorile publicate anterior, şi dacă era cazul să le corectez. Citirea scrisorilor originale este de multe ori foarte anevoioasă. Manet avea un scris foarte nervos, rapid şi neglija cu desăvîrşire punctuaţia. De multe ori nici nu data scrisorile, fapt care complică enorm sarcina biografului.

Cît despre scrisorile inedite, izvoarele mele au fost colecţiile particulare (am menţionat în «Cuvînt înainte» recunoştinţa cu totul deosebită ce o port mai ales profesorului Henri Mondor şi domnului Jean Raimond Guérard-Gonzalès) şi Cabinetul de Stampe ale Bibliotecii Naţionale din Paris.

Graţie amabilităţii domnului Jean Adhémar, care, în mod cu totul dezinteresat mi-a înlesnit cercetarea, am putut avea acces la depozitul Cabinetului de stampe, unde am găsit documente importante cît şi cópii după diverse scrisori, cum ar fi: cópii după scrisori adresate lui Manet de diverse persoane, cópii după calificativele şcolare, scrisori primite de Moreau-Nélaton cu ocazia lucrărilor consacrate pictorului, fotografii, cataloage, broşuri, articole de presă etc. Cabinetul de stampe cuprinde de altfel o importantă documentaţie în legătură cu Manet, pe care o voi cita mai jos.

Documentele şi mărturiile contemporanilor, atît în privinţa artistului cît şi a persoanelor din anturajul său, sînt foarte numeroase. Lărgind la maximum aria studiilor mele şi cercetînd cu cea mai mare atenţie viaţa tuturor celor ce au gravitat în jurul lui Manet, am descoperit o serie întreagă de date, unele destul de interesante, altele extrem de preţioase şi care, în general, fuseseră trecute cu vederea de specialişti.

Principalele mărturii, sînt următoarele:

AUDOUARD (Olympe): *Silhouettes parisiennes* (C. Marpon et E. Flammarion, Paris, 1883).

AUVRAY (Louis): A se vedea LA CHAVIGNERIE.

BASHKIRTSEFF (Marie): *Journal*, (2 vol., Charpentier et Cie, Paris, 1887).

BAUDELAIRE (Charles): *Oeuvres*, text întocmit şi adnotat de Y.G. Le Dantec (Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1954). — *Correspondance générale*, culeasă, clasată şi adnotată de Jacques Crépet (6 vol., Louis Conard, Paris, 1947—1953). — *Baudelaire, Critique*

d'art, texte și documente, prezentate și adunate de Bernard Gheerbrant (Club des Libraires de France, Paris, 1956).
BAZIRE (Édmond): *Rochefort* (A. Quantin, Paris, 1883). — *Manet* (A. Quantin, Paris, 1884).
BIEZ (Jacques de): *Édouard Manet* (Ludovic Baschet, Paris, 1884).
BLANCHE (Jacques-Émile): *Essais et Portraits* (Dorbon-Aîné, Paris, 1912). — *Propos de Peintre. De David à Degas* (Emile-Paul, Paris, 1919). — *Dates* (Emile-Paul, Paris, 1921). — *Manet* (Rieder, Paris, 1924). — *Mes Modèles* (Stock, Paris, 1928). — *Les Pastels de Manet* (în *Formes*, aprilie 1932). — *Manet ou le Mystère en plein jour* (în *L'Art Vivant*, iunie 1932). — *La Pêche au Souvenirs* (Flammarion, Paris, 1949).
BRETON (Jules): *Nos Peintres du Siècle* (Société d'Édition *artistique*, Paris, 1889).

CHENNEVIÈRES (Ph. de): *Souvenirs d'un Directeur des Beaux-Arts* (5 vol., Aux Bureaux de *L'Artiste*, Paris, 1883—1889).
COUTURE (Thomas): *Méthode et Entretiens d'Atelier* (Paris, 1867). — *Thomas Couture, sa Vie, son Oeuvre, son Caractère, ses Idées, sa Méthode par lui-même et par son petit-fils* (Le Garrec, Paris, 1932).
CRAUK (G.): *Soixante Ans dans les Ateliers des Artistes. Dubosc, modèle* (Calman-Lévy Paris, 1900).

DELVAU (Alfred): *Histoire anecdotique des Cafés et des Cabarets de Paris*, (E. Dentu, Paris, 1862).
DURANTY: *La Nouvelle Peinture*. Nouvelle édition; cuvînt înainte și note de Marcel Guérin (Floury, Paris, 1946).
DURET (Théodore): *Voyage en Asie* (Michel Lévy, Paris, 1874). — *Histoire d'Édouard Manet et de son Oeuvre*. (Charpentier et Fasquelle, Paris, 1906). — *Histoire de J. Mc N. Whistler et de son Oeuvre* (Floury, Paris, 1904) — *Histoire des Peintres impressionnistes* (Floury, Paris, 1906). — *Les Portraits peints par Manet et refusés par leurs modèles* (în *La Renaissance de l'Art français*, iulie 1918). — *Le Bon Bock* (în *La Renaissance de l'Art français*, martie 1923).

FAURIE (Général): *Souvenirs* (Imprimeries *Georges Subervie*, Rodez, 1937).
GAMBETTA (Léon): *Gambetta par Gambetta*. Scrisori intime și amintiri de familie, publicate de P.B. Gheusi (Société d'Éditions littéraires et artistiques, Paris, 1909).
GEFFROY (Gustave): *Claude Monet, sa Vie, son Oeuvre* (2 vol., Editions G. Crès et Cie, Paris, 1924).

GERVEX (Henri): *Souvenirs* (în *La Revue de Paris*, 15 octombrie-decembrie 1923) — *Souvenirs sur Manet*, texte culese de Félix Fénéon (în *Bulletin de la Vie artistique*, 15 octombrie 1920).
GOETSCHY (Gustave): *Édouard Manet* (în *La Vie moderne*, mai 1883).
GONSE (Louis): *Édouard Manet* (Ed. de la Gazette des Beaux-Arts, Paris, 1884).
GOUDEAU (Emile): *Dix ans de Bohème* (Librairie Illustrée Paris, 1888).

JEANNIOT (G.): *En souvenir de Manet*, (în *La Grande Revue*, 10 august 1907).

LA CHAVIGNERIE (Bellier de) şi AUVRAY (Louis): *Dictionaire général des Artistes de l'École française* (2 vol., Renouard, Paris, 1882—1885).
LONGFELLOW (Ernest W.): *Reminiscences of Thomas Couture* (în *The Atlantic Monthly*, august 1883).

MAILLARD (Firmin): *Les Derniers Bohèmes* (Librairie Sartorius, Paris, 1874).
MALENGREAU (Auguste): *Voyage en Espagne* (Comptoir Universel d'Imprimerie et de Librairie, Bruxelles, 1866).
MALLARMÉ (Stéphane): *Oeuvres complètes*, publicate de Henri Mondor şi G. Jean-Aubry (Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1945) — *Lettres inédites à Méry Laurent* (Copie, Colecţia Henri Mondor).
MAUREL (André): Prefaţă la *Catalogue de la vente Emmanuel Chabrier* (Hôtel Drouot, Paris, 1896).
MENDÈS (Catulle): *La Maison de la Vieille* (Charpentier et Fasquelle, Paris, 1894).
MOORE (George): *Confessions d'un jeune Anglais* (Albert Savine, Paris, 1899) — *Modern Painting* (The Walter Scott Publishing Co, Felling-on-Tyne, 1912). — *Mémoires de ma Vie morte* (Grasset, Paris, 1922).
MORISOT (Berthe): *Correspondance*, documente culese şi prezentate de Denis Rouart (Quatre Chemins-Éditart, Paris, 1950). — *Lettres inédites à Stéphane Mallarmé.* (Copie, Colecţia Henri Mondor)

NITTIS (Joseph de): *Notes et Souvenirs* (Librairies-Imprimeries Réunies, Paris, 1895).

OLLIVIER (Emile): *Journal* (Manuscris inedit. Colecţia Anette Troisier de Diaz). — *Une Aventure de Manet à Venise* (povestire

inedită, transcrisă din amintire special pentru autorul acestei cărți de către doamna Geneviève E. Ollivier-Troisier, fiica omului politic).
OLLIVIER (Marie-Thérèse): *Émile Ollivier, sa Jeunesse, d'après son Journal et sa Correspondance* (Garnier Frères, Paris, 1919).

PRINS (Pierre): *Pierre Prins et l'Époque impressionniste par son fils* (Floury, Paris, 1949).
PROUST (Antonin): *Édouard Manet inédit* (în *La Revue Blanche* 1 februarie-15 aprilie 1897). — *Édouard Manet*, amintiri publicate de A. Barthélemy (Renouard-Laurens, Paris, 1913).

RÉGNIER (Henri de): *Proses datées* (Mercure de France, Paris, 1925). — *Nos Rencontres* (Mercure de France, Paris, 1931).
RIBEAUCOURT (Gustave): *Une figure d'Artiste, Louis Martinet* Typographie Morris, père et fils, Paris, 1894.
RIVIÈRE (Georges): *Renoir et ses Amis*, (Floury, Paris, 1921). — *M. Degas, Bourgeois de Paris* (Floury, Paris, 1935).
ROCHEFORT (Henri): *Les Aventures de ma Vie* (5 vol., Paul Dupont, Paris, 1896—1898).
RUDE (Maxime): *Tout-Paris au Café* (Maurice Dreyfous, Paris 1877).

SAINTE-CROIX (Camille de): *Éd. Manet* (în *Portraits d'hier*, 15 decembrie, 1909).
SILVESTRE (Armand): *Au Pays des Souvenirs* (Librairie Illustrée Paris, 1892).
SULZBERGER (Max): *Une visite chez M. Alfred Stevens* (Librairie Européenne C. Muquardt, Bruxelles. 1876).

VILLARD (Nina de): *Feuillets parisiens*, notițe de Éd. Bazire (Librairie Henri Messager, Paris, 1885).
VILLIERS DE L'ISLE-ADAM: *Chez les Passants* (Comptoir d'Édition, Paris, 1890).
VOLLARD (Ambroise): *En Ecoutant Cézanne, Degas, Renoir* (Grasset, Paris, 1938). — *Souvenirs d'un Marchand de Tableaux* (Albin Michel, Paris, 1948).

WOLFF (Albert): *La Capitale de l'Art* (Victor Havard, Paris, 1886).

ZOLA (Emile): *Oeuvres Complètes*, note și comentarii de Maurice Leblond (Bernouard, Paris, 1927—1938).

Album Mariani. Portraits, biographies, autographes. T. II Floury, Paris, 1896).

Antonin Proust. Discours et Articles de journaux prononcés et publiés à l'occasion des obsèques de M.A. Proust (Imprimerie Th. Mercier, Niort, 1905).
Histoire de l'École navale et des Institutions qui l'ont précedée, scrisă de un fost ofițer (Maison Quantin Paris, 1889).
Notice nécrologique d'Antonin Proust (în Polybiblion, aprilie 1905).
Paris-Guide, întocmit de principalii scriitori și artiști ai Franței (Librairie Internationale, Paris, 1867).

În afară de textele inedite de Stéphane Mallarmé, Berthe Morisot și Émile Ollivier, indicate mai sus, menționăm următoarele documente inedite (sau parțial inedite):
Copie manuscrisă a diferitelor documente în legătură cu Manet, scrisori ce i-au fost adresate (de către Monet, Renoir, abatele Hurel, Joseph de Nittis, Pertuiset, Joseph Reinach, Henri Vigneau, Zola etc.), carnete cu socoteli și carnetul de adrese aparținînd lui Manet, însemnările personale și amintirile lui Léon Koëlla. Un album de fotografii care a aparținut lui Manet. Un mic caiet cuprinzînd însemnări, documente și reproduceri fotografice în legătură cu expozițiile de la Galeria Martinet. — Copie manuscrisă, în două caiete, a articolelor apărute în ziare între 1867— 1878, care se referă la Manet și la impresioniști *(Cabinetul de Stampe. Biblioteca Națională)*.
Documente referitoare la Méry Laurent (acte oficiale, fotografii, diverse însemnări.)Documente în legătură cu doctorul Evans *(Colecția Henri Mondor)*.
Caietul Evei Gonzalès cu articole de presă. Însemnări și informații despre Emanuel Gonzalès, Eva Gonzalès, Jeanne Gonzalès, Henri Guérard, Felix Bracquemond. *(Colecția Jean-Raimond Guérard-Gonzalès)*.
Lista nominală a candidaților care au dat examen de admitere la Școala navală. Registrele oficiale cu calificativele obținute de candidați și aprecierile profesorilor. Anii 1847, 1848, 1849. *(Arhivele Serviciului istoric al marinei)*.
De asemenea informații scrise sau orale și documente puse la dispoziție (de domnii Francis Jourdain, Louis Rouart și Michel Robida.

Pentru a putea urmări an de an evoluția opiniei criticilor privitoare la Manet, am cercetat numeroase colecții de periodice ale epocii. Ar fi plictisitor să enumăr aci toate articolele pe care le-am consultat; mă rezum deci la lista principalelor publicații:

Annuaire illustré des Beaux-Arts; L'Art; L'Artiste; Beaux-Arts; Le Boulevard; Le Charivari; Le Constitutionnel; Le Courrier artistique; Le Courrier français; L'Événement; L'Événement illustré; L'Exposition, Journal du Salon de 1863; Le Figaro; Le Gaulois; Gazette de France; Gazette des Beaux-Arts; Gazette des Étrangers; Le Grand Journal; Le Hanneton; L'Illustration; L'Image; L'Indépendance belge; Journal amusant; Journal des Débats; Le Moniteur universel; Musée des Deux-Mondes; L'Opinion nationale; Paris-Journal; Le Petit Journal; La Petite Presse; La Presse; Le Rappel; La Renaissance artistique et littéraire; Revue anecdotique; Revue artistique; Revue contemporaine; Revue du XIXe siècle; La Revue du Monde nouveau; Le Salon de 1863; Le Temps; L'Union; La Vie moderne; La Vie parisienne...

În mai multe rînduri au fost întocmite cataloage ale operei lui Manet. Paul Jamot, Georges Wildenstein și Marie-Louise Bataille au publicat în 1932 (Les Beaux-Arts, Éd. d'Études et de Documents, Paris) un *Manet* în două volume (vol. I: texte; vol. II: planșe). Catalogul critic descrie 546 picturi și pasteluri; sînt reproduse doar lucrările pe care autorii le consideră strict autentice (în număr de 487).

Adolphe Tabarant a întocmit un prim catalog în 1931: *Manet, Histoire catalographique* (Éditions Montaigne, Paris), menționînd 419 picturi, 85 pasteluri și 114 acuarele. În 1947, în volumul *Manet et ses Oeuvres* (Gallimard, Paris), și-a modificat unele aprecieri anterioare; sînt studiate aci în amănunt un număr de 678 opere, aproape toate reproduse la sfîrșitul acestei ample lucrări, în format foarte mic, într-o suită de 21 de planșe.

Marcel Guérin, la rîndul său, a catalogat aproximativ o sută de gravuri în apă-tare, litografii etc., în volumul *L'Oeuvre gravé de Manet* (Floury, Paris, 1944, prefațat de E. Moreau-Nélaton).

Deoarece viața lui Manet a fost strîns împletită cu istoria artistică și cu viața epocii sale, mi-am extins investigațiile în direcțiile cele mai diverse. Dăm mai jos lista lucrărilor care, avînd, direct sau indirect, o legătură cu pictorul, vin să se adauge textelor și documentelor menționate, pentru a forma astfel o imagine completă a isvoarelor mele.

ALLEM (Maurice): *La Vie quotidienne sous le Second Empire*, (Hachette, Paris, 1948).

AMIEL (Jean): *Six Ataciens célèbres* (Au Livre du Pays, Carcassonne, 1929).

ANGOULEVENT (Monique): *Berthe Morisot* (Éd. Albert Morancé, Paris, 1933).
AURIANT: *Les Lionnes du Second Empire* (Gallimard, Paris, 1935). — *La Véritable Histoire de « Nana »* (Mercure de France et Éditions N.R.B., Paris-Bruxelles, 1942). — *Duranty et Zola* (în *La Nef*, iulie 1946).

BATAILLE (Georges): *Manet* (Skira, Genève, 1955).
BAUDOT (Jeanne): *Renoir, ses Amis, ses Modèles* (Éditions Littéraires de France, Paris, 1949).
BAYLE (Paule): *Éva Gonzalès* (în *Renaissance*, iunie, 1932).
BAZIN (Germain): *Manet et la Tradition* (în *L'Amour de l'Art*, mai 1932) — *Trésors de l'Impressionnisme au Louvre* (Aimery Somogy, Paris, 1958).
BÉNÉZIT (Emmanuel): *Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs* (8 vol., Gründ, Paris, 1948—1955).
BERNARD (Emile): *Tintoret, Greco, Magnasco, Manet* (A. Messein, Paris, 1920).
BERSAUCOURT (Albert de): *Au Temps des Parnassiens* (La Renaissance du Livre, Paris, s.d.).
BEX (Maurice): *Manet* (Tisné, Paris, 1948).
BODKIN (Thomas): *Manet, Dumas, Goya and Titian* (în *The Burlington Magazine*, martie 1927).
BOUCHER (François): *Alfred Stevens* Rieder, Paris, 1930.
BRISSON (Adolphe): *L'Envers de la Gloire* (Flammarion, Paris, 1905).

CASSOU (Jean): *Édouard Manet*, (Flammarion, Paris, 1955).
CHATTÉ (André): *Notes sur Manet* (în *Le Journal des Curieux*, 10 martie 1907).
CLÉMENT-JANIN: *La Curieuse Vie de Marcellin Desboutin*, (Floury, Paris, 1922).
COLIN (Paul): *Édouard Manet* (Floury, Paris, 1932). — *Manet* (Floury, Paris, 1937).
CORTISSOZ (Royal): *John la Farge* (Houghton Mifflin Company, Boston-New York, 1911).
CRÉPET (Jaques): *Quelques Lettres inédites de Baudelaire* (în *Candide*, 8 august 1935).

DAUDET (Léon): *La Vie orageuse de Clémenceau* (Albin Michel, Paris, 1938).
DAULTE (François): *Frédéric Bazille et son Temps* (Cailler, Genève 1952).

DEBEAUX-FOURNIER (Henriette): *Le Musée espagnol de Louis-Philippe et sa Restitution à la Famille Royale*, rezumatul unei teze susținută la École du Louvre (în *Bulletin des Musées de France*, august-septembrie 1946).
DEFFOUX (Léon): *Un Geste de Manet à propos du «Bon Bock»* (în *Mercure de France*, 1 octombrie 1926).
DESAYMARD (Joseph): *Emmanuel Chabrier d'après ses Lettres* (Fernand Rocher, Paris, 1934).
DIMIER (Louis): *Boucher et Manet* (în *Le Christ-Roi*, revistă de orientare și acțiune catolică, februarie 1933).
DUMONT (Henri): *Manet* (Hypérion, Paris, 1950).

EBIN (Ima N): *Manet and Zola* (în *Gazette des Beaux-Arts*, iunie 1945).
ELDER (Marc): *A Giverny, chez Claude Monet* (Bernheim-Jeune, Paris, 1924).

FEGDAL (Charles): *Édouard Manet et son ami Pierre Prins* (în *Les Beaux-Arts*, 20 octombrie 1942).
FELS (Florent): *Notes sur Manet* (în *L'Art vivant*, iunie 1932).
FÉNÉON (Félix): *Les Grands Collectionneurs, Paul Durand-Ruel* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 15 aprilie 1920). — *Des Peintres et leur Modèle* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 1 mai 1921.)
FERRAN (André): *L'Esthétique de Baudelaire* (Hachette, Paris, 1933).
FIERENS (Paul): *Édouard Manet* (în *L'Art et les Artistes*, octombrie, 1930).
FLAMENT (Albert): *La Vie de Manet* (Plon, Paris, 1928).
FLORISOONE (Michel): *Manet inspiré par Venise* (în *L'Amour de l'Art*, ianuarie (1947) — *Manet* (Les Documents d'Art, Monaco, 1947).
FOCILLON (Henri): *Manet en blanc et noir* (în *Gazette des Beaux-Arts*, decembrie 1927).
FOURREAU (A): *Berthe Morisot* (Rieder, Paris, 1925).

GACHET (Paul): *Cabaner* (*Les Beaux-Arts*, Paris, 1954). — *Deux Amis des Impressionnistes, le docteur Gachet et Murer* (Éditions des Musées nationaux, Paris, 1956).
GEORGE (Waldemar): *Manet et la Carence du Spirituel* (Éd. des Quatre-Chemins, Paris, s.d.).
GUENNE (Jacques): *La Grandeur de Manet* (în *L'Art vivant*, iunie 1932).
GUILLAUME — REICHER (Gilberte): *Théophile Gautier et l'Espagne* (Hachette, Paris, 1935).

HALÉVY (Daniel): *Pays parisiens* (Grasset, Paris, 1932).
HAMILTON (George Heard): *Manet and his Critics* (Yale University Press, New Haven, 1954).
HÉDIARD (Germain): *Fantin-Latour* (Édmond Sagot, Paris, 1892).
HOURTICQ (Louis): *Manet* (Librairie Centrale des Beaux-Arts, Paris, 1911).
HUYGHE (René): *Manet, peintre* (în *L'Amour de l'Art*, mai 1932).

ISAY (Raymond): *Panorama des Expositions Universelles* (Gallimard, Paris, 1937).

JALOUX (Édmond): *Le Tragique de Manet* (în *Formes*, aprilie 1932).
JAMOT (Paul): *Études sur Manet* (în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie şi iunie 1927), — *Manet, « Le Fifre » et Victorine Meurent* (în *La Revue de l'Art ancien et moderne* janvier 1927). — *Manet and the « Olympia »* (în *The Burlington Magazine*, ianuarie 1927), — *La « Parisienne » de Manet. Nina et Cabaner se rencontrent au Louvre* (în *L'Amour de l'Art*, martie 1927). — *La « Blonde aux Seins nus » de Manet au musée du Louvre* (în *L'Art vivant*, 15 octombrie 1927). — Manet et Mallarmé (în *L'art vivant*, 15 mai 1928. — La « Dame *aux Eventails » de Manet et le « Berceau » de Berthe Morisot* (în *Bulletin des Musées de France*, august 1930). — *La Poésie de Manet* (în *L'Amour de l'Art*, mai 1932). — *Réalité ou Poésie*, introducere la catalogul expoziţiei Manet de la muzeul Orangeriei, Paris, 1932.
JANNEAU (Guillaume): *Apologie pour Champfleury* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 1 octombrie 1921).
JULLIEN (Adolphe): *Fantin-Latour, sa Vie, ses Amitiés* (Lucien Laveur, Paris, 1909).

KAHN (Gustave): *Fantin-Latour* (Rieder, Paris, 1926).
KUNSTLER (Charles): *Pierre Prins* (Floury, Paris, 1945).

LAMBERT (E). *Manet et l'Espagne* (în *Gazette des Beaux-Arts* iunie 1933).
LARGUIER (Léo): *Collectionneurs et Collections. Émile Dunan* (în *L'Art vivant*, 15 martie şi 1 aprilie 1929).
LE BLOND-ZOLA (Denise): *Paul Alexis, Ami des Peintres, Bohème et Critique d'art* (în *Mercure de France*, 1 martie 1939).
LEMOISNE (Paul-André): *Degas et son Oeuvre* (Éd. d'Histoire et d'Art, Librairie Plon, Paris, 1954).
LEYMARIE (Jean): *Manet* (Hazan, Paris, 1951). — *L'Impressionnisme* (2 vol., Skira, Genève, 1955).
LUPPÉ (Albert de): Vezi PARTURIER.

Manet raconté par lui-même et par ses Amis (Cailler, Genève, 1945).
MATHEY (François): *Olympia* (Le Musée des Chefs-d'Oeuvre, Paris, 1948). — Manet, peintures (Éditions du Chêne, Paris, 1949).
MEIER-GRAEFFE (J.): *Le Centenaire de Manet* (în *Formes*, aprilie 1932).
MONDOR (Henri): *Vie de Mallarmé* (2 vol., Gallimard, Paris, 1941—1942).
MOREAU-NÉLATON (Étienne): *Manet graveur et lithographe* (Éditions du «Peintre-graveur illustré» chez Loys Delteil, Paris, 1906). — *Manet raconté par lui-même* (2 vol., Henri Laurens, Paris, 1926).
MORTIMER (Raymond): *Un Bar aux Folies-Bergère* (Percy Lund Humphries and C°, Londres, s.d.).
NATANSON (Thadée): *Peints à leur tour* (Albin Michel, Paris, 1948).
PARTURIER (Maurice) et LUPPÉ (Albert de): *La Naissance de Duranty* (Giraud-Badin, Paris, 1947).
PARTURIER (Maurice): *Zola et Duranty* (Giraud-Badin, Paris 1948).
PAULHAN (Jean): Prefață la volumul *Le Malheur d'Henriette Gérard*, de Duranty (Gallimard, Paris, 1942).
PAULI (Gustav): *Raffael und Manet* (în *Monatshefte fur Kunst-wissenschaft*, ianuarie-februarie 1908).
PERRETTE (Louis): *Manet au Louvre* (în *Le Journal des Curieux* 10 martie 1907).
PIÉRARD (Louis): *Manet l'Incompris* (Sagittaire Paris, 1944).
PORCHÉ (François): *La Vie douloureuse de Charles Baudelaire* (Plon, Paris, 1926).
POULAIN (Gustave): *Bazille et ses Amis* (La Renaissance du Livre, Paris, 1932).
RAYNAUT (Ernest): *La Bohème sous le Second Empire. Charles Cros et Nina.* (L'Artisan du Livre, Cahiers de la Quinzaine, Paris, 1930).
RÉAU (Louis): *Histoire de l'Expansion de l'Art français. Le Monde latin* (Henri Laurens, Paris, 1933).
RECLUS (Maurice): *Jules Ferry* (Flammarion, Paris, 1947).
REWALD (John): *Cézanne et Zola* (A. Sedrowski, Paris, 1936). — *Histoire de l'Impressionnisme* (Albin Michel, Paris, 1955).
REY (Robert): *Manet* (Hypérion, Paris, 1938).
ROBIDA (Michel): *Ces Bourgeois de Paris* (Julliard, Paris, 1955). — *Le Salon Charpentier et les Impressionnistes* (La Bibliothèque des Arts, Paris, 1958).

ROBIQUET (Jean): *L'Impressionnisme vécu* (Julliard, Paris, 1948).
ROGER-MARX (Claude): *Les Éaux-fortes et les Lithographies de Manet* (în *L'Art vivant*, iunie 1932). — *Eva Gonzalès* (Les Éditions de Neuilly, Saint-Germain-en-Laye, 1950).
ROSENTHAL (Léon): *Du Romantisme au Réalisme* (H. Laurens, Paris, 1914). — *Manet et l'Espagne* (în *Gazette des Beaux Arts*, septembrie-octombrie, 1925) — *Manet, aquafortiste et lithographe* (Le Goupy, Paris, 1925).
ROUART (Louis): *Berthe Morisot* (Éditions d'Histoire et d'Art Librairie Plon, Paris, 1941). — *Ernest Rouart* (Imprimerie Protat, Mâcon, 1956).

SAINT-MARC (Pierre): *Emile Ollivier* (Plon, Paris, 1950).
SANDBLAD (Nils Gösta): *Manet. Three Studies in artistic Conceptions* (Publications of the New Society of Letters, Lund, 1954).
SARRANS JEUNE (B.): *Histoire de Bernadotte* (2 vol; Comptoir des Imprimeurs-Unis, Paris, 1845).
SÉAILLES (Gabriel): *Édouard Manet* (în *La Revue de Paris* 1 februarie 1910).
SÉRÉ (Octave): *Musiciens français d'aujourd'hui* (Mercure de France, Paris, 1921).
SERVIÈRES (Georges): *Emmanuel Chabrier* (Félix Alcan, Paris, 1911).
STERLING (Charles): *Manet et Rubens, Précisions* (în *l'Amour de l'Art*, octombrie 1932).

TABARANT (Adolphe): *Manet se sut-il amputé?* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 1 decembrie 1920 şi 1 martie 1921). — *Celle qui fut l'« Olympia »* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 15 mai 1921). — *Champfleury* (în *Le Bulletin de la Vie Artistique* 1 octombrie 1921) — *Quelques souvenirs de Théodore Duret* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 15 ianuarie 1922). — *Manet, peintre religieux* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 15 iunie 1923). — *Une histoire inconnue du « Polichinelle »* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 1 septembrie 1923). — *Autour de Manet* (în *L'Art Vivant*, 1 aprilie, 4 mai, 15 august 1928). — *La fin douloureuse de celle qui fut Olympia* (în *L'Oeuvre*, 10 iulie 1932). — *La Vie artistique au temps de Baudelaire* (*Mercure de France*, Paris, 1942).
TABARY (Louis-Édouard): *Duranty* (Les Belles-Lettres, Paris, 1954).
THIIS (Jens): *Manet et Baudelaire. Quelques Considérations sur le Romantisme et le Naturalisme* (în *Études d'Art*, 1945).

VAILLAT (Léandre): Prefaţă la catalogul operelor lui Bracquemond expuse la Société nationale des Beaux-Arts (Paris, 1907).

VALÉRY (Paul): *Triomphe de Manet*, prefață la catalogul expoziției Manet la muzeul Orangeriei, Paris, 1932. — *Pièces sur l'Art* (Gallimard, Paris, 1934).
VAN ANROOY (A.): *Impromptu, une page d'amour d'Édouard Manet* (Mont-Blanc, s.l.n.d.).
VAUDAL (Jean): Prefață la *La Cause du beau Guillaume*, de Duranty (Éditions Colbert, Paris, 1942).
VAUDOYER (Jean-Louis): *Manet*. Biografie și notițe ale Agathei Rouart-Valéry (Éd. du Dimanche, Paris, 1955).
VAUXCELLES (Louis): *Un Après-Midi chez Claude Monet* în *L'Art et les Artistes*, decembrie, 1905).
VENTURI (Lionello): *Les Archives de l'Impressionnisme* (2 vol., Durand-Ruel, Paris, New York, 1939). — *De Manet à Lautrec* (Albi Michel, Paris, 1953).

ZERVOS (Christian): *Manet estil un grand Créateur?* (în *Cahiers d'Art*, 1932). — *À propos de Manet* (în *Cahiers d'Art*, 1932).

X. . .: *Paul Durand-Ruel* (în *Le Bulletin de la Vie artistique*, 15 februarie 1922).

CUPRINS

Cuvîntul autorului 5

PARTEA ÎNTÎI

UN BĂIAT DE FAMILIE (1832—1853) 9

I. Pendula Mareşalului Bernadotte 10
II. Golful Rio 27
III. Suzanne 40

PARTEA A DOUA

SALONUL ÎMPĂRATULUI (1854—1863) . . 61

I. Ştrengarul cu cireşe 62
II. Ghitaristul Andaluz 80
III. Cafeneaua Tortoni 95
IV. O mie opt sute şasezeci şi trei 113

PARTEA A TREIA

BANDA LUI MANET (1864—1871) . 133

I. Venus cu pisica 134
II. Şcoala din Batignolles 158
III. Berthe şi Eva 176
V. Anul de groază 198

PARTEA A PATRA

DUPĂ AMIAZA UNUI FAUN (1871—1883) . . 207

I. Cincizeci şi trei de mii de franci-aur 208
II. Argenteuil 227
III. — „H.C." 251
IV. Soarele morţilor 272

Destin postum 287

Cronologie şi concordanţe 299

Bibliografie 307

Prezentarea grafică: VAL. MUNTEANU

Redactor responsabil: COGAN ANA
Tehnoredactor: LÁSZLÓ LENKE

Dat la cules 22. 11. 1966. Bun de tipar 23. 03. 1967. Apărut 1967. Tiraj 30.000+150 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m². Ft. 24/600×920. Coli ed. 18.27. Coli de tipar 13.50. Comanda 2102. A. nr. 7457. C. Z. pentru bibliotecile mari 7. C. Z. pentru bibliotecile mici 7.74/76

Întreprinderea Poligrafică „Arta Grafică" — Calea Şerban Vodă, 133, Bucureşti, Republica Socialistă România.
Comanda nr. 297.

Biografii. Memorii. Eseuri

viața lui manet

Henri Perruchot (1917-1967), - om de litere și scriitor francez, a publicat numeroase romane și eseuri. Este cunoscut, în special, ca un maestru al biografiei artistice. Sub titlul general de «Art et Destin» (Artă și destin) el a publicat, pe baza unei documentări minuțioase, o serie de biografii în care descrie viața și creația unor mari artiști, realizînd în același timp un vast și veridic tablou de epocă.

«Un Balzac al biografiei», «o miraculoasă intuiție artistică», «un erudit și un artist» ... sînt calificative prin care presa franceză și internațională apreciază creația sa.

În afară de biografia lui Manet, din seria «Artă și destin» au apărut în Editura Meridiane biografiile lui Cézanne, Van Gogh, Toulouse-Lautrec, Seurat, Gaugain.